

Бібліотека Українського Підпільника Ч. 2.

УКРАЇНА ПРОТИ МОСКВИ

(Збірка статей)

Видання
Закордонних Частих Організації Українських Націоналістів

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОГО ПІДПІЛЬНИКА Ч. 2.

Україна проти Москви

(Збірка статей)

diasporiana.org.ua

1955

П Е Р Е Д М О В А

В різних роках нашої боротьби появлялися наукові і публіцистичні праці, які мають основне значення для боротьби українського народу з ворожим наступом на ідеологічному фронті. Ці праці були друковані переважно в наших підпільних виданнях на Україні, або в періодичній пресі чи виходили окремими виданнями закордоном. Через таке розсіяння тих матеріалів, доступ до них і практичне користування ними на Україні неможливе, а на чужині дуже утруднене.

Щоб уможливити користування тими працями в нашій дальшій ідеологічній боротьбі з ворогом, ми видаємо цей збірник, у зміст якого ввійшли передруки праць різних авторів, які в різних перекроях розглядали принципові питання боротьби українського народу проти Москви.

Україна проти Москви — це тема, яку російські більшовики намагаються всіма способами приховати, замаскувати, сфальшувати і при допомозі брутального перекручення історії вмовити в українців, наче б то російський народ був завжди другом українського народу. Російські шовіністи, які в теперішній час гуртуються не по царських «чорних сотнях», але в Центральному Комітеті КПСС, намагаються ідеї національно-державної самостійності підкорених ними народів заступити протинародними ідеями «совєтського патріотизму» і перетворити поневолені ними народи в «рабів атсчества чужого», в патріотів російської імперії, яка тепер має назву ССРСР. Видерти з людської пам'яті історичну правду і заступити її московською брехнею — це перше і головне завдання, яке російсько-більшевицькі шовіністи поставили перед радянськими письменниками та істориками. Яких перекручень вони в цьому допускаються — це на вибраних прикладах викриває стаття С. Ленкавського: «Фальшування історії в інтересах неподільної Росії».

Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів видають „БІБЛІОТЕКУ УКРАЇНСЬКОГО ПІДПІЛЬНИКА” для користування українського революційно-визвольного підпілля в Україні.

Дохід з продажі книжок „Бібліотеки Українського Підпілля” за кордоном призначений на фінансування видань, потрібних в Краю.

Віковична боротьба українського народу проти імперіалістичних зазіхань російського народу під керівництвом його князів, царів, генералів, імператорів і комуністичних «вождів» започатковується в історії дуже символічною і вимовною формальною датою 1169 р., датою нападу і руйнування Києва військами ростово-суздальського князя Андрія Юровича Боголюбського. В часі татарських нападів московські намагання захопити для себе українські землі на деякий час втихають і Україна, ослаблена татарськими наїзниками, не бажаючи мати ніяких союзів з московськими півднічними сусідами, пов'язується державними зв'язками з Литвою. З другої половини XV ст. Москва, використовуючи незадоволення українського народу з литовсько-польської унії, намагається поступово загарблювати для себе прикордонні частини українських земель, касуючи демократичні вольності і заводячи там московський деспотизм. Коли ж польська окупація українських земель викликала на Україні низку невгаваючих козацьких повстань, які закінчилися перемогою Хмельницького, прогнанням поляків і відновленням української держави, Москва скористалася з нагоди, що Хмельницький потребував союзників, щоб остаточно зламати загрозу з боку Польщі, і заключила з Україною військовий договір в Переяславі, який зараз же зрадливо зламала, щоб підкорити український народ своїй владі. Як саме Москва потоптала безправно Переяславський договір, щоб цим зрадливим безправством, оббрехати український нарід, ніби то вона поневолила його на його ж таки бажання — це викриває **М. Міхновський** в своїй підпільній брошурі «Самостійна Україна», написаній ще в 1900 р., яка була заборонена на Україні і за царських і за большевицьких часів.

Щоб викликати симпатії до російського народу, російські большевики придумали неймовірну, суперечну всім історичним фактам, брехню, якої не наважувалися поширяти навіть російські шовіністичні історики царських часів, а саме, що російський народ не лише мав приязні почуття до українського народу, але що він навіть допомагав визвольній боротьбі українського

народу завжди і, зокрема, від початку козацьких протипольських повстань. Це не є наслідок незнання історичних фактів, але свідоме намагання прислонити ті факти, з яких українці завжди були горді, що вони в усіх віках були здатні вести боротьбу за своє визволення своїми власними силами та що всі кон'юнктурні союзи мали тільки допоміжне значення і кінчалися здебільшого відходом або зрадою тих союзників в найкритичніші моменти. На велике значення розрахунку на власні сили свого народу в історії і тепер, вказує визначний публіцист і керівник сучасного українського визвольного-революційного підпілля, **П. Полтава**, у своїй підпільній брошурі: «**Чому повстання 1648 р. було переможне**».

Другим, після Переяслава, зворотним моментом в історії насильного загарблення України російським народом був рік 1709. Бій під Полтавою не лише закінчує період вільного життя українського народу в гетьманській державі, але враз із заваленням Української Держави, закріплює на європейському Сході Росію, як нову імперіалістичну потугу, яка порушує рівновагу політичних сил в Європі. Коли б полтавський бій закінчився був перемогою України над Московією, це змінило б в основах дальший хід всієї європейської історії. Темі полтавського бою і міжнародним наслідкам упадку нашої держави присвячена праця **Д. Донцова**: «**Похід Карла XII на Україну**».

Російські большевики при кожній нагоді намагаються заперечувати, що вони є продовжувачі політики російського імперіалізму, деспотизму і шовінізму. Вони, всупереч наявним фактам, твердять про себе, що вони порвали з традиціями російського шовінізму та що поневолені ними народи вони придавлюють, винищують і експлуатують не для того, щоб закріпити російську імперію і поширити її на країни вільного світу, але щоб здійснити у себе і в світі ідеї марксизму. Як глибоко російський большевизм є закоріненний в російській національній духовості, викриває — всупереч цим твердженням — **проф. Ю. Бойко** в своїй унікальній науковій доповіді на науковій конференції «Незалежної Асоціації Дослідників Советської Теорії

і Практики в Національних Проблемах» п. н.: **«Російське історичне коріння більшевизму»**. Цей доклад, як теж працю викладачки високих шкіл, Олександри Сулими про **«Етапи розвитку російського советського імперіалізму та Україна в 1941-54 рр.»** передруковуємо, за дозволом Асоціації, в нашому збірнику. В останній праці авторка дає перегляд національної політики більшовиків за роки 1941-53, поділяє їх на п'ять етапів, у залежності від видів русифікаційного натиску чи тактично-формальних поступок.

Облуду і забріханість більшевицької пропаганди про їхню політику в національних справах розкриває видатний публіцист українського підпілля, **У. Кужіль**, у своїй праці **«Більшовики і національне питання»**. Ця праця на аналізі самих уже принципових залогень більшевицької теорії з перших років їх володіння виказує, що кінцевою метою національної політики російських більшовиків є здійснення відвічної мрії всіх російських шовіністів — знищення національно-політичної свідомости не-російських народів та перетворення їх на добровільних і патріотичних слуг всеросійського централізму й імперіалізму, що в наші дні виступає під маскою советського патріотизму.

Цій самій темі приділяє увагу інший визначний публіцист і керівник революційно-визвольного руху в Україні, **О. Горновий**, у своїй обширній студії: **«Шовіністичне запоморочення і русифікаційна гарячка більшевицьких імперіалістів»**. Він дає в своїй праці широку характеристику і глибоку оцінку шовіністичних виявів російських більшовиків по окремих ділянках культури і науки. Опановані російською манією великості, російські більшовики перейшли вже в своїому шовінізмі всякі межі самоосміщення і докотилися до теорій, по суті тожних з гітлерівським расизмом. Вони без ніякого почуття сорому твердять, що російська нація найвидатніша і керівна нація серед народів; російська література, культура, наука, техніка, економія, навіть і філософія — найпередовіші в світі; всі винаходи в техніці і всі майже відкриття в науці першими зробили російські вчені на кілька років перед тим, заки вони своїми винахідниками були

винайдені. В своїому шовіністичному засліпленні російські більшовики дійшли навіть до прямого звеличчування царського імперіалізму, як явища прогресивного. Всього тому, що створили не-росіяни в ділянці духової творчости, надається меншої ціни, або доводиться, що це є запозичення або наслідування таких чи інших «великих» російських «майстрів». Такі погляди більшовиків розцінює автор як становище крайнього російського шовінізму. Історичні факти на кожному місці заперечують цю шовіністичну манію великості російських більшовиків, тому вони переводять основну ревізію історії, літератури, мистецтва, мови, преси і взагалі мислення, а всіх, хто не подається насильній русифікації, знищують. Автор численними фактами безжалісно здирає маску комуністичних фраз і викриває в більшовиків справжнє обличчя найскрайніших російських імперіалістичних шовіністів.

Зрозуміло, що русифікаційний натиск і примус величати російський народ, як передову силу, якій належить подія і пошана, ображає національне почуття не-російських народів і відпихає їх від російської імперіалістичної ідеї більшовиків. Щоб цьому зростові незадоволення до неподільної Росії якнебудь запобігти, російські більшовики намагаються якнайширше пропагувати гасла штучної дружби поневолених ними народів з їх гнобителем — народом російським. Тим часом умовини неволі створюють справжно дружбу, протилежну до бажань російсько-більшевицьких гнобителів, дружбу, спрямовану проти спільного ворога і сперту на спільному прямуванні до національного і соціального визволення з-під Росії пригноблених нею народів. Велику підготовчу роботу, щоб спрямувати визвольні стремління поневолених більшевицькою Росією народів на шлях творення власних революційно-збройних сил і союзу тих сил у єдиний визвольний фронт поневолених народів, відіграла УПА. **О. Гончарук**, старшина УПА, в своїй обширній праці п. н.: **«УПА — носій ідей визволення і дружби народів»** наводить великий документальний матеріал про політичні досягнення УПА в гуртуванні революційних сил на-

родів, поневолених і загрожених російським большевизмом, включно з текстами підпільних листівок.

Основні політичні ідеї, видвинені М. Міхновським у 1900 р., розгортає П. Полтава в широку концепцію та обґрунтовує її в своїй другій праці, яку ми передруковуємо в нашому збірнику п. н.: «**Концепція Самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу**». Передбачення М. Міхновського про те, що з початком нашого сторіччя почався зворот в історії, який знаменує боротьба націй, П. Полтава підтверджує історичним матеріалом. Виходячи з історії виникнення ідеї нації, він доводить, що визвольна боротьба українського народу не відбувається ізольовано в світі, але що вона є частиною того історичного процесу, що його проходить сучасний світ. Вона не є епілогом минулого, але прологом нового світу, до якого належить майбутнє. Крім того концепція Самостійної України є незнищена, бо вона виростає з вікових природних прагнень українського народу та поєднує в собі ідею державної самостійності України з ідеєю такого суспільного ладу, який виключає експлуатацію людини людиною.

Автор доказує на історичних прикладах, зокрема з часів доби, яку започатковує французька революція, що головним чинником сучасного історичного процесу є здійснювання ідеї нації в формах самостійної державної організації. Силою, яка діє паралельно з ідеєю нації і скріплює її, є другий історичний чинник, політичні рухи, які прямують до здійснення ідеї демократичної, конституційної, парламентарної держави. Третім, діючим у наші часи чинником, є нові суспільні класи, які дійшли до голосу в XIX сторіччі — буржуазія і пролетаріят — і які керуються своїми класовими інтересами. Вони обидві є скеровані проти нації. Буржуазія тому, що вона, будучи носієм імперіялізму, вульгаризує ідею власної нації та заперечує права чужих націй. Пролетаріят тому, що стоїть у більшості на позиціях марксизму, а марксизм у своїх теоретичних положеннях принципово є проти ідеї нації.

Розвиток історичних подій виказує послідовний про-

вал і капітуляцію імперіялізму в зударі з ідеєю нації. Імперіялістична буржуазія продовжує на всіх континентах боротьбу з ідеєю нації. Сторічний досвід доводить також, що і марксизм ніяк не захитав ідеї нації, але або робив перед нею тактичні поступки, або служив ширмою для прикриття власних національних мотивів політичної дії чи шовінізму. Банкрутство теоретичних настанов марксизму в національному питанні було спричинене тим, що сама робітнича класа є патріотична, і тим, що марксистська оцінка національної ідеї і її історичної ваги в усіх своїх тезах є невірна, утопічна й помилкова. Приклади цих фальшивих оцінок і передбачень наводить автор, подаючи численні цитати з писань Маркса. Наслідки нежиттєвості марксистських поглядів на націю такі, що більшовики в національних питаннях стали на позиції найреракційнішого російського імперіялізму, а з другого боку класові протиріччя в світі змаліли і через те зміцнилась національна солідарність між класами. В ході років національний принцип стає основним принципом політичної організації світу, а повне здійснення засади самовизначення народів творитиме основу довір'я для співпраці між ними. Все це доказує, що ідея нації є найбільша сила історичного процесу та що еманципація поневолених народів є головна історична тенденція нашої доби.

В тому історичному процесі концепція Самостійної України має особливе значення для перебудови політичного укладу Східньої Європи й Азії.

В статті «**Рушійні сили нашої боротьби**» Я. Стецько подає перегляд чинників теперішньої української визвольної-революційної боротьби, якими є УГВР, як керівний центр, ОУН, як політична організація, та УПА, як національна армія. Поєднання двох нерозривних і одночасових цілей визвольної революції: національного і соціального визволення, зміцнює її рушійну силу. Спільність визвольних прямувань свободолюбних народів має важливе значення в творенні фронту поневолених народів. Розглядаючи напрям української соціальної революції, автор підкреслює, що головним елементом її революційності є відсоціалізація і відколек-

тивізація всього життя та що оборона «здобутків» соціалізму — це не лише консерватизм підсовєтської дійсності, але й реакція, яка обороняє найбільш завершеної форму капіталізму, диктатуру державою сконцентрованого капіталу. В час революції і війни особливе значення матиме армія, тому автор звертає увагу, що в тому періоді всі ланки життя повинні пристосуватися до того, щоб максимально забезпечити успіхи збройної сили.

Стаття закінчується переліком і окресленням змісту окремих понять і ідей, на яких базується світогляд, ідеологічні позиції і політичні завдання українського націоналістичного руху.

С. Бандера в своїй праці «Українська національна революція, а це тільки протирежимний резистанс» обговорює важливі питання спроб ворожих диверсій на ідеологічному відтинку, які є спрямовані на підрив концепції Самостійної України. Автор підкреслює, що наша сучасна визвольна-революційна боротьба — це продовження історичної боротьби України з Москвою, це революція національна. Її головною і незмінною провідною ідеєю є цілковитий розрив України з Москвою в усяких умовах, який би державний і соціальний устрій не був заведений в Московщині. Цей характер і цю мету нашої боротьби Москві не вдалося захитати прямим наступом з чола, тому вона намагається підважувати й притемнювати самостійницькі ідеї націоналістичного руху, підсунути на їх місце, ніби то з українських позицій, інші прапорні ідеї і цим оточеним способом звести ввесь рух на нешкідливі для Москви шляхи. Невеличкі групки закордонних противників ОУН свідомо, або мимовільно, допомагають цій ідеологічній диверсії. Автор у своїй праці ґрунтовно розправляється з цими шкідливими або помилковими спробами відвертати увагу від Москви, як від головного ворога самостійності України і спрямовувати її на будь-яку іншу побічну ціль та з тенденційними поглядами на значення визвольної-революційної боротьби.

Головною метою ворожої диверсії є підсовування наближень до ворожих позицій, затирання меж і спроби

будування перехідних мостів через прірву, яка розділює український визвольний рух від російщини і від комунізму. Замість принципово заперечити комуністичну ідеологію, як прикриття московського імперіялізму, противники націоналізму пропонують обмежитися тільки до заперечення деяких практик большевицького режиму (визиску, терору, тощо) і в основу визвольної-революційної концепції покласти не заперечення самого духа російщини, захованого тепер за комуністичними фразами, але, навпаки, — оборону «здобутків» жовтневої революції перед сучасним большевицьким режимом, який своїми практиками «зрадив» комунізм. Їм хочеться, щоб програмовим завданням нашої революції, її політично-виховним завданням — а не тактичним кличем, розрахованим на ідейний розклад ворога — було вправління хиб, які постали в тракці насаджування комунізму, отже не національно-визвольна революція, не повалення принесеного Московью комунізму, але спротив проти теперішніх большевицьких практик якраз в обороні того комунізму.

Пропагатори такої заміни націоналістичної, протимосковської концепції визвольної боротьби на концепцію протилежну, але комуністичну, думають прислати нею скомунізовані елементи і на них сперти боротьбу. Замість формувати власні сили з-поміж елементів, які за своєю природою є націоналістичні, протимосковські і протикомуністичні і на них сперти визвольну боротьбу, вони своїм хваленням «жовтневих ідей» комунізму і ставкою на комуністів прямують до того, щоб некоммуністів знеохотити і відтрити від боротьби.

У визвольній-революційній боротьбі йдеться про два процеси: про будування власних сил і про ідейне послаблення ворожих сил. Пропагаторам протилежного спротиву йдеться в найкращому разі тільки про розклад ворога і то такими гаслами, які внеможливають будування власних сил національної революції.

Вони дораджують пропагувати збереження колгоспів на Україні, називають комуністичний лад «прогресивним» і в соціальних питаннях підсувають українському визвольному рухові такі соціалістичні ідеї, немов би він мав боротися не з панівним в СРСР комунізмом, але

з неіснуючим там капіталізмом. Це сходиться з інтенціями большевицької пропаганди, яка намагається дезорієнтувати й переконувати, що кожна протибольшевицька боротьба змагає відновити соціальне поневолення з-перед 1917 р. Тим часом український націоналізм в однаковій мірі є ворогом як царському, так і большевицькому соціальному поневоленню. До соціального ладу на Україні, який відповідав би потребам українського народу, він прямує не через виправлювання таких чи інших хиб комуні, але через повалення кожного московського панування на Україні, бо кожний російський уряд, як і завжди в історії, так і тепер, спрямовує всі свої сили насамперед на поневолення України.

Автор наводить один маловідомий факт, як гітлерівці планували під вивіскою: «український націонал-комунізм» зберегти на Україні комуністичну систему, як досконалу систему господарського визиску населення, і як большевики своїми агентами цей план підтримували, бажаючи, щоб народ і підчас німецької окупації вважав комуністичну систему «незамінною». Такий самий ефект хочуть досягнути українські оборонці «здобутків» жовтневої революції.

В напрямку, корисному для большевиків, діють деякі українські публіцисти, які, заплутавшись в формалістичній міжнародного права, вважають прийняття УССР до Об'єднаних Націй за визнання УССР за українську державу. Тому пропонують вони нашу національно-визвольну боротьбу інтерпретувати в закордонній політиці не як боротьбу за існування самої держави, але як протирежимну боротьбу за зміну державного устрою в існуючій і вже визнаній міжнародними чинниками українській державі.

Всупереч фактичному станові твердити, що УССР є українська держава і пропагувати цей бажаний большевикам обман перед закордонними чинниками, це — з одного боку, ширення українськими руками такої самої політичної неграмотності серед чужинців, яка в 1917 р. виявилася в українських соціалістичних політиків, які не могли того второпати, що поза централістичними гаслами єдиного пролетарського фронту приховується прагнення зберегти цілість російської імперії.

З другого боку, така пропаганда, це знецінювання самої ідеї української державності перед своїми, обтяжування України всіми злочинствами московської політики перед зовнішнім світом і, врешті, ошукування закордону, що Україна ніби то не є головною революційною силою проти московського імперіялізму, але підголоском Москви.

Фальшиві погляди, що держави в міжнародних взаєминах мали б кермуватися ідеологічними мотивами, а не своїми егоїстичними інтересами, автор опрокидує наведення конкретних історичних фактів, які доказують протилежне, а саме, що ідеологічні подібності чи різниці не є причиною приязні чи ворожості між державами та що ідеологічні гасла найчастіше є тільки прикривкою для інших мотивів політичної дії, а не справжніми їхніми цілями. Так, російський імперіялізм здавна послугується пропагандою світової комуністичної революції, щоб організувати потрібну для нього диверсію в світі. Західні держави в часі війни проти Німеччини проголосили в атлантийській хартії ключі проти тоталітаризму в оборону свободи і демократії, але це не було їм перешкодою заключити союз з найбільш тоталітарною державою, з ССРСР, яку вони своєю воєнною допомогою врятували від загибелі. Комуністичний і протидемократичний устрій у Югославії теж не був для західних держав перешкодою дати їй всяку допомогу, коли Тіто виломився з Комінформу та допомогти нею Тітові зміцнити комуністичну систему в Югославії.

Деякі українські політики за кордоном, не зважаючи на ці факти, думають, що західним державам треба показати нашу ідеологічну подібність до них, що треба до них ідейно пристосовуватися, щоб триєднати їхні симпатії. Такі їхні погляди не впливають з українського, але з засвоєного ними чужого, здебільшого матеріалістичного світогляду і з розкладових соціалістичних теорій.

Щоб підстроїтися під модний в повсенних роках смак за кордоном, вони намагаються заступити якраз головне гасло української визвольної протибольшевицької боротьби за УССР — гаслом «за демократію» «за демократичний устрій в Україні» і тим висуненням устроє-

вого питання на перший плян знецінити українську національну революцію і звести її до позему беззмістової полеміки Сходу з Заходом за слова, що саме є справжня демократія і в кого вона досконаліше здійснена, забуваючи, що будь-яка заміна провідної ідеї національно-державного визволення туманним загальником підкопує самі основи визвольної боротьби.

Далі, вони невірні оцінюють національно-визвольну боротьбу, поширюючи погляд, що її вартість є тільки в тому, що вона звертає собою увагу зовнішнього світу на українську справу. Це веде, з одного боку, до узалежнювання визвольної думки від чужих чинників, з другого — до легковаження ідейно-політичної ваги власних визвольно-революційних сил і глибинності їх дії в далекосяжних процесах революціонізування мас.

Щоб дискредитувати український націоналістичний рух, його противники за кордоном гамагаються представити його, як протиставний демократії і споріднений з гітлеризмом, а себе як єдиних оборонців української демократії. Автор опрокидує цю їхню спекуляцію відомими фактами нашої боротьби проти абох тоталітарних держав та доводить, що передумовою встановлення демократії на Україні є вигнання з неї московської влади з її тоталітарним устроєм. Тому головне місце в програмі нашого визвольного руху займає визволення від чужинців, а не питання устрою.

Цей спосіб дискредитації українського націоналізму має зв'язок з наступним маневром большевицької пропаганди. В критиці гітлеризму большевицька пропаганда хитро уникає називати його його ж іменем: «націонал-соціалізмом», щоб не дискредитувати соціалізму. На ділі, ідейне банкрутство націонал-соціалізму було посереднім історичним засудженням большевицької системи. Але большевицька пропаганда на Заході, при допомозі соціалістів, зуміла морально засудження большевизму в зв'язку з засудженням націонал-соціалізму на деякий час відвернути і скерувати його проти всякого націоналізму, отже в фальшивому, але бажаному для Москви напрямі. Тим часом порівняння суті німецького націонал-соціалізму та московського соціал-комунізму, доказує, що соціалізм обох цих форм веде

до тоталітаризму, що соціалізм не є протиставленням імперіалізму, але формою тиранії над поневоленими, та що він не є ніяким протиставленням всякому капіталізму, лише приватному капіталізму, тому що приватний капіталізм є перешкодою, щоб завести диктат державного капіталізму і монополію всієї виробничої продукції.

На тому ж шляху стоїть і сербський націонал-комунізм, тітоїзм. Співпраця Заходу з тітоїзмом послабить ідеологічне обличчя Заходу в майбутньому ударі з большевизмом.

Як завжди в історії, так і в майбутньому, головним ворогом України буде Москва. Пропаганда про те, що російський народ не винен у поневоленні України большевицьким режимом, що він доброзичливий супроти України, що його культура гідна наслідування й уподібнювання, що народне господарство України нерозривно зв'язане з Росією, що під російським лаптом Україна користує з широкопростірних можливостей імперії, — всі ці московські обмани розраховані на розслаблення самооборонного, непримиренного відношення українського народу до Росії, на притуплення розпізнання ворога, на полегшення його наступу з інших боків, в іншому строї. Ворог України, Росія, в большевицьких і в протибольшевицьких машкарах докладає всяких зусиль, щоб переконати українців, що ідеї державної окремішності України від Росії — це назадицтво і звужування українських можливостей розвитку.

Автори праць, зібраних у цьому збірнику, обґрунтовують різнородним матеріалом історичну незмінність московських прагнень у всіх часах поневолювати Україну. Вони остерігають, що прориви на цьому головному фронті історичного змагання України з Московією є найнебезпечніші. Вони закликають до великої чуйности, не приймати легковірною підступні гасла, якими Москва хоче прислонити свій загарбницький наступ на Україну тепер і в минулому. Наш збірник подає заборонену Московією історичну правду, яка допоможе розкрити обман московської пропаганди і «науки» в нашій дальшій боротьбі за ясність і чіткість наших визвольно-революційних позицій.

Степан Ленкавський

ФАЛЬШУВАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ІНТЕРЕСАХ НЕПОДІЛЬНОЇ РОСІЇ

Російські большевики здавна поставили собі за мету винародовити неросійські народи, перетворити їх на різномовне безнаціональне «соціалістичне суспільство», заступити національний і релігійний світогляд народів фальшивими й односторонніми матеріалістично-марксистськими теоріями і перш за все, видерти в них їх власні національно-історичні традиції, злагодити їх і заступити іншими, придуманими. Большевицькі шляхи до винародовлення неросійських народів дуже різноманітні. Ми спинимось на одній лише методі винародовлювання, на большевицькій переробці української історії, чому большевики в останніх роках, перед підготовою 300-річчя Переяславського договору, приклали дуже багато зусиль. До цієї роботи змусили вони свої філіяли московських культурних централей в Україні, Академію Наук УРСР, Спілку радянських письменників України.

В результаті, на книжковому ринку, на театральних сценах, на кінових екранах зародилось від незвичних для совєтської дійсності постатей. Побіч соціалістичного монотонного типу простаків, що граблять награвлене, або взаємно переганяють себе в соціалістичних змаганнях, з'явилися такі ж самі спролетаризовані простаки, але переодягнені в мальовничі історичні одяги — вусаті запорожці з кривими шаблями на вороних конях, козацькі сотники, полковники в жупанах, священники, міщани, спудеї, польські магнати, єзуїти, бородаті і завжди «розумні та шляхетні» кацапи, і «пошани гідні» делегати царського двору. Схема цих нових пропагандистських брошур, повістей, драм, кінофільмів, дитячих оповідань на історичні теми шаблонно однакова. Українське селянство, зокрема панщизняне, або зубожіле, змальоване найпозитивніше і побутово май-

Передрук з «Шляху Перемоги», 1955, ч. 3 і 4.

же вірно, позитивну оцінку має також козацька чернь, очайдушна і смілива, запорозьким козакам до ступня сотника надається назагал тих самих прикмет, що й черні, з насмішливим підкреслюванням їх нахилу до пияцтва. Козацька старшина від сотника вгору представлена як зрадницький, інтригантський і підкупний елемент, який явно або потайки вже є, або готовий стати на службу ворогам українського народу. Запорозька Січ це не мілітарний зав'язок боротьби за державні і соціальні права українського народу, але азиль для інтернаціональної збиранини соціально незадоволених партизан, щось ніби партизанські відділи Комінтерну. Ворогом українського народу — а тим «народом» є виключно панцизняне селянство, козацька чернь і запорозький «інтернаціонал» — є польські і українські пани, Московські пани, дворяни, генерали і бояри ворогами українського народу не є. Їх існування в історії або зовсім замовчується, або рідко коли показується, але тільки в ролі «шляхетного дорядника» і «рятівника» українців з різних прикрих опресій.

Політичним прагненням українських мас і запорозького «інтернаціоналу» — признають більшовики — було визволення, визволення соціальне і національне. Але соціальне визволення це не далекосяжні козацькі соціальні реформи, тільки знищення шляхти польської і української. Національне визволення це не державна самостійність України, але злука з російським народом в одну державу. Цієї злуки українці завжди нібито дуже прагнули, тому що російський народ «тоже православний», і тому, що українські маси нібито вбачали в росіянах «союзника» в боротьбі перед татарськими набігами. Простіше кажучи, національне і державне підкорення України Москві називається безсоромно «національним визволенням», за яке нібито воювала Козацька Україна.

Що російський народ створив кріпацтво, ще тяжчу систему соціального рабства, як панщина, це большевицьких борзописців зовсім не турбує. Вони дають собі дуже легко раду з такою несумісністю, просто за-

мовчуючи і затаюючи, що такі соціальні неподобства в Росії діялись.

Перед совєтськими істориками поставлено завдання куди трудніше, ніж перед письменниками. Переробка історії мусить у якійсь мірі спиратися на історичних фактах, тоді коли «історична» повість чи р'єса в совєтській дійсності може не лише перекручувати історичні факти, але безцеремонно поминати їх і придумувати фабули незгідні з духом історичної доби, коби тільки тенденція твору відповідала пропагандивним настановам, виложеним в тезах ЦК КПСС про напрямні фальшування української історії.

З-поміж численних праць совєтських історіографів на теми української історії найзамітнішою є широка синтетична робота колективу Академії Наук УРСР п. н. «Історія Української РСР»¹⁾. Перший том цієї історії починається з викладу про походження людини від людиноподібної мавпи, кістки якої знайдено в Грузії, і кінчається поширеним викладом «Короткого курсу історії ВКП(б) до лютневої революції 1917 р. в Петрограді. Ціла робота це достосовування історичних фактів до теорії історичного матеріалізму. Всі сторінки густо пересипані цитатами з «творів» таких неісториків, як Енгельс, Ленін, Сталін, і це становить конструкцію та основний зміст твору. Перебіг самих історичних подій розіг'ятий на риштованні цієї конструкції наче театральні красвиди на мольбертах. Де історичних фактів бракує і де неможливо так їх натягнути, щоб прислонити ними дошки риштовання, там вони стирчать з-поза лаштунків в цілій своїй рапавій «красоті» і тільки злегка замазані пригорщцею полеміки з українськими «буржуазно-націоналістичними» істориками.

В цілій роботі виразно переведені три лінії, дві марксистські і одна великоруська. Перша марксистська теза така, що «історія є продукт виробничих відносин».

¹⁾ Історія Української РСР, том 1. Редакційна Колегія: О. К. Касименко, В. А. Дядиченко, Ф. Є. Лось, Ф. П. Шевченко, Ф. О. Ястребов. Вид. Академії Наук УРСР, Київ 1953, сторінок 784.

Характеристиці тих відносин присвячено багато місця. До них зведено дуже часто також такі процеси, що не були наслідком господарських відносин. Друга марксистська теза, що «рушієм історії є класова боротьба» — деформує цілий розгляд історії, розколює історію України на дві історії, історію нижчих суспільних клас, яка є утотожнена з «історією народу», та історію вищих клас, яка є показана як суперечна «інтересам народних мас». Де суперечности довести неможливо, там цитується відповідно вирвану загальникову цитату з «творів» теоретиків большевизму.

Антагонізм між класами українського народу зображений у таких перебільшених формах, що вони набувають гротескового вигляду, зокрема в сторіччях винищення і винародовлення української суспільної верхівки. Українському народові большевицькі історики приписують таку тупу й отуманюючу ненависть до українських «панів», що він перестас розрізняти, де кінчиться «своє» і де починається «чуже» і сліпо шукає в національних ворогах України, в москалях, з їх рабовласницьким соціальним устроєм, союзників і «кращих друзів» для боротьби проти польських і українських панів. І тут саме є основа третьої, головної немарксистської, але велико-російської імперіялістичної тези, під призмою якої є перекручені всі історичні події в Україні. Історичні факти вікової російсько-української боротьби зінтерпретовані, як інтриги малої горстки українських «панів і буржуїв», суперечні з інтересами українських народніх мас, які в усіх війнах прагнули тільки «злуки з російським народом». Всіх, хто йшов по лінії братання з москалями, розцінюється як «палких патріотів», як таких, що розуміли й здійснювали «корінні інтереси» українського народу. І навпаки, всі політичні діячі, історики, письменники, хто стояв на позиціях самостійности України, хто боровся проти московського поневолення, або відкрито про те поневолення писав, той «заклятий ворог» українського народу, «запроданець іноземних імперіялістів».

Кілька прикладів:

«Найбільш запеклих українських буржуазних націоналістів в Київській „громаді“ очолював історик В.

Антонович. Він ... був злобним ворогом революції. Зраджуючи кровні інтереси українського народу, він вважав за необхідне відірвати Придніпрянську Україну від Росії і, приднавши її до західноукраїнських земель, віддати під владу австрійської монархії. В цьому питанні Антонович розійшовся з Драгомановим, який орієнтувався на Росію» (ст. 510). Нагадаємо, що в Росії було абсолютне самодержавство, в Австрії конституційна монархія, яка творила свобідніші умовини для національного розвитку.

«Найбільш реакційні погляди проповідував Грушевський — типовий представник буржуазно-націоналістичної історіографії, який свідомо викривляв історію України. Цей реакційний ідеолог українських буржуазних націоналістів... фальсифікуючи дійсну історію України, проповідував шовінізм і національну виключність. Він навмисно заперечував глибокі історичні зв'язки братніх російського і українського народів... з метою ввергнути Україну в рабство іноземному імперіялізмові (рабство під російським імперіялізмом, хоч і рабство, але не «іноземне» — прим. Л.)... Антинародні писання М. Грушевського завжди використовували і піднімали на щит всі найлютіші вороги народу: ці писання стали свого роду „теоретичною“ основою для української буржуазно-націоналістичної контрреволюції» (ст. 724).

З ще більшою люття згадується про митрополита Шептицького.

При такому ненавистницькому ставленні до всього, що в нашій історії було протиросійське, цікаво буде читачеві познайомитись як большевики дають собі раду з тими незаперечними історичними фактами, коли «кращий друг і приятель» українців, москаль, ламав кості своєму «молодшому братові» з «Малоросії». Для ілюстрації наведемо декілька історичних фактів, а після них їх большевицьке висвітлення.

В 1169 року ростоно-суздальський князь Андрій Боголюбський напав на Київ і жорстоко його зруйнував. Ніколи ніхто так не нищив старої столиці, як це зробили суздальці і смоляни. Літописець так описує нищення Києва північним ворогом: «грабили Поділ, Гору

і монастирі, Софію, Десятинну Богородицю й не було нікому нізвідки милосердя: церкви горіли, християн убивали, брали в неволю. Церкви обдирали з ікон, книг, риз, і дзвони позабирали». На такі святотатства не наважились навіть пізніше татари. Андрій Боголюбський, перебуваючи 14 років перед тим в Київському пригороді Вишгороді, потайки від батька втік з Вишгороду до Суздаля, поповнивши інше злодійське святотатство, забрав потайки з собою до Росії вишгородську чудотворну ікону Богородиці, яка стала головною святістю спершу Володимира над Кляземо, а потім Москви.

Про Андрія Боголюбського російський учебник «Історія СРСР» (1954) для 8 класу подає коротко так: «Його війська, на спільку з військами інших князів, його союзників, взяли «на щит» (штурмом) Київ. Впродовж трьох днів продовжалося грабж старої столиці... Київ покотився в повний занепад після його розгрому 1169 року. Навпаки, великого значення набрав город Володимир, що його Андрій зробив столицею своєї держави» (том I, стор. 64).

В «Історії Української РСР» про Андрія Боголюбського немає й одного слова. Не лише грабж і різня Києва, але само ім'я суздальського князя соромливо промовчане.

Інший московський злочин, зруйнування москалями гетьманської столиці Батурина 1708 р. творить особливо криваву пляму в московсько-українських відносинах. Вона стала темою доброї п'єси Лужницького «Оборона Батурина», яка чомусь знята з теперішнього репертуару наших еміграційних театрів. Батуринська твердиня з 10 000 українською залогою під проводом полковника Чечеля героїчно боролася проти головних сил Петра I, якими командував ген. Меншіков. Але Батуринський зрадник показав москалям таємні ходи до твердині і москалі вдерлися в місто. Вся залога і міщанство билися до останнього віддиху. Москалі перерізали їх разом з жінками, стариками і дітьми.

В Лебедині, де таборував Петро I, згнуло в страшних муках 900 людей. Москалі з наказу Петра поводитися на всі Україні страшенно люто, щоб залякати

український народ терором. Про Лебедин, де москалі вперше на українській землі показали свої методи слідства і терору, в большевицьких підручниках немає найменшої згадки.

Про Батурина «Історія Української РСР» пише тільки одне речення, неначе про чисто військову операцію: «Батуринська фортеця, де засіла частина мазепинців, була взята і зруйнована російськими військами під командуванням О. Меншикова». В російському підручнику «Історії СРСР» про Батурина згадки немає, але замість про його знищення і Лебединську помсту є така безцеремонна брехня: «В спільній боротьбі проти шведських захватчиків, як і проти інших спільних ворогів, росла і скріплюлася дружба українського і російського народів». (Том 2, стор. 21).

Як ця «дружба» виглядала, мимохіть проговорилася дещо «Історія УРСР»: «Під впливом демагогічної агітації частина старшини і козаків-січовиків вирішила підтримати шведів і в березні 1709 р. уклала з ними договір. Це змусило російське командування вжити рішучих заходів для того, щоб не дати шведам можливості використати укріплення і озброєння Січі: в квітні 1709 р. війська царського полковника Яковлева і козацького полковника Галагана зайняли Січ і зруйнували її укріплення» (стор. 326).

Насправді Петро I, користуючись тим, що кошовий Кость Гордієнко пішов нашою гетьманові в допомогу з 9 000 запорожців і на Січі осталася невелика залога, вирішив знищити цей військовий осередок українського самостійництва. Марш російських військ Яковлева на Січ лишив на українській землі смугу згарищ і трупів. Москалі вдерлися в запорозьку фортецю Переволочну і спалили козацьку флотилію. Невелика залга Переволочної і Чортомлицької Січі боронилася хоробро і не хотіла піддатися, доки не дістала запевнення, що ніхто не буде караний. Москалі слово зламали. Вимордували найлютішими муками всіх полонених козаків і вирізали населення Переволочної, подібно, як у Батурині, разом з жінками і дітьми. Большевицькі історики згадують маломовно

про те, що москалі зруйнували лише... січові укріплення.

Про те, що «прогресивний» цар Петро винищив українські «верхи» мазепинців, большевицькі історики пишуть із задоволенням, як про «справедливу боротьбу із зрадниками і агентами шляхетської Польщі і султанської Туреччини», які служили «агресивним цілям іноземної політики» та мали пляни «відторгнення України від Росії». Але про те, що той же «прогресивний цар» винищував низове козацтво, большевики ні пари з уст не пускають і з їхніх «історичних» праць ніхто не довідається, що москалі побудували Петроград і Ладозький канал на козачих кістках.

Про це масове вигублення українського козацтва гетьман Орлик писав: «Москва хочаять вмісно вигубити козацьке військо, по кількадесяти тисяч козаків указами своїми спровадивши, одних тяжкими і незвичними роботами помордувала, других голодом поморила, а інших мукою гнилою, отрухлою, з ящірками і вапном помішаною отруїла».

Іншою формою масового винищування українського козацтва було висилання козаків на гарматне м'ясо для московських завоювань. Їхнє майно москалі пограбували воєнними реквізиціями такими самими методами, як опісля большевики винищували українське селянство. Про всі ці факти московських злочинів большевицькі історики, що виставляють себе «оборонцями бідних», мовчать.

Перелік дальших перекручувань глоблення москалями українського народу, яке поглиблювалося з року на рік в міру того, як закріплювалась російська окупація в Україні, вимагає просторої критичної праці. Ми спинимось ще на одному лише прикладі, на московському підступному здушенні гайдамацького повстання.

В 1768 р., коли гайдамацьке повстання зламало ворожу силу на Правобережній Україні, Москва вислала своє військо під командуванням ген. Кречетнікова на Умань, щоб придушити українське повстання. Гайдамаки сподівалися підтримки росіяні православію і думали, що Москва не знає кріпацтва, бо ця система мо-

сковського рабства була заведена на Лівобережній Україні 15 років пізніше. Це помилкове переконавання гайдамаків, що москалі є приятелями українців, москалі спритно використали, нав'язали з гайдамаками «дружні» переговори, запросили повстанчих провідників на спільний бенкет і там заарештували їх, пов'язали, частину гайдамаків перерізали і біля 900 захопили в свої руки. Правобережних гайдамаків з Гонтою на чолі передали полякам, які їх жорстоко замучили в с. Кодні біля Житомира. 250 лівобережних гайдамаків москалі самі засудили на смерть і частину з них «помилували» в такий спосіб, що повіривали їм ніздрі, повипалювали гарячим залізом тавра на чолах і позасилали на каторжні роботи в сибірських копальнях. Туди заслали й Залізняка.

Так гірко заплатили гайдамаки за те, що, забувши про науку історії, повірили в ілюзію, мовляв, російський народ має «дружні і приятельські» почування до українського народу.

Про цю московську підступну зраду, яка переможне гайдамацьке повстання втопила в крові, большевицькі шкільні підручники мовчать. «Історія Української РСР» пише: «Царські офіцери, скориставшись тим, що ватажки повстанців, вважаючи російські війська своїми союзниками, часто приїжджали в їх розташування, по-зрадницькому схопили Залізняка, Гонту та інш.» (ст. 363). З такого формулювання виходить, що москалі не заманювали гайдамаків хитрощами, в свою пастку, а що гайдамаки самі, з дуру, полізли в московську петлю. Підступний напад на них зробили **царські** (чому не московські?) **офіцери**, отже московські салдати, — а з ними й московський народ — які їх в'язали і частину перерізали, ніби були в злочині зрадницького схоплення безнаціональних «царських офіцерів» «невинні, як янголи». Про російську розправу над гайдамаками сказано дуже загальниково і безпідметно: «Після придушення руху (ким?) почалися жорстокі розправи (кого?) над його учасниками. Тих учасників, які були російськими підданими, покарали (хто карав?) батогами, затаврували і заслали до

Сибіру. Серед них був Залізняк» (ст. 363. Запитання наші — Л.).

Щоб не спиняти уваги читача на розчовпуванні цього туманного місця про московські знуцання, совєстські автори відразу ж подають дуже понурий і докладний образ польських катувань, четвертувань і знуцань над гайдамаками і цим відвертають увагу читача від коротенької і сухої згадки про злочинства москалів і перекидають її на жорстокості поляків.

Подані нами приклади перекручень, замовчувань і протилежного вияснювання рушійних ідей української історії заставляють призадуматися над наслідками цієї большевицької винародовлюючої роботи, що спрямована на підточення коренів історичних традицій українського народу. Затертим історичною правдою і заступленням її неправдами і фальшми большевики сподіваються вирішно вплинути на формування політичної свідомості українського молодого покоління і прискорити в нього процеси державної асиміляції по лінії ідей спільного совєстського патріотизму, що є сучасною маскою великоросійського імперіялізму. Передумовою для цього є усунення всіх чуттєвих моментів, які розділяють або можуть розділити прірвою український народ від російського. Заборонити пізнати історичну правду про свій народ — це засіб механічний і певдалий, який тільки зміцнює зацікавленість до заборонених правд. Тому большевики вирішили обікрати український народ з його історії і виставити як історичні стремління української нації ті ідеї, проти яких Україна віками боролася. Ідеї великоросійського імперіялізму, як ідеї діячів і творців української історії.

Підкорення України Москві, яке сторіччями втримувалося насильством росіян, в майбутньому має бути закріплене також «з волі українців». Не з волі зрадників і запроданців, але українців-патріотів, у яких викрадено їх національні ідеї і які ошукані московсько-большевицькою брехнею. Вони з українських патріотичних мотивів, з щирої любові до України і до її світлич історичних традицій, перефарбованих на барви всеросійського централізму, повинні стати за-

хисниками того централізму, в тому фальшивому переконанні, що вони будуть найкраще заступатись за корінні інтереси українського народу, коли своїми руками пхатимуть український народ у пащеки московських вовків.

Над приспіненням цього процесу державної асиміляції працють большевики всіма засобами своєї пропаганди. Школа, драма, повість, опера, дитячі оповідання, фільми — все це разом має створити відповідну чуттєву температуру. Біля уявних фантазмагорій про протилежний зміст буряних епох, які вогнем і залізом переорали українську землю в боротьбі за визволення від Польщі і Москви, має зародитися і дозрівати новий український проросійський патріотизм. Російські шовіністи з КПСС добре знають, що українські патріоти нового совєстського виховання закохані в зовнішню романтику козацьких бунчуків, пірначів, кентуців, в віками приглушений туніт степових коней у шумі тирси, в полум'яні зриви до волі козацьких повстань, що ними віками палахкотіла українська земля. У спалахах погаслих віків вони з щирим серцем шукають дорогавказів майбутнього ходу української нації. І в історичній далечині вони бачать підступно розставлені ворогом маяки всеросійського централізму. Їм починає ввижатися, що ці непогашені кров'ю наших предків блудні вогні — це історичні семафори українського народу, які показують шляхи в майбутнє. Тому історичний цикл великої козацької доби закінчується для них не обірваним московськими шаблями ритмом недовршених бажань, що завмерли в серцях оборонців Батурина, Чорнолицької Січі, четвертованих лебединських мучеників, катованих розпеченим залізом гайдамаків, але закінчується витвором найчорніших тіней нашої історії — символом і культом козака Голоти, що встає з козацьких вольних трупів, окрадених москалями трупів.

При такому наступі на нас, ми не можемо прийти в Україну з порожніми руками. Завдання наших учених, письменників, журналістів та інтелігентів, що живуть у вільному світі, не гаяти часу, але оновити в

освіжених формах всі заборонені й перекручені червоною Москвою деталі історичної правди про Україну. Від світла тієї правди розвіються тумани московської брехні перед очима ошуканих земляків наших і гнів їх створить обманцям новий Конотоп.

Микола Міхновський

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

I.

Кінець XIX. віку визначився з'явищами, що характеризують новий зворот в історії людськості. Ці з'явища свідчать за те, що п'ятий акт великої історичної трагедії, званої «боротьбою націй», вже начався і закінчення наближається. Ті з'явища — це озброєні повстання зневолених націй проти націй гнобителів. На наших очах відбулися криваві повстання Вірмен, Кретьян-Греків, Кубанців і нарешті Бурів. Коли ще поглянути на ту більше чи менше гостру боротьбу — у її перших фазах, які провадять зрабовані народи Австрії, Росії та Туреччини проти націй-панів, на той смертельний антагонізм, який існує поміж німцями і французами, англійцями і росіянами, коли зважити, яку страшну масу регулярного війська утримують ворожі поміж собою нації, то стане зовсім очевидним, що все світове національне питання вже зовсім досягло хоч і далеко стоїть до необхідного, дійсного та справедливого розв'язання. Проте шлях до розв'язання єдино можливий, певний і хосенний показали нації, що вже повстали проти чужого панування, в якій би формі політичного верховенства воно не виявлялося, і цей шлях є протиний Гаагській конференції.

Ми визнаємо, що наш народ теж перебуває у становищі зрабованої нації.

Отже, коли справедливо, що кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче вилитись у форму незалежної, самостійної держави; коли справедливо, що тільки держава одноплемінного національного змісту може дати своїм членам нічим не обмежану змогу всестороннього розвитку духового і осягнення найліпшого матеріального гаразду; коли справедливо, що пишній розквіт індивідуальності можливий тільки в державі, для якої плекання індивідуальності є

Передрук брошури М. Міхновського: «Самостійна Україна», на чужині 1948.

метою, — тоді стане зовсім зрозумілим, що державна самостійність є головна умова існування нації, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнародних відносин.

Отже, виникає питання, чи визволення національне можливе для нас?

П'ятий акт драми ще не наступив для нашої нації: вона переживає ще й досі довгий і важкий антракт у своїй історії: за коном щось діється, йде якась пильна праця, від часу до часу грюкотить грім, але завіса ще не піднялася. Антракт власне починається з 1654 року, коли Українська Республіка злучилася з московською монархією політичною унією. З того часу українська нація політично і культурно помалу завмирає, старі форми життя зникають, республіканська свобода півечиться, нація знесилюється, гине, але потім знов відроджується, з-під попелу старовини виникає ідея нової України, ідея, що має перетворитись у плоть і кров, прибрати конкретні форми.

З часу Переяславської конституції минуло сьогодні 247 років, незабаром Росія справлятиме 250-літній ювілей цієї події.

Коли доводиться нам йти на свої збори під допитливими поглядами цілої фаланги правительствених шпигунів, коли українцеві не вільно признаватись до своєї національності, і коли любити вітчизну рівнозначно, що бути державним зрадником, тоді зовсім до речі виникає повне обурення питання, яким правом російське царське правительтво поводитьсь з нами на нашій власній території, наче з своїми рабами? Яким правом відносно нас, тубільців своєї країни, видано закон з 17. травня 1876 року, що засуджує нашу національність на смерть? На підставі якого права на всіх урядах нашої країни урядовцями призначено виключно росіян (москалів) або змоскалізованих ренегатів? На ґрунті якого права з наших дітей готують по школах заклятих ворогів і ненависників нашому народові? Через що навіть у церкві панує мова наших гнобителів? Яким правом правительтво російське здерті з нас гроші витрачає на користь російської нації, плекаючи і підтримуючи її науку, літературу, про-

мисловість і т. д.? І нарешті найголовніше, чи має право царське правительтво взагалі видавати для нас закони, універсали та адміністраційні засади?

Чи становище царського правительтва відносно нас є становище права чи насилля? Відомо гаразд, що ми власновільно прийшли до політичної унії з московською державою і заступником її — царським правительством. Ця власновільність, на думку наших неприхильників, забороняє нам нарікати на несправедливість того, що нам діється, бо ми ніби самі того хотіли, самі обрали собі те правительтво. Це твердження примушує нас розглянути природу і характер угоди з 1654 року.

Держава наших предків злучилася з московською державою «як рівний з рівним» і як «вільний з вільним», каже тогочасна формула, цебто дві окремі держави, цілком незалежні одна від другої щодо свого внутрішнього устрою, схотіли з'єднатися для досягнення певних міжнародних цілей.

Вишикає питання, чи по злуці цих двох держав обидві вони зникли, а на місце їх почала існувати третя держава, наступниця тих двох? Чи, навпаки, не дивлячись на злуку, обидві держави існують поруч себе? І коли так, то який вплив мала злука на обидві держави з погляду міжнародного права? Сучасна наука міжнародного права вчить, що держава може бути як простою, так і складною. Вона каже, що дві або кілька держав можуть стати між собою до злуки і зформувати «спілку держав» («Staatenbund»). Спілка держав — це така форма злучення, при якій шанування і підлягання спільним інституціям не тільки не виключає внутрішньої і надвірної самостійності злучених держав, але, навпаки, оберігання тієї самостійності стає метою злучених держав. Держави — члени спілки зберігають право міжнародних зносин поруч із заступництвом цілої спілки. Усі вони мають право окремо зав'язувати конвенції та посилати послів, аби тільки їх міжнародні зносини не мали на меті шкодити інтересам цілої спілки або окремих членів. Така спілка цілком можлива не тільки поміж державами, що мають однаковий політичний устрій, але й з різ-

ними формами державного устрою, і не перестає існувати навіть тоді, коли в одній з держав зміняється форма правління, або вмирає пануюча династія. Цим особливо «спілка держав» відрізняється від так званої «реальної унії держав», яка може існувати тільки поміж монархічними державами, раз-у-раз може перекротити своє існування, або вимерти династія. Спілка держав виникає із взаємної згоди держав, що стають до спілки. Зразком «спілки держав» можуть бути: Північно-Американські Злучені Держави, Швейцарська спілка і найбільша Германська Спілка.

Якже злучилася держава московська з державою українською? Шляхом погодження, а погодження це вилілося у формі т. зв. «перяславських статей».

Перяславський контракт так формулював взаєміні і обопільні відносини держав (наводимо головні пункти, надаючи їм характер сучасних висловів):

1. Власть законодатна і адміністраційна належиться гетьманському правительству без участі і втручання царського правительства.

2. Українська держава має своє окреме самостійне військо.

4. Суб'єкт неукраїнської національності не може бути на уряді з державі українській. Виїмок становлять контрольні урядники, що доглядають певність збирання данини на користь московського царя.

6. Українська держава має право обирати собі голову держави по власній уподобі, лише сповіщаючи царське правительство про своє обрання.

13. Незламність стародавніх прав, як світських так і духовних осіб, і невтручання царського правительства у внутрішнє життя української республіки.

14. Право гетьманського правительства вільних міжнародніх зносин з чужими державами.

Аналізуючи ці постанови Перяславської конституції, приходимо до висновку, що в ній є всі ті прикмети, які характеризують «спілку держав». Таким чином, головніший закид, який роблять нам наші суперники, пильнуючи довести нам безвиглядність наших стремлень, закид, ніби ми ніколи не склали держави і через те не маємо під собою історичної підстави, — є

тільки впливом неуттва й незнання ані історії, ані права. Через увесь час свого історичного існування наша нація з найбільшими зусиллями пильнує вилитися у форму держави самостійної і незалежної. Коли навіть поминути удільні часи, де окремі галузі нашої нації складали окремі держави, то перед нами виникає і литовсько-руське князівство, де геній нашого народу був культурним фактором, і найголовніше галицько-руське королівство, спробунок злучити докупити усі галузі, усі гілки нашого народу в одній суцільній державі, спробунок, повторений далеко пізніше Богданом Хмельницьким і ще раз — Іваном Мазепою.

Таким чином українська держава в тій формі, у якій вона зформована й уконститутована Хмельницьким, є справді державою з погляду міжнароднього права. Суперечники наші ще закидають нам і те, що українська республіка, зформована Перяславською умовою, не була самостійною державою, бо платила «данину» царському правительству. Коли й так, то все ж навіть з їх погляду Українська республіка була напів незалежною державою на зразок Болгарії, коли Сербії та інших балканських держав. Але півнезалежні держави відзначаються тим, що не мають права міжнародніх зносин з надвірного боку: тим часом Перяславська конституція надавала це право українській державі. Якже проте розуміти ту «данину», що платила українська республіка московській монархії. Годі розв'язати це питання з погляду сучасної науки міжнароднього права, бо вона не знає і не уявляє собі такої держави, яка б, маючи атрибути самостійної, платила «данину»; як з другого боку не може припустити, щоб півнезалежна держава користувалась правом засилати послів. Це дасться пояснити тільки тоді, коли згідно з текстом конституції ми приймемо, що «данина» давалася не державі московській, а цареві московському, яко протекторові особливого роду, бо держава українська від спілки з московською виразно бажала тільки «протекції», а не підданства. З цього погляду та «данина» має значення вкладу до спільної скарбниці, призначеної для міжнародніх зносин спільної ваги. Такий характер

стверджується ще й тим, що українська держава не була завойована московською монархією, або придбана дипломатичним шляхом, як Польща, а злучаючись з московською монархією, не поступилася ані одним із своїх державних або республіканських прав, і устрій московської монархії для української держави був зовсім байдужий. Переяславська конституція була ствержена обома контрагентами: народом українським і царем московським на вічні часи. Московські царі чи імператори не виповнювали своїх обов'язків по конституції 1654 року і поводяться нині з нами так, наче Переяславська конституція ніколи й не існувала. Вони чинять з нами так, наче наша нація зрекла своїх державних прав, віддалася на ласку російським імператорам і згодилася поділити однакову долю з росіянами, що самі обрали собі царів. Але наш народ ні сам, ні через своє правителство ніколи не давав такої згоди і ніколи не зрікався прав, що належать йому по Переяславській конституції. Через те Переяславська умова є обов'язкова для обох контрагентів: монархії московської і республіки української на підставі засади, що ніяка умова не може бути знищена або змінена односторонньою волею одного контрагента без виразно висловленої згоди другого. Через те «*единая неделимая Россия*» для нас не існує. Для нас обов'язкова тільки держава московська, і всеросійський імператор має для нас менш ваги, ніж московський цар. Так каже право. Та в дійсності ніякої ваги не має Переяславська конституція, всеросійські імператори є наші необмежені пани, а Переяславська конституція тільки «історичним актом» та й годі. Якже з погляду права відноситись до такого знуцання над правом? Коли один із контрагентів, каже право, переступив контракт, то другому контрагентові лишається на вибір: або вимагати від свого контрагента виконання контракту в тому розмірі й напрямку, в якому, він був прийнятий обома ними, або узнавши контакт зламаним у всіх його частинах, зірвати усякі зносини з контрагентом.

І тоді вже є панування сили, але не вплив права. Наші суперечники можуть відповісти нам, що хоч

справді контракт був повернений у нівець насиллям, облудою й підступом одного з контрагентів, але другий контрагент вже згубив не тільки право розпоряджатися своєю долею, але навіть право протестування, бо своїм довговіковим мовчанням він освятив неправні вчинки, і те, що було придбане кривдою, на підставі задавнення зробилось правним. Через те вже пізно відшукувати колишні права.

Але в тім розміркованні немає ані крихітки правди. Перше: не може бути придбане на підставі задавнення те, що захоплене грабівницьким або злодіяцьким шляхом. Здруге: розуміння про задавнення не може відноситися до зневолення свободи. Задавнення може мати вагу тільки в правних відносинах, але не в безправних, а такі відносини московської монархії до української республіки. У міжнародних відносинах задавнення може мати місце тільки відносно тих націй, що вже вимирають, що вже не мають життєвої сили, бо доки нація живе, доки відчуває себе живою і сильною, доти немає місця для задавнення. Але мимо того розмова про задавнення не може грати ніякої ролі, бо наш народ своїми повсякчасними протестами проти панування Москви (Дорошенко, Мазепа, Кирило-Методіївське братство, Шевченко, селянські повстання 80-их років і т. д.) перервав течію задавнення, давши напрям розв'язати суперечку про обов'язковість Переяславської конституції тим способом, який може уважатися єдино дійсним і серйозним, цегобо силою. Та навіть коли б ми не бачили у нашій історії безупинних протестів, то й тоді наше власне існування є протест проти насилля не тільки над нами, але й над нашими предками, воно перериває течію задавнення, воно накладає на нас обов'язок розбити пута рабства, щоб — спадкомці Богдана Хмельницького — ми по праву могли користуватись нашою спадщиною!

II.

Але коли ми маємо досить правних підстав для повернення Переяславської конституції і визволення зрабованої волі, то чи так стоїть питання про фізичні і матеріальні засоби для досягнення нашої мети?

Наші суперечники кажуть, що логіка подій, напрям і течія життя з непереможною силою пруть до повного вимирання, до повного винародовлення нашої нації.

Над нами висить чорний стяг, а на йому написано: «Смерть політична, смерть національна, смерть культурна для української нації?»

Це не є самі слова; зміст їм відповідає.

Коли в українській державі відібрано право бути державою, то поодинокі члени колишньої республіки позбулися усіх елементарних політичних прав людини. Колишній український республіканець має менше прав, ніж нинішній найостанніший московський наймит. Правительством чужинців розпоряджається на території колишньої української республіки наче в завойованій свіжо країні, висмоктує останні сили, висмикує ліпших борців, здирає останній грінц з бідного народу. Урядовці з чужинців обсіли Україну і зневажають той люд, на кошт якого годуються. Непокірливі тубільці погорджуються невимовно, а небезпечні з них засилаються на Сибір. Законами російської імперії зневажаються право совісти, погорджуються право свободи особистої, гнобяться навіть недоторканість тіла. Колишній протектор української республіки перемінився нині на правного тирана, якому належить необмежене право над життям і смертю кожного з українців. Царський закон з 17. травня 1876 року наложив заборону на саму мову спадкоємців Переяславської конституції і вона вигнана з школи й суду, церкви й адміністрації. Потомство Павлюка, Косинського, Хмельницького й Мазепи вже збавлене права мати свою літературу, свою пресу: йому загадано навіть у сфері духовій працювати на свого пана. Таким чином українська нація платить «данину» не тільки матеріальними добрими, але навіть психіку та інтелект її експлуатують на користь чужинців. І не тільки панує над Україною цар-чужинець, але й сам Бог зробився чужинцем і не вміє української мови. Промисвітлена занедбана, культура знівечена і темрява панує скрізь по Україні. І через 247 років по Переяславській конституції «вільний і рівний» українець відіграв ще

гіршу роллю, ніж колишній ілот, бо в ілота не вимагали принаймні інтелектуальної «даннини», бо від ілота не вимагали любови й прихильности до своїх гнобителів, бо ілот розумів свій гніт, українець же тільки відчуває його. Така то є логіка подій і такі її наслідки. І от посеред таких лихих обставин ми зійшлися до купи, ми згромадилися в одну сім'ю перейняті великим боєм та жалем до тих страждань, що вщерть наповнили народню душу і — хай навпаки логіці подій ми виписали на своєму прапорі: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі».

Чи не захоплюємось ми?

Чи не є цей ідеал наш однією з тих пишних, святих ілюзій, якими живе людськість, на які сподівається та які розпливаються зараз, скоро схочеш їх здійснити?

Може наша пристрасна любов до України підказала нам думку безглузду, безпідставну?

І чи можемо ми надіятися на симпатії широкого українського суспільства?

І, головне, чи здійснення цього бажання буде хо-сенне для нашої нації?

Здебільшого, як головний аргумент проти нашого права на національне існування, проти нашого права на самостійність державну, — виставляють те, що ми не маємо історичної традиції, не маємо минулого. На цьому аргументі не спиняємось через те, що помилковість його вже доведена нами попереду, теж і через те, що відсутність державно-історичної минувшини не може мати ніякого значення для другої, більшої нації, що відчула свою силу і хоче скористуватись своїм «правом сильного». Для нас далеко важніший другий аргумент — це закид, що нація наша безсилна, некультурна й інертна. Хіба може, кажуть нам, темна, незорганізована, розбита маса, неодушевлена ніякою ідеєю — творить історію при сучасних обставинах життя? Хіба та маса відчуває національний або політичний гніт? Горстка божевільних може тільки смішити, але не викликати симпатій навіть доміж інтелігенцією, бо ціла українська інтелігенція охоче без

Годі через те казати, ніби маса українського суспільства не має нічого спільного з останньою формацією своєї інтелігенції — українська інтелігенція є само суспільство в мініатурі, стремління суспільства — це стремління інтелігенції, пориви інтелігенції — це пориви й симпатії цілого суспільства.

А коли так, то ми стаємо око в око з питанням: «Коли українська інтелігенція є, коли вона заступник суспільства, коли вона бореться, то чому ми не чуємо про цю боротьбу, не бачимо наслідків її і навіть не відасмо й про те, за що власне бореться нова інтелігенція?»

Годі ось тут докладно відповісти на всі оті питання. Одно можна сказати, що першовісника сучасного політичного українства — Шевченка не зрозуміло ні його власне покоління, ані поблизькі до нього. Коли Шевченко своїми стражданнями й смертю освятив шлях боротьби за волю політичну, національну та економічну українського народу, то поблизькі до нього покоління з так званого українофільського табору на своїм прапорі написали: «Робім так, щоб ніхто ніде не бачив нашої роботи!» Ці покоління «білих горлиць» своїм псевдо-патріотизмом деморалізували ціле українське суспільство в протязі півстоліття. Налякані стражданнями Шевченка, а почасти й прикростями, яких зазнали його товариші, ці покоління виплекали цілий культ страхополохства, виробили цілу релігію льояльності, ці покоління своїм нечуваним сервілізмом, своєю бездієльністю, своєю незвичайною інертністю відіпхнули від себе цілий ряд рухів молоді, що стояла на українсько-національному ґрунті. Ці покоління зробили український рух чимсь ганебним, чимсь смішним, чимсь обскурантним! Ці покоління надали українофільству характер недоношеної розумом етнографічної теорії. Ці покоління самі найліпше назвали себе українофілами, цебто людьми, що симпатизують Україні. Вони не хотіли навіть звати себе українцями. Тактика й політика українофілів довела до того, що ціла молода Україна з відразою від них одсахнулася, симпатій же старої України вони не змогли собі приспудати. Таким чином українофіли лишилися без потомства, і сучасна

молода Україна вважає себе безпосереднім спадкоємцем Шевченка, а її традиції йдуть до Мазепи, Хмельницького, та короля Данила, минаючи українофілів. Між молодого Україною й українофілами немає ніяких зв'язків — крім однієї страшної й фатальної зв'язі — своєю кров'ю заплатити за помилки попередників.

Часи вишиваних сорочок, свити та горілки минули і ніколи вже не вернуться. Третя українська інтелігенція стає до боротьби за свій народ, до боротьби криавою і безпощадною. Вона вірить у сили свої і національні, і вона виповнить свій обов'язок. Вона виписує на своему прапорі ці слова: **«Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ»**. Вона віддає себе на служення цьому великому ідеалові і доки хоч на однім клапті української території пануватиме чужинець, доти українська інтелігенція не покладе оружжя, доти всі покоління українців йтимуть на війну. Війна провадитиметься усіма засобами, і боротьба культурна вважається також відповідною, як і боротьба фізичною силою. Потреба боротьби впливає з факту нашого національного існування. Нехай наша історія сумна й невідрадна, нехай ми некультурні, нехай наші маси темні, подурені, ми все ж існуємо і хочемо далі існувати. І не тільки існувати як живі істоти. Ми хочемо жити як люди, як громадяни, як члени вільної нації. Нас багато — цілих 30 мільйонів. Нам належить будуччина, бо зовсім неможливо, щоб 1/30 частина всієї людности, ціла велика нація могла зникнути, могла бути задиченою, коли вона спроможна воювати з цілим світом! Ми існуємо, ми відчуваємо своє існування і своє індивідуальне національне «Я». Наша нація у своєму історичному процесі часто була не солідарною поміж окремими своїми частинами, але нині увесь цвіт української нації, по всіх частинах України живе **однією думкою, однією мрією, однією нацією: «одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ»**. Нині ми всі солідарні, бо зрозуміли, через що були в нас і Берестечки і Полтава. Ми відродилися з ґрунту наскрізь напоеного кров'ю наших предків, що лягли в боротьбі за

волю України, ми виссали з молоком наших матерей стародавню любов нашої нації до вітчизни і її свободи і ненависть до насилля над нами. Як не можна спинити річку, що, зламавши кригу на весні, бурхливо несе́ться до моря, так не можна спинити нації, що ламає свої кайдани, прокинувшись до життя. Наша нація ступила на новий шлях життя, а ми мусимо стати на її чолі, щоб вести до здійснення великого ідеалу. Але ми мусимо пам'ятати, що ми тільки оповіщуємо його силу, ми тільки його післанці. Цей великий -- увесь народ український.

Але як партія бойова, партія, що виростає на ґрунті історії і є партією практичної діяльності, ми зобов'язані вказати ту найближчу мету, яку ми маємо на оці. Ця мета -- повернення нам прав, визначених Переяславською конституцією 1654 року з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії. Ми виголошуємо, що ми візьмемо силою те, що нам належить по праву, але віднято в нас тяж силою. Наша нація довго нездужала, але ширі вже стає до боротьби. Вона добуде собі повну свободу і перший ступінь до неї: Переяславська конституція.

Ми розуміємо, що боротьба буде люта й довга, що ворог безпощадний і дужий. Але ми розуміємо й те, що це вже остання боротьба, що потім уже ніколи не настане слушний час до нової боротьби. Ніч була довга, але ранок наблизився і ми не попустимо, щоб проміння свободи усіх націй заблищало на наших рабських кайданах: ми розіб'ємо їх до схід сонця свободи. Ми востаннє виходимо на історичну арену, і або поборемо, або вмеремо... Ми не хочемо довше зносити панування чужинців, не хочемо більше зневаги на своїй землі. Нас горстка, але ми сильні нашою любов'ю до України! Сини України! Ми, як той Антей, доторкаючись до землі, наберемось усе більшої сили й зав'язати. Нас мало, але голос наш лунатиме скрізь на Україні і кожний, у кого ще не спідлене серце, озветься до нас, а в кого спідлене, до того ми самі озвемось!

Нехай страхопелохи та відступники йдуть, як і

йшли, до табору наших ворогів, їм не місце поміж нами і ми проголошусмо їх ворогами вітчизни.

Усіх, хто на цій Україні не за нас, той проти нас. **Україна для українців**, і доки хоч один ворог чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя. І пам'ятаймо, що слава і перемога -- це доля борців за народну справу. Вперед і нехай кожний із нас пам'ятає, що коли він бореться за народ, то мусить дбати **за весь народ**, щоб цілий народ не згинув через його необачність.

Вперед! Бо нам ні на кого надіятись і нічого озиратись назад!

протесту йде шляхом винародовлення, а за нею й культурні одиниці з народу. Та й врешті, хіба українська національність не є тільки різноманітністю російської? Коли б навіть було доведено, що ми тільки різноманітність російської нації, то й тоді нелюдські відносини росіян до нас освячують нашу до їх ненависть і наше моральне право убити насильника, обороняючись від насилля. Кров, коли вона пролита братньою рукою, ще дужче благає о помсту, бо то брата кров! Нехай вчені розшукають, хто був кому родичем, — ображене чуття нації і кривда цілого народу гідують визнати моральні зв'язки з російською нацією! Через те ми можемо обсуджувати тільки засоби і способи боротьби!

І так ми некультурні. Це безперечно правда: наша нація некультурна. Власне, культурність її історична, бо вона замерла на тім ступіні, на яким вона була ще в XVII. ст. Це правда, що нація наша в загальній культурності з часу конституції з 1654 року поступила дуже мало наперед, а з багатьох поглядів вона мусіла вернутись до нижчих форм життя, як політичного, так і соціального. Усі ті релігійно-культурні рухи, що були наслідком високої освіченості й хвилювали наше суспільство у XVII. ст., обіцяли статись джерелом не тільки свободи совісти, але й свободи політичної. Усі ці рухи були задавлені силоміць, були знівечені навіть елементарні політичні права, як право особистої свободи (панщина), і нація кинена в безодню темряви. Тоді була вбита стародавня культурність української нації, культурність так інтенсивна, що кількома своїми проміннями вона змогла покликати до життя й могутності націю винісших наших господарів.

Еге! Нині наші маси некультурні, але в самім факті нашої некультурності знаходимо ми найліпший, наймогутніший, найінтенсивніший аргумент і підставу до того, щоб політичне визволення нашої нації поставити своїм ідеалом! Бо хіба можливий для нашої нації поступ і освіта доти, доки нація не матиме права розпоряджатись собою і доки темрява є спосіб держати нашу націю в неволі!? Доки ми не здобудемо собі політичних й державних прав, доти ми не матимемо

змоги уладнати стан речей у себе дома до нашої впадоби, бо інтерес наших господарів є цілком супротивний нашим інтересам, бо розплочення очей у рабів є небезпечно для панів. Цю останню задачу мусить узяти на себе національна інтелігенція. Це її право і її обов'язок.

А в історії української нації інтелігенція її раз-у-раз грала ганебну й сороміцьку роллю. Зраджувала, ворохобила, інтригувала, але ніколи не служила своєму народові, ніколи не уважала своїх інтересів в інтересах цілої нації, ніколи не хотіла добачати спільности тих інтересів. На очах історії сильна, освічена і культурна інтелігенція України прийняла в XVI. і XVII. віках польську національність, і усі оті Четвертинські, Чорторійські, Вишневецькі та Тимкевичі — плоть від плоті нашої і кість від костей наших! Тоді сильним і могутнім замахом український народ породив нову інтелігенцію. Ця друга прийняла російську національність протягом XVIII. і XIX. ст. ст. і всі оті Безбородьки, Прокоповичі, Яворські, Процинські, всі оті Гоголі, Гнідичі, Потапенки, Короленки і «ім же кість числа» — усі вони наша кров. Народ знову лишився без інтелігенції, інтелігенція покинула його в найгірші, пайтяжчі часи його існування. Чи можемо зрівняти війну, пошесть навіть, із оцим масовим відступництвом інтелігенції? І війна і пошесть — вони косять без розбору і вчених і темних, бідних і багатих, відступництво забрало цвіти нації — найкультурнішу її верству.

Це були такі дві страти, що годі знайти їм рівні в історії якоїнебудь нації. Але український народ здобув у собі досить сили, щоб посеред найгірших обставин політичних, економічних та національних витворити собі нову третю інтелігенцію. Еволюція українського інтелігента третьої формації ще не починалася, але характеристична його прикмета служення своєму власному народові відбилася в ньому з повною силою. Отже коли третя інтелігенція має органічні зв'язки з українською нацією, коли вона є заступником українського народу, єдино свідомою частиною української нації, то стерно національного корабля належить їй.

II. Полтава

ЧОМУ ПОВСТАННЯ 1648 Р. БУЛО ПЕРЕМОЖНЕ

Нам, революціонерам і повстанцям, українському народові, який бореться за визволення України з-під панування московсько-більшевицьких окупантів, повстання 1648 р. особливо близьке. Це повстання нам близьке не тільки тому, що воно в основному поклало кінець кількавіковому поневоленню українського народу імперіялістичною Польщею, не тільки тому, що воно по кількох сторіччях бездержавного існування й політичного небуття знов вивело наш народ на історичну сцену й привело до утворення незалежної національної держави — козацької Республіки. Це повстання нам близьке також тому, що воно є **виключним ділом** повсталих українських мас, що воно є **народною визвольною революцією** в найширшому цього слова значенні. Відбудову української державности в формі Української Народньої Республіки в 1917-18 рр. на східноукраїнських землях і в формі Західно Української Народньої Республіки 1918 р. у Західній Україні українському народові значно полегшувала досить догідна зовнішньо-політична обстановка, що в цей час складалася на наших землях. Царська Росія, у межах якої перебували східноукраїнські землі, впала під ударами внутрішньої революції. Габсбурзька Австрія, в складі якої перебувала Галичина, прогнала війну й мусіла піддатися під диктат своїх противників — Англії, Франції, США. Ці держави, прагнучи до знищення Австро-Угорщини і враховуючи визвольні прагнення й боротьбу поневолених Габсбургами народів, вирішили погодитися на перебудову австрійської монархії на принципі незалежних національних держав. Ця зовнішньо-політична обстановка

Передрук брошури П. Полтави: «Чому повстання 1648 р. було переможне», виданої 1948 р., перевиданої Віблотекою передруків підпільних матеріалів, чужина 1948.

значно полегшувала нам у цей час здійснити наші самостійницькі державницькі прагнення. Цілком інакше обстояла справа в 1648 р. Польща в цей час не валилася. Вона була ще досить могутньою державою. В 1648 р. вона також не була втягнутою ні в яку більшу війну, що могло б у значній мірі полегшувати визвольну боротьбу українського народу. Становище Польщі в Україні було в цей час міцне — міцніше, здавалося, як колинебудь дотепер. (Тільки десять років тому польські окупанти криво здушили козацькі повстання). Не зважаючи на це все, український народ, **спираючись виключно на власні сили**, в 1648 р. підняв повстання, повалив польське панування в Україні, поклав основи під свою незалежну державу і поставив під загрозу дальше існування всієї польської держави: восени 1648 р. козацькі армії стояли під Замоштям і безпосередньо загрожували безборонній польській столиці — Варшаві.

Сьогодні, в трьохсотріччя роковин великого 1648 р., нам, революціонерам і повстанцям, які стоїмо в безпосередній революційній боротьбі за визволення України, всьому українському народові, який бореться разом з нами, особливо цікаво було б з'ясувати такі питання: саме завдяки чому в 1648 р. український народ переміг польських окупантів? Саме завдяки чому в 1648 р. український народ зумів визволитися з-під польського ярма й покласти підвалини під свою незалежну державу? Які сили, які обставини дозволили українському народові перемогти могутню Польщу? Чому повстання 1648 р. було взагалі можливе? В нашій статті ми коротко постараємося вказати на ці причини.

Зразу зазначимо, що оскільки повстання 1648 р. було виключним ділом українського народу, українських народніх мас, — а цього факту ніхто заперечити не може й не заперечує, — то причин його успіхів, причин самого його вибуху та переможнього ходу треба шукати тільки серед українського народу, в тодішньому стані відносин на українських землях і ніде інде. Саме так ми й будемо робити в нашій статті.

Найважливішою, безумовно, обставиною, яка уможливила самий вибух повстання 1648 р. і в основному

зумовила його переможний хід, було існування в Україні в цей час такої революційної і збройної сили, як українське козацтво.

Щоб вповні зрозуміти роллю козацтва в повстанні 1648 р., нам треба окремо розглядати ту роллю, яку воно відіграло в ньому (та й не тільки в ньому, але в історії України взагалі), як революційна сила в політично-соціальному розумінні цього поняття й окремо ту роллю, яку воно відіграло як збройна сила.

Захоплені бравурними козацькими походами, військовими перемогами, військовим стилем козацького життя, козацькою військовою організацією, ми привикли дивитися на козаків у першу чергу, як на військову силу, як на армію, на козаччину — в першу чергу як на воєнне ремесло. В далеко меншій мірі ми привикли дивитися на козаків як на революційну силу, на козаччину — як на революцію, саме в політично-соціальному значенні цього слова. А тим часом ролі козацтва, як революційної сили дуже важлива, можна навіть сказати — першорядна, для долі України XVI і XVII століть, — вирішальна. Її ми ні в якому разі не сміємо не доцінювати, не розуміти.

Початки козаччини сягають другої половини XV ст.

Про ці початки так, напр., пише Д. Дорошенко в своїй кореткій «Історії України»:

«Через татарську небезпеку вже вкінці XV-го ст. широкі простори Наддніпрянщини — теперішньої Полтавщини, середньої й південної Київщини й південно-східнього Поділля — знову запустили: багаті, родючі лани стояли облоєм, зробилися «Диким Полем». В лісах і степах «Дикого Поля» була сила дичини і звірів, в річках та озерах було невичерпне багатство всякої риби, особливо на Дніпровому Низу за Порогами. Все це приваблювало, не зважаючи на близьке сусідство з татарами, сміливіших людей, коли й не селитися в дикому степу, то бодай навідуватися до нього за здобиччю. В північній Україні, де скупчувалося населення, ставало людям тісно. Там було багато панів, потомків княжих та боярських родів, вони заводили поміщицьке господарство, тіснили селян і примушували робити на себе. Та й державна організація була

там більше розвинена й докучала населенню повинностями й податками... з мешканців замкових (т. зв. пограничних — прим. автора) околиць складалися ватаги відважніших людей, озброювались, наоирали потрібного запасу, вибирали собі отамана й пускалися за здобичю далеко вглиб степів, на т. зв. «уходи»... і тут проводили ціле літо, займалися звіроловством, риболовством і пасічництвом. До них прилучалися щороку з весни виходці з північних українських земель, приваблювані вільним, хоч небезпечним життям у степу. Нераз ватагам цих здобичників доводилося зустрічатися з такими ж здобичниками з татарського боку... Тоді вони або вступали в бій з татарами, коли мали досить сили, або старались заховатися, коли зворг був дужчий. Такий промісел зі шаблею при боці та рупницею за плечима називався «козакуванням».

Так, отже, дві основні причини склалися на виникнення козацтва. Перша — це наявність у південній Україні вільних, ніким майже не контрольованих, багатих степів, «Дикого Поля». Друга — це утиск українських народніх мас шляхтою, польською державою. Український селянин, міщанин, а бувало й український шляхтич, не хотючи терпіти польського гніту, волів вільне, хоч і небезпечне, життя, ішов на «уходи», брався за козакування.

Не важко зрозуміти, що «уходництво», «козакування» були формою протесту українських народніх мас проти польського гноблення. Тому то козаччину в самих початках її виникнення треба розглядати як свосрідну революцію українських мас, хоч ця революція була ще так би мовити, дуже примітивна. Її примітивізм полягав у тому, що невдоволений, відважніший український елемент покищо не виступає безпосередньо проти своїх польських гнобителів, але від них утікає.

Після перших успіхів у боротьбі з татарами, деяка частина ухідників посвячується виключно воєнному ремеслу. Дедалі число тих, що шукали щастя у збройних походах, чимраз більше зростає. В половині XVI ст. вони освоюють свій осередок — Запорізьку Січ. Козацтво, козаччина набирає виразно військового характеру, встановлюється своєрідна військова організа-

ція. Зрозуміло, що це тільки поглиблює значення козацтва, як революційної сили. Козацтво стає не тільки формою протесту українських мас проти польських гнобителів, але й виростає в міцну **військову** силу.

Дальший хід подій тільки сприяє ростові значення козацтва, як революційної сили.

Не зважаючи на деякі труднощі дипломатичного характеру, що їх козаки створювали для польської держави своїми походами на Крим, в Туреччину, польський уряд вирішив використати козаків для оборони своїх південносхідних кордонів. Полякам йшло про те, щоб призначити для козаків залежну від себе старшину і в цей спосіб поставити собі на службу все козацтво. Так зродився провід козацького «ресстру». В цій справі королівський уряд звернувся **безпосередньо до самих козаків**.

Саме цей мент — безпосередні зносини королівського уряду з козаками — мав важливе значення для розвитку козацтва, як революційної сили. Козаки дотепер жили в постійній непевності свого майбутнього. Вони з дня на день чекали, що польські магнати, їхні колишні пани захочуть повернути їх назад у неволю, назад у панщину. І з свідомости козаків ще не зник той погляд, що вони — втікачі, «бунтівники». Коли ж королівський уряд безпосередньо звернувся до козаків з пропозицією, щоб вони перейшли на королівську службу, обіцяючи залишити їм внутрішню автономію, і оплачувати грошми цю службу, — в козаків почала зроджуватися свідомість, що вони — окремий військовий стан, окрема суспільна група, незалежна від магнатів і підпорядкована тільки королеві. На місце **непевности** щодо свого майбутнього, на місце почуття **вини** перед своїми польськими панами, тепер приходять почуття своїх **прав**.

Цьому — і це, може, найосновніший момент — в дуже значній мірі сприяє і почуття **реальної** сили за собою: козацтво вже давно перестало бути пливкою, незорганізованою «здобичників», «уходників», а виросло в справді серйозну суспільну й військову силу. Осіле, хазайновите козацтво зайняло значну ча-

стину Подніпров'я, південної України. Та частина козацтва, яка посвятилась ремеслу, також дуже зросла. Вона завоювала собі вже широку європейську славу своїми протитурецькими і всякими іншими походами.

Польський уряд не дотримував своїх обіцяниць ресторовим козакам. Він не виплачував їм обіцяних грошей. Намагався зміщуватися у внутрішні козацькі справи. Це давало привід до невдоволення серед козацтва. Та це невдоволення вже тепер не виливалося у форму тільки самої втечі з рестрових козаків, як колись від панів у степи (хоч така втеча часто практикується). В основному козаки тепер звертаються до Варшави із своїми **вимогами**, основаними на почутті своїх прав — прав окремого військового стану. Ті козаки, які колись з почутті своєї вини ледви чи були б відважилися на зформування якихнебудь вимог, тепер вимагають: «давай, Варшаво, нам те, що нам належиться».

Дальшим етапом у розвитку козацтва, як революційної сили, були церковна унія 1596 року та діяльність Сагайдачного.

В релігійній боротьбі, що виникла в Україні з кінцем XVI ст., поляки попирали уніятів проти православних. Крім цього вони змагали до насадження в Україні чистого католицизму. В цьому напрямі особливо активну, неперемінливу в засобах, діяльність розгортали єзуїти. Похід поляків проти православної частини українського народу (а православними були як народні маси в цілому, так і значна частина української шляхти), проти «людей грецької віри» набирав виразного характеру боротьби проти української національності («грецька віра» була в цей час наймаркантишою, найвиразнішою ознакою національної окремішности українського народу; під прапором боротьби за «грецьку віру» велася по суті боротьба за права українського народу). В цій боротьбі козаки опинилися по боці православних. Боротьба за права «грецької віри» стала від тепер однією із цілей боротьби козацтва. Ця боротьба давала йому значення зазально-національної сили, робила з них оборонця всього українського народу.

Ще тісніше з інтересами всього українського народу

зв'язав козацтво Сагайдачний. З початком XVII ст. у Києві склалося вузьке коло вищого духовенства, яке своєю метою зробило працю над культурним піднесенням України та боротьбу в обороні православ'я. Заходами цього кола в Києві повстала друкарня, засновано брацтво, вищу школу. В члени брацтва разом з усім «військом запорожським» вписався й Сагайдачний. Тим самим козацтво взяло на себе обов'язок боронити прав «грецької віри» — символу окремішності українського народу. Сагайдачний підтримував також усі заходи київського кола в напрямі відновлення православної ієрархії.

Оповівшись проти підтримуваної поляками унії та католицизму, ставши в обороні «грецької віри» — єдиного тоді символу окремішності українського народу, козацтво в цей спосіб створило, говорячи сьогодишньою мовою, свою позитивну програму боротьби. І то програму загально-національного характеру, виробило свою національно-політичну платформу. Боротьба козацтва набрала тепер загально-національного значення. Для козаччини відтепер стають характерними не здобичництво, не боротьба за свої права — права окремого тільки військового стану, окремої суспільної групи, але боротьба за права **всього українського народу**. всіх українських народніх мас, боротьба за **інтереси загально-національні**.

В цей спосіб, коли йдеться про політично-соціально-військовий бік справи, формування козацтва, як революційної сили, спочатком XVII ст. було закінчене. Козацтво виросло на значну силу і в кількісному, і в якісному відношеннях. Почуття вини — вини втікачів від своїх шляхетських господарів заступила свідомість своїх прав, свідомість зв'язку своєї боротьби з інтересами всього українського народу. Декларація по боці «грецької віри», встановлення зв'язку з керівним київським колом української православної церкви дало нову загально-національну мету козацькій боротьбі, дало йому — оскільки боротьба за права «грецької віри» була в цей час однозначна з боротьбою за права українського народу — **позитивну, національно-політичну програму**.

Саме такий розвиток козацтва створив найнеобхідніші передумови для того, щоб воно відіграло вирішальну роль в історії українського народу. В Україні не було в цей час ніякої іншої серйозної сили, яка в умовах шляхетської Польщі, змогла провести боротьбу за права українського народу. Українська шляхта, а шляхта в цей час скрізь з'являлася керівною політичною силою суспільства, — була майже цілковито зденационалізована. Ті її представники, які залишилися при «грецькій вірі», були заслабі кількісно й соціально, щоб успішно протиставитися польському наступові, цілком слабе, головню кількісно, було також вище українське православне духовенство. Селянство, а в значній мірі також міщанство були темні, придушені і годі собі було уявити, щоб в цей час вони самі піднялися на боротьбу за загально-національні інтереси. З хвилиною, коли козацтво оповілося за «грецькою вірою» і в цей спосіб зв'язало свою боротьбу з інтересами всього українського народу — Україна в особі козацтва дістала свого нового, міцного в кожному відношенні, речника, оборонця, борця за її права. Козацтво було в той час в Україні єдиною серйозною силою, боротьба якої справді могла змінити українську долю на краще. Поза козацтвом — підкреслюємо ще раз — таких сил в Україні не було. Найчастіше в бік козацтва зверталися очі всієї свідомої частини українського народу. Українські патріоти, деякі інстинктивно, а деякі вже цілком свідомо, бачили в козацтві єдиного рятівника України. Та щораз з більшим неспокоєм дивилася на козацтво Польща — тодішній окупант усіх українських земель.

Звичайно, той факт, що козацтво — це був військо-вий стан, військо, що козаки — це були в першу чергу люди військового ремесла — незвичайно підносило значення козацтва, як революційної сили. Революція, революційні сили — це поняття далеко ширше, як тільки збройна боротьба, як тільки збройна сила. В рямцях революції збройна боротьба може бути тільки однією з форм революційної боротьби взагалі, одним із прийомів революційної стратегії, одним із етапів

революції, звичайно вже дуже високим, часто кінцевим. Збройна сила в рямцях революції є звичайно тільки однією з-поміж інших революційних сил. **Без збройної сили боротьби, без збройної сили революції, однак, ніколи не можна мислити.** Збройна боротьба, збройна сила є завжди необхідними найважливішими елементами революції. Збройна боротьба, збройне повстання завершують революцію, з'являються її найважливішим, вирішальним етапом, від їх успіхів залежить часто доля всієї революції.

Всякий інший підхід до проблеми революції — недооцінка або переоцінка в ній моменту збройної сили, збройної боротьби — було би тільки спрощуванням явищ революції, її непорозумінням. Всякий інший підхід до проблеми революції для нас, революціонерів-практиків, міг би загрожувати серйозними небезпеками.

Візьмім, наприклад, становище в Україні з початком XVII ст. Для політичного розвитку України мало своє значення і київське коло вищого духовництва, яке в той час там складалося і зробило своєю метою боротьбу проти Польщі за права української церкви. Сила цього кола була в тому, що воно було освічене — найосвіченіше, може, в усій Україні, і що це були фанатики боротьби за «грецьку віру». Отже, вся сила цього кола була тільки ідейного характеру. Слабкість тієї групи була в тому, що вона була малочисельна, слаба кількісно і через це не могла представляти ніякої реальної небезпеки для свого противника. Щойно тоді, коли ідеї цього кола захопили таку сильну кількісно й якісно силу як козацтво, боротьба за права «грецької віри» стала насправду реальною силою. З ідей київського православного духовництва щойно козацька зброя зробила реальну силу.

Візьмім ще один приклад. Припустім, що козацтво, розвинувшись надзвичайно міцно, як військова сила, не розвивається у парі з цим як сила національно-політичної програми, веде боротьбу тільки за свої станові права, або що гірше, в цілості посвячується тільки здобичництву. Чи змогло б воно в цьому випадку відіграти ролі речника українського народу в

боротьбі за свої права? Ні, ніколи! Не розвинувшись як політична революційна сила, тобто не виробивши своєї національної політичної програми, козацтво, як виключно військова сила ніколи не відіграло б у нашій історії такої ролі, яку воно відіграло.

Як у розвитку козацтва, так і в усякому іншому революційному русі значення військового, чисто мілітарного моменту ніколи тому не можна переоцінювати. Не можна також цього моменту недоцінювати. Це ми показали на нашому прикладі з київським колом.

Дуже підносили значення козацтва, як революційної сили, також той факт, що воно було силою **організованою**, що воно являло собою широку й міцну **організацію**, як на цей час навіть дуже струнку, і то організацію **військового** типу. Саме цей момент у дуже значній мірі взагалі уможливив вибух повстання у 1648 р. і забезпечив його переможний хід. Козацтво було поділене на полки, сотні, мало свою «гармату», обоз, майстерні, мало свою систему зв'язку, свій твердо поставлений стиль організованого життя. Уявім собі, що всього цього козацтво не мало. Уявім собі, що козацтво, хоч і по своїй духовій структурі, за своїми ідеями, — революційне, не є, однак, **організоване**, не творить міцної організації. Яку величезну роботу мусів би перевести Хмельницький, щоб піднести його повстання. Скільки це вимагало б часу, енергії? Чи не міг би бути безповоротно втрачений догідний момент? Та й чи взагалі могла б зродитися навіть у голові Хмельницького ідея повстання без козацької організації? Революція, повстання — це не самі тільки кількісні сили, хоч би навіть незнати які значні, але це не в меншій мірі також — **організація**: зорганізованість тих сил, які підіймають революцію, їх розподілення відповідно до плану дій, самий план дій, точне визначення, що хто може і що хто повинен робити і т. п. Всі ці проблеми у значній мірі розв'язувало саме існування козацької організації. Без неї повстання 1648 р. було б також неможливе.

Моментом, що в дуже значній мірі уможливив вибух повстання 1648 р., був також той **революціонізувальний вплив**, що його мало козацтво впродовж усього

часу свого існування на українські народні маси, на український народ в цілому. На прикладі козацтва і український закріпощений селянин і позбавлений своїх прав український міщанин бачили, що можна жити іншим, вільним життям, що можна протиставитися і польським гнобителям. Козацькі перемоги, сміливі походи піднімали народ на душі, додавали віри у власні сили, родили вільнодумний дух, будили охоту народніх мас і собі поміратися з польськими панами і самим шукати порятунку в збройній боротьбі. Все це створювало дуже небезпечний стан для польського панування. Все це створювало ґрунт для всенароднього визвольного повстання.

Величезне значення козацтва для революції 1648 р. полягає також у тому, що в його середовищі вирости членські **кадри**, добре підготовлені як до визвольної боротьби, так і до державного будівництва. Поза козацтвом такі кадри в цей час в Україні ніде не могли оформитися. Ці кадри дали військовий і політичний провід повстанню і стали першими будівничими новоповсталой Козацької Республіки.

Не без значення також та обставина, що козацтво впродовж свого існування витворило свій своєрідний внутрішній устрій. Після звільнення України з-під польського панування цей устрій покладено в основу молодої держави. Українські державні мужі — будівничі нової держави не мусіли в той час, такий багатий у всякі події, шукати за чужими зразками, задумуватися над ними; вони скористалися у цьому випадку готовими формами, витвореними козацькою організацією.

З черги, коротко зупинімся над ролею, що її відіграло козацтво безпосередньо в повстанні 1648 р.

Козацтво було ініціатором повстання і основного ударною політичною і бойовою силою. Воно дало повстанню військових і політичних провідників. Внесло в повстання свій величезний — революційний — військовий, організаційний і політичний досвід. Воно дало повстанню національно-визвольну ідею. Козацтво, врешті, дало повстанню і його геніяльного вождя — Богдана Хмельницького. Без такої революційної і

збройної сили, як українське козацтво, повстання 1648 року ніколи не змогло б бути тим, чим воно було: **переможною** національно і соціально визвольною революцією українського народу, революцією, яка довела до відродження української державности. Якщо народні маси навіть були б пішли на повстання, то не підтримані такою досвідченою і міцною силою як козацтво, були б не в силі перемогти свого міцного польського противника. Таке повстання, що майже певне, не змогло б бути як слід зорганізоване (не було б кому цього зробити), не мало б потрібного, відповідно сильного керівництва, потрібної національно-політичної платформи. Воно, і це майже певне, — закінчилося б невдачею.

Другою важливою обставиною, яка в значній мірі уможливила вибух повстання 1648 р. і не могла не заважити на його переможному ході, було існування в цей час в Україні такого **організованого** осередка українського козацтва як Запорізька Січ. Тут сходилися нитки всієї козацької політики. Тут була кузня всіх козацьких задумів і планів. Тут було серце всього козацького організму. Тут завжди було кількасот, а часто і більше, «козацького товариства», з якими можна було відразу починати всяку роботу. Саме на Січ, а не куди інде, подався Хмельницький після свого відомого конфлікту з Чаплінським. На Січі він розпочав свої зносини з Кримом. І з Січі він розіслав по всій Україні попереджувальні за бандуристів запорожців — агітаторів за повстанням. На Запоріжжю, біля Січі формувалися перші козацькі армії. На Січ, як на осередок найбільше революційної частини українського козацтва, завжди орієнтувалися українські народні маси. Гасло до повстання, подане із Січі, українські маси підтримали беззаперечно. Без існування такого організованого осередка українського козацтва як Січ, Хмельницькому далеко важче було б підготувати повстання, як це мало місце в 1648 р.

Повстання 1648 р. попередив цілий ряд менших, дрібніших протипольських повстань. В 1590 р. вибухло перше козацьке протипольське повстання — повстання під проводом Криштофа Косинського. В 1595—98

проти поляків воюють Наливайко і Лобода. В 1630 р. козаки піднімають протипольське повстання під проводом Тараса Федоровича. В 1637—39 протипольське повстання козацтва очолюють Павлюк, Гуня, Острин. І це рішуче не випадковість, що 1648 р. прийшов щойно після кількох менших повстань. Це, так би мовити, закономірність. Великі, вирішальні перемоги, революційні битви приходять щойно після ряду менших битв, дрібніших сутичок революційних сил. Бій, який має вирішувати долю революції, її перемогу або упадок, бій, який має дати остаточне визволення народу, не може відбутися, не будучи основно підготовлений і то підготовлений **практично**. Такий бій — це за складна справа, щоб його можна заімпровізувати, успішно перевести без попередніх проб, без попереднього нагромадження **практичного** досвіду для цього. Протипольські козацькі повстання з кінця XVI ст. і першої половини XVII ст. були саме **психологічною і бойовою підготовкою** як українського козацтва, так і українських народніх мас до такої генеральної розправи з ворогом, як 1648 р. В них, у цих повстаннях, хоч вони і не завжди були переможні, хоч вони часто були зв'язані із значними жертвами, і українське козацтво, як авангард революції, і українські народні маси в безпосередній боротьбі пізнавали свого польського противника, його слабкі і сильні місця, його тактику, здобуваючи тут і там перемоги — вчилися його бити, на нього наступати, привикати до жертв, переконувалися у неминучості й можливості збройної розправи з окупантом. Усі ці моменти, на перший погляд дрібні і незначні, мають першорядне значення для **дозрівання** революції, для забезпечення за нею перемоги остаточної розправи з ворогом. Часто невдалі із значними жертвами, протипольські повстання з-перед 1648 р. не заламили ні козацтва, ні українських народніх мас. Після цих невдалих повстань прийшов переможний 1648 р. Не підлягає ніяким сумнівам, що без тієї підготовки, що її здобуло українське козацтво, як авангард революції й українські народні маси перед 1648 р. — повстання 1648 р. не змогло б мати таких успіхів, які воно мало. Протипольські повстан-

ня з кінця XVI і першої половини XVII ст. — це третя обставина, яка привела до 1648 р. в нашій історії.

Постійне поповнювання козацтва втікачами з усіх українських земель, незадоволеними існуючими в Україні окупантськими національними й соціальними порядками, його постійний зріст, як революційної збройної сили, цілий ряд протипольських повстань до 1648 р., той революціонізуючий вплив, що його мала козащина на українські народні маси, — були по суті **перманентною революцією**, що в неї вступив український народ з кінцем XV ст. і яка завершилась перемогою 1648 р. Найважливіший український елемент активно протестує проти польського панування, втікаючи на Запоріжжя до козаків. Козацтво оформлюється як серйозна збройна і політична сила загальнонаціонального значення. Широкі українські народні маси під впливом козащини щораз сміливіше думають про розправу із своїми польськими гнобителями, щораз виразніше підносять голос, щораз менше схильні слухняно виконувати свої «повинності». І козацтво, як авангард революції, і українські народні маси здобувають досвід боротьби з окупантом в цілому ряді попередніх, дрібніших повстань. В цьому широкому, хоч і повільному, процесі спротиву й боротьби українського народу проти польських окупантів створилися **всі необхідні передумови** для остаточної розправи з ворогом. 1648 р. прийшов як **закономірне, всім ходом подій підготовлене, завершення цього процесу**.

Коротко підсумовуємо сказане. Повстання 1648 року було переможне тому, що:

а) в Україні існувала така революційна збройна організована сила, як українське козацтво. Воно, виробивши свою національну політичну позитивну програму, надало повстанню загальнонаціонального політичного характеру. Без цього повстання 1648 р. було б не завершене. Козацтво було ініціатором, організатором, головною ударною й одночасно керівною силою повстання. Без козацтва, як авангарду революції, повстання 1648 р. було б взагалі неможливе;

б) існував такий організований осередок українсько-

го козацтва як Запорізька Січ. Це Хмельницькому незвичайно полегшило підготовку повстання;

в) і українське козацтво, як авангард революції, і українські народні маси були морально й бойово підготовлені до протипольської боротьби цілим рядом попередніх, хоч і невдалих, повстань.

Наводячи як основні причини переможного ходу повстань 1648 р. моменти головно соціально-політичного, організаційного, військового порядку, ми ні трохи не збираємося через те применшувати ролю і значення Хмельницького в цьому повстанні. Хмельницький — вроджений вождь революції, вроджений вождь повсталих мас, геніальний полководець, незвичайно здібний організатор, тонкий і зручний політик — був душею повстання, його чи не абсолютним керівником, і оскільки це повстання вів від перемоги до перемоги, його ролія першорядна. Печать його геніальної особовости позначається на повстанні 1648 р. дуже сильно. Це відразу оцінили всі сучасники великого гетьмана і цього ніхто не може заперечувати. Недаром повстання 1648 р. і весь період діяльності Хмельницького історія називас Хмельниччиною. Хмельницький, одначе, козак. Його провадило і зформувало козацьке середовище. І про це ми повинні пам'ятати. Вожді революції не «падають з неба». Вони не виростають там, де немає боротьби, де ніхто не бореться і не думас про боротьбу. Революційний вождь типу Хмельницького не міг у цей час в Україні зформуватися ніде інше, як у козацькому середовищі. Розглядаючи Хмельницького як генія, ми в той же час повинні розуміти, що його геніальність — у значній мірі еманация конкретно існуючого козацького середовища, що ця геніальність — не тільки «іскра Божа», не тільки божеський дар ласкавої долі, але й продукт конкретно існуючих умов, конкретно існуючих відносин у тогочасній Україні. Звичайно ж, в межах об'єктивних можливостей, зумовлених існуючими в цей час в Україні відносинами, правдоподібно тільки Хмельницький міг зробити те, що він зробив: повалити польське панування і покласти підвалини під незалежну українську державу. Якщо б, одначе, Хмельницький

був опинився серед народу до революційної боротьби цілком невідготовленого, його геній — геній вождя і стратега революції — правдоподібно залишився б невикористаним, змиршавілим. Значення геніальних особливостей, сильних індивідуальностей в революції, як і в суспільному житті взагалі величезна. Одначе, найгеніальніші навіть люди не можуть зробити чуда: вони не можуть доказати більше, як на це, навіть при використанні всієї їхньої геніальности, дозволяють їм існуючі об'єктивні обставини — існуючий стан загальної революційної підготовки народу, існуюче співвідношення між силами власними, а силами ворога, існуюча загальна політична обстановка.

Трьохсотрічні роковини великого 1648 р. ми обходимо в умовах безпосередньої революційної збройної боротьби проти московсько-більшевицьких окупантів. Україна ще в неволі. Ми боремося за її визволення.

Пам'ять великого 1648 р. ми святкуємо з гордою свідомістю, що шлях боротьби за визволення України, по якому сьогодні ми йдемо, — це правильний шлях.

Вся стратегія нашого визвольного революційного руху спрямована на ось що:

а) створити в Україні якомога більшу революційну силу; створити ідеальну революційну організацію, як найбільше зреволюціонувати народ як для революційної боротьби, так і для державного будівництва якнайкраще підготувати численні кадри;

б) зберегти за всяку ціну **організованість** нашого визвольного-революційного руху;

в) в безпосередній, масовій революційній боротьбі підготувати до остаточного бою за нашу незалежність як революційні кадри — авангард революції, так і широкі народні маси.

Наше революційне підпілля сьогодні — це новітня відповідаюча сьогоднішнім умовам, козащина. Наше професійне підпілля — цей авангард всього нашого революційного руху — це новітня Січ. Наша революційно-збройна повстанська боротьба останніх років — це підготовка як авангарду революції, так і широких

народніх мас до нового 1648 р., скерованого цим разом проти Москви.

Ми йдемо тим шляхом, яким ішов український народ у період 1648 р. Цей шлях довів український народ до волі. Ми віримо, що по сьогоднішньому нашому шляху дійдемо до волі й ми.

Квітень, 1948 р.

ПІДПІЛЬНА ЛИСТІВКА ОУН в 300-річчя повстання Б. Хмельницького

За Українську Самостійну Соборну Державу!
Воля народам! Воля людині!

НАРОДЕ УКРАЇНИ!

Цього — 1948 року припадають трьохсотлітні роковини найбільшого в українській історії всенароднього визвольного повстання українського народу — повстання під проводом Богдана Хмельницького.

Незабутній для українського народу, славний, переломовий в історії України 1648 рік.

Сторіччями жорстоко гноблений і експлуатований український народ сказав польсько-шляхетським гнобителям своє могутнє: досить! Годі довше терпіти! На святу боротьбу за наше визволення, за наші людські і національні права! Смерть ляхам — гнобителям і експлуататорам України!

Першим проти польського панування в Україні піднялося українське козацтво. На першу вістку про блискучу перемогу Хмельницького над поляками повстали проти польських загарбників також сотні тисяч українських селян, тисячі українських міщан, духовництва, шляхти. Вогонь повстання охопив усю Україну. Множилися повстанські загони. З усіх кінців України стягався народ до армії Хмельницького, під його розумне керівництво, під його тверду руку.

Запалали польсько-шляхетські маєтки. Покотилися на землю шляхетські та єзуїтські голови. Забагряніла від ворожої крові українська земля. Як щурі, з голім тільки тілом, тікали з України польські гноби-

телі, шляхетські грабіжники. Сторіччями переслідуваний і визискуваний народ чинив над своїми катами свій справедливий суд.

Підтримуваний могутньою хвилею всенароднього повстання, Хмельницький розвивав свій переможний похід. Козацькі армії здобували перемогу за перемогою. Під Корсунем в козацькі руки попали обидва польські гетьмани: Потоцький і Калиновський. Впрах розгромлено поляків під Пилявцями. В жовтні 1648 р. козацькі армії зупинилися аж під Замостям.

Польському пануванню в Україні покладено кінець. Могутня тоді Польща не встоялася під напором українських народніх мас. Перед козацьким військом стояла відкрита і ніким неборонена дорога на Варшаву. Весь блиск, все багатство, вся, як могло здаватися, непереможність польської держави впродовж кількох місяців розвіялися як дим. В Україні святкував свою перемогу і встановлював своє панування єдиний справжній господар українських земель — український народ.

Переможне всенароднє повстання українського народу в 1648 році під проводом Богдана Хмельницького довело до національного визволення України з-під кількавікового польського панування і до відродження української державности у формі гетьманщини — Козацької Республіки. По кількох сторіччях політичного небуття український народ вишов знов на історичну сцену. По кількох сторіччях нещадного гніту і експлуатації з боку шляхетсько-польських загарбників українські народні маси знов зажили вільним життям. Скінчилося переслідування українського козацтва. Звільнилося від нелюдяної панщини і дикої

сваволі польських панів українське селянство. Стало свобідним українське міщанство. Ніхто не переслідував української Церкви, ніхто не знущався над людьми «грецької віри». Вся верховна влада в Україні опинилася в руках козацького гетьмана. «Та немає лучше, та немає краще, як у нас на Україні», — співав тоді про своє нове життя вільний український народ.

Та недовго тішився український народ своєю волею, здобутою власними силами, власною кров'ю.

Щоб закріпити свою перемогу над польськими загарбниками, які готувалися до нової війни проти звільнення України, Богдан Хмельницький у 1654 р. заключив з московським царем відомий Переяславський договір. Метою цього договору була взаємна допомога обидвох союзних держав в їхній боротьбі проти спільного ворога — проти Польщі. Україна мала залишитися цілком окремою, незалежною державою.

Та московські імперіялісти почали ламати цей договір, зараз же в перші місяці після його підписання. Користаючи з ослаблення України визвольною боротьбою проти Польщі, московський цар вирішив знищити Україну як самостійну державу, розтягнути над нею своє панування. Не допомогу дістала Україна від Москви, як цього хотів Хмельницький, як про це сьогодні брехливо кричить большевицька пропаганда, а, в наслідок віроломности і загарбництва московських імперіялістів, — нове поневолення, нове ярмо.

Московські імперіялісти завжди легковажили інтереси українського народу і, ламаючи Переяславський договір, за рахунок України договорювалися з поляками.

Імперіялістична Москва, всупереч договорів, заклала в Україні свої гарнізони, насилала своїх воевод, грабила українське селянство, українські міста, вмішувалася в усі внутрішні справи України.

Кожне ослаблення України, українських гетьманів царська Москва завжди використовувала в тому напрямі, щоб щораз більше і більше врізувати права українського народу.

В результаті такої політики у другій половині XVIII ст. Україна опинилася в цілковитій московській неволі.

Російські царі знищили всі автономні права України. Вони зруйнували Запорозьку Січ — осередок українського козацтва. Сотні тисяч українських козаків російські царі винищили на каналних роботах у воєнних походах. В тюрмах, на засланнях гинули сотні українських патріотів і самостійників. В Україну російські імперіялісти насилали десятки тисяч російських чиновників, генералів. Російський уряд конфіскував землі українських патріотів і передавав їх агентам російського імперіялізму. Селян закріпачено. Інтересам російської імперії підпорядковано українську торгівлю, промисловий розвиток. Російські гнобителі знищили все українське культурне життя, переслідували українську мову. Всякі прояви самостійницьких змагань серед українського народу жорстоко знищувалися, каралися.

Так, зламавши Переяславський договір, імперіялістична Москва знищила всі здобутки українського народу, завойовані ним власними силами у визвольній війні 1648 р.

Панування імперіялістичної Москви в Україні сьогодні триває. На зміну російським царям прийшли ро-

сійсько-большевицькі імперіялісти, які у своїй гнобительській і експлуататорській політиці щодо України не тільки продовжують злочинну роботу своїх попередників-царів, а ще їх і перевищують.

Як тільки стало ясно, що московські царі змагають до цілковитого підкорення України під своє панування, український народ повів проти своїх нових гнобителів боротьбу. Український народ не на те піднімав повстання 1648 р., щоб тільки змінити польське панування на панування московське. Український народ піднявся проти Польщі на те, щоб бути вільним, на те, щоб позбутися всякого чужинецького ярма в Україні.

Боротьбу проти панування московських імперіялістів в Україні почав уже великий Хмельницький, вступивши в переговори про спільний протимосковський союз із Швецією. Цю боротьбу потім продовжували Виговський, Дорошенко, Мазепа, Полуботок, Орлик і інші гетьмани.

До такої боротьби закликав український народ Шевченко. Про Хмельницького, який заключив союз з Москвою, Шевченко писав: «Мир душі твоєї, Богдане. Не так воно сталось: москаліки, що зустріли, то все очухрали».

Цю боротьбу з новою силою підняв український народ в 1917—20 рр.

Визвольну боротьбу проти московського панування в Україні продовжує український народ до сьогодні. В авангарді цієї боротьби йдуть сьогодні Організація Українських Націоналістів (ОУН), керована Степаном Бандерою і Українська Повстанська Армія (УПА).

З українським народом, який піднімався на бороть-

бу проти панування Москви в Україні, як сьогодні так і завжди в минулому російські імперіялісти розправлялися дуже жорстоко. В 1709 р. в одному тільки Батурині царські опричники вирізали понад 20 тисяч чоловік. Це саме було в цей час у Лебедині, в Переволочній, на Січі. Сьогодні з українським народом московсько-большевицькі імперіялісти розправляються так само.

Народе України! Українці східних і західних областей!

Трьохсотрічні роковини великого повстання 1648 р. ми обходимо в умовах нової, московсько-большевицької окупації, в умовах нового здушення большевицькою Москвою визвольного-революційного боротьби українського народу.

Ідея великого повстання 1648 р. — ідея вільної незалежної української держави — ще не здійснена. Діло великого Хмельницького — боротьба за цілковите звільнення українського народу від будьякого чужинецького панування — ще не закінчена.

Як в умовах польської неволі до 1648 р. і в умовах царського панування до 1917 р., так і сьогодні в умовах московсько-большевицького панування в Україні український народ терпить варварський гніт і експлуатацію, жорстокі знущання і переслідування. Стогне в колгоспному ярмі український селянин. Визискується український робітник. Терпить всякі знущання український працюючий інтелігент. Всіх нас, як народ, московсько-большевицькі імперіялісти гноблять політично, культурно, експлуатують, винищують фізично. Всім нам, як народові, московсько-больше-

вицькі гнобителі — вірні спадкоємці всіх попередніх окупантів — готують смерть.

Геть з України московсько-большевицьких окупантів — вірних спадкоємців польських і російсько-царських гнобителів України!

Всі на фронт революційної боротьби за наше національне й соціальне визволення. Всі на фронт спротиву гнобительській і експлуататорській політиці большевицьких імперіялістів в Україні! Всі під прапори ОУН, УПА! Досить неволі і чужинецького ярма над нами!

Український народ, який в 1648 р. зумів звільнитися з-під польського панування, зуміє визволитися і з-під московсько-большевицького ярма.

Так як не вдалося знищити визвольних змагань українського народу ні шляхетсько-польським, ні російсько-царським загарбникам, так не вдасться їх знищити і російсько-большевицьким ворогам України.

Виховані на традиціях 1648 р. і на традиціях боротьби проти панування російських імперіялістів в Україні, ми ніколи не погодимося на те, щоб в Україні панували чужинці, ніколи не погодимося бути рабами Москви.

Україна мусить бути й буде вільною. Цього не змінити ніколи і нікому. Цього хоче великий, пробуджений до нового життя, сорокмільйоновий український народ.

Вже недалекий час, коли український народ святкуватиме таку перемогу над імперіялістичною Москвою, як в 1648 р. він її святкував над імперіялістичною Варшавою.

Запорукою цьому є наш визвольний-революційний

рух, очолюваний сьогодні ОУН і УПА, наша революційна організованість, наша багаторічна революційна боротьба — передвісник і підготовка нового 1648 р., цим разом скерованого проти большевицької Москви.

Хай вічно живе пам'ять 1648 р. — пам'ять великої переможної національно- і соціально-визвольної революції українського народу!

Хай живе український народ, який ніколи не припиняв і не припинить боротьби за своє національне і соціальне визволення!

Хай живуть ОУН і УПА — бойовий авангард українського народу в його боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу!

Смерть московсько-большевицьким загарбникам — сьогоднішнім окупантам України!

Травень, 1948 р.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
під керівництвом Степана Бандери

* * *

Дмитро Донцов

ПОХІД КАРЛА XII НА УКРАЇНУ

«Закидають Карлові XII, що він здався на обіцянки Мазепи, та козак не зрадив його, навпаки, Мазепа сам був зраджений несподіваним збігом обставин, яких не міг ані передбачити, ані оминути».

(Фрідріх Великий)

Велика Північна війна 1700-1721 рр., і боротьба народів, якої свідками ми є сьогодні, мають в собі багато подібного. Як і тоді, так і тепер одною з найважливіших причин війни є стремління Росії на Захід. Проблеми, що хвилювали політичне життя тоді, є питанням дня і сьогодні, а серед них найважливіше — політичний уклад того великого комплексу земель, що називається «Західня Росія», а який складається з цілого ряду відрубних національних територій. Тому студіювання тієї далекої, а так близької нам епохи, має таку вагу для нас. Воно хоронитиме від помилок і може дати вказівки політикам при розв'язуванні питань, які, повторюю, нині, як і перед двохсот літами, все ще стоять на денному порядку політичного життя Європи.

Так багато критиків представляло похід Карла XII, як карколомну авантуру, так багато навіть наших сучасників вказувало на нього ж — як на відстрашаючий приклад і доказ, що зламати силу Росії — ідея безглузда, що дійсно варта було перевірити: чи справді діло Мазепи було кроком згори засудженим на тяжку невдачу, чи може не вдалося воно — скажім словами Фрідріха Великого — лиш із-за «незнаних причин», які народ називає «сліпою долею» і котрі годі було передбачити?

Питання не чисто академічне. Від відповіді на нього

Передрук брошури Д. Донцова: «Похід Карла XII на Україну, четверте видання. В-во СУБ. Лондон 1955.

го залежить по-часті розв'язання найважливішої проблеми нашого віку, проблеми російської експансії. Чи ця експансія була неухильною конечністю природи, як дехто часто приймає, чи може далось б було пожити їй край ще в часах Петра I? Чи маємо отже тут діло з тією силою природи, що розвалила шведський вал, чи може з якимсь нещасливим припадком, котрий міг і не зайти? Щоби прийти тут до слушного погляду, належить перевірити:

Поперше, чи Карло XII, виповідаючи Петрові I війну а *outrance* і відкидаючи його мирові пропозиції, вірно оцінював політичну констеляцію Європи і внутрішні положення Росії (Мазепа!)? Іншими словами: Чи тодішні політичні обставини пригідні були для такої війни?

Подруге, чи похід на Україну був оправданий стратегічно?

Тільки заперечуюча відповідь на ці питання може оправдати тяжке слово «авантюра». Багато політиків, які не можуть надивуватися досить скорому зростові (протягом двох останніх століть) Росії до значіння світової держави і яким здається, що з тим більшою певністю відкривають тенденцію цього зросту в передпетрових часах, тим більше вони самі від тих часів віддалені — до остовпіння дивуються «легкодушності» Карла XII! Як міг шведський король в кінці XVII століття не бачити того, що вони в XX столітті так ясно бачать? Як міг войовничий вправді, але малий народ хотіти знищити безмірну Росію? Такі розумні політики не знають одначе трьох речей: Поперше — прийнявши, що Швеція не могла перемогти Росії, — звідки міг це знати Карло XII, коли не тільки для нього, але й для цілої тодішньої Європи треба було саме довгої північної війни, щоби цю «неможливість» зробити правдоподібною? По-друге — забувають ці політики, що тоді не було ще ніякої «Росії»; була тільки Москва або московська держава, яка лежала десь, де — ніхто докладно не знав — за Польщею і, межувала, як здавалося — з Індіями, а її «посли», що часами виринали на західно-європейських дворах,

а *outrance* (фр.) — на смерть і життя.

були посміховищем кожного освіченого й культурного європейця. Натомість Швеція була тоді великою імперією, про котрої канцлера говорили французи, що він є вісью, довкола якої крутиться світ. Та особливо не зважають політики, що згори дивляться на Карла XII, на те, що коли б він навіть був свідомий величезної трудности свого завдання, то всетаки мусів би зважитися помірятися з Москвою в полі, бо вимагали цього рішуче життєві інтереси Швеції. Вдоволити Росію признанням їй балтійського побережжя означало б для Швеції не лише втратити значіння першої держави на півночі, якою була вона через ціле століття, але й взагалі впасти до ролі другорядної держави. Чогось такого одначе ніхто не зробить добровільно; коли б Швеція була збрита, то була б це безприкладна в історії подія. Багато держав мусіло в ході історії скоротити промінь своєї експансії і признати недостачу сил у себе, та все були вони приволовані до того *manu militari*. Чому ж в цьому випадку мусіло бути інакше? Карло зрозумів, що його спір з Петром був того роду, що мусів покінчитися знищенням або цілковитим упадком до ролі безправного міжнародного чинника одної з обох сторін. Історія виказала правдивість цього погляду, в спосіб для Швеції досить жорстокий...

Немишучістю цієї альтернативи, війни а *outrance*, і був перейнятий Карло, коли сказав у сенаті при вибуху війни: «Я постановив ніколи не починати несправедливої війни, але також постановив я не скорше покінчити справедливую війну, аж остаточно побью мого ворога».

Не була це хвалькуватість юнака, в тім лежала думка, що гляділа у простір століть: думка, що дві великі держави не можуть довго одночасно панувати над Балтійським морем. Оце ясне зрозуміння, що велику честь приносить інтелігенції молодого володаря, й було причиною, що Карло хотів цареві подиктувати мир в Москві. Карлові було б дуже легко прогнати москалів з Фінляндії, Лівляндії й Інгерманляндії, куди вони були вдерлися в 1703 році. Та тим війна не була

manu militari (лат.) — військовою рукою.

б покінчена, а коли б Петро I навіть мир був заключив після того, то це було б тільки війну перервало на пару років. Доказом того — вперті намагання попередників Петра, за часів Густава Адольфа II і Карла X Густава, наблизитися до берегів Балтики. Обидва відперли московський напір, але **тільки відперли**. По тих досвідах не важко було додуматися, що цих берегів Швеція **не зможе оборонити самою тільки оборонною** війською. Натомість з упадком Москви й ослаблення Росії, балтійські провінції самі були б припали побідникові як достigliй овоч.

Ціла політика Карла XII супроти Росії була своїм напрямом вповні традиційно-шведською політикою панування над Балтиком. Не була вона карколомна, навпаки: означала поворот до чисто скандинавської від дійсно авантурничої політики попередників Карла XII, які хотіли стати сильною ногою на німецькому побережжі того моря, опанувати гирла трьох головних німецьких рік і тим самим піддати всю заграничну торгівлю — своїй контролі. Така політика, до якої намовляв Швецію хитрий Мазаріні, в дійсності ніяк не була оправдана життєвими інтересами Швеції, і тому «авантурничий» Карло спокійно занехав її. З другої сторони вибрана Карлом дорога побити Москву (хотів цього доконати при допомозі Мазепи й Туреччини) зовсім не була «видумкою» або оригінальною ідеєю. Як бачимо, було це тільки продовження політики Карла X Густава.

Політичне положення Східної Європи XVII століття було подібне до хаосу, в якому все було в русі, в якому ще ніяка нація не мала свого власного, ніким незаперечуваного обсягу діяння. Так часто в політичних письмах XVII століття обговорюваний „*equilibre dans le Nord*“ в дійсності не існував зовсім, а тільки старався здійснитися в різних, взаємно себе виключаючих формах. При тому помічалось дві тенденції. Одна стреміла до країв на захід і південь від Москви збудувати оборонний вал перед зростаючою російською імперією: тим валом мав бути союз Швеції, Ту-

equilibre dans le Nord (фр.) — рівновага на Півночі.

реччини й України. Часами втягано до цієї комбінації також Бранденбургію, Семигород і Польщу, зглядно краї поділеної Польщі...

Друга тенденція стреміла до розширення російського панування над Балтійським і Чорним морями. Передумови її були: знищення відділюючих Росію від Чорного моря володарств, значить України і Криму, і союз з Польщею. Цей союз Москвою конечно вимаганий, щоби забезпечитися перед ударами з боку в часі походу на балтійські провінції, був тільки маскою для мирного здобування, випробувана метода, по якій поступала й пізніше Росія. До цього союзу Польща схилилася й сама. Її спорадичні намагання, зломити Москву в порозумінні з Україною (Гадяцький договір 1659), були скоро закинені і по 1668 році (поділ України між Польщею і Москвою) — падала Польща, ворогуючи з Туреччиною й Швецією, помалу в обійми свого східного сусіда.

Першу тенденцію заступали zagrożені Росією північні й полудневі побережні краї. Проявлялась вона не тільки в боротьбі цих країв за своє існування — (це свідчило б хіба тільки про менше або більше розвинений інстинкт самозбереження, а не про свідоме, їм усім спільне стремління до наміченого політичного укладу Східної Європи), — але також у різних союзах, які хотіла заключити Швеція і інші названі держави, щоби збірною силою відвернути спільну небезпеку, що загрожувала зі сходу. Найяскравіше проявляється тенденція в союзі, заключеному в 1656 році шведським королем Карлом X Густавом з Ракочим (Семигород), з українським гетьманом Богданом Хмельницьким і з Бранденбургією. Цей союз звернений зовсім природно проти Росії, зміряв також до поділу Польщі, про яку думано, що вона навсе зв'язалась з Росією. Дивно, що пропонувано тоді Картом X., територія Бранденбургії майже зовсім відповідає тій частині Польщі, яку одержала Прусія з поділу цієї республіки. Оце й була політика Карла X Густава і зовсім природно, що новий шведський король, 1700 року взяв старий напрям шведської політики за свій і хотів при тім використати ті чинники, які по своєму ге-

ографічному положенні зачислялися до противників Москви. «Розумні» побоювання, що мовляв, сила Росії незламна, не могли вплинути на його плани, тим менше «глибокі» розважування про можливість тривалого миру з царем.

Чи Карло, який зрозумів як-слід своє велике, попередниками передане завдання, **вибрав для свого здійснення добрий час?** Вправді, противники не залишили йому ніякого вибору — вони ж були напасниками, та всетаки міг Карло, побивши Данію, прийняти поданий йому Петром мир, щоби опісля, кілька літ пізніше, знову почати війну. Він цього не зробив, і як побачимо, мав рацію не тільки в признанню кінечності війни а *outrance*, але також і у виборі хвилини її початку.

Політичне положення тодішньої Європи було для Швеції сприяюче. Франція, пригтовляючи по мирі в Рівіку нову коаліційну війну, запобігала приязні у Швеції. Бранденбургія не мала вправді причини до особливої приязні зі Швецією, але всетаки далекою була від союзу з її ворогами. А хоч цісареві не дуже приємний був успіх Швеції — протектора протестантизму в Німеччині, то однак забагато мав він інших справ, щоби могли твердо виступити. Зате дві найбільші морські держави — Англія й Голляндія, стояли рішуче по стороні Швеції. Та особливо важне було, що запевнена була поміч Оттоманської Порти, якої відношення до Росії зовсім не було приязне.

Саме тоді сильно занепокоєна була Порта злукою України з Москвою (1653 р.) і старалася від того часу допомогти кожному повстанню українців проти їх протектора-царя, або сама, або через хана. Хмельницький навіть піддався був протекторатові султана (1650). 1669 року заключила Туреччина союз з Україною, через що попала в війну з Москвою. В 1677 р. прийшло турецьке військо на Україну, щоби разом з сином Хмельницького Юрасем, котрому надав султан титул князя Сарматії, воювати Москву. Значить ідеал спільної акції з Україною проти Росії був для певної міри традицією тодішньої політики Порти.

а *outrance* (фр.) — до краю, до переможного кінця.

Якраз з початком північної війни заключила Туреччина мир (3. 7. 1700) з царем. Мимо того відносини між обома дворами були дуже напружені. Коли сьогодні турецько-російськими відносинами кермує велике питання проливів то аналогічну роллю в часах Петра мав Азовський пролив і тісно з тим пов'язане питання панування над Чорним морем. Щоби надати своїм домаганням більшої сили, казав цар вибудувати у Вороніжі і на Азовськй морі велику флоту. Ці пляни незвичайно занепокоювали Константинопіль. Султан волів краще почати нову війну, ніж дозволити московським кораблям на свободний вступ у «свій дім», як називав він Чорне море. Турки так були занепокоєні намірами Петра отворити Азовський пролив, що носилися з плянами зовсім його засипати і по обох боках вибудувати нові укріплення. Ба, навіть Грузію думали завоювати, щоби її побережжя не служило епартам для російської флоту. Невдоволення в Константинополі підсичував постійно письмами і послами кримський хан, який бачив, як незвичайно скоро наближалася Москва з обох сторін, від Дніпра й Азова, до Криму. Положення ставало для Петра хвилинами дуже критичне і були часи, що раз великий везір (1703), раз хан (1707) були готові виповісти Росії війну. До цього ж перли Порту невтомно посла Швеції, Франції і короля Станіслава. Як близько була небезпека виповідження Портою війни, показують безупинні старання царської дипломатії замотати Туреччину у війну з цісарем, щоби тим способом ухилили виступлення її проти Москви.

Коли все те візьмемо до уваги, а зокрема також цілий перебіг російсько-турецьких відносин у слідуючому столітті, то приїдемо до висновку, що Карло XII вірно вгадував російський напрям турецької політики і міг сподіватися не тільки неутральності Порти, але навіть і помочи. Коли отже він втягнув цю державу, хоч навіть багато пізніше до своїх плянів, то значить він слушно оцінював тенденції й інтереси протиросійської з кінечности, турецької політики. А що мимо того завівся у своїх сподіваннях, хоч і не цілковито, то сталося це, як побачимо, не із-за не-

обачности. Бо вже в 1707 р. увійшов Карло в переговори з Портою в справі помочі проти Петра.

Так само нефантастичні були його, також пізніше дозрілі, українські пляни, чим хотів шведський король поцілити московську державу в серце її, Москву.

Чим була тодішня Україна, цей край, де пропало щастя Карла XII? З початком війни була вона автономною, щойно перед 46 літами з Москвою злученою провінцією-Гетьманщиною. Обіймала вона далеко не цілий етнографічний простір української нації, тільки (приблизно) дві кінці російські губернії: чернігівську й полтавську (з Києвом), а також частини катеринославської й херсонської губерній.

Останні частини творили область Війська Запорозького*) українського лицарського ордену, який всередині був уладжений автономно, а назовні признавав зверхню владу гетьмана. Україна мала власну адміністрацію, законодавство, судівництво, скарб і, що мало найбільше значіння, власну армію. Найвища політична і військова влада у краю лежала в руках на ціле життя обраного гетьмана. Мав він справді обов'язок помагати військом цареві у кожній війні, однак цар не мав права розпоряджати українською збройною силою без гетьмана, який був її найвищим вождем. Військо українське було на тодішні відносини дуже значне: 60,000 постійної залоги, коли рівночасно цар «всей Росії» мав під своїми наказами не багато більше, около 70,000. 12 жовтня 1703, коли прийшло до заключення формального союзу між Петром і Августом, було в умові сказано, що цар дає польському королеві до розпорядимости 12.000 москалів і що гетьман приїде йому в поміч з 60.000 людьми.

Гетьманська армія багато прислуг віддала і Петрові. 1700 року бачимо 15.000 українців в Інґерманляндії, 1701 року помагають українські війська князеві Репнінові в облозі Риги, в слідуючих літах сам гетьман з

*) — Про це військо писав Фрідріх Великий в своїй „Consideration sur l'Etat de la Russie sous Pierre le Grand“, що воно «з усіх нерегулярних військ — найзавзятіше і найвідважніше».

20.000 людей іде походом через Волинь до Львова, багато тисяч стоїть залогою на Литві й Україні. Населення України було вороже до москалів. Від першого гетьмана, Богдана Хмельницького, якому тільки смерть не дозволила почати спільну акцію з Карлом Х. Густавом проти Москви, «всі гетьмани були зрадниками» — після слів Петра. Кожний гетьман заключував союз з якоюсь сусідньою державою — з Польщею, Кримом чи Туреччиною — щоби воювати Москву. Від хвилини злуки з Москвою, була Україна ареною безперервних боїв усяких армій і періодичних повстань. А часи володіння Петра ще найменше надавалися для успокоєння невдоволення в краю.

Петро не обмежився в своїй реформаторській діяльності до поширювання серед своїх підданих європейської культури, він хотів передусім зцентралізувати російську державу. Це й було причиною занепокоєння, з яким на Україні слідували за роботою Петра. Проти європеїзування Москви не могли українці нічого мати, адже вони вже в XVII столітті дали півазійській Москві по-європейськи освічених вчених, друкарів і теологів. Особливо невдоволена була старшина, представники військово-зорованованої адміністрації тодішньої України, виховані на західно-європейських принципах станового конституціоналізму й обмеження монархічної влади; зокрема було їм невідгидне вступання царя у внутрішні діла Гетьманщини. Тому неправдиво було б саму тільки, безсумнівно визначну, особу Мазепи представляти як винувника цілої «зради», до якої перла його старшина. Пляни його не походили зовсім з його «романтичної» природи, як і Карлові пляни. Наміри обох мали свій глибокий корінь у тодішніх обставинах. Особливо лякав українських нотаблів щойно Катериною II здійснений намір Петра знести самостійну українську армію, а українські війська замінити на драгунів і на інші російські військові одиниці та піддати їх безпосередньо під прикази царя. В тім слушно бачила старшина загрозу найсильнішій підпорі автономії свого краю. Негідне поступовання супроти українських полків, розсіпаних на півночі, заході та півдні, грабунки і пљондрування

російських військ на самій Україні — підсичували загальну ненависть до Росії. Старшина говорила гетьманові: «Як ми молимося Богу за душу Хмельницького, що визволив Україну з польського ярма, так будемо ми й діти наші проклинати твою душу й тіло, коли оставиш нас по своїй смерті в такій неволі!»

Гетьман став по стороні невдоволених. Історія, в противенстві до поетів, несправедливо поступила з Мазепою. Не був він ані «чорний характер», як описують його російські історики, ані авантюрист, як і його королівський союзник. Також недоречно казати, що кермувався у своїм ділі він особистими мотивами. Які ж особисті мотиви могли склоняти цього, царською ласкою обсіпаного, бездітного, нежонатого старця (мав тоді понад 60 літ), до зради цареві? Ні, не те, але журба про добро народу і загальна на Україні туга за з'єднанням рідного краю, розірваного Андрусівським договором, спонукали гетьмана прилучитися до діла Карла. Мазепа хотів Правобережжю Україну, що була під Польщею, прилучити до Гетьманщини. Але цьому противилися не тільки поляки, але й цар, який обіцяв Польщі цю область залишити при ній. В оцих отже взаємно себе виключаючих, змаганнях Петра і Мазепи проявилось старе противенство двох вищезгаданих тенденцій політичного укладу Східньої Європи, які спонукали були вже Хмельницького до договору з Карлом X. Густавом.

Коли старшина була підпорою Мазепи, то не тільки вона була за повстанням. Також народ, селяни і міщани мали забагато господарки російських воеводів. Найкращий доказ на те, що пляни Мазепи мали основу в нижчих верствах Гетьманщини, є той, що діло його підперли чинно Запорожці, опора всіх національних рухів України від XVI століття. Все те не могло бути невідомим Карлові. Цей непевний настрій в Україні був також предметом поважної журби для самого Петра, який, як видно із його переписки з гетьманом і з командантом розташованих по Україні російських військ, казав себе все повідомляти про «реакції між несталим малоруським народом». Що ж було природніше, коли також Карло хотів використати положен-

ня в Україні для своїх цілей, тим більше, що вони цілковито покривалися з плянами Мазепи?

Коли Карло вірно оцінював політичне положення Європи і Росії, то також з військового погляду був його плян походу на Росію добре обоснований. Цей похід почав Карло 1707 року, по перемозі над Данією й Августом.

Сили, якими розпоряджали шведи для переведення цих операцій, були як на ті часи, цілком значчі. Під кінець 1707 р. стояло під безпосереднім приказом короля разом 35.000 війська усякого роду, а 8.000 стояло в Польщі під генерал-майором Красовом (не вчисляючи польського війська). Левенгайт зібрав також значнішу силу (11.000). В Естонії стояв Шліппенбах, у Фінляндії Лібекер (15.000). Російські сили, що мали оперувати проти самого короля, числились 33.000 людей¹⁾. Ось скільки змогла велика Росія, яка сім разів стільки населення мала що Швеція, і якій цілих сім літ часу оставив Карло для доповнення армії, виставити війська проти нього, на головний фронт!

Викинувши москалів із Прасниша і Гродна, дійшов Карло в лютому 1708 року до Сморгоня коло Вильна, де виробляв плян дальшого походу. Відповідно до того пляну мав Левенгайт долучитися з Курляндії до головної армії, Лібекер здобути Інгерманляндію і Петербург, посаджений Карлом на польський престол король Станіслав мав піти в Польщу і злучитися з Красовим, після чого литовська армія мала йти на Смоленськ, коронна на Київ²⁾.

Мазепа мав, відповідно до умови, при наближенні шведської армії підняти повстання в цілім краю, видати шведам твердині Млин, Стародуб і Новгород Сіверський та підбурити донських козаків. З усіма отими силами мало шведське військо йти на Москву. Такий був плян Карла і ледви чи він міг вибрати інший.

- 1) — Крім того було ще 15 000 під генералом Боуром між Дорпатою і Псковом і 25 000 під Апраксіним в Інгерманляндії.
- 2) — Закидається шведському королеві, що він ще 1701 р. після битви над Нарвою, не пішов даль-

Зі Сморгоня йти в Лівонію, країну цілком винищену, не було вказано не лише з тої причини, але також і головню тому, що з заняттям балтійських провінцій не багато було б досягнуто: адже тут ходило про повалення Росії, а це могло наступити тільки в Москві. Інші дороги до цього міста, напр., північна (через Твер або Смоленськ), були із-за густих лісів непроходимі після осуду компетентного учасника походу³⁾. Не краща теж була дорога з Могилева на схід. Її москалі якнайкраще приготували на прийняття ворога; вона показалася особливо невідповідною, коли виявилось, що москалі відступаючи, не здержуються зовсім навіть на власній землі з тактикою грабунків і нищення, застосованою в Польщі і на Литві. Були навіть основні припускати, що ця тактика москалів мала у власнім краю більше виглядів на успіх, чим десьбудь інше. Східний напрям був отже з огляду на виживлення армії некорисний. На полудні було Полісся, в тодішніх часах ще більше багниста околиця як сьогодні; зате Україна, найкраще заселена й найурожайніша країна під царським скиптром, могла бути місцем відпочинку для слабо заосмотреної шведської армії.

Ці причини змусили Карла по заняттю Могилева 18 липня і по демонстрації в сторону Смоленська, якою хотів мабуть відтягнути московські війська від України і від ведучих туди доріг, звернутися з кінцем вересня 1708 до краю Мазепи. Тут хотів мабуть направити часто закидувану йому помилку і запевнивши

ще походом на Петра, а обернувся проти Августа. Недобачуться тут, що цей останній мав ще відносно велику армію на шведській землі, коли Петро хвилево зовсім не був небезпечний. Коли б Карло був даліше гонив за Петром, то наразився б був на небезпеку відрізання від Швеції саксонцями й поляками. Зате повна поразка над Данією і Августом могла йому дати зовсім вільну руку до війни з Московією.

³⁾ — Гляди „Relation de la Bataille de Poltawa“. Додаток до „Histoire militaire de Charles XII“ par M. Gustave Adlerfeld. Paris MDCCXLI.

собі тилові поучення (через Україну і сусідню Польщу) з Швецією, що при дальшому поході на Москву просто на схід від Могилева не було б так легко.

По свідченням Нордберга⁴⁾ була Україна багатим краєм, у якому армії майже нічого не бракувало. Також Адлерфельд⁵⁾ каже, що шведи найшли там великі і гарні села і що в однім селі можна було примістити часто й чотири полки. Було багато худоби, зерна й пшани. Про багатство краю свідчать також і факти, що Мазепа казав закласти в Чернігові склад збіжжя на 15.000 четвертей (1 четвертина 2.099 hl) і що командант російської залози в Києві, князь Голіцин дістав наказ зібрати на літо 1707 припас для 55.000 коней та на три місяці муки і сухарів для 77.000 люда. Скільки запасів поживи міг край дати для армії, видно також з походу Мазепи на Волинь в серпні 1705. Тоді їхало за 40-тисячною армією 16.000 возів з припасом на 6 місяців. Фрідріх Великий обчисляє (в своїй книжці «Основи воєнної штуки»), що для одного походу з Полтави до Москви потрібно було Карлові найменше на три місяці харчів, що вимагало навантаження 3.000 возів. З наведених прикладів бачимо, що цієї конечної передумови успішного походу на Москву армії Карла XII, на Україні не бракувало б. Також евентуальне нав'язання безпосереднього стику з Кримом і Туреччиною мусіло грати в планах Карла не останню роллю.

Що «наглий» зворот Карла на Україну зовсім не був такий наглий, показує крім того і ця обставина, що з російської сторони числилися з тим довгий час вже перед тим. Про такий намір Карла сповідає своєму урядові московський посол у Газі Матвеев уже в серпні 1707 р. Цей намір можна було помітити також з воєнних нарад, які відбував Петро з генералами своєї армії, як вона відступала з-під Варшави аж до московської границі (напр., у Вішенковичах у березні 1708). Ба, навіть в січні 1707 р. числився цар з недалеким по-

⁴⁾ — Гляди „Histoire de Charles XII“. Monsieur J. A. Nordberg MDCCXLVII. Том II.

⁵⁾ — Гляди „Histoire militaire de Charles XII“ par M. Gustave Adlerfeld. Paris MDCCXLI. Том III.

ходом на Україну, коли візвав 24-того цього місяця Мазепу укріпити Київ. Щойно для пізніших істориків був цей плян авантурою, для тих істориків, які минуле мірять очима теперішності, в істориків, у яких ані Польща, ані Гетьманщина, ані Крим не були тоді самостійними чинниками, а які на цілій цій території бачили тільки сьогодишню російську імперію.

Збираючи разом сказане, побачимо, що шведський король, постановляючи 1708 року свій похід на Москву через Україну та згромаджуючи свої сили для рішучого удару проти Петра, мав повну слушність так з політичного, як і з військового становища. Тепер пригляньмося, чому цей, опертий на зовсім слухних премисах плян геніяльного вождя, таки не повівся і спричинив кінець шведської імперії?

Найважливіша причина невдачі лежить в тім, що ціле діло виконано запізно. Плян чинного вмішання в драму, що відогравалася перед його очима, постав у Мазепи ще в 1707 році, коли Карло з військом був ще у Польщі. Вже тоді, у вересні 1707, післяв Мазепа свого довіреного до новообраного польського короля Станіслава, обіцяючи свою поміч тодішньому польському союзникові Карла. Гетьман писав, що виріже 7.000 москалів, що стоять залогою на Україні і на трупах їх збудує на Дніпрі міст для шведів, коли прийдуть йому на підмогу. Тоді хвилина повстання була дуже відповідна, бо російські війська були на півночі Полісся, а фатальний для України чоловік, князь Меншіков стояв далеко між Гродном і Вильном. Цей плян однак Карло прийняв лише до відома і шведська армія пішла на Литву. До цієї справи завважає австрійський історик XVIII ст. Енгель ось що: «Ця проволока була одною з багатьох причин, із-за яких під Полтавою згинув чар шведського імени, бо через ту проволоку не міг Мазепа дати Карлові всю обіцяну поміч, хоч як він старався виконати добре своє завдання й злучитися з шведським королем і Лсцинським. Коли б міг був Мазепа робити діло в першім пориві, коли б він не був змушений відкладати повстання на 1708 рік, через що його наміри ставали замітніші, вороги діяльніші, російські війська на Україні чимраз численними

— то хто зна, чи не мали б ми нині українського вождя з роду Мазепів, великого шведського царства на півночі, та й Суворов не стояв би був 1795 року в Варшаві»⁹⁾.

Карло пішов на Литву і Мазепі не залишилося нічого іншого як щиро прилучитися до царя або піти дорогою крайне небезпечною й ризиковною тактики провокування, і коли не чинно, то бодай пасивно помагати шведам аж прийде слушний час. Мазепа рішився на це друге і в приміненні тієї тактики показався одним з найздібніших учнів Макіявеллі, але й значні прислуги віддав шведам: збирає нових прихильників в краю, розвиває успішну агітацію серед запорожців, укріплює деякі точки опертя і закладає для шведів склади. Рівночасно старасться гетьман не випускати своєї армії з України мимо все нових приказів царя. Очевидно це не могло йому повестися в цілости, щоби не виявилися передчасно його пляни та не пропала ціла справа, ще й українські війська були досить розсіпані. Понад 6.000 відправлено в квітні на Литву, 7.000 відіслано до Польщі для скріплення воюючих там українських військ, 3.000 пішло до Смоленська. Серед таких обставин робити повстання, не було б відповідно. Карло був задалеко, москалі заблизько, сили гетьмана замалі. Меншіков стояв коло Гомеля. Також не міг Мазепа йти назустріч Карлові, бо не міг видати своєї столиці Батурина на грабіж москалям.

Положення ставало надзвичайно критичне, кожний день був дорогою і гетьман напірав на Карла, щоби без проволоки приходив на Україну. Та замість іти, Карло цілий місяць (від 18 липня до 18 серпня) згайнував у Могилеві. Не знав, чи має вижидати Левенгаупта, якому давно дав приказ прилучитися до головної армії, чи послухати закликів Мазепи. «Перший раз за все його дотеперішнє воєнне життя бачимо в нього,

⁹⁾ — J. Ch. Engel: Geschichte der Ukraine, 1796.

⁷⁾ — Die Feldzuege Karls XII. Ein quellenmaessiger Beitrag zur Kriegesgeschichte und Kabinettpolitik Europaen im XVIII Jahrhundert von Ch. v. Sarauw. Kgl. daen, Kapitaen a D. Leipzig 1881.

— пише про це Sargauw⁷⁾ — операції, націховані безпорадністю і нерішучістю, які й були причиною всіх пізніших втрат і клопотів. Коли б або заждав уже на Левенгавпта, або зараз кинувся до країн козаків, тоді справи прийняли б зовсім інший вигляд». Кінець-кінців пішов Карло на південь, та дорогий час був утрачений. Карлові закидають, що не зачекав Левенгавпта з обозом і муніцією. Може було це помилкою, але ж як довго він міг ждати на свого генерала? Армії грозив голод. Найліпше було б очевидно — і це відповідало бажанням Карла — видати москалям рішучу битву. Та ці уникали її з подивугідною витривалістю. Відступити назад за Дніпро до Левенгавпта — означало б додати відваги ворогові. Зрештою ця дорога знищена була самими шведами. А коли Карло взагалі мав намір йти на Україну, то всяка проволока, получена з таким відтягуванням пляну, могла б цей плян унеможливити. Натомість тепер становище російського війська дозволило б йому перейти дніпровий доплив Соч і вступити в область Гетьманщини. Один вочиний історик в російській публікації про Північну війну пише про це: «При поверховнім осуді босвої здібности російської армії на основі дотеперішніх дослідів, і сили армії Левенгавпта, Карло мабуть не мав причини до побоювання за долю цього останнього корпусу⁸⁾». Та як би воно й не було, навіть на випадок дійсної помилки Карла XII, ця помилка була така, що могла бути омінена, отже не може бути аргументом принципіальних противників походу на Україну. Зволікання Карла й його нерішучість помстилися на нім і то луже скоро. Коли вкінці рішено йти на Україну, хотів Карло як мога швидше зайняти найважливіші точки в цьому краю. Післяв отже генерала Лягеркрона з 3.000 людей наперед і 25-го вересня пішов за ним з цілою армією. Та Лягеркрон, який мав обсадити найважливішу точку північної України Стародуб і тут ввійти в контакт з армією гетьмана, дав себе випередити москалями, які

⁷⁾ — «Труды Императ. российского военно-истор. Общества» 4 томи. Спб. 1909. т. 2. Розд. 4. Северная война, П. Юнаковъ.

й заняли Стародуб. «Командант Стародуба, козацький старшина, втаємничений у пляни Мазепи⁹⁾ — пише Sargauw — довго вижидав шведів, а коли прийшли москалі — не міг інакше поступити, як вдавати перед ними свою прихильність» і впустив їх до Стародуба. Таким способом через необачність шведів припала москалям ця важна точка опору, котрої заняття шведами було б не лише підбадьорило прихильників Мазепи, але й шведському військові доставило б харчі і скрипило б їх положення в краю. Недовго після того прийшла вістка про поразку Левенгавпта коло Лісної. Те, що в тій битві втратили шведи з обозу, артилерії й особливо муніції — не можна було ніяк заступити. Це було, між іншим, причиною, що з 32 шведських гармат, під Полтавою могло стріляти тільки чотири. Положення шведів ставало чимраз прикріше. Відступати тою самою дорогою назад було неможливо. З Сіверщини йти на Москву — означало покинути за собою всі твердині, що було б небезпечно. Осталась отже Карлові лише надія, що мимо довгої проволоки, знайде достаточне підпертя у Мазепи. Для того цутився в сторону Десни і тут недалеко цієї річки зійшовся ерешті, в жовтні 1708 з військом гетьмана.

Та найкращий час минув, сили Мазепи були розкинені. Стародуб утрачений, Україна залита царськими військами; після невдачі під Лісною підупала повага шведської сили, зросла повага московської... Всетаки дав гетьман своему протекторові й союзникові зразу 7.000 люда, що відносно до числа шведів не було без значіння. Крім того уладив в Батурині оружний табір для шведів, зібрав тут артилерію, великий магазин і як залогу перевів туди свої чотири прибічні полки і частини трьох полтавських полків під проводом полковника Чечеля та генерала Кенігсека, шляхтича пруського походження. Та і цей важний пункт не вдалося шведам дістати в свої руки, так само як і Стародуб. Російські війська, ближчі Батурина ніж Карло, зараз пішли на це місто, як лише дізналися про «зраду» Мазепи. Меншіков узяв твердиню і влаштував ма-

⁹⁾ — Наступник Мазепи, майбутній гетьман Скоропадський.

зепинцям криваву лазню. Всіх мешканців вирізано; тіла їх пущено з хвилями Сейму, щоби подати криваву вістку Україні, великі поставлені Мазепою склади спалено, Чечеля і Кенігсека взято раненими в полон і по-звірськи замордовано, 40 гармат (без мездірів) забрав Меншіков. Ці гармати були б придалися Карлові в битві під Полтавою...

Вплив упадку Батурина був страшний.

Що москалям повелося взяти гетьманську столицю з перед носа короля і гетьмана, це зробило розгорушуюче вражіння на прихильниках Карла й Мазепи. Число їх меншало скоро. Негайно згуртувалася протинна сторона, якій приказав Петро вибрати нового гетьмана — Скоропадського; справа Мазепи представилася безвиглядно. Так погано, що навіть цінна поміч — свідоцтво настрою України — 15.000 запорожців¹⁰⁾, що під проводом Гордієнка прийшла на поміч Карлові, не змогла його вивести з біди. Непокоючі москалів, здержуючи їх від дальших подібних підприємств проти шведів, робили запорожці велику прислугу. Але по Лисній, Стародубі і Батурині були москалі засильні, щоби не змогли побити одну по другій розділені від себе шведську й запорізьку силу. Виглядало, що й сам Карло не робив усього можливого, щоби скріпити співдію шведів з запорожцями. І хоча погляд Юнакова: «брак енергії і майже повна байдужість зі сторони Карла XII супроти долі свого нового союзника в часі виступу запорожців аж впадає в око» — є перебільшений, то всетаки правда, що Карло дуже мало зробив (або міг зробити), щоби перешкодити москалям відтяти запорізьку армію. Отже сталося так, що запоріжців відкинули москалі назад, а кілька тисяч їх транспортних суден, які 29 і 30 червня могли б справити шведам величезну прислугу під Переволочною, знищили. Мимо всього Карло не закинув своїх плянів. Під кінець 1708 року приказав своїм військам, що стояли по німецьких залагах, йти в Польщу, злучитися з польською коронною армією Станіслава і йти через Волинь на Київ, де мали злучитися з головною

армією Карла. Крім того після Карло посла в Туреччину, щоби з'єднати до війни проти Петра і Порту, або бодай кримського хана. Саме помочи Польщі або Туреччини хотів ждати Карло, коли він по зруйнуванні Батурина, перейшов Десну та за радою Мазепи перевів свою армію на український врожайний нив — північну сторону теперішньої полтавської губернії, опісля під саму Полтаву, щоби дати людям відпочити. Облогу Полтави підприято як каже Sarauw — з тією метою, щоби не покидати місця, яке лежало менш-більш посередині обох напрямків, звідки мала прийти поміч.

Та поміч одначе не прийшла. Натомість прийшли в липні 1709 дві страшні вістки, які погіршили положення до розпуки. Одна прийшла з Польщі: Станіслав і Крассов, замість спішити до короля, осталися в зах. Польщі, в боротьбі проти Августа і самі між собою в незгоді. Відомість з Туреччини була також сумна. Султан відмовився співділати проти Петра. Заосмотрення військ Карла ставало щоваз гірше. Вони дійшли до Дніпра в липні, а через це восні операції перешкодили населенню завчасу зібрати збіжжя і обробитися. Багато харчу пропало під Лісною, в Стародубі і Батурині. Решту зробила російська кіннота, яка все довкола шведських становищ знищила й спустошила. До того й зима була дуже гостра; таких морозів, як 1708-9 року не пам'ятала Европа від століття. (Канали Венеції і ріка Рона покрилися грубим льодом). «Все оце — лише учасник походу — не дало нам використати врожайности і багатства цієї гарної країни в такій мірі як ми сподівалися»¹¹⁾.

Без муніції і провіантів, одурена в надіях на польську й турецьку поміч, тяжко непокосна чимраз більше підприємливими російськими військами, що стало скріплюватися — мусіла шведська армія піддатися своїй невблаганній долі. Відступити за Дніпро, до короля Станіслава й Крассова, Карло не хотів. Це було б надто ризикове супроти тодішнього стану шведської армії, непридатности терену (рвучкі ріки!) і чимраз більшої рухливости москалів, що напірали на

¹⁰⁾ — Це число подають згідно Юнаков і Sarauw.

¹¹⁾ — Гляди вище: „Relation de la Bataille de Poltawa“.

Полтаву. Не оставалося Карлові отже нічого іншого, як видати противникові рішаючу битву. 29 червня 1709 припечатано під Полтавою долю цілого походу.

*

Сталося отже те, що «передбачали» критики 20 століття, розгром шведської армії й упадок шведської імперії.

Намірене Росією розв'язання східно-європейського питання перемогло. Петро здобув море, наслідники його піддали Польщу під свій протекторат, опієся і під свос панування, тінь української самостійности знищено. Туреччину поважно підірвано, а Швецію викинено за море. Інший, противниками Петра плянований уклад відносин на областях, що в 1714 р. творили російську державу, пішов у забуття. Одначе ті, які звідтіля заключають, що пляни Карла взагалі були нездійсними, повинні тямити слова великого Фрідріха з його твору про Карла XII: «Не треба на основі висліді підприняття заключати про стійність пляну; належить також вистерігатися брати всі нещастя на рахунок браку передбачення. Вони можуть мати свою причину в тому, що народ називає «сліпим фатумом». І дійсно, всякому, хто докладно розглянув похід Карла, ясно, що його успіх не був неможливістю. Ми бачили, що Карло не занедбав справи заосмотрення й скріплення армії (Левенгавпт, Мазепа!); що міг з великою правдоподібністю числити на поміч Туреччини і Польщі. Ми бачили, що також Мазепа, серед дуже тяжких відносин, багато зробив для Карла: привів йому разом з запорожцями, більше як 20.000 люда, **отже майже стільки війська, скільки сам шведський король мав тоді під своїми наказами.** Він, гетьман, який мав спиняти на Десні дальший похід Карла, показав йому дорогу через ріку; відтягнув москалям значні сили, які мусіли битися проти запорожців на долішнім Дніпрі. Навіть геройська оборона Батурина не була для шведів без хісна. Дальший похід шведів був би дуже утруднений, коли б вони, замість пвстої руїни на місці гетьманської резиденції застали були російську твердиню. Також настрої гетьманових військ

на Україні був для шведів прихильний. Українська часть бихівської залози в Сіверщині дезертувала при перших вістках про наближення шведів. Однієї ночі з 7-8 липня втікло 200 люда. Три українські полки: миргородський, лубенський і прилуцький не послушали в жовтні 1708 р. царського приказу перейти Десну і злучитися з російським військом. Подібно захоувалося й населення. В серпні 1708 року дістав російський генерал Інфлянт спеціальне доручення здобувати вози з харчами, які українське населення висилало добровільно шведам. Деякі місцевості, як Зарічанка, разом з запорожцями вхопили за зброю проти російського війська. У Млині не послуhalо населення приказу підступаючого російського команданта спалити всі засоби поживи, і вони дісталися шведам. Деякі околиці, як Малчно, Нехвороца, Калезберда й інші, зруйновано, а людеї вимордувано москалями за те, що подавали шведам усяку поміч. Отже можемо спокійно казати, що коли б Карло виступив був рішучіше 1708 року, **то був би здобув собі прихильність і поміч всього українського населення і війська.** Тоді інакше була б стояла справа постачання війська і битва під Полтавою могла б була інакше випасти; тоді Карло спокійно міг би вичікувати польської підмоги і його похід не скінчився б був на Україні. Признає це також згадуваний уже ген. Юнаков: «Зрада Мазепи була подією першорядного значіння. Некорисні її для Росії наслідки могли бути великі й різnorodні, що навіть не можливо їх було передбачити».

Коли отже мимо всіх сприяючих виглядів прийшов так трагічний кінець, то не із-за якоїсь основної хлиби в пляні Карла або в його політичних рахубах, а тільки через не все справне виконання пляну і через ті передбачені події і випадки, які при жодному пляні не с виключені.

І так дійсно було! Ясно, що поміч Левенгавпта або Мазепи, так конечно для успіху походу, була б зробила своє призначення, коли б Карло не прогайнував був непотрібно дорогого часу в Могилеві. Що Левенгавпт міг оминути нещастя і що його поразка була випадком, признають самі москалі. Отже тактичні

похибки, не непоборимі перешкоди, ударемнили діло Мазепи. Про це пише Фрідріх Великий: «Закидається Карлові XII, що здався на обіцянки Мазепи, та козак не зрадив його; навпаки, Мазепа сам був обманений несподіваним збігом обставин, яких ані передбачити, ані оминати не міг». Також не міг Карло спити тих страшних морозів зими 1708-9, яких століття не тямиле. Неприбуття польської допомоги також належить вчислити до «несподіваних обставин». На жаль і король Станіслав і генерал Крассов не були мужами енергії — тратили час на пустих торгах з партійними противниками в Польщі замість спішити з поміччю Карлові. Також не міг Карло передбачити, що польський гріш в Константинополі заважить більше, ніж життєві інтереси османської держави. Що турецька поміч в роках 1708-9 не прийшла тільки випадково, а не із-за непередбаченої Карлом зміни орієнтації турецької політики — на це вказує обставина, що два роки пізніше видала Порта Петрові війну й побила його на Пруті на голову.

Ряд нещасливих випадків! Ряд тактичних помилок, які можна б було оминати, спричинили, що плян, який міг повестися, не повівся.

Очевидно пересаджує Енгель, кажучи, що нині існувала б на півночі шведська імперія — коли б Карло був побідив. Дальше грати світово-історичну роль в часі, коли сусіди вбивалися в силу, було б Швеції неможливо — так із-за її скупих внутрішніх сил, як із-за малого її числа населення. Та всетаки вона могла б була існувати як сильна держава (може належала б до неї також Норвегія і Фінляндія) з якими 12-15 мільйонів населення, з Балтійським морем як „mare nostrum“, мілітарно так сильна, як Румунія і Болгарія разом. Не є стійкий закид, неначе б то зростаюча Росія конечно потребувала була балтійського побережжя. Адже від довшого часу вона також потребує Дарданелів! Відперта від Східного і Чорного моря була б Росія примушена деінде заспокоїти свою потребу свобідного моря. Може була б шукала його десь у Ки-

mare nostrum (лат.) — наше море

таю або Індіях. Ціла європейська історія могла б була піти іншими дорогами! Нестійний також закид, що мала держава як Швеція, не всіли була б держати в своїх руках пункт такого світового значіння, як Балтик. Адже і досі держить Туреччина Дарданелі, Румунія гирло Дунаю, а Бельгія свою територію! На полудні повстала б була держава українська, до котрої мабуть належала б також і Вілорусь. Польщу, тим сильно ослаблену, була б спіткала та доля, що для неї плянували Карло X. Густав з Бранденбургією й Хмельницький, або була б дальше існувала як самостійна держава. Туреччина була б не мала безчисленних вості в Росією, але спокійно при задержанні всіх своїх територій, була б діждалася часу своїх великих реформ. Москва була б стояла в межах Петрового батька Олексі Михайловича.

Сталось інакше. Завдяки нерішучості одних (Туреччина!), короткозорості других, що або запряглися до московського тріумфального воза (Данія, Польща!), або побідному поході царя приглядалися з незрозумілою байдужістю (Англія!) — не вдався один з найвідважніших і найрозумніших придуманих політичних плянів всесвітньої історії. Здається одначе, що сьогодні живемо в часі ревізії великого історичного процесу, рішеного долею перед 200 літами в користь Росії. Петром започатковане розв'язання східного питання починає хитатися. Цілий комплекс земель, почавши від Фінляндії і надбалтійських країв, через Вильно, Варшаву й Україну аж до границь Туреччини — області, якими колись переходили жовніри Карла XII, — знову стає ареною війни, в якій, як і передче, рішається будуче Європи і Росії. Історія повернула нас в той хаос, що панував перед нинішнім станом речей у Східній Європі. Вона знову покликала до життя і дії всі ці сили, що діяли в часах північної війни, і різночасно показала, що тоді побіджені — не мертві, а тодішні побідники не безсмертні. як це думають забобонні. Старий ланцюг, яким Карло X. Густав і Карло XII хотіли скувати Росію й здержати її дальший розріст — знов починає брязчати. Київ і

Варшава лагодяться заняты місце, яке за часів Карла відогравали Гродно й Батурич.

Удари з-зовні і повстання всередині великанської держави, ось ці чинники, що сподіваємося — нададуть розв'язанню східно-європейської проблеми інший характер, як того бажали собі Петро I, Миколай II, Керенський, Ленін і ціла т. зв. демократична Росія. Те, що припадково не вдалося в XVII столітті, може вдатися в XX-му.

Проф. Др. Юрій Бойко

РОСІЙСЬКЕ ІСТОРИЧНЕ КОРИННЯ БОЛЬШЕВІЗМУ

Тема, що нею ми відкриваємо нашу конференцію, має велике принципове значення для всієї нашої діяльності. Розкриттям цієї теми ми намічаємо самий напрямок діяльності нашої Незалежної Асоціації Советознавців.

Життя владно вимагає відповіді на питання — чим є феномен большевізму, що вміщає він у собі, де його історичні підстави і де він черпає свої живлові соки. Від намічення розв'язки цієї основної проблеми залежить постановка дослідів всієї іншої безконечно широкої і складної проблематики в царині советознавства.

І коли підходимо до нашої теми — «Російське історичне коріння большевізму», — то бачимо перед собою величезний матеріал, який лежить облогом, мов неоране поле.

Західноєвропейська і американська наука лише принагідно торкається нашої теми. Такі праці, як проф. Р. Смаль-Стоцького „The nationality problem of the Soviet Union and russian communist imperialism“ чи Георга фон Равха „Russland: Staatliche Einheit und nationale Vielfalt“ є лише нечисленими щасливими вийнятками. Українські дослідники також ще не встигли зробити чогось помітного в цьому напрямку. З публіцистичних писань заслуговують на згадку, напр., статті Д. Донцова, в яких надібуємо поодинокі влучні спостереження, і брошура «Сталінізм» М. Сціборського.

Російські відгуки на тему духової природи большевізму, як правило, тенденційні, і, власне кажучи, більше затьмарюють справу, аніж вияснюють її. Однак є й поодинокі цікаві вийнятки, коли автори з тої чи іншої причини піднялися на певний рівень об'єктивності.

Передрук брошури Ю. Бойка: Російське історичне коріння большевізму. Вид НАДСТІП, Мюнхен 1955.

Найбільше вдумливі російські мислителі ще з минулого століття й початку теперішнього, аналізуючи характер російської духовости, особливо вияви її в таборі революційному, не раз приходили до припущень, яким має бути дальший плід духового вияву російських революціонерів. Особливо прозірливістю був наділений Достоевський, який зумів блискуче окреслити психічний тип російського революціонера, що ішов у напрямку до зформування більшевизму¹). Ненависть до революції загострювала аналітичні здібності Достоевського, і хоч його Ставрогін, Шігальов, Верховенський наділені рисами пересади, однак в них справді письменникові вдалося передхопити ті явища, які ще цойно виникали. Достоевський прекрасно показав вузкість духової настави російського революціонера — передвісника більшевизму, біснування його навколо своїх догм, до яких хоче пристосувати світ, узасаднене богоборництво, в якому програмою є поставлення людини на місце Бога, обожнення людини; крізь образи героїв Достоевського показано хоробливий світ месіанства, що опановує душі революціонерів.

Читаючи Достоевського, ви в самому духовому комплексі письменника бачите складне плетиво переживань, відчуттів, ідей, що безпосередньо підводять вас до сфери духових властивостей більшевизму. Достоевський багато передбачив, багато перед чим вжахнувся, заглянувши в російське майбутнє, але він своїм духовим обличчям також жахас і прикладом своєї власної духовости допомагає збагнути більшевизм.

Він багато в цьому допоміг російському письменникові Мережковському, коли той, по спробах захоплення влади більшевиками (грудневе повстання 1905 р. у Москві), узявся у своїх нарисах творити духову сильветку більшевизму і шукав прогнозів для дальшої його історії. Мережковський уражений подіями революції, безпощадно гостро розкрив більшевизм, як ви-

¹) Надто яскраво можна простежити це на прикладі його твору «Беси».

раз хвороби російської духовости, показував джерела його, розшифровуючи сенс образів Достоевського²).

У гарячих днях революції, коли у представників суспільних прошарків, виштовхнених за межі Росії, горіло почуття болю, образи, ненависти, вони не застановлялися над питанням, які політичні консеквенції для майбутнього може мати їхня правдивість у пов'язуванні більшевизму з самими коренями російської психіки, отже тому тодішні писання Бердяєва читаються з підвищеним інтересом. Бердяєв звертався до природи більшевизму у своїх книгах «Миросозерцание Достоевского», «Філософія нерівности» тощо.

В перших роках перемоги комунізму Бердяєв нещадно викривав хворобу російського духу в більшевизмі. 1923 року він пише:

«На шлях до нового життя, до духового відродження, російському народові належиться пройти через просте смирення і покуту, через сувору самодисципліну духу. Тоді тільки повернеться російському народові його духовна сила. Відмова від месіанського зазіхання повинна скріпити національне покликання Росії»³).

Однак пізніше Бердяєв губить цю гостроту своєї позиції, і більшевизм в його змальованні постає вже лише як частинний вираз душі російського народу. Це бачимо у праці «Русская идея», випущеній у Парижі 1946 року. Тут Бердяєв поставив перед собою завдання відчутти логіку російської історії, збагнути ті шляхи, якими російський народ іде в своєму духовому самоздійсненні. При цьому тема більшевизму присутня в якійсь мірі в усіх розділах книги, і автор, щоправда, вже лише однобічно, показує наявність у російським

²) Д. Мережковский. Пророк русской революции (К юбилею Достоевского. Полное собрание соч. Д. С. Мережковского т. XIII). М., 1914.

³) Н. Бердяев. Миросозерцание Достоевского, Прага, 1923, ст. 194. Переклад у цитуванні тут і далі наш. — Ю. Б.

духовім житті XIX–XX століття таких потенційних і динамічних елементів, що пізніше дають большевізм. Тут у Бердяєва большевізм — лише часовий етап російського історичного становлення, що діалектично має бути переможений розвитком російського духу.

Протилежні большевізмові елементи вбачає Бердяєв у «царстві Св. Духа» серед росіян, у російському ідеалізмі, в російському православ'ї. У визначенні цих, на його думку, позитивних прикмет російської національної психіки він занадто імпресіоніст, тоді як історичні передумови большевізму схоплює точно, спираючися певніше на фактичний матеріал.

В «Русской идее» большевізм знаходить своє частинне виправдання як конечність, як вираз російського месіянства бодай у спотвореній формі. Месіянство тепер уже Бердяєв бачить, як невідмінну властивість російської історичної свідомості, а большевізм, як історичну форму його. Цей суб'єктивний підхід до явища большевізму не дає історіософові змоги бачити всієї антилоданості досліджуваного явища. Не можна спускати з ока, що Бердяєв залишався російським великодержавником, тому даремно шукати у нього викриття російського шовінізму большевиків.

В останніх днях життя Бердяєв схилився до прийняття большевізму, і це є симптоматичне для російського табору критиків большевицької духовості.

Визначний російський меншовик Ф. Дан у просторій книзі «Происхождение большевизма», виданій у Нью-Йорку в 1946 році, вже досить одверто переходить на становище ідеалізації сьогодинішніх кремлівських можновладців, висловлюючи переконання, що через них Росія приходить до позитивного вияву своєї всесвітньої історичної ролі.

Як безмежно далекий Дан від реального розуміння советської дійсності, свідчить його твердження, що сталінська конституція 1936 року була виразом еволюції большевізму в бік демократії. У книзі Дана можна знайти поодинокі влучні штрихи, що показують зв'язок большевізму з основними явищами російського духу, однак цілість творить глибоко хибну уяву. І Дан, і Бердяєв дають приклад духового роззброєння росій-

ської еміграції перед нинішньою Москвою, і тому їхні студії не є підставою, з якої можна було б виходити, вони в окремих твердженнях і спостереженнях, Бердяєв більше, а Дан менше, можуть бути матеріалом для дослідника, який хоче об'єктивно розкрити суть антилоданної природи советоросійщини.

З усіх російських критиків большевізму вигідно виділяється постать Г. Федотова, який у своєму радикалізмі доходить до порахунку з російською імперською ідеєю, в ній вбачає зло, яке стоїть на перешкоді для нормального розвитку російського народу. Завдяки цій поставі Федотов спроможний щиро і ясно сказати про зв'язок ленінської комуністичної теорії і практики з самими основами російського історичного життя. Йому, напр., належить таке важливе твердження:

«Для всіх меншин (національних — Ю. Б.) відвернення від большевізму сполучається з відштовхуванням від Росії, яка його породила. Великорус не може цього зрозуміти, він мислить, ми всі відповідальні рівною мірою за большевізм, ми пожинаємо плоди спільних помилок. Але хоча і правдою є, що большевицька партія всотала в себе революційно-розбійницькі елементи всіх народів Росії, але не всіх однаково. Росіянами переважно були ідеологи і творці партії. Большевізм без труднощів закріпився в Петербурзі і Москві, Великоросія майже не знала громадянської війни; країни виявили йому шалений спротив. Мабуть, було щось у традиціях Великоросії, що живило большевізм у більшій мірі, ніж інший ґрунт Імперії: кріпащина, сільська община, самодержавство»⁴).

Дуже важливо, що це сказано саме росіянином. Але такі і подібні думки Федотов кинув лише побіжно, без дослідного зусилля. І тут треба додати, що хоч Федотов і поривав з традиціями російського великодержавництва, він ще не спроможний перевести це до кінця,

⁴) Г. Федотов. Судьба Империй, «Новый Журнал», 1947, XVI, ст. 169.

він ще не бачить, як глибоко просякають російську духовість великодержавницькі тенденції, зокрема в російській літературі, яку Федотов вважає «совістю світу».

Перегляд цілоти російських праць на тему про духові джерела большевізму лише переконує, як недостатньо, здебільшого й однобічно, не раз тенденційно, наша тема навітлювалася російськими ученими й публіцистами.

Перед нами постає наше завдання у всій широчині і складності. В межах короткої доповіді можна дати лише загальні зариси розв'язання кількох найголовніших проблем теми, обсяг якої в цілому надзвичайно широкий.

Заслуговує на увагу той цікавий факт, що марксизм серед росіян знайшов перших адептів раніше, ніж будь-де поза межами Німеччини. Цим був неприємно вражений сам Маркс і про це він писав з неприхованою іронією⁵⁾. Очевидно, що він сподівався успіхів насамперед серед «капіталістично зрілих» націй, де, на його думку, на порядок денний ставала проблема пролетарської революції, але успіх його ідей у варварській Росії його дивував і викликав у нього обережність у відношенні до російських прихильників. А вони, тим часом, Марксом захоплювалися. З великим інтересом і увагою підходить до марксизму Анненков. Петрашевець Спешньов зачитується «Злиднями філософії» К. Маркса⁶⁾. А прозеліт марксизму Сазонов наприкінці 40-х і на початку 50-х рр. раз-у-раз у листах до Маркса підкреслює свою відданість йому і його ідеям, пропонує спільно видавати журнал⁷⁾.

Але вже у цих часах намічається російська специфіка марксизму, яка далеко пізніше відгукнеться у большевізмі. Сазонов — опроститель, він сполучає ні-

гілістичну російську струнку зі своїми марксистськими віруваннями, він яскравий антиіндивідуаліст, захисник варварства в протигагу західній цивілізації. Він думає, що марксизмові належить видатна роль саме на Сході, серед народів слов'янських і народів центральної Азії, він носить її з плянами, міжнародної федерації комуністів Франції, Німеччини, Італії, щоб «сливе без труду», здійснити «ідеї майбутнього».

Майже одночасно з цим Сазонов підтримує Герценову ідею свосрідного історичного розвитку Росії та важливість селянської общини, як основи майбутнього соціального устрою. Комуністичним радикалізмом він захоплений чуттєво і порівнює його з християнством.

Ні Сазонов, ні ряд інших російських пізніших прихильників марксизму не знайшли у Маркса підтримки. Але це не перешкоджало появі серед росіян у 60-70 рр. людей, які декларували чи свою увагу до марксизму, чи навіть проголошували себе марксистами⁸⁾. Та при тому в марксизм вони вносили свою російську специфіку. Спочатку російські революційні демократи, пізніше крайньо революційні елементи народництва радо послугувалися тими чи іншими твердженнями чи цілими творами Маркса і Енгельса. «Современник» Чернишевського дуже тепло зустрів працю Енгельса «Становище робітничої класи в Англії»⁹⁾, «Русское Слово» в 1865 році надрукувало працю К. Маркса «До критики політичної економії» у скороченому перекладі Ткачова, яка викликала в Росії, за ствердженням самого Маркса, «великий шум». Але перші російські симпатички марксизму чи й його апологети були водночас і його русифікаторами, сполучаючи його більш чи менш тривко з революційно-демократичними чи пізніше народницькими переконаннями. І це примусило

⁵⁾ Це легко простежити за кн. «Переписка К. Маркса и Ф. Энгельса с русскими политическими деятелями», Изд. 2-ое, Гос. Изд. Полит. Лит., 1951; див. також лист Лопатіна у ст. А. Гагарина, «Проникновение идей марксизма в Россию до 1883 года», Зб. «Из ист. русск. философии...», 1952, ст. 315.

⁶⁾ Из ист. русской фил. XVIII-XIX веков, ст. 302.

Енгельса у післяслові до статті «Про суспільні відносини в Росії» заявити, що Росія до марксизму ще не дозріла, що пролетарська революція розгорнеться і здобуде перемогу насамперед у країнах Західної Європи з високорозвиненим капіталізмом, аж тоді прийде черга Росії, в якій перемога соціалізму буде полегшена тим, що «тут частина населення уже завоювала собі інтелектуальні результати капіталістичного розвитку, і завдяки цьому в революційний час тут можна буде перевести суспільну перебудову майже одночасно із Заходом»¹⁰).

Енергійна боротьба Маркса і Енгельса проти еkleктичного місива комунізму з російським революціонізмом затримала цей процес русифікації марксизму, і коли в 1883 році група «Освобождение труда» проголосила себе соціал-демократичною, вона перш за все полемічно протиставила себе всім розгалуженням народництва, що, розуміється, не перешкоджало їй залишатися підсвідомо у тісному зв'язку з багатьма духовними властивостями російської революційної традиції. Але назовні на довгий час задемонстровано інтернаціональний характер соціал-демократичної течії, наголошено її західноєвропейське духовне коріння в марксизмі із стремлінням зберегти його ортодоксальність. Боротьба за ортодоксальність марксизму стає на довгий час для російських марксистів, особливо більшовицького його крила, завданням, фанатично підніжуваним. І в цьому фанатичному начотництві виявляється чисто російська національна властивість, сліпе слідування букві, яке так могутньо показало себе ще у розкольників XVII століття. Це начотництво також яскраво позначилося і у слов'янофілів. Грановський цю особливість слов'янофілів не без уціпливости характеризує такими словами:

«всю мудрість людську виснажено у творах святих отців грецької церкви, що писали після відокремлення від західної. Їх тільки треба вивчати: доповнювати нема чого, все

¹⁰) Переписка К. Маркса и Ф. Энгельса... 291.

сказано. Киревський каже це в прозі, Хом'яков у віршах»¹¹).

Все сказано вже у творіннях Маркса, додавати немає чого, — просто таки з екзальтацією додержувалися цього принципу Плеханов, далі Ленін. Останньому судилося, однак, сказати багато своєрідного, свого, російського, але це він робив принаймні спочатку несвідомо, намагаючись залишатися вірним букві. Пізніше і його, а за ним Сталіна канонізовано, освячено, припасовано до вимоги російської психіки начотчика. І хоч як намагався Ленін узалежнити свої концепції від Маркса і Енгельса, все таки більшовізм свідомо і підсвідомо в русифікації марксизму відновив той шлях, який розпочали Сазонов, Уткін, Ткачов та інші перші російські «марксистующие».

Російська духовість з її нахилами до універсальности, з її претенсіями на революційну світовість, сприймалася Марксом як небезпека. Маркс мріяв про світову роллю німецького робітничого руху, а йому вже протистоїв Бакунін, який брав участь в революціях у Відні, Празі, Берліні, у Франції, Італії й Іспанії, який був червоним страшилищем і для Росії, і для Європи.

Боротьба з Бакуніном стояла в центрі уваги Маркса довгі роки. Але ненавидів Маркс також Герцена. Називав його «напівросіянином», зате «справжнім москowitzом» й викпивав його рецепти «відмолодження Європи з допомогою батога й обов'язкового вливання калмуцької крові»¹²). Різно викпивав Герцена й Енгельс. Він зазначає, що Герцен скористався своїм «общинним соціалізмом» для того, щоб «іще в яскравішому світлі виставити перед гнилим Заходом свою «святую Русь і її місію — відмолодити і відродити, в разі потреби, навіть силою зброї цей прогнилий Захід, що віджив свій вік. Те, чого не зможуть здійснити, не дивлячись на всі свої зусилля, спорохнявілі французи

¹¹) Е. Андреевич. Опыт философии русской мысли, СПб, 1909, ст. 114.

¹²) Переписка... ст. 293.

і англійці, росіяни мають у себе вдома»¹³). Енгельс змушується з Герценових соціалістичних утопій.

І тут само собою напрашується зіставлення большевицького підходу до Герцена, яке сприймається, як яскравий контраст до Марксового та Енгельсового. Ленін вважає, що Герцен «став на рівень з найбільшими мислителями свого часу, вважає, що автор «Былого и дум» уже звертався до клясової боротьби пролетаріату, до Марксового Інтернаціоналу, каже, що пролетаріят вчиться на прикладі Герцена великому значенню революційної теорії»¹⁴). А для Луначарського твори Герцена — «цілющий потік», що грає на сонці.

«Герцен... каже він, — встає перед нами повний такої молодости і такої краси, що, далаб, він у сто разів живіший і у сто разів відповідніший до пожежного тла нашого революційного часу, аніж багато напівмерців нашої недавньої... літератури»¹⁵).

Наше зіставлення поглядів на Герцена з боку клясиків марксизму і з боку клясиків большевізму дуже повчальне. Воно пластично показує нам російську своєрідність большевізму, його глибинний зв'язок із російською духовою традицією.

Ні Леніна, ні Луначарського російський соціалістичний месіянізм Герцена не разить. А прийде час, Ленін і сам почне переставлятися на ноту месіяністичну. Спочатку забринить вона у нього обережно, як відгомін колишнього духового національного переживання, як припущення, що може саме російському пролетаріатові судилося відограти роль «зачинника» світової революції, прорвавши найслабшу ланку в світовому імперіалістичному ланцюзі.

В перших роках революції він ще хоче бути ортодоксальним марксистом, вірить, що слідом за Росією революційна хвиля розіллється по Європі, перемогу

¹³) Там же, ст. 285-286.

¹⁴) В. Ленин. Памяти Герцена. Соч., Изд. 4, т. XVIII, ст. 9-15.

¹⁵) А. Луначарский. Александр Иванович Герцен. Збірн. «Герцен в русской критике», М., 1949, ст. 194.

російської революції бачить лише в союзі з переможною боротьбою німецького пролетаріату. Але життя ламає теорії. Большевізм закріплюється на одній шостій земної кулі. Світова революція відсувається на неозначений час, і щодалі, то виразнішою стає утопійність передбачень Маркса й Енгельса про роль передових, капіталістично розвинених країн у т. зв. пролетарській революції. Усвідомлення цього відкриває замикані свідомими зусиллями большевиків лотки, і хвилі російських духових традицій, довго стримувані, широким потоком заливають большевізм і ґрунтовно перетворюють його обличчя, яке, однак, і до цього було суто російське.

Існує легенда, ніби большевізм лише в 30-х рр. пов'язується з російською патріотичною ідеєю. Люди, що так твердять, хотіли б бачити в большевізмі явище універсально-інтернаціональне, а його зв'язок з російським патріотизмом намагаються трактувати, як тактику, а не як змістову істоту його природи. Такий погляд виявляє або повну некомпетентність, або грубу тенденційність. Правдою є хіба те, що большевізм у минулому хотів здаватися інтернаціональним.

Бердяєв має рацію, коли твердить про Леніна: «Це була характеристично російська людина з домішкою татарських рис»¹⁶). Один із найближчих друзів Леніна, Зинов'єв, після смерті вождя жовтневого перевороту казав:

«Він був росіянином, можна сказати, з голови до ніг. Він був утіленням Росії, він знав її й відчував. Без огляду на своє багаторічне вигнання і на довгі роки еміграційного життя, від нього, як то кажуть, віяло російським духом. Коли він жив щось за сім верстов від російського кордону, у Кракові, він часто їздив на кордон, щоб «ковтнути російського повітря»¹⁷).

А Ленінова дружина Крупська зі співчутливим усмі-

¹⁶) Н. Бердяев. Русская идея. Париж, 1946, ст. 250.

¹⁷) Г. Зиновьев. В. И. Ленин. Ленинград, 1925, ст. 159.

хом констатує Ленінову тугу в Кракові за Росією і відзначає, що він став «націоналістом жакхлівим»¹⁸⁾.

У статті «О національній гордості великороссов» Ленін знайшов формулу для примирення інтернаціональної фрази зі своїм націоналізмом: він пишається демократичною частиною російської культури і гаряче підносить її вартості, цим самим націоналізм його знаходить, так скажу, легалізоване, з погляду доктринера світової революції, «прогресивне», мовляв, річище. Це ще не значить, що ця формула надто зв'язувала Леніна. Коли він у своїй праці «Что делать?» говорив про світове значення російської літератури, літератури взагалі, а не спеціально одного її крила, то ніде пізніше не перевів якоїсь виразної ревізії свого попереднього погляду. Пушкін для нього назавжди залишався літературним божищем, хоч його й не можна зарахувати спеціально до демократичної течії.

Інтернаціоналізм в руках большевиків саме і ставав найбільш зручним, наймодернішим знаряддям націоналізму. Уже в десятих роках цього століття большевики скористалися з інтернаціоналістичних засад для російських націоналістичних цілей, коли осуджували окреме організаційне оформлення пролетаріату поневолених націй у своїх національних соціал-демократичних формаціях (БУНД, УСДРП). Проголошення права «національного самовизначення аж до відокремлення», з особливим наголосом на недоцільність реалізації цього права, завдяки, мовляв, інтернаціональній єдності інтересів трудящих, було найбільш рафінованим способом для збереження основного масиву російської імперії.

І цей талановито-підступний тактичний хід не був цілковитим винаходом большевиків, він почасти намічався вже у писаннях Герцена 60-х рр.¹⁹⁾

Безсумнівним є, що в перших роках совєтської вла-

¹⁸⁾ Н. Крупская. Воспоминания о Ленине. Вып. 2, М., 1931, ст. 107.

¹⁹⁾ Це дасться встановити навіть на підставі тих фактів, які знайдемо у кн.: З. Базилева, «Колокол» Герцена. ОГИЗ — Партиздат, 1949.

ди справді інтернаціональна фраза була у великому поширенні, мала куди більшу питому вагу в большевицькій фразеології, аніж пізніше. Однак, на кожному кроці й у тих часах бачимо посувні докази російсько-імперіалістичної свідомості большевиків. Це були часи, коли старий большевик, націонал-комуніст Скрипник, не зважаючи на свій величезний авторитет в партійних колах, марно домагався прилучення Кубані і етнографічно українських частин Курщини до УССР, коли Горький, прибувши з Капрі до СССР, мав змогу демонструвати публічно свою зневагу до української мови, заявляючи, що перекладати його твори по-українському не потрібно, бо їх кожне і в російській мові зрозуміє, а протест проти такого поступовання Горького в тих часах вимагав від письменника Слісаренка громадської мужности і пізніше коштував йому життя.

Це був час, коли автор славнозвісного «Цементу» Федор Гладков, відвідавши комуну «Авангард», на Запоріжжі, висловив там яскраво великодержавницькі погляди:

«Зачем возрождать допетровскую эпоху, зачем гальванизировать украинский язык, который покрылся уже прахом. Все это только тормозит развитие социалистического строительства... Украинские писатели хотят конструировать с русскими писателями, а выходит только обезьяничают»²⁰⁾.

Зрештою це були часи, коли у Москві, в серії «Библиотеки пролетарских писателей» видано повість Бражньова «В дыму костров», зі змальованням подій громадянської війни 1919 року. У цій повісті Україну представлено, як повію, як гніздо контрреволюції, яке захоплюється козацькими оселедцями та перемальовуванням вивісок українською мовою, і автор у пароксизмі зненависти малює картини московської помсти над українським народом.

²⁰⁾ Цитую за Б. Антоненком-Давидовичем, «Воскресіння Шельменка», журн. «Життя й Революція», 1929, II, ст. 95.

Нам здається, що й цих кількох кольоритних прикладів досить, щоб ствердити, що більшевизм ніколи не відступав посутньо від російського націоналізму, і інтернаціональні кличі завжди залишалися для нього формою мімікрії.

Але бачити інтернаціоналізм більшевиків лише як вияв мімікрії — значить, фактично, не досказати думки до кінця. Інтернаціоналізм у них поєднаний із російським месіянством, і тут ми підходимо до найглибинніших основ російськості більшевизму. Месіянство, всесвітнє покликання російського народу, становить основну прикмету російської духовності на протязі віків і завершується сьогодні в більшевизмі. Уже в 1909 році російський історіософ Андрєвич зазначав, що постійною духовною тенденцією росіян є визнавати себе «вищим типом» соціальної людини, віра в те, що вони перші скорше і краще, і простіше від інших народів зможуть здійснити ідеали рівності і братерства і що російське життя містить в собі всі відповідні умови для такого здійснення²¹⁾. А в 1923 році Микола Бердяєв у книзі «Мирозозецание Достоевського» писав:

«Від ідеї Третього Риму іде російська месіянська свідомість і проходить через увесь XIX вік, осягає свого розцвіту у великих російських мислителів і письменників. До XIX віку дійшла російська месіянська ідея, і тут виявилась трагічна доля цієї ідеї. Імператорська Росія мало скидалась на Третій Рим, в ній, — за словами Достоевського, — «Церква була в параліжі, була у принизливій підлеглості Кесареві. Російські месіянці були звернені до Граду Прийдедшого, вони Граду свого не мали. Вповали, що в Росії з'явиться нове царство, тисячолітнє Царство Христове».

«І от упала Імператорська Росія, сталася революція, розірвався великий ланцюг, що зв'язував російську церкву з російською державою. І російський народ зробив спробу

здійснення нового царства у світі. На місці Третього Риму він здійснив Третій Інтернаціонал. І свідомість тих, які здійснювали III Інтернаціонал, теж виявилась по-своєму месіянською свідомістю. Вони усвідомлювали себе тими, що несуть світло зі сходу, яке має просвітити перебуваючі в «буржуазній» п'їтмі народи Заходу. Така доля російської месіянської свідомості. Вона є не лише у ченця Філофея, але і у Бакуніна²²⁾.

Бердяєву тут треба визнати рацію. Месіянцізм у XIX столітті хоч і залишався далі російським церковно-релігійним комплексом, однак, рівночасно також широко секуляризувався, охопив різні елементи російського духовного життя. Месіянцями були і крайні реакціонери, і запеклі революціонери. Месіянцізм роквано ішов до найпатетичнішого свого вияву. І цікаво, що він, підносячись на найбільші вершини національного патосу, оперував фразеологією національного самозаперечення.

Це бачимо вже у соціалістичного мрійника і містика Печоріна в 30-х рр. минулого століття, який писав:

Как сладостно отчизну ненавиждеть
И жадно ждатель ее уничтоженья!
И в разрушении отчизны видеть
Всемирного денницу возрожденья!

До тла сожгу ваш... храм двуглавый
И буду Герострат, но с большей старой!²³⁾

Печорін хотів спалити батьківщину, укриту тінню двоголового орла, лише для того, щоб вона стала найбільше славною, щоб з неї запалало нове східне світло над земною кулею.

Хіба не криється вже тут натяк на більшевицьке світовідчування? З тою однак різницею, що більшевики глибокі практики, і месіянцізм їхній реалістич-

²²⁾ Н. Бердяєв: Мирозозецание Достоевского, ст. 188-189.

²³⁾ П. Сакулин, ст. 103.

²¹⁾ Андрєвич: Опыт философии... ст. 38.

ніший, з розрахунком на користь носія месіяністичної свідомості.

В цьому практицизмі вони ідуть услід за Белінським, який вважав, що росіяни — спадкоємці світу, бо у своїй всебічності переймають і об'єднують своєрідні особливості всіх націй²⁴). Большевики — безперечно, наслідувачі і ще більшого прямолінійного практицизму Погодіна, що в 30-х рр. намагався захопити царський уряд візією світової могутності Росії і розгортав панславістську ідею, як знаряддя для панування над світом. Росії судилося бути на чолі слов'янського світу — каже він. Росія в своїй скромності не хоче очолювати слов'ян, але життя накидає їй це, як найбільшій слов'янській нації.

І ось тому здійснюється чудо панування Росії над одною дев'ятою всесвіту. В такій Росії, цариці слов'янського світу, з'єднуються колосальні багатства. Погодін шаленіє від захоплення перед цим образом могутності, коли вся ця могутність, сконцентрована в одному зусиллі, керована волею російського царя, протиставиться роз'єднаним і роз'їденим суперечностями Європи.

«Питаю, чи може хто змагатися з нами і кого не змусимо ми до послуху? Хіба не в наших руках політична доля Європи і, отже, **доля світу**, якщо тільки ми захочемо рішати її?.. Серце тріпоче від радості, о Росіє, о моя Ватьківщино! Тобі, тобі судилося довершити, увінчати розвиток людства»²⁵).

Коли спостерігаємо сьогоднішню совєтську пропаганду миру, яка поєднується незмінно із пропагандою, що дух Кремля має панувати над світом, тоді мимохіть згадується твердження слов'янофіла Хом'якова, який казав, що російський народ миролюбивий і призначений для панування²⁶). Яка разюча збіжність підходів!

²⁴) В. Г. Белинский: Сочинения, т. I, 1919, ст. 449.

²⁵) А. Пыпин: Панславизм в его прошлом и настоящем, Книгоизд. «Колос», 1913, ст. 87-89.

²⁶) Див. Бердяев. «Русская идея», ст. 49.

Большевики відхищуються від Достоевського, плянують його ім'ям реакціонера, та й не багато хто з большевицьких ідеологів знає добре спадщину Достоевського. Однак, така вже логіка національного розломлення того, що російська тоталітарна система механізувала людину, видресирувала у згоді з російськими традиціями аж до втрати почуття самозберевиту, що саме їм припало інтуїтивно, іраціонально підхопити і наслідувати страшну, нелюдяну сутність універсалізму Достоевського, його проповідь всесвітньої ролі російства.

Немов продовжуючи в розвитку ідею свого політичного антипода, демократа Бєлінського, реакціонер Достоевський, що був найзапеклішим шовіністом, ненависником цілого ряду націй, широко розгортає тезу універсального покликання російської людини. Росія, на його думку, вже ціле століття живе не для себе, а для Європи. Росіянин найбільше стає росіянином тоді, коли він стає європейцем, бо тим самим виконує головне російське завдання — все примирити і об'єднати.

«Так, значення російської людини є всеєвропейське і всесвітнє, — каже він. Стати справжнім росіянином може і означає лише... **стати братом всіх людей, вселюдиною, якщо хочете»**²⁷).

Оцеї наголос на братерстві, на братерській любові до всіх повторюється не раз у Достоевського. Але це братерство і любов, як влучно відзначив уже Мережковський, дуже підозрілої якості. Ми бачимо в цьому постійному настирливому обійманні братів ту ж саму якість, що бренть і у «Скитах» А. Блока:

Виновны ль мы, коль хрустнет ваш скелет
В тяжелых, нежных наших лапах?

Достоевський любив культурне минуле Європи, каміння її руїн. Про свою любов до європейців він говорив як про завдання, брав як програму, яка підносила його на хвилі екстазу у царство покликання, але

²⁷) Див. промову Достоевського про Пушкіна, виголошену ним 8 червня 1880 р.

реальну Європу він ненавидів усіма фібрами своєї душі, вірив, що пролетаріат зруйнує її, вважав, що німці — мертвий народ без майбутнього, а французи самі себе погублять, «таких навіть і не жаль»²⁸⁾.

Він був певний, що Європу залле російський океан. І в цьому своєму двоїстому відношенні до Європи, і в проповіді братерства націй, яким лише злегка прикривається ненависть до них і хижа захланність — Достоевський передтеча большевізму. Але він мого-рошній для большевиків своїм глибоким викриттям патології нігілізму російської революції, патології, в якій большевізм пізнає передусім себе.

Революційний демократ Серно-Соловйович, якого Ленін високо цінив і зараховував до попередників російської соціал-демократії, також був месіянстом. Він мріяв про здобуття Росією першинства у світі через широке притягнення мас до соціальної і державної діяльності. І так, як большевики тепер складають п'ятирічні плани, щоб «наздогнати і перегнати», так і Серно-Соловйович у минулому столітті складав 25-річний план виведення Росії на перше місце в світі²⁹⁾.

В большевізмі знайшли відбиття різні сторони російської месіянської свідомості, тут сконцентровано багато потворних сторін її, тут коріниться одна з основних небезпек большевізму для людства.

В тоталітарній природі большевізму розкривається друга органічна духовна вада російського народу. Ленін та його послідовники лише загострили, випунали, довели до логічного кінця те, що віддавна існувало в російській духовості. Це саме те, чим захоплювався у 30-х роках минулого століття Погодін у своїй доповідній записці до російського уряду: в його уяві Російська імперія — вираз найвищої гармонії; всі сили становлять одну величезну махіну, розташовану найпростішим, найвдалішим чином, керовану рукою одної

²⁸⁾ Про це див. у Мережковського: «Пророк русской революции», Полн. собр. соч., т. XIII, ст. 199-200.

²⁹⁾ В. Романенко: Философские взгляды Н. А. Серно-Соловьевича, Збірн. «Из ист. русск. фил. XVIII-XIX вв.», ст. 212.

людини, рукою російського царя, який у кожному мить єдиним порухом може дати їй хід, спрямувати в будь-якому напрямку і з будь-якою швидкістю. Ця махіна при тому — одушевлена єдиним почуттям³⁰⁾. В цих словах ви чуєте надхнення і вимріяну завершеність тоталітарної системи, яка в XIX столітті, за царату, навіть не була в повній мірі досягальною, і лише большевізм, з його одноосібною диктатурою Сталіна і застрашливою «сдністю думок» у лоні російського народу, здійснив цю мрію Погодіна.

На здійснення її працювали цілі покоління так реакціонерів, як і революціонерів. Російська інтелігенція мислила завжди тоталітарно, чернечий фанатизм завжди звужував і спрощував її свідомість.

«Не можна терпіти інших думок, — писав западник Огарьов, — переконання не особистий, а спільний набуток»³¹⁾.

Для слов'янофіла Кіресвського «єдиномыслие» було найвищою прикметою російського духу.

«Простору російську землю, — пише він, — здавна було вкрито množеством манастирів, що служили джерелом просвіти. Із них єдиноманітно і єдиномисленно розливалось світло свідомості й науки у всі окремі племена і князівства»³²⁾.

Белінський сприйняв російську тоталітарну свідомість, як національну рокованість.

«Життя — пастка, а ми миші, декому вдається зірвати принаду і вийти з пастки, але більша частина гине в ній, а принаду хіба понюхас... Пиймо ж і веселімося, якщо можемо, нинішній день наш — адже ніде на наш зойк нема відгуку! Живе тільки одне загальне, а ми китайські тіні, хвилі океану —

³⁰⁾ А. Пьпин, Панславизм..., ст. 87-89.

³¹⁾ «Из ист. русск. фил. XVIII-XIX вв.», ст. 144.

³²⁾ Цитую за Г. Плехановим, Сочинения, т. XXIII, ст. 190.

океан один, а хвиль багато було, багато є й багато буде»³³).

Хіба не з цього виростала та свідомість, я б сказав, історично визначена свідомість советської російської людини, яка примирилася, погодилася зі своєю ролею «китайської тіні» чи «хвиль океану»?

І тут ми підходимо до надзвичайно важливої риси російської історії, риси, що знов таки найбільше виявилася саме в добу большевізму. Уже Ключевський підкреслював адміністративний хід розвитку російського історичного життя, безособовість його.

Ця ж думка виступає особливо виразно у Андреевича в його «Нарисах з історії російської літератури XIX віку». Він каже:

«... Російська історія дійсно ніколи не давала (за винятком найрідкісних і найнеістотніших виключень) простору особі, особистій роботі і підприємчivosti. „Особистість“ — вона тримала — в кайданах, зв'язаності, невідгладстві, несміливій покірливості і рабському підпорядкуванні. Громадно давала вона відсіч напосілим на неї ворогам, громадно зайняла і колонізувала безмежні простори. В російській історії ви побачите перш за все повільну і мовчазну роботу масового стихійного пристосування, що не рахує жертв, не журиться ними і масою своєю наповнює канаву — коли канава трапиться на дорозі, щоб могли перейти дальші натовпи. Це вічне повторення живого мосту, зображеного в картині одного відомого художника: вижолобина, дотори переповнена жовнірами, а по їхніх головах переїжджає артилерія»³⁴).

Ці знаменні рядки написано в 1902 році. Советське ведення другої світової війни немов спеціально при-

³³) Ю. Бойко, Вісаріон Белінський і большевізм, «Укр. Самостійник», 15. 7. 1952, ч. 25 (126), ст. 3.

³⁴) Е. Соловьев (Андреевич): Очерки по истории русской литературы XIX в., СПб, 1902, ст. 96.

пасовано, щоб дати найяскравіше завершення згаданій картини.

Достоевський лише передбачав, що російські революціонери перетворять людину в мертве знаряддя своїх цілей. Большевики перевищили всі очікування. Хто бачив на власні очі ці орди виснажених голодних безумних людей, що з якимось отупінням сараного сунули на весні 1943 року в наступ на Україну проти німців, сунули і мовчазно приречено лягали покосами під шаленим вогнем, той ніколи не побудеться усвідомлення. Тоталітарно вихована маса, опанована психозом, — це страшне видовище — і сьогодні примарою стоїть перед воротами майбутніх історичних подій.

Російська історія майже не знала великих ініціативних особистостей, зате вона широко практикувала деспотію тирана над пригнобленою масою. Тиран був кінцевим бігуном стосовно до маси, аморфна маса потребувала володіння над собою з боку тирана. Над масою вивиснується падлюдина, якій усе дозволено. Колись цар — пізніше Ленін, Сталін. Містика обожнювання вождя народу тої ж природи, що й обожнювання цари, але ще сильніше прищеплювана.

І як парадокс — рівнобіжно діє другий фактор колективізму російської історії. Ще колись слов'янофіли, виявивши нову невіру в людське «Я», удалися до визнання масового розуму, який шбито мав би бути могутніший, аніж розум окремої особистості.

Пізніше у народників це перетворилося в обожнювання «мужичка», ходіння в народ принаймні для частини тодішніх діячів було ходінням по народню мудрість. Большевізм перебрав цю традицію схилання перед масовим розумом в ущерб особистості, але не в ущерб диктаторові.

Уже Бакунін твердив, немов передчуваючи майбутнє, що деспотизм особливо сильний тоді, коли спирається на фальшиве представництво народу. Саме це і сталося в так званій советській демократії.

Обмеженість часу не дає нам змоги докладно спитися на дальших сутю російських властивостях большевізму. До таких властивостей треба зарахувати нігілістичну наставу, яка у російських шістдесятників,

у Базарових, у Пісаревих була насамперед проповіддю і демонстрацією, у большевиків же стала величезного розмаху соціальною практикою. Захоплення рефлексологією в 20-х рр. — це продовження за прямою лінією досвідів Базарова із жабами, зведення літератури виключно в границі «соціалістичного реалізму» — це продовження того утилітаризму, яким хизувався Пісарев, віддаючи перевагу чоботям перед творами Шекспіра.

Антирелігійна матеріалістична настанова в большевізмі — це не просто продовжування Марксової тези про те, що — «релігія — опіум для народу». Останні советські досліді показують, що вже частина декабристів мала на своєму прапорі антирелігійне гасло. Антирелігійність у росіян не раз супроводилась гістерією, виявлялась в тонах російського «квікушества»; такою була антирелігійність Бєлінського і Бакуніна, саме цю гістерію і виявляли довгий час большевики у своїй церковній політиці, даючи тут простір інстинктові біснування юрби, що глумиться над святощами; відгомони цього біснування знаходимо ще й сьогодні, коли церкву вже урядово толерується.

Большевицький світогляд охоплює собою різносторонньо властивості російської психіки, російського історично-психологічного досвіду. Большевізм є немов тим сферичним склом, яке збирає в собі розрізнені проміння російського світовідчуття в один сконцентрований світлий жмут, і якість цього світляного жмуту є та, що він запалює світ жерущим вогнем знищення. Переломлена крізь большевізм російська свідомість найбільш повно і найбільш загрозово виявляє свої деструктивні властивості. Большевізм, дійсно, є вершиною вияву російського духу, і цей дух вершиною виявляє себе, як колосальна загроза для світу.

І тому хоч окремі частковості російської культури можуть приваблювати своїми солодощами людину окциденту, однак не можна спускати з ока, що ця приваба має отруйний характер і діє, як оманний нектар тільки тоді, коли не є сконцентрована.

В російському духовому історичному багажі є лише поодинокі духові елементи, що можуть дати надію на проростання зерна іншого гатунку, ніж большевізм.

Росія потребує над собою опіки збірних сил усього людства, щоб очиститися і видужати.

Олександра Сулима

ЕТАПИ РОЗВИТКУ РОСІЙСЬКОГО СОВЕТСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ ТА УКРАЇНА в рр. 1941 — 1954

1941 рік в житті Советського Союзу є роком не лише воєнної катастрофи, але й роком, який кладе різку грань у розвитку большевицької духовости і зв'язаної з цим внутрішньої політики.

Зміни внутрішньої політики обумовлювалися, розуміється, не імапентним розвитком большевицької теорії, а саме зміною відносин, сил, психології.

В передвоєнному духовому розвитку большевізму потенційно назріли протягом цілих десятиліть такі явища, які перебували лише в схованому стані, і війна була тим зовнішнім поштовхом, який дав змогу новим якостям большевізму енергійно і широко проявитися. Сказане стосується передусім до національної політики.

Хто шукатиме в цій доповіді зовсім невідомих фактів чи якихось сенсаційних відкриттів, той розчарується. Тут доведеться оперувати матеріалом більш-менш відомим, і творчим завданням є розкрити динаміку національної советської політики, встановити питому вагу різних впливів її. Чотирнадцять повоєнних років дають уже певну історичну перспективу, і постійним недоліком українських спостережень над фактами

Передрук брошури **О. Сулима: Етапи розвитку російського советського імперіалізму та України в рр. 1941-1954.** Видання НАДСТІП, Мюнхен 1955.

советської національної політики є саме неспромога глянути на дійсність з точки зору історичного процесу і його тенденцій.

Першорядним питанням є справа періодизації, встановлення тих етапів, на які слід поділити советську національну політику після 1941 року. Це річ важка і до певної міри спірна, залежно від того, які риси політики покладемо в основу кожного періоду. Але періодизація унаочнює динаміку процесу, показує, як розвиваються процеси.

Тому ми не сміємо обійти цього завдання.

На нашу думку, від 1941 року національна політика СССР мала п'ять періодів.

Перший датується липнем 1941 — серпнем 1946 року, і його можна окреслити, як період лібералізму в національній політиці.

Другий беремо в межах: серпень 1946 — січень 1949. Це роки закріплення російського великодержавництва в советській інтерпретації і ліквідування національного лібералізму для інших народів.

Третій період вміщає в собі, приблизно, 1949 — 1950 рр., коли розгортається боротьба проти космополітизму, супроводжувана дальшим відходом від Маркса в бік російського націоналізму.

1951 — 53 рр., — четвертий період, — це часи русифікації під гаслом творення соціалістичних націй.

І, нарешті, нинішній часовий відтинок — 1953-55 рр., час формальних поступок національним силам із рівночасним процесом російської духово-імперіалістичної експансії.

Спинімо увагу на першому періоді.

Національна політика Кремля в перших тижнях

війни позначена розгубленістю. Однак, життя наглило, вимагало яскравого поставлення гасел, які б унаочнювали перед советським вояком, за що він бoretься.

Цікаво, що ідея захисту СССР, як твердині міжнародного пролетаріату, як опори світової революції, вже й на початку війни не бралася до уваги. Натомість для кремлівських володарів великою спокосою було трактування боротьби, як захисту, мовляв, здобутків Жовтня, осягів советської влади і комуністичної партії. Це гасло не скинуто з рахуби. Але швидко ставало ясним, що советський патріотизм с хирявим деревцем, насадженим бюрократичними методами. І вже з перших днів починає звучати російська патріотична струнка. Стає обов'язковим клич «За родину, за Сталіна». З ним ідуть вояки в атаку, з ним наказано вмирати, і він знаходить в російському народі певну популярність.

Клич цей зважено під оглядом психологічної атракційности. Справді, Сталіна вже в передвоєнних роках піднесено у сферу суто російського комплексу обожування особи володаря — колись царя-батюшки, а тепер «отца и учителя Сталина». В роках війни раціоналістичний підхід до вождя остаточно підмінено містико-поетичним культом особи, яку окреслювано пишним букетом найцедріших епітетів возвеличення.

Партія і в цьому зверталася до російських духових джерел. Сталін видимо конкурував з билинним Володимиром — «красным солнышком». Але друга половина клича — «за родину» — вміщала в собі все советське і передсоветське, Росію сучасну і минулу. Протягом всієї війни щораз більше Росія традиційна,

імперська, заступала собою советську буденність. Партія вчепилася російського патріотизму, як кітви рятунку. Мільйоновими накладами друковано плякати, виконані з наслідуванням усіх стилевих властивостей російського лубку, і на цих плякатах батальні сцени боротьби проти німців змішувано з образами російських князів і генералів минулого¹⁾. Поворот до російської військової традиції ні в якій мірі не був пустою буфонадою, як дехто думає, він був конечним, він впливав з настроїв і потреб російської воєнщини.

Груди, густо вкриті орденами, предмет сатири деяких західних журналів, у Росії сприймається лише як вираз величюности, в цьому слідування російській традиції царських часів, яка також не гребувала зовнішніми виявами величі. В міру того, як військовики протягом війни здобували вплив, вони демонстрували свою значенність через зовнішнє самоувінчання військовими відзнаками. В російській літературі років війни зазвучали тони традиційного російського патріотизму. Царську Росію романісти возвеличують, в ній бачать патос величі російського народу в минулому. («Дикое поле» — Петрова-Бирюка, «Корабли выходят в море» — Яхонтова, «Брусиловский прорыв» — Сергеева-Ценского та інші).

В драматичній повісті «Иван Грозный» А. Н. Толстого російське минуле до невпізнання фальсифікується для того, щоб поставити його в зв'язок із сучасністю.

Толстой про цю свою повість каже: «Вона була мою відповіддю на приниження, яким німці піддали мою батьківщину. Я викликав з небуття... велику

1) «Искусство в годы великой отечественной войны», М., 1951.

пристрасну російську душу — Івана Лютого, щоб озброїти своє розлючене сумління»²⁾.

Письменник Кнехт у повісті «На Невській позиції» бачить війну в православно-релігійних шатах, як змагання російського легендарного воїна Юрія Переможця³⁾.

Любов до російської землі підкреслюється тим, що російські художники посилено звертаються до пейзажів, що зображують картини російської природи, не раз дуже ідеалізовано кладучи на полотно типові російські красвиди. Картини російських міст, Москви, Ленінграду та міст, окупованих німцями, також знаходять своїх ідеалізаторів у малярстві⁴⁾. Все це разом виявляє тенденції піднести національний комплекс переживань в площину метафізичну. Марксизм тут явно ні при чому, сталінізм воєнних років завершує відхід від марксизму.

З цього погляду дуже важливою є позиція самого Сталіна, який у своєму виступі на святі жовтневої революції в 1941 році кинув фразу про те, що гітлерівці не мають підстав називати себе націоналістами, вони на це не заслуговують через брутально антилюдський характер своєї діяльності⁵⁾. З цього видно, що в Кремлі була тенденція виправдати саме поняття націоналізму, як формівного явища життя, але ця тенденція не закріпилася і зникла.

Альянс компартії в роках війни з російською пра-

2) В. Щербина: А. Н. Толстой. М., 1951, стор. 123.

3) Ю. Бойко: В дому роботи, в країні неволі, газ. «Промінь», 28 січня 1949.

4) «Искусство в годы...

5) И. Сталин: О великой отечественной войне Советского Союза, 1951, стор. 27.

вославною церквою і легалізація широкої діяльності останньої відбивались і на національній політиці. Російська православна церква стала носієм, так скажу, махрового шовінізму⁶⁾. Між партією і церквою в національній політиці відбувся розподіл ролей. Це особливо наочним стало тоді, коли більшовики стали відзискувати втрачені у війні іншонаціональні терени.

На цих теренах церква взяла на себе ролі організатора і підбехтувача російських зайд у насаджуванні психологічного «єдинонеделімства».

Це підкреслюється самою структурою православної церкви, єдиним організаційним цілим, без огляду на республіки, очолені патріаршою централізованою авторитарною владою. Коли на урочистому святкуванні переможного кінця війни Сталін проголосив свій тост за російський народ, то це не було несподіванкою в ССРСР, навпаки, з погляду російських провідних елементів це була конечність, що назріла.

Разом з цим тут намічається директива партії в національній політиці на повоєнні роки. Угруповання першости російського народу в ССРСР і взагалі в усьому світі відтепер стають улюбленою постійною темою для публіцистики і совєтської науки.

В 1952 році А. Панкратова, у книзі «Великий руський народ», підсумовуючи переведену на 258 сторінках аналізу першости російського народу у світі, приходить до такого висновку: «Ніколи ні одна країна і ні один народ не виявляли стільки творчих сил і та-

6) Ю. Бойко: Церква в ССРСР, «Календар-альманах», Буенос-Айрес, 1951, стор. 117-123.

лантів, не висували стільки героїв творення, скільки їх дав російський народ на протязі своєї історії»⁷⁾.

У відношенні до інших народів Совєтського Союзу національна політика Кремля під час війни була позначена особливою обережністю щодо поступок їхнім національним почуттям.

В Кремлі очікували неприсмих для себе несподіванок щодо національної політики на теренах, займаних німцями. Тому очищуванню національних республік, особливо України, від національно свідомого елементу, від кадрів, що могли б найбільше прислужитися в організуванні суверенної державности, приділялося особливу увагу; примусовий вивіз письменників, мистців, учених, визначних педагогічних кадрів і організаторів різних ділянок економіки був переведений пляново.

Вірна своїм великодержавно-асиміляційним завданням, Москва не хотіла перекреслювати тих асиміляційних здобутків, які, як їй здавалося, вона мала. Тим часом масові здачі совєтських вояків у полон наглили. Було очевидно, що неросійський елемент серед тих, що віддаються в полон, рішуче переважає. Загравання з національними інстинктами неросійських має поставало, як некуча проблема.

На Україні розгортали широку діяльність українські організовані в двох політичних середовищах націоналісти, і це було найбільшою небезпекою для Москви, яка боялася, що в майбутньому їй доведеться мати, крім війни з Гітлером, ще й війну з українським народом.

7) А. Панкратова: Великий русский народ, М., 1952, стор. 158.

На початку 1942 року, нарешті, намічається і нова національна політика у відношенні до окупованих німцями національних теренів. Гасло національного патріотизму дозволено піднести на широку скалю, письменникам з далекої Уфи дозволено заговорити до українського народу мовою національних почуттів⁸⁾. Дехто з совєтських українських письменників настільки духово з'яловів чи ідейно принатурився до завдань Кремля, що брав це лише, як директиву. Тому в поезіях Тичини, Бажана та деяких інших бачимо лише римовану нудну прозу на українські патріотичні мотиви. Натомість у цілому ряду поетів, повістарів, новелістів національна струна зазвучала яскраво, щиро, деякі поети у своїй щирості переходили межу дозволеного, забуваючи чи ігноруючи те, що український патріотизм мав би служити російським завданням війни, а не ставати самоціллю. (П. Панч, Т. Масенко, О. Ющенко, П. Дорошенко та інші).

У підсовєтській еміграції в 1942-43 рр. започатковано процес відродження національної культури, процес куди менше зв'язуваний асиміляційними тенденціями порівняно з довосніними часами. Іде праця над «Історією України», «Історією української літератури», поглиблено розробляється український правопис. Національні мотиви знаходять право громадянства серед українських художників і музик.

Коли совєтська армія поновно здобуває терени України, вся ця еміграція повертається додів, натрапляє тут на сліди діяльності українських націоналістів, що не може не вплинути на радикалізацію її національної постави. Співробітник Академії Наук Косарик,

8) Див., напр., альм. «Україна в огні», Уфа, 1942.

приміром, у советських журналі дає позитивну оцінку творів Кащенко⁹⁾.

Ющенко звертається до мотиву чайки, одвічного символу нещастя української історії, оспівує Володимира Святого з піднесенням хрестом, Дорошко уявляє Україну в маєтних шатах блакиті і сонячного золотого і т. і.

Боротьба з силами українського націоналізму по-стала перед партією, як важка проблема. Український націоналізм в роках війни не встиг перетворитися на масовий рух територіально-соборного засягу, але він був масовим, озброєним, організованим в УПА на західноукраїнських землях, мав підпільні клітини, подекуди партизанські групи й на східноукраїнських землях.

Український націоналізм був крайньо небезпечний тим, що міг поширитися на Наддніпрянщині, спираючися на елементи, що їх репресії ставили на нелегальну стопу; міг використати загальнополітичні внутрішні труднощі режиму, викликані війною (розбухлість партії кар'єристичним елементом, поріділість через війну випробуваних поліційних кадрів, важкий стан повосного господарства країни, проникання ідейних впливів із шойно здобутих теренів Центральної Європи¹⁰⁾).

Ураховуючи небезпеку українського націоналізму, Кремль вирішив піти на формальні поступки українству. За постановою X. Сесії Верховної Ради СРСР, Україна дістала право «вступати в безпосередні зносини з іноземними державами, укладати з ними уго-

⁹⁾ Д. Косарик: «На полі Корсунському», журнал «Дніпро», ч. 1, 1944.

¹⁰⁾ Див. цикль статей Ю. Бойка «В дому роботи, в країні неволі», газ. «Промінь» за січень і лютий 1949.

ди, обмінюватися дипломатичними представниками і навіть право створювати республіканські військові формування»¹¹⁾.

Розуміється, від задекларованого права до реалізації його в житті було дуже далеко. Видимість поступок українському патріотизмові мало засвідчувати також введення ордену ім. Богдана Хмельницького. На першій Асамблеї Об'єднаних Націй Україна виступила в числі основоположників. Небезпеку для більшовиків таїли в собі не ці формальні поступки, а те, що український культурний процес війшов за рамки приписів і підсилював формування національно-свідомої української думки, критичної і ворожої до окупанта.

Однак удар по цих особливостях став можливий аж тоді, коли вдалося більшовикам ослабити головні вогнища збройного національного опору окупації, на Україні, в надбалтійських країнах, Білорусії.

Тоді починається другий період повосної національної політики Кремля. Ми спеціально докладніше спиналися на першому періоді тому, що він вирішально тяжіє над усіма дальніми, і його наслідки дають себе знати і сьогодні.

Другий період знаменується постановами ЦК ВКП(б) від 14 серпня 1946 року у справі журналів «Звезда» і «Ленинград» та від 4 вересня 1946 року про фільм «Большая жизнь». Був це відворот в бік довосних часів, скасування ліберальних вольностей в духовій діяльній, що проложили собі шлях завдяки воєнним обставинам. Це пі в якій мірі не було обмеженням для російського націоналізму. Партійна критика ви-

¹¹⁾ Календар-довідник на 1947 рік, Київ, 1947, ст. 157.

магала лише, щоб патріотичне оспівування минулого не вступало в конфлікт із попередніми писаннями Леніна, Сталіна.

Постійні контакти воїнства і бюрократичного совєтського апарату з опанованими теренами Центральної Європи руйнують замкненість ССРСР від чужородних йому антитоталітарних впливів, приносять ряд ідей і духових впливів, що партія сприймає як першочергову небезпеку і борониться пропагандою зневаги до всього західного не просто як буржуазного, а як чужого духові російського народу. Розгортається широка пропаганда, присвячена нібито перевагам російської культури сучасного і минулого перед культурою Заходу. Ця пропаганда назовні, з точки зору західної людини, видається карикатурною через свої пересадки, грубу розбіжність із відомими фактами, однак вона триває в ССРСР, як ефективний прийом побороення чужородних системі впливів. Це тривання є доказом того, що російська психіка задоволена таким підходом.

Воно й не дивно! Большевики йдуть слідами слов'янофілів, відроджуючи соковиті курйози в їхньому негативному ставленні до Заходу. Російська духовість, таким чином, традиційно себе продовжує.

Бурхливим виявом розвитку російського націоналізму були святкування 800-ліття Москви, під час яких Сталін виступив з піднесенням позитивної історичної ролі московської централістичної політики. Це давало великодержавницький кут зору на весь історичний процес у Східній Європі, і в світлі цієї настанови Сталіна переглядається минуле всіх народів ССРСР.

Для задоволення українських національних амбіцій у січні 1948 року відсвятковано також 30-ліття Радянської України, з наголошенням її суверенності. Разом з тим звучали у святкуванні ноти гострої боротьби проти українських націоналістів. Взагалі весь цей період є періодом загостреної боротьби проти місцевих націоналізмів.

Ця боротьба пройшла широкою хвилею по всіх республіках, та з особливою силою виявилася на Україні. Заслуговує на увагу те, що в цьому періоді і пізніше большевики відсунули на бік метод фізичного терору проти діячів культурного фронту, залишивши в силі терор моральний та репресії щодо їх кар'єри і суспільно-громадського становища «опальних».

Репресії торкнулися всіх ділянок культури і дуже великої кількості осіб. На Україні засуджувано насамперед усі прояви духової суверенності. Найчастіше всі ухилення від московської лінії ставлено в зв'язок з історичною концепцією Грушевського¹²⁾, яку гостро заплямовано, як, мовляв, ідейну базу «українсько-німецьких націоналістів». Крайності критики заходили так далеко, що переслідувано захоплення українським сільським пейзажем, як «національну обмеженість» трактовано інтерес до українських етнографічних особливостей¹³⁾. Наслідки цього періоду були ті, що ряд книг зазнали вилучення (історія України, видання Академії Наук, курс історії української літератури Кирилюка і Маслової тощо), змінено склади редакцій журналів, дехто з письменників і мистців

¹²⁾ Див., напр., журн. «Большевик», М., 1947, апрель, ч. 7, стор. 42-43 та інші.

¹³⁾ С. Крижанівський: Про тополі і солом'яну стріху, «Радянська Україна», 16 серпня 1946.

втратив впливи (Яновський з друком своїх новель мусів звернутися в Росію). Цей період позначений нервозністю, незрівноваженістю позицій партійних діячів. Вони у стосунку до поневолених націй стають деколи на позицію цілковитого національного нігілізму. Приймають бажане для себе за дійсне, вважають цей період періодом завершення асиміляції українського народу, для того, щоб відразу ж відступати від цієї тенденції, як нездійсненої (прикладом можуть бути позиції партвельможі І. Д. Назаренка)¹⁴. Це був дуже важкий час не лише для української культури, але і для людей творчих в українському культурному процесі.

Статті «Про одну антипатріотичну групу театральних критиків», у «Правді», і «На чужих позиціях», в газеті «Культура и Жизнь», опубліковані в січні 1949 року, стали початком третього періоду, періоду боротьби з космополітизмом. Таврування космополітизму вишикало, як побічний мотив національної політики Кремля ще й раніше, однак лише з січня 1949 року це розгорнулося в широку кампанію і окреслився весь змістовий бік кампанії.

Був це пасамперед удар по тих жидівських елементах, які з попередніх десятиліть здобули собі великі впливи в партійній і державно-бюрократичній машині. В ситуації повосиноного розриву російського націоналізму, що супроводилася, між іншим, відродженням антисемітизму, посідання командних становищ в ССРСр великою кількістю жидів сприймалося як образа національного почуття провідної нації, росіян.

14) Див. повідомлення РАТАУ про загальні збори відділу суспільн. наук АН УРСР, «Рад. Укр.», 20 вересня 1946.

Жидівство, зі свого боку, розглядало розвиток російського націоналізму, як вияв шовінізму, ворожого оснoвам марксистського вчення. Дехто із советських жидівських вельмож наважився критично заговорити на сторінках советських видань про гіпертрофію російського націоналізму; дехто насмілився критично поставитися до вивищування російської культури понад культурами всього світу (Юзовской, Ефрос).

У відповідь на російські націоналістичні настрої в жидівських колах появилися симптоми сionізму. Це було сприйнято, як політичну небезпеку. Надії на Ізраель, як на советський причілок в Малій Азії для майбутньої війни, завели; натомість опозиційність жидівського елемента приводила до небезпеки національної консолідації жидівства, до того, що жидівство може стати провідником західних впливів в ССРСр.

Кампанія проти космополітизму, що бурхливо розгорнулася з січня 1949 року, формально була спрямована як поборення національного нігілізму, що його культивують, мовляв, США, які намагаються потоптати суверенність великих і малих націй, тоді як на сторожі суверенних прав націй стоїть саме Росія¹⁵).

Антисемітський характер кампанії просвічував у ряді натяків, і переслідування впали майже виключно на жидів, і то в досить широкому розмахові. Переслідувано не лише бюрократичні жидівські верхи, але у вигляді антисемітської акції переслідування перекнулося на жидівські робітничі низи, виявившись в депортаціях жидівського населення.

Та не можна спускати з ока, що цей період був

15) Див. «Правда», 28 февраля 1949 г.

водночас відступом зі становища навального наступу проти поневолених націй. Підкреслювання суверенності всіх націй ССРСР означало передишку для них. Здається, совєтські верховоди в цей момент прийшли до припущення можливості нової світової війни в найкоротшім часі і тому вважали за потрібне знову заграти на місцевих патріотизмах.

Це дуже виразно видно було на відносинах до Таджикиської ССР, культуру якої винищувано і обіцяно їй перспективи широкої експансії в Ірані. Щодо України, то тут була певна доза обережності, однак і тут українські кола використали передишку і розправилися з жидами-космополітами, які щойно перед цим вели запеклий нищівний наступ проти всіх виявів української культури. На Україні в ділянці культури втратили свої впливи Стебун, Гельдфанбейн, Бердичевський, Мартич-Фінкельштейн, Ган та інші. Про український народ заговорили, як про перший по російському, бо він, мовляв, перший після росіян запровадив у себе совєтську владу¹⁵⁾. Цей період закінчується виступом Сталіна в 1950 році на тему «Марксизм і питання мовознавства», де кремлівський можновладець розгортає критику вчення Марра. Сталінові думки були підхоплені, як дороговказ для різних ділянок духового життя і на довгі місяці стали предметом обговорення і директивою для перебудови.

Сталін повторив багато трюїзмів, але справа в тому, що ці трюїзми дотепер саме марксизмом активно заперечувалися. Визнано, нарешті, що мова є явищем понадкласовим, загальнонаціональним, не є надбудовою певної економічно-соціальної формації, а твори-

15) «Комуніст», ч. 54, 1949.

вом багатьох віків і безконечних поколінь¹⁷⁾. Цим підходом до мови Сталін зробив власноручно пролім у вульгарній, але стрункій схемі економічного матеріалізму, і зробив це під впливом російського націоналізму. Клясовість літератури й інших ділянок духової творчості залинається далі культивованою тезою, і це стоїть у прямій суперечності з «відкриттями» Сталіна щодо мови.

Потреба дальшого руйнування схеми марксистської бази-надбудови виникає у свідомості як конечність, це роблять в різних ділянках культури емпірично, при розгляді конкретних явищ, але ніхто не наважується заговорити голосно про застарілість теоретичних підвалів.

Сталін кинув заувагу, що основою української літературної мови є київсько-полтавська говірка¹⁸⁾. Це було викликано тим, що західньоукраїнські діалекти і галицькі впливи помітно позначилися у повсенній дійсності на формуванні нашої літературної мови, і в Москві це сприйнято, як політичну небезпеку. Але Сталін підхід наголошував на тому, що українська мова є цілком самостійною, і це знов таки послабило завзятість мовних вульгаризаторів у встановлюванні залежності української мови від російської, у насичуванні її російською лексикою. Завдяки такій ситуації виявилася можливість видання першого тому академічного російсько-українського словника, в якому ураховане широке лексичне багатство народньої і літературної мови.

17) В. К. Козлов: О формировании и развитии социалистических наций в СССР, М., 1954, стор. 38-39.

18) И. Сталін: Марксизм і питання мовознавства, К., 1952, стор. 40.

Розрахунки на швидку війну виявилися передчасними. Тому для Кремля виникає потреба нового підсилення русифікаційних процесів, але так, щоб вони не знімали зробленого і проголошеного в попередньому періоді. Треба було знайти нову форму виправдання асиміляції, ведення її найбільш замаскованим способом.

Так починається четвертий період, який не має часово різкої грані, а поволі випливає з попереднього. Основою його стало популяризування тези про перетворення в СРСР націй буржуазних в нації соціалістичні.

Сталінова фраза, сказана колись у 1929 році, стає підставою тепер, щоб проголосити створення соціалістичних націй за факт доконаний, підкреслити, що в житті людства тим самим почалась нова велика епоха.

З цього приводу друкують брошуру Цамеряна в 100.000 примірників¹⁹⁾. Виходячи з матеріалістичного розуміння нації, в якому національне явище розглядається як похідне від часово обмеженої доби капіталізму, Цамерян твердить, що відумертя капіталізму в СРСР привело до відумертя буржуазних націй, а створення соціалістичних відносин перетворило колишні буржуазні нації в соціалістичні.

Так поставлена справа має на увазі масовий психологічний ефект. Колишніх націй нема. Неможливе відновлення того стану, який є в позасовєтському світі, неможливе відновлення самостійности націй, бо в старому розумінні вони не існують — каже сталінізм

¹⁹⁾ И. Цамерян: Великая эпоха формирования и развития социалистических наций в СССР, М., 1951.

цього етапу. Але що нації все таки існують, видно кожному, і це видиме проголошується націями соціалістичними. Через них національне життя має розцвісти ще буйніше. Такий діалектичний зворот спеціально для тих мільйонів поневолених, які не можуть погодитися, що вони національно вмерли.

Національний розцвіт береться в протиставленні буржуазному занепадові: там — розділеність націй класовими суперечностями, тут, у країні соціалізму, найгармонійніша цілість національного розвитку через відсутність внутрінаціональних класових суперечностей. Соціалістичні нації зовнішньо мають ті ж ознаки, що й буржуазні, але ці ознаки нові своєю якістю: нова психологія, насамперед. Про національно-історичні підстави психології говорить лише між іншим, а наголос робиться на спільному, соціалістичному. Мають території, але не мають територіяльних суперечностей; це саме говорить і про економіку. Мають мови, при чому мова передовішого народу впливає на мови інші.

Не трудно помітити, що така теорія узаконює русифікацію, бо з нею тісно в'яжеться теза, що законмірність всього історичного розвитку, а особливо розвитку в добу соціалізму, поставила російську націю на становище передової. Висновку, що всі в СРСР повинні стати росіянами, не робиться, але до нього логічно підводиться.

Теорія соціалістичних націй досить послідовно розвинена із матеріалістичного розуміння природи нації. Промовиста засторога для кожного українця, що схильний був би матеріалістичне трактування істоти нації приймати!

Цей період у відношенні до українського культурно-життя позначається особливим поглибленням давніших тенденцій вказати і довести постійну історичну залежність української культури від російської. З цим зв'язаний цілий ряд книжок: «Русско-украинские литературные связи», ще з 1949 року, продовжуються grubеньким томиком, «Російсько-українське літературне єднання», 1953 року, книжкою Пархоменка про зв'язки Франка з російською літературою тощо.

В непрямій формі, але настирливо прицеплюється переконання, що українська культура є частиною, обласницькою різновидністю ширшого культурного комплексу, який весь вміщується в універсальному комплексі російської культури. І щоб акцентувати, що в цьому немає протиставлення російського українському, а лише приязнь більшого до меншого — твори цілого ряду українських класиків перекладаються на російську мову.

Російською мовою виходять 5 томів творів Шевченка, твори Франка, Лесі Українки, Стефаніка, Тобілевича, Кропивницького тощо. Сепс цієї тактики той, що українець має бути прийнятий в лоно російської нації разом зі своїм культурно-історичним набутком. Плекання російсько-українського «стилю» в пісенних мотивах, у вишивках, тобто протегування безстильної мішанини зі суперечних елементів, помітно на кожному кроці. Продовжується, як і в попередніх етапах замовчування величезної частини культурних багатств нації, тих, що ніяким способом не можна включити, як частку советсько-російсько-універсального.

Цей період переходить в останній, нині триваючий,

десь коло XIX з'їзду партії. Виявилось, що перемогти опір нації і тепер не дасться. Особливо очевидним є спротив на Україні, де так і не вдалося ні зламати націоналістичного підпілля, ні спинити національно-політичного прозрівання мас. Національні сили виявляли себе настільки виразно, що у внутріпартійному змагові коло особи Сталіна, який видимо наближався до смертного ложа, Берія вирішив узяти курс на використання національних сил, як опори для себе, і проголосив на XIX з'їзді свої домагання поширити суверенітет національних республік.

Дальші події у всіх перед очима, до тої міри, що їх не варто навіть перераховувати. Треба лише відзначити, що вся цілість їх узгіднено свідчить, що політика русифікації заломилася, і хоч її не спинено, але знов всесоюзному урядові доводиться брати під увагу, що асиміляційні заходи викликають загострення політичної свідомости поповолених націй.

Центром небезпеки в цьому відчуту Україну, тому свято 300-ліття воз'єднання розгорнулося, як найбільша за всі часи існування совєтської влади пропагандивна кампанія. В самому переведенні свята, не зважаючи на схвалені у Москві у грудні 1953 року партійні тези, відчувалися вагання і суперечності, що відбивали внутрішню боротьбу класи у Кремлі. Ювілейні урочистості задумано, як колосальну пропагандивну акцію на зламання самостійницьких наставлень в українському народі. Тим часом найбільшим ефектом святкування стала популяризація української справи у світі.

В процесі святкування Москва пішла на політичні поступки для УССР (відступлення Криму, створення нових республіканських міністерств).

Але куди важливішим є те, що говорилося про існування української науки, про її власні історичні й сучасні заслуги. Цим реабілітувалося вже бодай сповидно українську націю, як повноцінний духовий організм, а не просто провінційальну різновидність. Українство тут знов зближається до позицій, втрачених у 20-х роках.

Разом з тим не перекреслено тактики наступу на українську націю. Цим разом спрямована вона на розпорошення етнічної основи: це всім відомі заходи на освоєння цілих земель у Казахстані. Не потребує на цьому спинятися, бо про це маємо тут на конференції окрему доповідь.

Советська політика виявляє неспіливі спроби перетворити українців у «другу націю», в помічника для здійснювання російських плянів панування над світом. Такий підхід може бути сприйнятний для кар'єристичних елементів української бюрократії, але весь хід української визвольної боротьби показує, що український народ переслідуватиме й далі свою ціль повного національно-політичного визволення і ніколи не промінє його на ролі наглядча і жандарма.

У. Кужіль

БОЛЬШЕВИКИ І НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

До одного з «геніяльно» розв'язаних питань в Советському Союзі належить т. зв. «національне питання». Тій проблемі присвячують большевики незвичайно багато уваги й зусиль, бачучи, що ніяким чином не вдасться елімінувати зі суспільного життя національних моментів. Прецизійно опрацьовані теоретичні заложення і політична програма по національному питанні мають двояку ціль:

1. Уйняти в тверді кліщі советської системи всі національні тенденції внутрі СССР і не допустити, щоб вони розсадили московську імперію.

2. Служити пропагандивним притягаючим кличем для всіх поневолених народів світу, заставляти їх до боротьби зі світовими імперіялізмами і придбати для СССР ролі покровителя національно-визвольних рухів.

Докази цього бачимо, у всій закордонній політиці СССР по другій світовій війні.

Народам Британської імперії, колоніям Франції, Голландії і т. д., ставиться перед очі «блага», яких заживає навіть такий малий народ, як ойроти у советській системі.

Доходить до того, що Молотов на мировій конференції в Парижі, при обговоренні проєкту статуту для вільної території Трієсту пропонує взяти до уваги досвід советів в уладженні співжиття кількох національностей в одній державі. «Очевидно — стверджує

він — такої досконалої форми співжиття в Трієсті не встановиться, бо це можливе тільки у советській системі, але навчитися в нас дечого можна». Таке поважується виявити на міжнародньому форумі представник держави, що являється саме прикладом найбільшого заперечення прав людини і народів у сьогоднішньому світі. Постає питання: коли ж вкінці вся большевицька облуда і забріханість будуть розкригі перед усім цивілізованим людством?

Большевицька розв'язка національного питання має свою окрему довгу історію і за цілий час існування большевицької партії переходила прерізні зміни. Одне можна з абсолютною певністю і точністю ствердити:

Національне питання було ними розв'язане завжди зі сталовища інтересів російських большевиків і завжди мало за ціль єдність російської імперії і задержання території, щоб гарантувати її позицію світової потуги і дальший імперіялістичний ріст, навіть за ціну поступок марксистським принципіальним заложенням. При тому, як звичайно в советах, виступало виразно подвійне обличчя партії і уряду в національній політиці. Одне — це офіційна програма партії і уряду, виражена в резолюціях партійних з'їздів і основних законах советської держави, а друге — правдиве — це практична політика уряду і партії на місцях, що зводилася до супрематії російської нації і повільного, але невідганного, спровадження всіх слов'янських і неслов'янських рік в одно російське море.

Національне питання набрало актуальної гостроти для російських марксистів щойно в часи революції 1905 р., а передусім перед першою світовою війною.

Вправді, й до цього часу деякі партійні з'їзди (1893)

розтрясали квестії: територіяльна чи національно-культурна автономія і т. п., але це були дискусії, радше, академічного характеру і спеціального відгуку в практиці російського партійного марксизму не знаходили. Ситуація змінилася докорінно з наростанням революційних настроїв 1905-6 років, з подихом суспільно-національного відродження і усамостійнення по всіх окраїнах московської імперії. Найкраще змальовує це загрозливе положення для Росії як цілоти і для централізму большевицької партії, слово Сталіна:

«Хвиля націоналізму наступає все сильніше, грожачи захопити робітничі маси. І чим більше зростає на силі визвольний рух, тим краще розвиваються квіти націоналізму. Посилення сіонізму серед євреїв, зростаючий шовінізм у Польщі, паніслямізм серед татарів, посилення націоналізму серед вірменів, грузинів, українців — все це факти загально відомі» (Марксизм і національне питання, стор. 8).

І справді — поповолени народи, роками позбавлені найменшої можливості виявити себе, заговорили на всьому просторі Росії і в один момент поставили під загрозу цілість московської тюрми народів. Прояви організованого національного питання національних меншин поза границями Росії, які проживали в умовах більшої суспільно-політичної свободи й вільнішого та виразнішого виявлення себе, як окремої національній спільноти, посилювали сепаратистичні тенденції внутрі. Цю епоху пробудження цілого ряду національних рухів і прагнення до створення самостійних національних держав позначає ланцюг революцій у Персії, Туреччині, Китаї, війни на Балканах і т. д.

Раз пробуджена національна стихія процікала в ра-

ди соціал-демократів поневолених Москвою народів, що проявлялося в відосередніх тенденціях еседеків у всеросійській с-д партії, в їхній боротьбі проти російсько-більшевицького централізму, з їхнім домаганням визнати всі права їхніх народів і права на творення самостійних, чи хоч би автономних с-д партій.

Обласна автономія для Кавказу і культурно-національна автономія для націй, що входять до складу Кавказу, так формують собі ті домагання ті соціал-демократи, що не встоялися проти націоналістичного «поветрія» — пише Сталін — (Маркс і національне питання, стор. 34).

Як же тоді оцінити підхід до національної проблеми партії, якої один з найвизначніших членів визначус національно-визвольні рухи — «поветрієм»?

Спеціально сильно розвинувся відродженицько-національний рух в Україні і кличі до самостійности стають все частішим змістом виявів українського організованого суспільного життя. Питома вага політичної свідомости українських мас примусила російські демократичні партії (кадетів) поставити українське питання на денний порядок партійних з'їздів і призадуматися над програмовим оформленням прав України, очевидно, не переступаючи межі культурних автономій, федерацій, і т. д.

Всі ці факти створювали потрійну загрозу для большевиків. В першу чергу вони були поставлені в обличчі подій, що проходили на ґрунті національного відродження поневолених народів. Вони мусіли признати величезну силу національної стихії і супрематії національного моменту в суспільному житті, що підважувало інтернаціоналістичні заложення марксизму.

У зв'язку з тим грозило большевикам, що українські маси й маси інших поневолених народів підуть у своїй визвольній боротьбі проти Москви, в напрямі здійснення національних ідеалів, якщо не можна знищити національної стихії, то треба перебрати керму національного руху в свої руки, надати йому собі вигідне спрямування і самому оформити його основні домагання. Вся ота метушня біля національного питання в партійних виданнях на партійних з'їздах, розв'язки національного питання в партійних програмах — все це концесії для зростаючої національної стихії, видивгнені для її унешкідливлення, для її певтралізації.

Друга небезпека надходила зі сторони партійних соціал-демократів, членів поневолених Москвою націй. Їхні домагання — признати партійній програмі рівні права усіх націй і сприяти визвольній проти-московській боротьбі народів, мусіли бути офіційно взяті до уваги в інтересі єдности всеросійської і соціал-демократичної партії.

З третьої сторони небезпеку для большевиків становили всі інші російські ліберально-демократичні партії. Вони, як і большевики, старалися оволодіти масами поневолених народів (в першу чергу українським), щоби зміцнити свій потенціал у боротьбі за владу проти царату. З того приводу делегати України на з'їзді кадетської партії в 1914 р., поставили питання про політичне самовизначення народів, націй, яке зводилося до автономних прав. Тому то большевики, переліцитовуючи всі інші угруповання, посунулися аж до права націй на самовизначення. Ліцитація кличами їх нічого не коштувала; вони ж не були при

владі і там не могли здійснювати своїх обіцянок. а повинні задоволення національних постулатів у програмі партії давало їм змогу дискредитувати політичних противників, як реакціонерів і російських шовіністів.

В такій то загальній політичній ситуації для неутралізування вищезгаданих трьох чинників застосували більшовики виключно як тактичний маневр у боротьбі за владу над масами, а при їх допомозі за владу у державі, настала більшовицька розв'язка національного питання в 1913-14 рр.

«В цей трудний мент на соціал-демократів покладено високу місію дати відсіч націоналізмові, відгородити маси від загального «повітря» — пояснювано видвигнення партією національного питання (Сталін: Маркс і національне питання, стор. 3).

Як motto до всієї більшовицької національної політики треба поставити слова Леніна:

«Робочий клас менш за все може створити собі феїтиш з національного питання. Але раз виникли національні визвольні масові рухи, відмахнутись від них, відмовити від підтримки прогресивного в них, значить на ділі піддатися націоналістичним забобонам». (Право нації на самовизначення, стор. 38)

І справді в марксистській системі грає національний момент дуже підрядну роллю. Не належить він до абсолютних категорій, що лягають в основу суспільного життя, це навіть не поняття, що було б зв'язане з цілою історією людських спільнот. Це явище похідне від «причини причин», тобто від виробничих відносин, що ціхують дану епоху. За визначенням Леніна (Право нації на самовизначення) економічна основа націо-

нальних рухів полягає в тому, що для повної перемоги товарного виробництва необхідно завоювати внутрішній ринок буржуазією, необхідне державне згуртування території з населенням, що говорить однією мовою, усуваючи всі перешкоди розвитку цієї мови і закріплюючи її в літературі. Тому то типовою для капіталізму являється національна держава, тому то буржуазія викликає національні рухи, щоб таку самостійну державу збудувати, а маси, як звичайно, обдурені йдуть за нею.

Виходить, пробудження національної стихії, це явище притаманне тільки капіталізмові; пройде він — пройде й хвиля націоналізму. І не присвячували б більшовики тому підрядному моменту більшої уваги, як би життя не заставило їх робити це і як би в супереч теорії не згаляло воно сну з очей більшовицьким вождям і при соціалізмі, тобто тоді, коли його вже не повинно бути. У відповідальності з теоретичним заложенням займає національне питання другорядне місце і в політиці більшовизму. Перша і головна ціль — це соціалістична революція, знищення капіталізму і побудова соціалістичної держави і з того аспекту розглядається кожний національний рух, кожна визвольна боротьба поневоленого народу. Співзвучність з інтересами російської соціал-демократії стає мірилом правильності чи неправильності прагнення до самостійності поневоленої Москвою нації. Офіційно, в програмі більшовицької партії сказано — «вольному воля». Для народу, що хоче відокремитися в самостійну державу — право на самовизначення аж до відокремлення: для того, що хоче залишитися в рядах російської держави — обласна автономія, а для всіх

націй взагалі — національна рівноправність у всіх її видах. Ось і готова рецепта на всі «національні болі» поневоленого народу. Готовий громозвід, на якому може виладуватися вся енергія національної стихії, очевидно, не шкідливо для большевицької партії, бо перед переростом націоналізму вона забезпечена маленьким додатком:

«...І принцип інтернаціональної організації і інтернаціонального виховання робітників, як необхідний пункт у рішенні національного питання» (Сталін, Маркс і нац. питання, стор. 45).

У зв'язку з тим писав Ленін цинічно в 1914 р.: «Визнання марксистами всієї Росії і насамперед великоросами права нації на відокремлення, ані трохи не включає агітації проти відокремлення з боку марксистів тієї чи іншої пригнобленої нації» (Право нації на самовизначення).

Впарі з тим 1914 р. російська-соціал-демократія ще дуже маскувалася. Большевицькі теоретики розпиналися за цілковиту рівноправність нації, а Ленін облудно заявив:

«Ми пролетарі задалегідь оголошуємо себе противниками великоруських привілеїв і в цьому напрямі ведемо всю свою пропаганду і агітацію» (Право нації на самовизначення, стор. 19).

По трьох літах, в 1945 р., Сталін вводить новий закон у «вірую» советського громадянина про першенство російської нації, про її вищі духові прикмети, про її привілейоване становище старшого брата в Советському Союзі. Що ж це має означати? Чи це світоглядіві розбіжності двох большевицьких вождів? Чи прямо, 29 літ життя при владі заставило вождя

розмаскуватися і показати правдиве обличчя російського імперіяліста-асимілятора? І власне оті дві заязи являються граничними стовпами від високопарчих пропагандивних кличів на самовизначення і рівноправність в 1914 р., тобто, перед приходом до влади — до «геніяльної» сталінської розв'язки національного питання сьогодішнього дня, тобто, нахабної очевидної русифікації в країні «здійсненого соціалізму».

Дальші роки аж до жовтня 1917 р. не вносять засадничих змін у большевицькій постановці національного питання. Не будучи при владі й не маючи змоги здійснити практично виданих обіцянок, вони далі «борються» проти національного гніту і стають великодушно по стороні Фінляндії, коли вона домагається права на самостійність від тимчасового уряду (прецидент з Фінляндією дав їм вигідну зброю в поборюванні політичного противника, представляючи його імперіялістом і продовжником політики гнесту царату). Те, що большевики попірали в тому часі Фінляндію, вказує, що прийоми політичної тактики йдуть у них завжди перед принциповими заложеннями, бо вже в 1918 р. вони проголошують ті ж самі домагання реакційними. Чомуєь то по Жовтневій Революції, тобто по приході большевиків до влади, ані в одному випадкові, домагання самостійности поневолених Москвою націй не було згідним з інтересами пролетарської (читай: російської) революції. І 1918 р. приніс засадничі зміни в програмівій постановці національного питання. По упадку царату хаос запанував на величезних просторах російської імперії. На всіх окраїнах Росії зміцніли відосередні тенденції серед поневолених народів і у висліді відродження національної-стихії по-

чали повставати самостійні національні держави. Самостійницьким рухом були охоплені майже всі складові частини царської імперії. Україна, Білорусь, Басарабія, Азербайджан, Кавказ, Киргизія, Крим, Башкирія, Туркестан, Латвія, Естонія, Литва, Грузія, Вірменія, Середнє Поволжжя зорганізували свої національні самостійні держави, а висунути тими народами національні ради, чи автономні уряди, проголошували волю тих же народів жити окремим від Росії життям. Центральний уряд, тепер уже большевицький, знайшовся у трудному положенні. Хвиля націоналізму перейшла сподівання большевицьких теоретиків. Вони «науково» не потрапили оцінити сили національного руху й бути впевненими, що принайменше 210 поневолених народів захоче залишитися з ізольованою у війні Антантою без усіх потрібних їй матеріальних ресурсів, яких до того часу достарчали підбиті краї. Большевики вдарили на сполох. Всі без винятку самостійницькі тенденції поневолених Москвою народів признано реакційними, домагання відокремитися недоцільними, бо як писав Сталін у 1920 р.:

«Три роки революції і громадянської війни в Росії показали, що без підтримки країн не можлива перемога революції, не можливе звільнення Росії від кігтів ворожих імперіялізмів. Центральна Росія не може довго держатися без помочі країн, в яких подостатком сирівців, топлива, харчевих продуктів» (Політика сов. влади по нац. питанні в Росії)

Годі було більше цинічно ідентифікувати інтереси пролетарської революції з інтересами центральної Росії-Москви, які одиноко мають рішати про доцільність відокремлення того чи іншого народу. В такій ситу-

ації приходиться до цілковитої зміни фронту в большевицькій національній політиці. До перебрання влади большевики демагогічно проголошували: **право нації на самовизначення**, а коли нації еманципувалися з-під їх впливу, включно до самостійного життя, і большевики, як російська влада, побачили себе zagrożеними у своєму існуванні, появилася нова розв'язка: **вся влада робітничим масам гноблених національностей**.

Очевидно, не подавано пояснення, що ті робітничі маси — це, ставленники довосної соціал-демократії російських большевиків, що це люди виховані в отій єдиній пролетарській всеросійській партії, що це люди, які власне мали свободу агітації проти права на відокремлення від центру.

В ту пору національне питання зачинає використовуватися большевиками ширше й стає важливим козирем у боротьбі проти західних держав. Розрухи й повстання в колоніях і півколоніях Англії, Франції, заворушення в Персії, Індії і Китаї, а також повосні ферменти на соціальному тлі в ряді європейських держав — це все вода на советський млин. Послудуючи все те невдоволення зі своєю боротьбою зі західними імперіялістами, російський імперіялізм підміное дотеперішній клич проти національного гніту царатом в межах Росії — кличем за освободження народів колоній і півколоній усього світу від імперіялізму. Творився новий фронт на захист Москви, що мав поєднувати колоніальні народи в робітничих масах заходу, охопленими Комінтерном. Взором рівноправности братнього співжиття націй мала служити Росія, про-

голошена в тому часі «Федерацією Советських Національних Республік».

В результаті, виходячи з корінних життєвих інтересів Росії, як великодержави, формується нова «геніяльна» розв'язка національного питання, актуальна й до сьогодні.

«Ми за відділенням Індії, Арабії, Єгипту, Марокко та інших колоній від Антанти тому, що невідділення в тому випадкові означає послаблення революційної сили Росії. Саме тому, борючись большевики за відділення колоній від Антанти, не можуть разом із тим не боротися проти відділення окраїн від Росії. Домогання відокремлення окраїн від Росії повинно бути виключене» (Сталін: Політика сов. влади по нац. питанні в Росії). Яким же чином можна погодити слова «домогання» на відокремлення виключене за статтею конституції про кожночасну можливість виходу зі союзу ССРСР?

Дальша політика советської влади по національному питанні зводилася від тоді тільки й до цього, щоби установити таке відношення, такий зв'язок між центром і окраїнами, що забезпечували б непорушний союз з ними, що забезпечували б советизацію тих же окраїн і зв'язання їх як колоній з Москвою в одну державну систему. Дотеперішня федерація 1919 р. показалася для цього мало догідною. Советська влада не мала повної свободи в господарюванні по союзних республіках, притаманний Москві централізм зв'язувала правна конечність офіційно укладати свої взаємини з республіками кожночасно на основі договору. Крім цього Росія була матеріально дуже знищена і ніяк не всилі налагодити своєї внутрішньої гос-

подарки, а зовнішня політика стала на ворожій стопі по відношенні до окружуючого капіталістичного світу і звідти їй так не приходилося чекати господарської помочі. В додатку народи, залишені собі хоч в сповидно незалежних державах, могли емансипуватися з-під московської опіки і створювати загрозу відосередніх тенденцій. Зрештою, перед Росією стояла візія близького панування над цілим світом після побідної світової пролетарської революції. Вона голосила з нагоди створення ССРСР:

«Цей день являється днем свята нової Росії, що організувала побіду над капіталом, розбудила народи Сходу, натхнула робітників Заходу й збрала довкруги свого знамена народи советських республік, для того, щоби об'єднати їх в одну державу ССРСР, прообраз будучої світової ССРСР» (доклад на першому З'їзді Советів ССРСР в 1922 р.).

Для таких далекосяглих плянів треба було Москві сцентралізувати економіку на всіх просторах незалежних федеративних республік, перебрати представництво всіх народів федерації перед зовнішнім світом, а найважливіше замкнути в одній державній системі для виховання в советському дусі. Ці передумови й лягли в основу «декларації про створення Союзу ССР» на першому З'їзді Советів ССРСР 30. грудня 1922 р.

Декларація запевнила рівноправність, добровільність вступу до Союзу і кожночасно можливість виходу з нього. Новостворений Союз мав являтися союзом новостворених краєвих незалежних республік (очевидно, голословне забріхане твердження, що противорічило устрєвій формі советської держави). І так — усі прерогативи, що становлять про фактичну, незалеж-

ність держави, тобто закордонна політика, збройні сили, економіка належали до компетенцій союзних комісаріятів, так зв. союзно-республіканський комісаріят праці, фінансів, прохарчування, робіт сільінспекції; предсідник Верховної Ради народнього господарства мав відповідальних комісарів у Раді комісарів республік, що підлягали республіканському урядові, але в діяльності керувалися й підпорядковувалися тільки інструкціям з Москви. Отже на долю союзної республіки до її самостійного полагодження залишилися такі ділянки, як: земельні справи, охорона здоров'я, юстиція, освіта, соціальне забезпечення і національні справи. В якому кодексі державного права можна знайти визначення держави незалежною з такими прерогативами? Хіба совети створили нове поняття «незалежність», яке справді немає прецеденсу в науці права цілого цивілізованого світу. Належить додати, що піклування про внутрішню стійкість цього «добровільного» союзу, тобто справи по боротьбі з контрреволюцією, віддано союзному верховному судові, державному політичному управлінню, — тому горезвісному «ГПУ». Не приходится подрібно розбирати «декларації». Вже сам розподіл компетенцій поміж союзний і республіканський уряди вирішує про знищення незалежності союзних республік. По тому шляху йшла офіційна розв'язка національного питання дальше по через конституцію 1936 р., коли скасовано навіть республіканські комісаріяти юстиції, внутрішніх справ і т. д., а «незалежна» республіка могла «самостійно» рішати тільки про: місцеву промисловість, народню освіту, соціальне забезпечення, комунальне господарство і т. ін. «важливі», «державного масштабу» справи.

Згідно з большевицькими теоретиками, створення досконалих форм співжиття націй, тобто ССРСР, повинно було ліквідувати всякі національні конфлікти й саму національну проблему. В дійсності та проблема виринала завсіди наново, примушувала завсіди на ново зуживати львину частину енергії на боротьбу з націоналістичними ухилами. Річ в тому, що до цього нового державного твору — ССРСР, інакше підходила Москва, а інакше поневолені народи. Московські большевики, ще в 1919 р. визначили своє становище ясно:

«Одну із передових форм на шляху повної єдності, партія висуває федеративне об'єднання держав, організованих на советському зразку» (VIII З'їзд ВКП(б) 1919 р.).

«Одну із переходових форм на шляху повної єдності, про створення ССРСР, Москва приступас до діла й ставить найвищими своїми завданнями здійснити дальший етап уніфікації, що зрештою достаточо чітко сформульовано в докладі Сталіна на XII З'їзді партії:

«Конкретна форма національного питання в нашій обстановці в даний момент звелася до питання про установлення співпраці народів господарської, зовнішньо-політичної, а найважливішою причиною тієї «співпраці» являється факт, що ті ж народи:

«Займають найбільше потрібні для господарського розвитку райони і найбільше важні з огляду воєнної стратегії точки» (там же).

І от ці, приневолені до «співпраці» країни мають стати базою до наступу в боротьбі з капіталістичним світом.

Протилежна картина розгравалася на окраїнах в союзних республіках. Там ніяк не хотіли розуміти ме-

сіаністичних мрій центру, а тимбільше впрягатися в їхні імперіялістичні плани. Розбуджені національними революціями маси намагалися виповнити форму союзної республіки національним, а не московсько-советським змістом. Вони рвалися до виявлення власних творчих сил, до побудови свого життя на власних ідеях, основах і в тому повстає конфлікт. 1922–23 рр., серед східних народів позначається сильне протиставлення Москві, яке очолює бухарсько-туркестанська організація басмачів, татарський рух під назвою султан-галізщини прозваний так від його ініціатора Султан-Галіза, що сам будучи партійним комуністом, зумів проглядіти правдиве обличчя Москви. Далі, в Башкірії Валідов очолює протимосковську боротьбу й з ним то намагається зв'язатися Султан-Галіза. Всі ці рухи зростали на пантиюркському паніслямітському підлозжі а наймаркантніше в них було те, що вони відділювали й на своїх власних комуністів і приводили їх до одного національного протимосковського фронту, Комуністи-представники Туркестану на з'їзді відповідальних партійних працівників в 1923 р., піднесли знаменний закид, що Туркестан поставлений на становищі колонії, і що вони не завважають ніякої зміни по відношенні до своєї країни між царським і советським урядами.

Про відосередні самостійницькі тенденції в Україні не приходиться навіть згадувати. Вони найсильніше вплинули на московсько-большевицьку політику по національному питанні й примусили партію піти на уступки й приміняти інші тактичні прийоми, яких висловом являються резолюції XII партійного з'їзду 1923 р. Вольшевики здали собі вповні справу з цього,

що їхня ідея соціалістичної революції не є приємлива, ані серед поневолених народів Росії, ані серед інших європейських суспільностей. Початкова спроба советизації окраїн натрапила на рішучий спротив, відворот з-під Варшави похорвав рожеві надії на швидко світову революцію. На внутрішньому форумі треба було перейти до НЕП-у, а на зовнішньому залишити рух вперед і почати попередньо підготовку резервів серед колоніальних народів і серед робітників капіталістичних держав.

«Треба відпочати, залікувати свої рани, нав'язати контакт зі селянським тилом (тобто головною опорою національних рухів — прим. автора) повести далі роботу серед резервів, які відстали від нас: так обстоїть діло при оцінці національного питання» з'ясує ситуацію Сталін на XII партійному з'їзді.

З'ясування те, славнозвісне лєнінське «крок вперед — два назад», це приготування до нового наступу. Отже, **тактичні** прийоми лягли в основу большевицької політики НЕП-у і українізації, а не вірність марксистським принципам рівності й свободи народів.

Сталін, як доповідач по національному питанню на XII з'їзді ствердив у першу чергу наявність національних «пережитків», серед поневолених народів. Рівночасно ствердив, що дотеперішня насильна советизація не дала бажаних результатів, що советська влада до останнього часу являлася російською владою і щойно нова тактика мала б зробити її владою міжнародною, рідною для раніше поневолених національностей. Та нова тактика мала полягати головно на змілому маневруванні між рішальною боротьбою з націоналізмом і такою ж рішучою боротьбою за притягнен-

ня до советської роботи всіх більших чи менших лояльних елементів з місцевих людей. Тобто — сповидно потурати національним почуванням, щоб не викликувати гострих реакцій, а рівночасно основно нищити всякі самостійницькі вияви. Концесії в тому національному потенціалові, а рівночасно шлях до здобуття довір'я поневолених народів виражають резолюції XII з'їзду партії з 1923 р.

Це в першу чергу постулять, щоб у системі вищих органів союзу був оснований спеціальний орган представництва всіх без винятку національних республік і національних областей (сьогоднішня рада національностей). Виконні органи Союзу мають бути постросні на засадах, що забезпечували б участь представників усіх націй. Далі висунено постулять, щоб органи національної республіки й областей складалися переважно з людей місцевих, щоб видано спеціальні закони, які карали б з усією революційною строгістю тих, що порушують національні права. Та для проведення цієї тонкої політики бракувало більшовикам випробуваних людей, бо на місцевий елемент вони не відважувалися сперти. Треба було уважати, щоб ті хвилині «вольності» не були використані національно свідомими елементами й тому рівночасно XII з'їзд партії передбачує посилення підготовки марксистських кадрів на місцях через видання принципіальної марксистської літератури на рідних мовах поневолених народів, видання масової партійної літератури, посилення партійно-виховної роботи в республіках, посилення роботи серед молоді, організацію спеціальних інструкторських груп при ЦК партії в національних республіках і створення марксистських кружків вищого типу на окраїнах. Од-

нак наймаркантишим централістичним посуненням Кремля в тому відношенні було призначування секретарів ЦК республіканських партій, фактичних диктаторів в цілості життя республіки. Такій важливій ділянці, як підготування большевицьких кадрів для продовження нової національної політики партії і уряду приділяно дуже багато уваги. На з'їзді відповідальних партійних робітників з національних республік в 1923 р. Сталін особливо повчав що: «...Націоналізм — основна ідейна перешкода на шляху вироцування марксистських кадрів», і треба власне вміти знищити його, толеруючи рівночасно нешкідливі сьогодні національні «пережитки», бо:

«Елементи відступу на одному відтинковій фронті можуть тільки полегшити підготовку наступу на цілому фронті».

Для того-то треба розвивати на місцях національну культуру очевидно, національну по формі, а соціалістичну (читай: московську) по змісту. Всі надії, які більшовики зв'язували з новою постановою по національному питанні, характеризують найкраще слова Сталіна з доповіді на тому XII з'їзді.

«Тільки так вирішаючи національне питання — ми широко розгорнемо знання пролетарської революції і зберемо довкруги нього прихильність і довір'я країн Сходу, що доставляють важливі резерви нашої революції і можуть відіграти рішучу роль в будучих змаганнях пролетаріату з імперіялізмом».

Для повищої цілі зорганізовано навіть спеціальну інституцію в 1921 р. «Комуністичний Університет Сходу», в якому представники 50-ти націй і етнографічних груп проходили навчання «геніяльної» сталінської національної політики.

Так постала й реалізувалася хитра, повільна, але тимбільше небезпечна політика советизації, уніфікації і русифікації поневолених народів. Немало галасу викликала вона в нутрі самої большевицької партії, серед комуністів-москалів, яким увижалася нова «сдіная-неділімая», які не могли зрозуміти всього сталінського макіявелізму.

Це приневолювало Сталіна нераз навіть виступати проти великоруського шовінізму, в яким він різнився щодо методу, а не по суті. Драстичний метод московських шовіністів грозив викликати гостру реакцію серед національностей окраїн і перешкоджувати його політиці поступенного, але успішного затроювання національних організацій і включування їх в свою власну систему.

«Вони (тобто московські комуністи) не розуміють, що тільки присталі національності до діла соціалістичного будівництва, а відкинення клича національної культури означає віддачу тих народів в духову неволю реакційним націоналістам» — говорив Сталін про московських комуністів (XII з'їзд партії ВКП/б/).

Однак поневолені народи по своєму розуміли й використали часи НЕП-у. Вони з усією розбудженою в 1918-20 рр. енергією приступили до зміцнення національного потенціалу, до розбудови національних культур і до розгорнення в якнайширших рямцях всіх виявів суспільно-національного життя. І цікаво, що до однакових стверджень приходили на всіх кінцях російсько-советської імперії, що на всіх кінцях появлялися свої хвильові і волобуєви, які характеризували відношення Москви й окраїн, як метрополій і колоній. Поневолені народи емансипуються, вони шукають сво-

їх власних шляхів розвитку, нових суспільних форм і нового змісту національних культур. І того саме найбільше не може простити їм централіст-імперіяліст Сталін. Ось головний промах відродженої України, висловлений поглядом Хвильового:

«Ідеї пролетаріату нам відомі й без московського мистецтва». Україна на шляху свого розвитку хотіла саме собі засвоювати всі здобутки прогресивного людства, а не діставати спрепарованими через Москву.

«В цей час, як західньо-європейський пролетаріат, повний симпатій до Москви, тої цитаделі міжнароднього революційного руху, в цей час, як західньо-європейський пролетаріат зі захопленням глядить на Москву, український комуніст Хвильовий не може сказати в користь цієї Москви нічого іншого, як тільки прикликати українських діячів утікати від Москви як можна найшвидше». (Сталін: із письма до тов. Кагановича з 1923 р.).

Це пересудило долю України й до сатрапа України Кагановича йде доручення:

«Тільки в боротьбі з такими крайностями можна перемістити ростучу українську культуру й українську суспільність і культуру й суспільність російську» (там-же).

Передрук брошури У. Кужіля: Большевики і національне питання, Вид. Передруків підпільних матеріалів. 1951.

О. Гончарук

УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ — НОСІЙ ІДЕЙ ВИЗВОЛЕННЯ І ДРУЖБИ НАРОДІВ

Українська Повстанська Армія (УПА), яка цілковито продовжує героїчні збройні традиції українського народу, зродилася у його завзятій боротьбі в період другої світової війни. В цій боротьбі, спочатку з гітлерівським, а потім із сталінськими загарбниками. УПА зросла і зміцніла. На великій передовій ідеї, за яку бореться УПА, викристалізувалася вона в період підпільно-революційної боротьби українського народу між двома світовими війнами. В цей період викувалися ті високоморальні кадри, що очолили боротьбу УПА і за якими пішли найкращі сини і дочки українського народу, для яких служіння народові, визволення народу — єдина мета життя. УПА — це революційна армія, це чисто народна армія.

Як армії поневоленого народу, як армії, що бореться за визволення власного народу з-під ярма большевицьких імперіялістів, їй близька визвольна боротьба й інших народів поневолених, чи загрозованих сталінським імперіялізмом. Що більше, УПА виразно висуває потребу найтіснішої співпраці і спільних дій цих народів, вказуючи, що тільки спільною боротьбою, що тільки єдиним фронтом усіх народів можна повалити ненависну сталінську імперію. Тому УПА якнайгостріше виступає проти всяких дрібних непорозумінь між народами, засуджує тих, хто створює такі непорозуміння, бо ці непорозуміння лише розпоршують народню енергію, скеровують її вбік замість того, щоб спрямовувати її проти найбільшого ворога — сталінського імперіялізму. Брак співпраці між народами або, що гірше, непорозуміння між ними, тільки на ру-

Передрук статті О. Гончарука: УПА — носій ідей визволення і дружби народів, з журналу «Самостійність», вид. закордонне 1946.

ку большевицьким імперіялістам, бо полегшують їм панування над цими народами. Зате спільна боротьба поневолених народів завдає найсильнішого удару по сталінських імперіялістах. Вона є найсильнішою запорукою розвалу сталінської імперії і визволення поневолених в ній народів.

Борючись за вільну і самостійну державу для українського народу, УПА одночасно бореться за право кожного народу жити своїм вільним життям у своїй власній, незалежній національній державі. УПА вважає, що тільки система вільних національних держав гарантує повний всебічний розвиток окремих народів, що тільки така система забезпечує їх від поневолення однієї нації одною або групою найбільших і найсильніших націй усіх середніх і малих націй, що тільки вона створює можливості для справжньої співпраці між народами в політичній, економічній і культурній площинах, що тільки вона ліквідує небезпеку війн і створює ґрунт для тривкого миру і справжньої дружби між народами. При такій системі свого розвитку може досягти й українська нація. УПА вважає, що визнання за кожною нацією її священного права на власну державу, на її етнографічній території є не тільки передумовою спільної боротьби і перемоги народів, поневолених, чи загрозованих сталінським імперіялізмом у сучасному, а й основою для найширшої співпраці в майбутньому. Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), найвище і єдине керівництво визвольною боротьбою українського народу, з політичних настанов якої випливає вся діяльність УПА, у своєму Універсалі з червня 1944 р. виразно заявила: «Вітаємо боротьбу інших поневолених народів за своє визволення. З ними, зокрема з нашими сусідами, бажаємо жити в добросусідських взаєминах та співпрацювати в спільній боротьбі за умови пошанування ними визвольної боротьби українського народу».

Борючись за знищення тоталітарного сталінського режиму, за повалення диктатури класи сталінських вельмож, за справді прогресивний лад в Українській Державі, УПА бажає, щоб усі народи побудували в себе також дійсно справедливий політичний і еконо-

мічний лад, який відповідав би справжнім інтересам їхніх народних мас. Досвід історії особливо наших днів, показує, що нездоровий внутрішньо-політичний лад, нездорова економічна система якоїнебудь держави найвищою мірою шкідливо відбиваються на народі тої ж таки держави і на мирних стосунках з іншими народами. Вони ж бо призводять до панування ворожих даному народові клів, до виникнення імперіалістичних тенденцій, жертвою яких стають так власні, як і чужі народи.

У себе, в Українській Державі, УПА змагає до побудови ладу без експлуататорів і експлуатованих, ладу, де всі громадяни цілком користуватимуться дійсними демократичними свободами, лад, за якого справедливою влада не витратиме ні копійки, ні енергії творення апарату гноблення, а направлятиме їх на саме піднесення і розвиток народу, ладу, за якого високо буде піднесена так сьогодні потоптана в СССР людина, якій буде забезпечено всі права, вільний розвиток, добробут і користування усіми культурними надбаннями власної нації і всього культурного людства.

Великий клич — «Воля народам і людині!» — став основним кличем, за здійснення якого бореться УПА.

I.

Момент співпраці з іншими народами, момент активного творення спільного фронту боротьби поневолених народів дуже сильно виступає з самого початку діяльності УПА. УПА весь час репрезентує чисто революційну лінію, суворо зберігає революційну принципи повість і не дозволяє зіпнути себе на манівці опортунізму і спекулянтства. Ведучи активну боротьбу проти гітлерівських загарбників, УПА ні на хвилину не випускала з уваги небезпеки що загрожувала і загрожує усім народам від сталінських імперіалістів. Цю небезпеку вона оцінила реально, тверезо, до боротьби з нею готувалася сама дуже пильно, але одночасно вона ніяк не послаблювала боротьби проти гітлерівських окупантів. Тому, що вона спиралася на таку велику і незнищену силу, як народ, для неї така боротьба на

два фронти була цілком можливою. УПА знала, що справжнє і повне визволення народу може прийти тільки в наслідок повалення так гітлерівських, як і сталінських імперіалістів самим народом. Цю істину вона прищеплювала не тільки власному народові, а й поширювала серед всіх інших народів та, одночасно проповідувала **конечну потребу спільної боротьби народів проти гітлерівсько-сталінських імперіалістів.**

Війна створювала для поширювання цих ідей своєрідні корисні обставини. Передусім, вона відкривала широкі можливості безпосередніх зустрічей з різними народами. В Україні, що стала ареною жорстоких фронтних дій, перебували в німецькій імперіалістичній армії численні народи, що їх божевілья Гітлера загнано туди вмирати за маячні плями підкорення світу і панування над іншими народами. Саме серед цієї імперіалістичної армії УПА повела свою політичну роботу.

Зокрема широко роз'яснювальну акцію УПА провадила серед союзників Німеччини: італійців, мадярів, румунів, а також тих французів, бельгійців, голляндців, югославів, чехів, що їх силоміць загнано чи то до німецької армії, чи на воєнні роботи. Вони радо читали повстанські листівки, в яких могли взнати всю правду про реакційну політику Гітлера і своїх агентурних урядів і квєслінгів і з яких могли дізнатися про фактичний стан на фронтах, про фактичне становище в світі. Сильне і захоплююче своєю революційністю, правдивістю і переконливістю повстанське слово будило і кріпило в них віру в перемогу народів над гітлерівським варварством.

Ведучи роз'яснювальну акцію, УПА одночасно закликала ці народи до активних виступів. Вона закликала до саботування наказів військового командування, вона закликала обернути зброю, що була в їх руках, проти гітлерівців, вона закликала переходити на бік УПА та допомагати їй всіма засобами. Реальним виявом зрозуміння цих закликів УПА були численні факти, що просте воєцтво відмовлялося від боротьби проти УПА або добровільно давало себе роззброювати, коли його змушувано битися проти УПА,

передавало УПА зброю, мундури, розвідкові інформації, а багато патріотів — італійці, серби, чехи й інші — перейшли з армії або втекли з воєнних робіт до УПА і віддали їй усі свої здібності, знання, а навіть життя. Прихильне ставлення народів, що перебували в німецькій армії, чи в арміях їх союзників, то стало можна сказати, загальним. В наслідок, наприклад, такого прихильного ставлення до УПА мадярів гітлерівське командування було змушене в 1943 р. відкликати всі мадярські частини, призначені до поборення УПА на Волині.

Крім цього, УПА широко інформувала ці народи про революційно-визвольну боротьбу українського народу. Боротьба ця була для них моральною підтримкою. вона запалювала їх до активної боротьби проти гітлерівських імперіялістів.

Викликане війною перебування італійців, румунів, мадярів, французів, голляндців, бельгійців, сербів, хорватів, чехів і інших народів в Україні, де, крім гітлерівських порядків, на кожному кроці видно було сліди імперіялістичного господарювання сталінських імперіялістів, УПА використала, щоб розкрити перед цими народами справжнє обличчя большевицького імперіялізму. УПА ясно усвідомлювала собі, що після неминучого розгрому гітлерівської Німеччини її місце займе імперіялістичний ССРСР і що в наслідок цього такі народи, як, напр., румуни, мадяри, стануть перед безпосередньою загрозою втрати своєї державности: що для таких народів, як чехи, поляки, тільки зміняться їх поневолювачі (замість гітлерівських — сталінські), що перед всіма народами дуже гостро виступить проблема боротьби з замаскованою в компартіях большевицькою агентурою. УПА ясно здавала собі справу, що народам цим прийде ще раз боротися проти сталінських імперіялістів, але вже не в лавах імперіялістичних, а народньо-визвольних арміях. Тому УПА допомагала тим простим італійським, румунським, мадярським, французьким, голляндським, югославським робітникам і селянам, у салдатському мундурі чи робітничій блюзі пізнати, що ССРСР — це країна, в якій у найжорстокішій формі здійснюється на-

ціональне поневолення, що це країна, в якій придушена всяка демократія, брутально потоптані основні права людини і громадянства, що це країна, робітники й селяни якої найжорстокіше визискує нова експлуататорська кляса сталінських вельмож, що це країна, в якій шаліє терор, насильство і безправ'я. УПА допомагала їм зрозуміти, що для всіх волелюбних народів світу, для їх вільного розвитку сталінські імперіялісти являють собою таку саму небезпеку, як і гітлерівські імперіялісти.

Отже так УПА вже в перший час готувала ґрунт для спільного фронту боротьби цих народів проти большевицького імперіялізму, фронту, потреба в якому виступає сьогодні з усією своєю силою.

Найбільшу увагу УПА звернула на т. зв. національні батальйони, що були створені при німецькій армії з народів ССРСР: білорусів, грузинів, татар, узбеків, азербайджанців, вірмен, таджиків, козаків, туркменів і інших. Це були червоноармійці, що попали в німецький полон, а звідам пішли до національних батальйонів чи то під примусом голоду і нестерпно нужденних умов життя в таборах полонених, чи то через свою несвідомість. Ці народи, що колись героїчно боролися проти своїх перших поневолювачів — царських імперіялістів, також ніколи не переставали боротися проти своїх других поневолювачів — большевицьких імперіялістів, які знищили самостійні держави цих народів, що народилися на руїнах царської імперії, здушили їхню національно-визвольну боротьбу, наново поневолили їх і обернули їхні країни в звичайні колонії, багатства і людність яких піддали жорстокому грабежеві. Прагнучи до знищення імперіялістичного ССРСР і визволення своїх країн, деяка частина з них думала, що за ці справедливі цілі можна боротися у гітлерівській армії. Це, очевидно, було зовсім невірне, і саме УПА розгорнула величезну розяснювальну акцію, щоб розкрити перед цими народами помилковість їхнього погляду. УПА з'ясовувала їм, що гітлерівським імперіялістам цілком далеке і чуже їх визволення, а навпаки, вони змагають до їх поневолення і до неподільного панування над ними, так

же само, як і сталінські імперіялісти. Тому УПА закликала ці народи не вмирати за імперіялістичні пляни Гітлера, не дозволити використовувати себе на боротьбу проти визвольних рухів європейських народів, поневолених Гітлером. Правда, в національних батальйонах були і одверті гітлерівські запродавці, чи підіслані для агентурної роботи сталінські агенти, чи просто бандитські елементи, але велика частина воцтва цих батальйонів, це були чесні люди і саме їх УПА закликала кидати німецьку службу і із зброєю в руках переходити на бік УПА, щоб разом боротися проти гітлерівських і сталінських імперіялістів, найлютіїших ворогів волелюбних народів, ворогів демократії і поступу.

Наведемо кілька виймків із численних листівок, що їх УПА масово поширювала серед бійців національних батальйонів.

«ГРУЗИНИ!

...Коли спалахнула большевицько-німецька війна, у Вас не було бажання оборонити пову тюрму народів — Совєтський Союз. Частина з Вас пішла в національні відділи при німецькому війську. Ви таким чином стреміли допомогти розбити свого найлютішого ворога — російський імперіялізм.

Але Ваші надії не здійснилися. Німці, як Ви в цьому наочно переконалися, повели на окупованих ними землях політику поневолення, грабежу і фізичного знищення народів.

Грузини! Не будемо вмирати за німецький грабіж, не будемо вмирати за московський імперіялістичний розбій. Український народ закликає Вас до спільної боротьби з нашими спільними ворогами. Ідіть разом з українськими повстанцями, формуйте свої національні відділи!

(Із листівки російською мовою «Грузини», вересень, 1943 р.).

«СИНИ ТУРКМЕНІ!

...Німцям потрібна була тільки Ваша кров для їх імперіялістичних завоювань. Німці, як і большевики,

несуть народам рабство і фізичне винищення. Приклад цього — господарювання німців в Україні.

Туркмени! Кидайте німецьких завойовників! Із зброєю в руках переходіть до українських повстанських відділів, що хоробрі борються з німецькими і московськими імперіялістами.

(Із листівки російською мовою «Сини Туркменії», вересень, 1943 р.).

Заклики УПА знайшли дуже великий відгук у воцтва національних батальйонів. Вони падали на придатний ґрунт. Бійцям поневолених народів в ССРСР, що служили в національних батальйонах, боротьба українського народу, так само поневоленого Сталіним, була зрозумілою, і вони скоро переконалися, що їх місце — в лавах УПА — у спільній боротьбі проти гітлерівських і сталінських імперіялістів.

Бійці національних батальйонів послухали закликів УПА і почали переходити на її бік, спочатку індивідуально, а потім масово. При УПА стверено національні відділи грузинів, вірмен, узбеків, азербайджанців, татар і інших народів ССРСР.

Це було велике досягнення: у спільній боротьбі проти найлютіїших ворогів людства — гітлерівських і сталінських імперіялістів — кувалася справжня дружба народів, творився фронт поневолених народів, заснований не лише на конечній потребі боротися проти спільного ворога, а й головне на взаємній повазі і довірі, на взаємному визнанні права кожного народу жити вільним самостійним життям у своїй власній державі.

Створені національні відділи при УПА зростали дуже скоро. Українська Повстанська Армія закликала до їх збільшення.

«ЧЕРКЕСИ, КАВАРДИНЦІ, ОСЕТИНИ, ЧЕЧЕНЦІ, АДИНИ, ЛЕЗГІНИ, ІНГУШІ!

Сини гір! Досить бути сліпим знаряддям у руках німецького імперіялізму! Згадайте заповіти своїх гордих предків, що загинули за волю Кавказу! Український народ закликає Вас до спільної боротьби з віко-

вічним гнобителями! Створіємо міцний фронт проти експлуататорів людства!

Із зброєю у руках переходить до національних відділів при Українській Повстанській Армії... Готуйте сили для загальної революції проти московсько-більшевицької тиранії! Нас об'єднає спільна боротьба під кличачи «Воля народам! Воля людині!»

(Із листівки російською мовою того ж наголовку, листопад 1943 р.).

«АЗЕРБАЙДЖАНЦІ!

Тільки спільними силами всіх поневолених народів можна перемогти імперіялістичних хижаків Москви й Берліну і побудувати незалежні держави Кавказу й Азії.

Ми закликаємо Вас збільшувати ряди своїх національних відділів при Українській Повстанській Армії».

(Із листівки російською мовою «Азербайджанці», листопад, 1943 р.).

Зокрема, коли гітлерівці почали відступати з України і коли всім стало ясно, що Німеччина програє, УПА перестерігала вояцтво національних батальйонів не відступати з німецькими імперіялістами, не зв'язуватися з ними до кінця, а закликала переходити на бік повстанців і спільно готуватися до боротьби проти кремлівських імперіялістів. Ось один приклад:

«УЗБЕКИ!

В сьогоднішній момент, зазнаючи краху, німецький імперіялізм намагається затягнути Вас на сторону старих німецьких кордонів...

Всі поневолені європейські народи піднімаються на боротьбу з гітлерівським звірем. Покидають німців союзники. Німці перекидають військо в Європу. На зміну гітлеризмові на українські землі йде кривавий большевизм. Не відступайте разом з німецькими військами!.. При Українській Повстанчій Армії існують національні частини народів Сходу...

Узбеки! Переходить із зброєю в руках до українських повстанських відділів. Будемо спільними силами готувати удар по московських імперіялістах».

(З листівки російською мовою «Узбецькі Аскери», грудень, 1943 р.).

І дійсно, дуже багато бійців національних батальйонів, справжніх патріотів своєї батьківщини, послухали цього повстанського голосу перестороги і перейшли із зброєю в руках до своїх національних відділів при УПА, щоб в її лавах боротися проти сталінських імперіялістів, що йшли на Україну на зміну гітлерівським імперіялістам.

Треба також сказати, що УПА багато зробила щодо усвідомлення червоних партизан, зокрема тієї частини з-поміж них, що ненавиділа всяке поневолення і гніт і щиро прагнула до визволення народів і щастя працюючих. Червона партизанка, організована сталінськими емісарами (які, використовуючи важкі умовини населення завойованих німцями територій, обманом, а нерідко й силою затягали його до своєї партизанки) і складена в більшості з насланих з-за фронту парашутистів, діяла також і в деяких теренах України, головно в лісах, сумежних з білоруськими, звідки час-до-часу робила більші або менші випадки. УПА розкрила перед червоними партизанами всю підступно-підлу політику Сталіна щодо них, політику, яка зробила їх зряддям злочинних плянів Сталіна — нищення революційно-визвольного руху українського народу і промощування йому (Сталінові) шляху до панування над світом. УПА вказувала на те, що наслані з Москви політруки і командири, замість бити німців, нацьковували червоних партизан проти УПА, тероризували і грабували українську людину, знаючи, що саме вона є основною опорою УПА. УПА звертала увагу червоних партизан на те, яке майбутнє готувать Сталін СССР після перемоги над Гітлером, вона перестерігала їх перед обманливими надіями на будь-які зміни в СССР, що їх (зміни) щедро обіцяли сталінські політруки. УПА ставила перед ними з недвозначною ясністю одну велику мету: бити, як і гітлерівських, так і сталінських імперіялістів, бо тільки їх знищивши, можна побудувати народам дійсно вільне і щасливе життя.

Головне командування УПА в місяці жовтні 1943 р. звернулося з такою відозвою до червоних партизан (наводимо у виїмках):

«ЧЕРВОНІ ПАРТИЗАНИ!

Станувши на шлях боротьби з німецькими наїзниками, Ви поступили правильно. Не можна мовчати і байдуже прилягати до того, що діється в Україні і інших окупованих Німеччиною країнах... Боротися активно проти гітлерівських варварів — це великий священний обов'язок кожної чесної людини.

Але, знищуючи існуюче лихо, треба думати про новий кращий лад у майбутньому. Який же мав би бути новий лад, що прийде на зміну німецькій неволі? Чи ж на зміну гітлерівської «Нової Європи» мав би знов повернутися большевицький СРСР?

Ні! Не за таку зміну ми боремося, не такого бажаємо собі ладу в Україні і в світі.

Бо ж кремлівські імперіялісти такі ж самі вороги народів, як і берлінські.

Червоні Партизани!

Поширюйте свій фронт боротьби! Знищуючи німецьких загарбників, поверніть свою зброю також проти кремлівських катів та їх агентів!

Женіть від себе політруків і командирів, присланих із Москви!

Вступайте на прогресивний шлях великого майбутнього. Єднайтеся з народами проти всіх катів і гнобителів — за ідеальне майбутнє, за новий лад вільних народів у самостійних національних державах!»

Так, отже, УПА на кожному кроці, і в національних батальйонах при німецькій армії, і в рядах червоної партизанки, ясно вказувала поневолелим народам СРСР, куди і з ким треба йти і як боротися за своє визволення. Сама ж героїчна боротьба УПА, її великі успіхи притягали до її лав усі народи, гноблені сталінським імперіялізмом. Боротьба національних відділів народів СРСР при УПА — це окрема широка тема, що не входить у рамки нашої статті. Для ілюстрації ми наведемо лиш кілька фактів.

25. 6. 43 р. в триденних боях загону УПА під командуванням к-ра Крука в околицях Теремна (Волинь).

в яких цілком розгромлено сталінських партизанських грабінників, що вже довгий час напастували мирне населення, особливо відзначився відділ грузинів.

(За бойовим звітом УПА з 1-го серпня 1943 р.)

В м. серпні 1943 р. відділ УПА, складений також з узбеків, грузинів і росіян, знищив у боях з німцями в Млинівському р-ні (Рівенська обл.) 60 гітлерівських бандитів (за повідомленням газети УПА «До Зброї», вересень, 1943 р.).

29. 4. 44 р. у великому бою відділів УПА з військами НКВД в с. Залізниця (Крем'янецьчина) взяли участь і визначилися національні відділи під ком. к-ра Яструба. В цьому бою ворог втратив 240 вбитими (за бойовими звідомленнями к-ра УПА Ясена).

Наслідком великої роз'яснювальної роботи УПА серед народів СРСР, а далі спільної боротьби цих народів в лавах УПА, дальшим етапом на шляху до зміцнення співпраці між ними була 1-ша Конференція Поневолемих Народів Сходу Європи й Азії. Ця Конференція була скликана за ініціативи УПА і відбулася 23-26. XI. 1943 р. на території, визволеній УПА від німецьких загарбників. В роботах цієї Конференції, що має важливе історичне значення, взяли участь, крім української делегації, 12 делегацій: азербайджанська, банкірська, білоруська, вірменська, грузинська, кобардинська, казахська, осетинська, татарська, черкеська, чувашська, узбецька. Вони приставили справжній прагнення своїх народів: боротися проти гітлерівських і сталінських поневолювачів за своє національне і соціальне визволення, жити власним вільним життям, будувати своє життя у своїх незалежних державах, у теплій дружбі із всіми іншими народами. Конференція виробила ряд політичних і практично-організаційних постанов, направлених на закріплення і дальнє поширення спільної боротьби поневолемих народів СРСР. Конференція ухвалила також звернення до всіх поневолемих народів Східної Європи й Азії, в якому вичерпно з'ясовано політичне становище поневолемих народів, завдання, що стоять перед ними і перспективи їхньої боротьби.

Ось виїмок з цього звернення:

«Щоб вийти з сьогоднішнього трудного становища, припинити лише війну замало. Для цього необхідно повалити цілий державний устрій, знищити імперіялістичні кліки і побудувати новий лад на Сході Європи й Азії. Цей лад виключить можливість поневолення одного народу другим, виключить і всякий імперіялізм, гарантуватиме повну волю розвитку кожного народу. Цей лад **мусить бути побудований на системі незалежних держав кожної нації на своїй етнографічній території.**

Здійснити цей лад можна тільки в безпощадній боротьбі з імперіялістичними правлячими верхівками, тільки шляхом національної революції.

В боротьбі проти спільних грабителів — сталінського і гітлерівського імперіялізмів — необхідний єдиний фронт усіх народів Сходу, керованих своїми національними проводами. Для перемоги національної революції потрібний підйом національних мас. Поневолені народи Сходу виступили на шлях цієї священної боротьби. В цій боротьбі вони вже добилися поважних успіхів... В повній солідарності з нами ведуть таку ж боротьбу проти імперіялістів народи Західної Європи... Слідом за цим боротьба поширюється на території Європи та цілої імперії ССРСР, втягаючи до повстання усі поневолені народи, а також російський та німецький народи, придушені власними імперіялістичними кліками. Мільйони бійців червоної армії розсіяної по цілій Європі й Азії, — в окопах на фронті, в заплілі, в німецькому полоні, в національних батальйонах при німецькій армії; мільйони робітників у воєнних заводах, у колгоспах, на каторжних роботах у Німеччині й Сибірі, — це велика армія революційної Сходу, це запорука її перемоги!»

Природно, що це все, і національні відділи народів ССРСР при УПА, і Конференція Поневолених Народів, дуже затривожило як гітлерівських, так і сталінських імперіялістів. Вони казалися з люті, що народи ці не хочуть більше вмирати за їхні загарбницькі пляни, що народи ці відшукали правильний шлях, шлях спільної боротьби проти поневолювачів, проти тиранії.

проти тоталізму, так фашистської, як і большевицької відміни.

Спільна боротьба українського та інших народів ССРСР особливо затривожила сталінських можновладців, призвичасних монополюю виступати під іменем поневолених народів, призвичасних заявляти перед світом, що в них національне питання цілком і найкраще розв'язане, що всі народи ССРСР живуть вільно і рівноправно. Саме боротьба УПА і національних відділів при ній, Конференція Поневолених Народів були кричучим запереченням цього і цілковито здирали ширму із сталінських імперіялістів. Кремлівські верховоди вдалися до маневрів із зміною конституції, розгугтали брехливу пропаганду проти УПА, а головне, почали масово насувати своїх агентів, щоб з внутрішньої шкодити справі спільної боротьби поневолених народів ССРСР. Та ці мерзенні енкаведівські пляни були розкриті і цілком розбиті. Не довели ні до чого спроби знищити чи бодай послабити УПА за допомогою червоної партизанки. Вона на території дій УПА була цілковито розторощена. В цьому розгромі активну участь взяли і національні відділи поневолених народів ССРСР при УПА.

II.

На зміну відступаючим гітлерівським загарбникам в Україну прийшов знову сталінський окупант. УПА була до цього приготована і старих своїх поневолювачів прийняла одвертою боротьбою. Та одночасно УПА зустрілася з червоноарміїцями, з тими мільйонами простих робітників, селян і інтелігентів численних національностей ССРСР, що їх кремлівські верховоди насильно загнали в Ч.А. і до останніх меж прикрутили терористичною дисципліною.

Кому ж могла бути ближчою боротьба українського народу, як не цим мільйонам різних народів в червоноармійському мундурі! Адже ж вони громили гітлерівських загарбників, але й не менш ненавиділи сталінських імперіялістів. На шляху свого походу вони бачили гітлерівські порядки, але на своїй власній шкурі відчували всі «благодаті» сталінського ладу

Тому ідеї УПА, ідеї боротьби проти гітлерівських і сталінських імперіялістів, імперіялістів однієї масти, ідеї розгрому цих імперіялістів, ідеї визволення поневоджених ними народів трапляли просто до серця червоноармійцям, бо це ж були і їхні, усвідомлені, чи це неусвідомлені, ідеї.

Безумовно, війна допомогла червоноармійцям не одне пізнати, не одне побачити й не одного навчитися, що, в наслідок, ширше відкривало їхні очі на сталінські імперіялістичні злочини. Люди ці, що постійно жили в умовах фронтової дійсності, навчилися також сміливіше протиставитися і менше коритися.

Зрозуміло, що саме на це червоноармійське середовище, середовище різних національностей ССРСР, УПА звернула свою особливу увагу (в цій статті ми не обговорюватимемо роботи УПА з червоноармійцями-українцями).

Кремлівські верховоди добре усвідомляли собі всю загрозливість ідей УПА. Користуючись своїм монополним правом на пропаганду, вони всіляко одурманювали і обманювали червоноармійські маси. От як, напр., повчав Калінін своїх агітаторів підходити до бійців червоноармійців не-росій: ... бійцеві, — чи то грузинові, чи то казахові, чи узбекові, — який б'ється погано або виявляє легкодужість, агітатор міг би сказати приблизно так: «Невже ж ти хочеш, щоб ми не брали участі у війні, коли всі інші національності б'ються, як лев! Хіба ж ми можемо залишитися осторонь війни!.. Подумай но, хіба добре буде, якщо нашу республіку почнуть вважати за таку країну, люди якої не можуть битися, нездатні воювати і захищати себе!» ... Якщо бійці вам скажуть: «Що ти нам так говориш і так нас ласи!» — то ви можете на це їм відповісти: «Я теж узбек (чи казах), я не менше, як і ви, люблю свій народ, тому я так і кажу.» (Сопутник агітатора в 15-1, 1943 р.) Сталінські геббельси задалегідь поширювали найнеправдоподібніші вісті про УПА, про український національно-визвольний рух. Зокрема з хвилиною свого нового приходу на Україну вони розпочали кампанію наймерзеннішої брехні, скерованої проти УПА. Ці народні кровопивці,

ці кати мільйонів народів, ці щурі, що безсоромно тікали від УПА, із, тільки їм притаманним нахабством і цинізмом, твердили перед червоноармійцями, що УПА — проти народу, що вона вбивас червоноармійців, що вона не воювала проти німців. Всю цю безсоромну брехню сталінські імперіялісти поширювали, щоб перешкодити єднанню червоноармійців з УПА; не допустити до них революційних ідей УПА.

Та, не зважаючи на цю скажену забріхану пропаганду, не зважаючи на посунену до крайніх меж ізоляцію червоноармійців від населення, сталінським імперіялістам не пощастило сховати перед червоноармійцями правди про УПА. Правда тисячними струмочками просочувалась до червоноармійців, ворубила їхню ненависть і накипіле горе, відкривала їм очі, була їх своїми поклонниками.

Не могли партійно-єнкаведівські гайдуки в армії допильнувати, щоб червоноармійці не говорили з населенням. Не помагали жадії заборони. А населення, оповідаючи про німецькі злочини, про варварства гітлерівців, гестапо, розказувало також про те, хто ввесь час був з ним, хто боронив його перед терором, контингентами, перед вивозом до Німеччини, кому воно допомагало, розказувало про свою рідну повстанську армію, про своїх дорогих Воїнів-Повстанців. Населення розказувало, що УПА бореться проти гітлерівських і сталінських окупантів. Червоноармійці, що бачили і переживали всі сталінські злодіяння за фронтом, приходили до переконання, що боротьба УПА проти гітлерівських і сталінських імперіялістів — це єдино-правильна боротьба, це найкращий вихід для поневоджених народів ССРСР.

Із «нововизволених» областей приходили насильно мобілізовані. Вони також, не зважаючи на погрози, що їх засипувано по воякматах і спецотделах, розказували червоноармійцям-фронтовикам всю правду про український революційно-визвольний рух, про боротьбу УПА. У червоноармійців зростала віра в цю боротьбу.

До того ж вздовж усіх шляхів, якими робили походи червоноармійці, їх вітали тисячі повстанських

листівок і закликів, розліплених по придорожніх деревах, телеграфічних стовпах, поруччях мостів, стінах будинків. Вночі, на постоях підкидала їх невидима повстанська рука. Ось деякі з закликів:

«ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ! Тільки всенароднім революційним зривом розторочимо гітлерівську тюрму народів — «Нову Європу» — і сталінову — ССРСР. Тільки революційним шляхом знищимо, криваву імперіалістичну війну і побудуємо новий порядок і надійний мир! Геть гітлерівсько-сталінський розбій і грабїж!

ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ! Не йдїть проти народу! Не вступайте проти УПА, яка бореться проти наших спільних поневолювачів — гітлерівських і сталінських окупантів! Приєднуйтеся до повстанських відділів! Хай живе мир і дружба народів!

ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ! Станьте одностайно на захист життя і майна Вашого і Ваших рідних! Станьте до боротьби проти ворогів людства — гітлерівських і сталінських паліїв війни! Смерть Гітлеру і Сталіну! Воля народам і людині!» (Із закликів УПА до червоноармійців).

Не встигали розсіяні енкаведівські загони знищувати повстанських закликів і листівок. Не помагали погрози населенню, і чи тільки погрози, енкаведівські бандити часто розстрілювали тих, на чиїх будинках були розліплені, чи розсіпані заклики. Людність, проте, листівок не знищувала, не знищували їх й червоноармійці. Вони поодинокі, чи гуртом запопадливо читали їх, кожне слово глибоко карбувалося в їхню душу. Читаючи листівки, червоноармійці давали волю своїм наболілим почуттям. Вони також дбайливо зховували листівки і потім поширювали серед своїх товаришів, не зважаючи на переслідування НКВД.

Ось кілька прикладів із листівок УПА, що їх поширювано під час походу ЧА на захід:

«ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ! Гітлер і Сталін хочуть панувати над усім світом, хочуть підкорити собі всі народи. Берлінські і московські імперіалісти довго підготовлялися до війни, довгими роками будували воєнну промисловість і за рахунок широких на-

родних мас виробляли засоби вбивства і винищення. Заключаючи розбійницький союз із гітлерівцями, кремлівські імперіалісти забезпечили німецьку армію хлібом, вугіллям і іншою сировиною. Вони таким чином допомогли перемогти народи Західної і Середньої Європи...

ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ! Війна вступила в критичну фазу. Поневолені народи виступили єдиним фронтом, щоб розвалити німецьку тюрму народів «Нову Європу» і большевицький ССРСР. У великому революційному фронті іде український народ. Його боротьбу організовує і проводить Українська Повстанська Армія. В УПА ведуть боротьбу національні відділи поневолених народів Європи й Азії за знищення німецького і большевицького рабства, за новий справедливий лад, за самостійні держави вільних народів.

...Єднайтеся з народом, включайтеся в революцію! Спільним всенароднім зривом рознесем тюрму народів, зметем з лиця землі народних катів і паліїв війни».

(Із листівки того ж наголовку російською мовою, грудень 1943 р.).

«ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ І КОМАНДИРИ! Українські повстанці не воюють проти синів трудового народу, насильно мобілізованих червоноармійців і командирів.

Українські повстанці знищують тільки большевицький терористичний апарат — НКВД, партійних верховодів, червоних губернаторів, городонаначальників і інших сталінських мерзотників».

(Із листівки російською мовою «Червоноармійці і командири», січень 1944 р.).

Так червоноармійцям не говорив ще ніхто досі. Ніщо перед ними не ставив з такою ясністю і послідовністю ту правду, яку одні з них освідомляли собі, а інші лише відчували. Ніхто з такою переконливістю не усунув з-перед їх очей туманної полуди, зручно твореної сталінською пропагандою. Ніхто з такою ілюю не промовляв до їх почуттів і переконань.

УПА промовляла до них мовою поневоленого народу, живими фактами страшної совєтської дійсности, з глибоким знанням цієї дійсности. Що більше, УПА переконувала їх своєю далекоглядністю, захоплювала патосом своєї революційної боротьби, прогресивністю ідеї. Така мова викликувала в них довір'я, кріпила віру в далекі народні сили. Червоноармійці, представники різних національностей ССРСР, починали ясно розуміти, що большевики такі ж самі імперіялісти, як і гітлерівці, бо всі вони однаково змагають до панування над іншими народами, до колоніального грабежу тих народів. Пізнавши, що УПА бореться так проти гітлерівських, як і проти сталінських імперіялістів, що вона захищає народні інтереси, що вона бореться за визволення власного народу і тим самим за визволення усіх інших поневолених народів ССРСР, що вона бореться за знищення, як гітлерівського грабежу, так і грабежу експлуаторської кляси сталінських вельмож, червоноармійці всією душою ставали по боці УПА. Природно також, що всі ці гноблені і обдурювані народи бачили найсправедливіше розв'язання національного питання у головному УПА ідеях цілковитого визволення усіх народів і побудови вільних, самостійних держав цими народами. Таке розв'язання цілком відповідало їх вічним і законним прагненням. Зазнавши на собі всіх страхіть соціального визиску і придушення свобод людини, вони захоплювалися прогресивною програмою УПА. Коротше, великі кличі УПА — «Воля народам і воля людині!» — червоноармійці всіх народів ССРСР сприймали дуже глибоко.

В період війни збанкрутілі ідейно сталінські вельможі, шукаючи оперття для свого імперіялізму, звернулися до розпалювання російського шовінізму. Очевидно, що особливо сильно цей шовінізм роздувався в армії. Зважаючи на це, УПА звернулася в листопаді 1943 р. із листівкою до червоноармійців-росіян, в якій виразно сформулювала цілі боротьби українського народу і його стосунки до російського народу. Ось виїмки:

«Український народ вважає большевиків не визволителями, а звичайними загарбниками, які тіль-

ки прикриваються фальшивими фразами «дружби», «визволення», «щастя»... Ось чому український народ рішуче добивається повного відділення від большевицького Совєтського Союзу. Відділяючись, український народ закликає до всебічної співпраці і широй дружби всі народи Совєтського Союзу на принципах незалежних самостійних держав. Ми також будемо в дружніх відносинах і з російським народом, якщо він, скинувши сталінське ярмо, побудує свою державу тільки на своїх етнографічних землях. Але ми ніколи не погодимося, щоб російсько-большевицькі імперіялісти під плащиком «визволення» окупували нашу країну, політично і національно поневолили і грабували її.

Товариші червоноармійці і командири! Ми звертаємося до вас підтримати нашу боротьбу за незалежну Україну без гітлерівського і большевицького поневолення! Не виступайте проти нас! Не слухайте комісарів, які нацьковують Вас проти українських повстанців».

(Із листівки російською мовою «Товариші, росіяни, червоноармійці і командири»).

Окрема обставина постала після закінчення війни. Сталінські вельможі святкували перемогу над своїми гітлерівськими конкурентами. Та ця перемога, куплена народною кров'ю здобута ціною життя мільйонів червоноармійців усіх народів ССРСР, не дала нічого народам ССРСР, не дала жадних змін, навіть полегш, працюючим масам. Навпаки, сталінські вельможі ще далі посунули свій національний гніт і соціальний визиск. Природно, що перед усіми червоноармійцями постало питання: за що вони боролися, що змінилося в їх становищі з розгромленням Гітлера! Відповідь на це дала їм УПА.

З поваленням Гітлера — писала УПА у своєму зверненні до червоноармійців у 1945 р.:

«...змінилися диктатори-імперіялісти на своїх постах і зовсім нічого не змінилося в безправному становищі народів, працюючих мас. Далі існує гноблення, експлуатація, терор».

Після такого твердження УПА закликала червоноармійців:

«...Ваша боротьба за торжество справедливості на наших землях не закінчена. Ви її закінчите справді переможно лише тоді, коли, в свою чергу, повалите диктаторський терористичний експлуаторський режим найбільших ворогів народу — режим Сталіна і його кліки.

Підривайте сталінську систему зсередини... Знищуйте ворогів народу — вірних лакеїв сталінського імперіялізму. **Організуйте підпільну політичну і збройну революційну боротьбу під гаслом: «Воля народам! Воля людині!».**

Не помагайте сталінському охвістю поборювати вже існуючу народно-визвольну революційну боротьбу окремих поневолених народів. **Не помагайте сталінським гайдукам у боротьбі проти визвольно-революційних організацій українського народу...**»

(Із листівки «Бійці і командири червоної армії, переможці гітлерівської Німеччини»).

УПА, отже ж, була тією силою, яка загрівала не тільки свій народ, а й усі інші народи до дальшої тривалої боротьби, не зважаючи на те, що сталінські імперіялісти вийшли з війни переможцями. Продовжуючи сама з непослабленою енергією свою боротьбу проти сталінських імперіялістів, УПА переконала найкраще, що така боротьба є можливою, що вона єдино-правильна і доцільна, бо веде до повалення ССРСР, до знищення сталінського диктаторського режиму, національно-колоніального поневолення і соціального визиску, бо веде до цілковитого національного і соціального визволення всіх народів ССРСР.

Щоб поширити між червоноармійцями заклики про кінцеву потребу продовжувати боротьбу за повалення сталінського режиму, УПА використала особливо широкими розмірами пересунення червоної армії з заходу на схід в липні-серпні 1945 р. Знову масово розкинено революційні заклики і листівки по всіх містах і селах, із змістом яких запізналися широкі маси червоноармійців.

Які ж практичні результати тієї широкопоставленої політичної роботи УПА серед червоноармійців!

Поперше, вона запізнала червоноармійців із справжніми цілями боротьби українського народу і вплинула на рішучо прихильне ставлення червоноармійців до УПА, доказом цього є численні факти, коли червоноармійці поширюють повстанську літературу, саботують накази свого командування, відмовляються від боротьби проти УПА. Фактів цих подається в нашій підпільній літературі багато, ми один наведемо для прикладу. 28. VII. 1946 р. НКВД провадило велику облаву на ліс «Яблінка» сс. Нанчілка, Тиха, Волошинова, (р-н Стрілки, Дрогоб. обл.). Повстанці, витиснені з лісу переважаючими силами ворога, відступили через село Нанчінку в напрямі лісу «Стелець Малий». Але тут перетяла їм дорогу ворожа танкетка і обстріляла їх вогнем кулемета, що, однак, скоро затявся. Повстанці використали це і підсунулися до лісу. Та саме з цього боку над'їхав відділ червоноармійців. Енкаведисти сподівалися, що червоноармійці заатакують повстанців, та помилилися: червоноармійці пройшли попри повстанців дружньо і не зробили на них жадного пострілу. Коли після того енкаведисти питали червоноармійців про причину їх вчинку, червоноармійці заявили виразно: «На повстанців не будемо стріляти».

Подруге, вона спричинилася до того, що червоноармійці спопуляризували боротьбу по цілому ССРСР, вони рознесли відгомін про неї у найдальші закутки ССРСР, при чому розказали про неї в правдивому світлі, а не в забріханому, як подає її сталінська пропаганда.

Не диво, що сьогодні наша боротьба, наші ідеї так широко відомі в цілому ССРСР, що вони згуртовують біля себе симпатії всіх поневолених народів ССРСР, що вони пробуджують і нашої вихоті на боротьбу все, що революційне і патріотичне всіх народів.

Потрете, вона спричинилася до чималого зреволюціонування червоноармійців, вона призвела до усвідомлення червоноармійськими масами потреби революційної боротьби проти сталінської імперіялістичної кліки. Червоноармійці щораз голосно виявляють своє невдоволення сталінським режимом і вже не поодино-

ко, а масово, і бачать єдиний порятунок — у поваленні цього режиму. Не бракує і чинних виступів. Червоноармійці змушують партійців, енкаведистів самим розправлятися із зненавидженими офіцерами, виступають в обороні народу. Напр., 9. V. 1946 р. в м. Бурштині (Станіславівської обл.) в результаті збройної сутички між енкаведистами і червоноармійцями загинуло по обох боках 10 людей. 26. XI. 45 р. стаціонаруючі в с. Збоїска (коло Львова) червоноармійці вбили свого зненавидженого старшину. 29. XI. 45 р. у Львові при вул. 1-го Травня червоноармійці знищили трьох лейтенантів НКВД.

21. XI. 45 р. у Львові при Жовківській вулиці біля рафінерії спирту двоє червоноармійців, висівши з авта, вбили одного партійця і від'їхали. У Львові того року випадки такі часті, що їх і важко назвати випадками.

Не випадково член воєнної ради прикарпатської воєнної округи ген. майор Новіков в одній із своїх промов висунув як перше завдання підвищення в армії «революційної пильності» (чит. — енкаведівської), бо «не треба ні на хвилину забувати, що наша округа з'являється прикордонною, що ряд частин розташовані в областях Західньої України, де ще продовжують діяти німецько-українські імперіялісти...» так звичайно сталінські мерзотники називають українських повстанців («Сталінское плем'я», газета прикарпатської округи, 21-го серпня 1946 р.).

З цих причин стане зрозумілою та скажена лють сталінських імперіялістів, з якою вони накидаються на УПА, та постійно зростаюча жорстокість і варварскість методів, що їх вони застосовують в боротьбі з УПА, та забріхана пропаганда, направлена на плямування нашої боротьби. Та мимо всього, ми можемо сміло твердити це сьогодні, що більшовицьким імперіялістам не щастить замкнути, звузити і заплямувати нашої боротьби. Вона розказується, поширюється, виходить поза межі України, стає перед усіма народами ССРСР у своїй незапямованій чистоті і захоплюючій величі.

III

Велику політичну роботу УПА провела і серед народів сусідів. Цілком зрозуміло, що найбільшою вона була серед польського народу, бо ж поляки від найдовшого часу і на найширшій території зустрічалися з українським революційно-визвольним рухом, з діяльністю УПА, зокрема останнім часом, коли доля поставила обидва ці народи в однокове становище поневолених народів.

Отже, нашою метою не розглянути питання українсько-польських взаємин в цілому, ми мусимо на самому початку сказати ясно, що ці взаємини не були світлими, що вони не були такими, як могли бути і як цього вимагали життєві інтереси обидвох народів. Це нам потрібно зазначити для того, щоб чіткіше пов'язати ті зміни, які сталися щодо цього сьогодні, щоб якнайвиразніше висвітлити роботу УПА, яка, головне, призвела до цих змін.

Сумний вантаж минулого, вантаж ненависти і постійної ворожнечі не дозволив обидвом народам знайти спільну мову. Навіть тяжкі дні німецької окупації, коли обидва народи однаково були гноблені, не зробили якихось серйозних зрушень у стосунках наших народів. Занадто сильно польські імперіялістичні кола отруїли душу свого народу шовінізмом, щоб він (народ) міг так скоро позбутися його, щоб міг звільнитися від впливів цього шовінізму, його думання і дії. УПА, проте, вперто і послідовно переконувала польський народ про потребу не тільки дружнього співжиття, а й найактивнішої співпраці з українським народом. Довго знаходили ці заклаки слабий відгомін. Щойно перед новою загрозою від більшовицького імперіялізму почалося серед поляків протверезіння. Але в ім'я правди, треба сказати, що це протверезіння не наступило зразу і що воно сьогодні ще не є загальне.

Ідучи за своїми короткозорими провідниками, поляки з початку оцінювали більшовиків як союзників, як визволителів, а не як імперіялістів, однакових ворогів українського і польського народів. Частина поляків почала працювати з більшовиками в боротьбі проти українського національно-визвольного руху.

взяла активну участь у виселюванні українців із земель на захід від лінії Керзона, у виселенні, яке УПА гостро засудила як таке, що відбувається всупереч згоді обидвох народів і відповідає тільки імперіалістичним цілям сталінської кліки і її агентам. Польські агенти Сталіна зручно розбурхали пристрасті польських мас і нацьковували їх на українців, а польські горе-провідники, а за ними і частини народних мас і не здавали собі навіть справи, що вони ллють воду на польшевицький млин.

Та навіть у цій обстановці УПА, керована УГВР і вірна її принципам, з не меншою завзятістю і послідовністю переконувала в слушності своєї роботи і її користі для обидвох народів, продовжувала роз'яснювати польському народові такі досвідчені на собі правди:

1) большевицькі імперіалісти готують польському народові таке саме поневолення, як і українському народові;

2) щоб забезпечити успіх своєї боротьби, польський народ мусить відмовитися від штучно прищеплюваного йому імперіалізму і шовінізму та співпрацювати з іншими народами, зокрема з сусіднім, українським народом;

3) польський народ мусить відкинути всі половинчасті парламентарні методи боротьби, як непридатні в боротьбі з большевизмом, і обрати революційний шлях боротьби.

Для цього відділи УПА провели багато зборів із польським населенням, розповсюдили велику кількість літератури: закликів, листівок, брошур. До чільних польських громадян вислано окремі листи.

В одній з таких брошур, виданій також польською мовою читаємо:

«Сьогодні Росія увірвалася так далеко вглиб Європи, як ніколи в історії дотепер. Та й ще готується до дальших підбоїв. Большевицькі імперіалісти не спиняються перед нічим і ніким. Котрий народ попав у їхні криваві лапи, йому лишається дві дороги: або вбити цього хижака і в цей спосіб вирватися з обіймів смерті, або дати себе з'їсти московському людоджервові і загинути. Всілякі хитрощі, компромі-

си є тільки самообдурюванням, а в наслідок принесуть загибель.

Для кожного поневоленого большевиками народу є тільки один фронт, що веде до визволення і життя — фронт протибольшевицький... Ця правда з кожним днем большевицької дійсності і для поляків стане більше ясною і абсолютною». (Зенон Савченко, «Польсько-українські взаємини» стор. 26).

Кожному полякові треба пам'ятати, що тільки на протибольшевицькому фронті, на його побоїщах вирішиться доля Польщі, доля майбутніх польських поколінь, і на це повинні бути звернені очі й зусилля кожного поляка і польки.

Надії на те, що конференції, вибори або натиск західних великодержав можуть дати полякам державну незалежність без їхньої боротьби — гірко їх заведуть. Поки Сталін має силу, він не залишить польських земель і завжди знайде спосіб для втримання петлі на ший польського народу (там же, сторінка 34).

«Отже, в такій ситуації лише співпраця польського народу з українським та іншими народами є передумовою життя самостійної польської держави і гарантії її існування... Ми не хочемо ворогувати з польським народом, а, навпаки, ми хочемо разом перемогти і після перемоги жити в щиросусідських взаєминах» (стор. 36 — там же).

Перестерігаючи польський народ перед шкідливістю неревольюційної тактики, українські повстанці писали в одній з численних своїх листівок:

«Поляки! Бійці підпільної армії! Провідники протибольшевицьких партій! Інтелігенці! У Ваших руках лежить майбутнє Вашого народу. Не говоріть своєму народові недомовлених слів, бо тим викликаєте ще більший хаос і дезорієнтацію, що опанували Ваш народ. Не стосуйте тактики «тихше води, нижче трави», бо цим допомагаєте ворогові розкладати нутро Ваших рядів, роззухвалюєте ворога, опортунізуєте себе, уможливуєте погром, який готує Вам НКВД і УБП. Не мовчіть, бо цим допомагаєте Москві баламутити Вас і Ваш народ.

Не орієнтуйте себе і його на якісь магічні зовнішні сили — на конфлікт між Заходом і Сходом. Він може й не бути зараз, але Ваш народ мусить жити і боротися. Скажіть йому правду, що він поневолений, скажіть, що чекає його в майбутньому, коли не підійме боротьби. Здемаскуюте всі огидні і лукаві заміри Москви і її агентів. Виразно скажіть народові, за що і проти кого він повинен боротися. Скажіть йому правду, що тільки по руїнах московсько-більшевицької імперії веде дорога до волі і життя. Скажіть йому правду, що його доля буде вирішена на протибільшевицькому фронті пліч-о-пліч з іншими поневоленими народами. Поведіть рішучу атаку проти кремлівської агентури. Тільки в боротьбі може наступити чіткий поділ на чесних громадян і большевицький бур'ян. Жертв не біється, бо якщо не поведете боротьби, будете складати їх більше, але вони будуть тихі і безкорисні».

(Із листівки польською мовою «Поляки», жовтень, 1946 р.).

Бачимо, отже ж, якою переконливістю і політичною далекоглядністю та чистою революційністю просякнуті ці всі слова УПА. Та вони були підтверджені всією діяльністю УПА, яка не лише словами, але й ділом довела, що щиро прагне до справжнього співробітництва з польським народом. До того ж саме життя переконувало польську громадськість у konieczній потребі рішучої боротьби з большевизмом, а тим самим, тісної співпраці з українським народом і всіми поневоленими народами. Саме життя з кожним днем сильніше підтверджувало правильність того, що говорила УПА, перед чим перестерігала, що пропагувала.

Все це разом, хоча поволі, вплинуло протягом 1945-46 рр. на безперечне покращання взаємин між обома народами. УПА одержала від окремих польських передових людей, від певних груп польської громадськості численні листи, в яких вони одностайно заявлялися за співпрацю з українським народом, пересилали побажання для УПА, запламувували тих, хто перешкодив такій співпраці, засуджували злочини

виродків польського суспільства. Такі погляди польська суспільність висловлювала і в розмовах з повстанцями, на мітингах, на спеціальних нарадах та в інших різних формах. В польських селах повстанців почали приймати, як добрих гостей і всіляко допомагали, відмовляючи в той же час притулку тим бандитам, що потрапили уникнути справедливої заслуженої народньої кари.

Вже в грудні 1945 р. УПА в своїй відозві до поляків констатувала радісний факт покращання польсько-українських взаємин.

«На протязі літа, осени і початку зими 1945 р. ми мали багато доказів, що польська суспільність у більшості змінила своє ставлення до українського населення на позитивніше. Ми мали також неменше доказів широкої співпраці в спільній боротьбі проти імперіалістичної советської Росії, що є спільним ворогом визвольного-самостійницьких змагань обидвох наших народів.

Широкі кола польської громадськості відсахнулися також від акції примусового виселювання українців, як акції большевицької. В численних випадках представники різних верств і польських політичних угруповань засудили протиукраїнську терористичну переселенчу акцію і допомагали українському населенню уникнути її жахливих наслідків. В деяких околицях польські політичні організації видали навіть листівки, в яких закликали польське військо, міліцію, польську громадськість до припинення цієї акції і саботажу наказів советських офіцерів, що, вбрані в польські мундури, керують цілою протиукраїнською і протипольською політикою. Можемо занотувати цілий ряд виявів активного спротиву в цій терористичній большевицькій політиці».

Навівши деякі конкретні факти, в листівці стверджується також, що факти ці красномовно свідчать про те, що «ми вже є на правильному шляху, що це є найважливіший перший початок, слідом за яким ми повинні йти далі аж до цілковитого зреалізування постулятів нашої незалежної народної політики» (Із відозви польською мовою «Поляки», грудень, 1945 р.).

Про симпатії польського населення до УПА, зокрема тієї частини, яка безпосередньо зустрічається з УПА, можна писати багато, але ми для скорочення наведемо тільки одне місце з польської протибольшевицької газети «Нове Горизонти», газети, що, як відомо, нічого доброго про УПА не напише, і тому її ствердження є тим знаменнішим. Ось що пише вона в статті якогось майора Е. Г. «Коли кінець бандам?»:

«Частина (військова) громадянина полк. Попки прибула до Перемишля під кінець 1945 р.... Багато має завдань, але найважливіше й основне — боротьба з бандитами (так звичайно, ці агенти висловлюються про УПА — О. Г.).

Що ж, коли військо стрічає тут велику перешкоду, і то, на жаль, з боку, з якого треба б сподіватися чогось зовсім іншого. Тою перешкодою є брак співпраці місцевого громадянства з військом».

Навівши, як приклад, наскок на Орхівці, під Перемишлем, в якому, на думку автора, брали участь 500 повстанців, він вигукує:

«Отже ж це не шпилька! Десь ці люди мали зброю, десь діяв їх штаб, десь вони збиралися, якимись дорогами йшли до цілі наскоку. Мусів їх хтось стрічати, бачити, знати про них. А чи хтось про це вчасно повідомив?»

Ні!

На жаль, коли прийшов відділ війська, з трудом зібраний... ніхто жадної конкретної допомоги не подав, не потрапив, чи не хотів показати слідів...

Чому так діється що дотепер, не зважаючи на переселення так багато українців — бандити дістають допомогу в багатьох селах, одержують провідників, постачальників, розвідників, шпигунів, зв'язкових, кур'єрів?

Чому так цієї допомоги не одержує військо від своїх земляків, від громадян, яких боронять?

Гірше!

Чому так багато чесних поляків толерують, коли найгірші українські націоналісти підшиваються під польське громадянство. Чому не зголошують про них їм бандерівців?

Терор українських фашистів (який є, очевидно, безсоромливою вигадкою польсько-большевицького борзописця — О. Г.) ... є злим виправданням пасивності». Далше автор доходить до песимістичних висновків, що відділи УПА не будуть знищені:

«... Якщо не буде співпраці цілового населення з військом, якщо поляки будуть працювати для банд, служити їм за провідників, покійно віддавати харчові контингенти, слухняно виконувати накази... якщо будуть слухняно пускати фальшиві поголоски, алярми, там, де це потрібне бандам, і скривати дбайливо дійсні відомості про рух банд, їх магазини, криївки і т. д.

(«Нове Горизонти», тижневик міста і Перемишського повіту, 4 серпня 1946 р.).

Як бачимо, то це крик польських агентів, які розраховували на те, що, силоміць покинувши українське населення, відберуть базу для діяльності УПА. А тим часом з люттю змушені самі признатися, що польська людність допомагає УПА, а не їм. Очевидно, польська людність знає, кому вона має допомагати, і нічого їй вчити сталінським найманцям.

На окреме відмічення заслуговує сторінка роботи УПА серед т. зв. війська польського, яке агентурний польський уряд кинув для проведення ганебної виселенчої акції і боротьби проти УПА. УПА цим польським войкам, що перебувають під командуванням енкаведівських офіцерів, достатньо пояснила, що українські повстанці проти них не воюють, що їм немає чого вмирати за сталінських імперіалістів і їх польських вислужників. Українські повстанці писали в своїй листівці з червня 1946 р.:

«Запродані чужим, кремлівським диктаторам, сьогоднішні керівники уряду наказують вам тероризувати і виганяти українське населення з його хат, а також наказують вам робити облави на ваших братів і польських патріотів...

Пам'ятайте, однак, польські жовніри, що цей шлях вислугування чужим імперіалістам, не тільки огидний і ганебний, а також погубний для вас самих. Хто в той чи інший спосіб допомагає скріп-

лювати міць і могутність імперіялістичної Москви, той готує і кує кайдани власному народові.

Жовніри Війська Польського!.. Подумайте, де Ваше місце, чи по боці тих, що служать інтересам Москви, чи, навпаки, в лавах тих, які героїчно борються проти Москви і її імперіялістичних загарбницьких апетитів, так само, як боролися дотепер проти гітлерівсько-німецьких імперіялістів...

Багато поляків і українців, найкращих патріотів, єднає сьогодні одна спільна мета і спільна боротьба за волю проти московсько-більшевицької тиранії. Ідїть і Ви цим шляхом, а не шляхом ганьби і зради».

(Із відозви польською мовою «До Польського Війська»).

Такі переконливі заклики УПА, цілком зрозуміло, прихильно прийняло вояцтво т. зв. війська польського, вони промовляли до їх переконань. В наслідок дійшло до самочинних заворушень проти урядових мітингів. Вояки почали саботувати накази офіцерів, а під час боїв добровільно здавалися в повстанський полон, з якого їх звільнено. Жодні притизаходи агентурного уряду не помагали. Жовніри з т. зв. війська польського, не тільки самі поставились прихильно до УПА, а й широко розносили славу про неї і з'єднували для неї симпатії щораз ширших кіл свого оточення.

Політична акція УПА серед польського народу, ведена з такими зусиллями і послідовністю, призвела, нарешті, не лише до переламу в настроях певної частини польського громадянства і війська, не лише з'єднала їх симпатії до боротьби УПА, а й, що саме головне, довела до політичної і військової співпраці УПА з польськими підпільними самостійницькими організаціями і їх збройними відділами. Тим самим голошені УПА ідеї співпраці між народами та їхньої спільної боротьби проти сталінських імперіялістів набули реальних конкретних форм також на польському відтинку.

Ця співпраця виявляється в спільному поборюванні переселенчої акції, знищуванні енкаведівських бан-

дитів і їх польських агентів, визволюванні в'язнів, обороні мирної української і польської людности, веденні політично-пропагандивних акцій і т. д. Хай одним з численних доказів такої конкретної співпраці буде спільний великий наскок українських і польських збройних відділів на сильний центр польсько-більшевицьких погромників м. Грубешів (27. 5. 46 р., який закінчився повним успіхом).

Очевидно, що ця співпраця викликала неприховану лють сталінських агентів. Вся агентурна преса в один голос закричала про це. Напр., газета «Ехо Кракова», з 18 вересня 1946 р., читаючи виїмки з кореспонденції з краю про співпрацю з УПА, опубліковані (кореспонденції) в польських лондонських газетах умістила їх під крикливим наголовком «Льондин хвалі сен вєспупрацон з УПА». Цю статтю газета закінчує:

«Ціла та кореспонденція, заподажливо підхоплена через «Дзеннік Жолнежа», свідчить незбито не лише про підземну співпрацю польсько-українську в сучасній хвилині, а також і про те, що деяким колам в Лондоні співпраця ця йде дуже на руку і стрічається з їх апробатою».

Цей крик агентів сталінського імперіялізму найкраще підтверджує, як грізною є для них співпраця поневолених народів і як вони бояться її. Вони ж бо дуже добре здають собі справу, що порозуміння між польським і українським народами і їх співпраця з усіма іншими народами покладе край їхнім спекуляціям і завдасть найсильнішого удару їх імперіялістичній політиці. Це повинно остаточно переконати в потребі такої співпраці всіх тих, хто ще досі цього не зрозумів.

✱

Засобом зміцнення дружби між нами і сусідними народами є **рейди відділів УПА на землі тих народів**. Цим саме УПА інформує про визвольну боротьбу українського народу та про життя в СССР (головне, ці народи, які самі не пережили страхіть большевицького режиму), активізує революційні протибольшевицькі сили цих народів та підносить протибольшевицькі на-

строї народних мас, створює практичні передумови для конкретної співпраці цих народів в єдиному протибольшевицькому фронті.

Рейди відбуваються щоякийсь час. Немає сумніву, що в теренах, де населення вже бачило українських повстанців, воно приймає їх як найдорожчих гостей. Але навіть тоді, коли воно стрічається з ними вперше, коли воно мало про них чуло або зовсім не чуло, коли ворожа пропаганда вспіває по-наймерзеннішому очорнити УПА, поки ще встигне рейд розвинутися, то воно дуже скоро розпізнає, хто такі повстанці, і пізнає, в них не кого іншого, як бійців за найвищі ідеали, вважає їх за месників народного горя, в тому числі і їхнього, за борців великої справи, — знищення сталінських імперіялістів. Правда, народ підходить до справи просто, але проте трапляє в корінь справи. Напр., білоруський колгоспник, що так натерпівся під час німецької окупації від сталінської граб-партизанки і для якого вже тим самим кожна партизанка усього ж бо є грабунком, стрінувшись з українськими повстанцями, заявляє: «Ви наші, бо не грабуєте». Так же само польські селяни Підляшшя, яким не менше далася в знаки большевицька партизанка, говорять повстанцям: «Ви ті, що не б'єте і не грабуєте» (с. Любінь).

А що тільки не виписувала большевицька преса про українських повстанців під час першого їх рейду на Словаччину восени 1945 р. Та проте словацька людинність всюди прийняла повстанців з щирим серцем і відкритими руками. Вона зразу, ще до того, як могла наочно перекопатися про справжні цілі боротьби УПА і її приходу на Словаччину, відчула, що повстанці — це народні борці і передвісники великого революційного зриву, що розторочить сталінську тюрму народів і визволить поневолені в ній народи.

Це явище не випадкове. Воно цілком природне, бо боротьба УПА і її прогресивні ідеї дуже близькі всім поневоленим і загроженим сталінським імперіялізмом народам, вони, можна сказати, спільні з ідеями також тих народів. З другого боку, таке ставлення всіх інших народів до УПА красномовно підтверджує жит-

тєвість ідей, голошених УПАрмією, ідей дружби і співпраці між народами та спільної боротьби цих народів в єдиному фронті проти сталінських імперіялістів.

НКВД, розуміючи велике значення рейдів УПА щодо революціонування народних мас і консолідації всіх поневолених народів, всіляко намагається їм перешкодити. Насамперед воно сильно обсаджувало військом кордони. Напр., щоб не допустити відділів УПА на Білорусь, нквд сильно обсадило військом Дніпро-Бузький канал. Та проте такі рейди, почавши від осені 1944 р., відбувалися на Білорусь постійно. Білоруська людинність за кожним разом радо вітала в себе українських повстанців. Слава про них, про їх героїчні подвиги блискавично неслася за кожним разом по цілій Білорусі.

В січні 1946 р. між нквд і чесько-словацьким представництвом був підписаний тасмний договір, якого передаємо в перекладі:

«Суворо тасмне.

Договір

Про взаємний перехід державних кордонів погранвійськами ССРСР і чесько-словацькими пограничними військами з метою переслідування і ліквідування переходячих банд і про взаємну співпрацю, зв'язану з цим.

Дня 1 січня 1946 р. нижчепідписаний представник погранвійськ нквд Закарпатської області полк. Конторов П., з одного боку, і представник 4 ВД полк. чесько-словацької армії Ян Станек, з другого боку, підтвердили пропозицію полк. Станека про перехід державних кордонів відділами пограничних військ на терен ССРСР з метою переслідування і ліквідування банд, які переходять через границю.

З цією метою складається такий договір:

1) Командування советських пограничних військ погоджується з пропозицією полк. Станека про взаємний перехід державних кордонів відділами советських і чесько-словацьких пограничних військ з метою переслідування переходячих банд».

В дальших пунктах перераховується конкретні заходи, як встановлення сигналів, розпізнавчих знаків, кличок і т. д. Договір підписали полк. Конторов П. та полк. Станек.

Та всі ці заходи, що мали на меті перешкодити новим рейдам УПА на Словаччину, нічого не помогли. Весною 1946 р. відділи УПА відбули знову великий рейд на Словаччину, який охопив такі повіті: Межиляборці, Строків, Гіральтовці, Бардіїв, Пряшів, Бранов, Сабінов, Гуменне, Міхайловці і досягнув Кошиць. В масово розкинутих листівках (українською, словацькою і чеською мовами) повстанці зверталися до чехів і словаків:

«Чехи і Словаки!... Брутальне насильство, масове переслідування мирної людности, арешти, розстріли, вивози на Сибір і Північний Льодовитий океан, запрятовання до концтаборів, грабiж і терор шаліють сьогодні по всій Україні!

Хай це буде пересторогою для всіх народів, які ще не побачили большевицької практики зблизка.

Пам'ятайте, що така, справді страшна, доля чекає в майбутньому і Ваші народи, хай лиц тільки зміцняться большевицьке ярмо над Вами. Московсько-большевицькі імперіялісти таку долю готують і Європі. Тому сьогодні першим обов'язком всіх волелюбних, дійсно демократичних народів є приступити до спільної оборони і боротися проти загрози нової фашистської тотальної тиранії, яку несе цілому світові московський імперіялізм.

Український народ був першою жертвою московського фашизму і перший підняв боротьбу проти нього...

Україна кличе Вас, наші брати-сусіди, до боротьби за ту велику і священну справу.

Вояки чесько-словацької армії!

Пам'ятайте, що ми, Українські Повстанці, боремося за найвищі і найшляхетніші ідеали волі, братерства і рівности всіх народів, боремося за національне і соціальне визволення, рівність, справедливість для кожного народу і людини. За ці ідеали ми проливали свою кров цілі три роки в боротьбі про-

ти німецької окупації, а зараз продовжуємо цю боротьбу за ці ж самі ідеали, проти большевицької окупації.

Тому не виступайте проти українських повстанців, не стріляйте на нас, а з'єднайтеся з нами і допомагайте нам».

(Із листівки «Чехи! Словаки! Вояки!», квітень 1946 р.).

Рейд виявив, що ці повстанські заклики людність Словаччини цілком зрозуміла, що вона цілковито по боці УПА. Словацькі вояки не виступили проти Українських Повстанців, а, навпаки, шукали зв'язків з ними (напр., один вояк чеської армії спеціально приїхав з Праги на Словаччину, щоб вступити до УПА і із зброєю в руках боротися проти сталінських імперіялістів, які змагають до повного поневолення його батьківщини). У виборах, що відбулися вневдовзі після рейду, словацьке населення завдало соромної поразки сталінським агентам із словацької компартії. Це, як і оголошення воєнного стану на Словаччині, масові арешти, що посилалися слідом за рейдом і виборами, свідчать про зростання протибольшевицької боротьби на Словаччині, тієї боротьби, в огні якої зростає і зміцніє спільний фронт народів, поневолених і загрожених московськими імперіялістами, конечно потребу якого висунула й гаряче весь час проповідує УПА.

✽

Показником того, якою мірою ідеї УПА близькі всім народам, може бути ставлення до УПА національних меншин, що живуть в Україні. Не треба при тому забувати, що ще за недавнього минулого на різних частинах нашої території вони належали до панівних народів. Їх використовували свої імперіялістичні кліки, як знаряддя боротьби проти українського народу і, одурманені шовінізмом, відмовляли українському народові не тільки права на ті чи ті українські землі, а і часто на власну державу. Як же ж відмінне масо становиче сьогодні. Робота УПА докорінно змінила картину ставлення національних меншин до українського народу і його визвольних змагань. Щезли штучно розпалювані коліє національні ненависть і

сварки. Національні меншини послушали заклику УГВР:

«Всі національні меншини, що живуть на українських землях, закликаємо включитися в українську визвольну боротьбу і забезпечуємо їм повні громадянські права в Українській Державі».

Переконані, що в Українській Державі вони користуватимуться усіми правами нарівні з українцями, що їм гарантоване пошанування їхньої національної окремішності, що УПА бореться за знищення національного гніту, вони ставляться до УПА з такою ж любов'ю і довір'ям, як і український народ. Крім того, безпосередньо переживаючи всі страхіння большевицького режиму, вони свідомі, що боротьба УПА полегшує боротьбу інших народів на матірних землях. Вони свідомі, що повстання Самостійної Української Держави і побудова нового справедливого ладу на Сході є також гарантією самостійності і їхніх народів.

Чехи, яких зараз так багато живе на Волині, так під час гітлерівської, як і большевицької окупації весь час прихильно ставилися і ставляться до УПА, допомагають їй так же, як і українці, зазнають за це переслідувань. Вистачить для прикладу згадати, що 22. 4. 1946 р. сталінські опричники спалили в с. Софіївка (р-ну Верба, Рівенської обл.) 16 чеських господарств. Очевидно, що всі ці чехи інакше думають, як деякі їхні земляки, що сьогодні йдуть на співграцю з сталінськими імперіялістами і допомагають большевицькій агентурі (Готвальд і інші) затягнути пута на свій народ, підготувати перехід ЧСР на ЧСССР.

А ось факт, а він далеко не один, що найкраще зілюструє ставлення до УПА угорської людності. В с. Кобилянська Поляна (Карпатська Україна) повстанці влаштували мітинг для угорського населення. Присутні мадяри бурєю оплесків переривали повстанський виступ, вони цілковито схвалювали боротьбу УПА, а молодь, захоплена ідеями, сама понищила всі портрети Сталіна і його соратників та большевицькі лозунги, що висіли в залі зборів.

Не інакше стоїть справа щодо румунів. Румунська

людність на Буковині в прикордонній смузі Закарпаття з великою прихильністю ставиться до УПА. Українські повстанці знаходять у неї щирю допомогу і всіляку підтримку (переховує поранених, подає потрібні інформації, служить тереновими водіями).

Про поляків ми вже говорили. Якщо говорити про них, як національну меншину в Україні, то треба зазначити, що насьогодні большевики майже всіх поляків переселили до Польщі. Небагато тих, що залишилися, вони ставляться до українського визвольного руху цілком позитивно.

*

Так виглядають ці політичні досягнення УПА у напрямі виявлення і згуртування революційних сил народів, поневолених чи загрожених сталінським імперіялізмом, досягнення, добуті протягом п'ятиох років і багатогранної діяльності і героїчної боротьби. Ті успіхи стають тим більші, коли зважити, що їх досягнуто в безпосередній боротьбі проти озвірілих імперіялістів спочатку гітлерівських, а потім сталінських, при чому, в обстановці, коли вони вийшли переможцями з війни і кинули проти УПА всі сили свого терористичного гнобительського апарату. Ні одній революційній армії в світі, ні одній революційно-визвольній організації не доводилося і не доводиться боротися за таких несприятливих, за таких важких умов, як УПАрмії. І те, що УПА має зараз такі досягнення, найкраще свідчить про її силу, про її життєздатність, що випливають передусім із її великих передових ідей. І саме в цій ідейно-політичній силі УПА, в силі її політичних ідей, лежить таємниця тієї великої прихильності, того захоплення, що їх до УПА виявляють сьогодні всі народи, поневолені і загрожені сталінським імперіялізмом. Боротьба УПА, її кличі тому знаходять загальне зрозуміння, бо вони справедливі, бо вони прогресивні, бо це боротьба поневолених проти поневоловачів, експлуатованих проти експлуаторів, бо це боротьба прогресивного, великого і світлого проти гнилого, низького і підлого.

Успіхи УПА випливають також з її великого полі-

тичного досвіду, — наслідку довгої визвольної боротьби українського народу. Власне УПА в найскладніших ситуаціях, в найневизначнішому становищі завжди ставила кожне політичне питання з надзвичайною ясністю і чіткістю. Вона виразно поставила (і здійснювала в життя) справу кінцевої потреби боротьби, так проти гітлерівських, як і проти сталінських імперіалістів. Вона цілком розкрила, що обидва ці імперіалізми одного фашистського покроя і що вони однаково є найбільшою загрозою всім волелюбним народам демократії і поступові. Саме УПА перша висунула потребу сильного фронту народів поневолених і загрожених сталінським імперіалізмом, вона цей клич гаряче проповідувала і проповідус, вона зробила в цьому напрямі перші практичні кроки. І коли вже сьогодні існує Антибольшевицький Блок Народів (АБН), до якого входять і в якому активну участь бере УГВР, що керує боротьбою УПА, то, безперечно, вклад УПА у цю велику справу єднання поневолених народів — великий. Немає сумніву, що з усіх протибольшевицьких сил УПА вирізняється найбільше так своєю організованістю, як і найкращим знанням большевицької дійсності і взагалі політики сталінських імперіалістів, а також виразною програмою розвалу найжорстокішої в історії людства сталінської тюрми народів.

Ці конкретні досягнення на шляху творення єдиного протибольшевицького фронту всіх народів, це посилення протибольшевицької боротьби, що наступила сьогодні в ССРСР, цей зріст протибольшевицьких настроїв і правильного уявлення про сталінських імперіалістів поза межами ССРСР — це все ще раз переконує нас, що поневолені народи переможуть, що сталінська тюрма народів їх об'єднаними силами буде розгромлена і щойно тоді затріюмфує справжня воля, мир і дружба народів.

О. Горновий

ШОВІНІСТИЧНЕ ЗАПАМОРОЧЕННЯ І РУСИФІКАЦІЙНА ГАРЯЧКА БОЛЬШЕВИЦЬКИХ ІМПЕРІАЛІСТІВ

«Боротьба» з «ухилом» у бік великоруського шовінізму, про яку свого часу так багато кричали большевики, закінчилася сьогодні повним ухилом якраз у бік цього ж таки шовінізму. Сталінські вельможі стали сьогодні на позиціях російського шовінізму зовсім одверто. Тост Сталіна в Кремлі 24. травня 1945 р., піднесений на честь російського народу, що, за словами Сталіна, є «найвидатнішою нацією з усіх націй, які входять до складу Радянського Союзу», та, що є керівною силою серед усіх народів, у якого є «ясний розум, стійкий характер і терпіння», був офіційним признанням цього одвертого шовіністичного курсу, що вже фактично задовго до того часу — існував у житті, був його найвищим осанкціонуванням.

Цей наскрізь шовіністичний виступ Сталіна, що остаточно завершив процес переходу большевиків до російського шовінізму, послужив за офіційний заклик (як і кожний виступ Сталіна) до якнайбільшої кампанії розпалювання цього ж шовінізму в російському народі. Ця кампанія, на послуги якої відведено всі великі засоби большевицького пропагандивного апарату, ведеться по визначеній Сталіном схемі, а саме, щоб доказати: 1) що російський народ по своїй природі найвидатніша нація; 2) що він являється керівною силою серед інших народів. Зразу ж видно, що така найновіша сталінська теорія про «найвидатнішість» і «керівну роллю» російського народу — це рівновидність расистських теорій, що вона, в першу чергу, нагадує гітлерівську, до якої сталінська найкраще підходить як своїм безглуздям, так і реакційністю.

Тому, що «теорія» ця позбавлена будьяких серйоз-

Передрук праці О. Горнового під тим же заголовком з підпільного журналу «Ідея і Чин» 1946 р. ч. 10.

них основ, для її скріплення, як це звичайно буває при кожній расистській теорії, притягається за волосся і історія, і політична економія, і філософія, і т. д. І ми, власне, бачимо сьогодні, що в усіх цих галузях науки переводяться докорінні зміни. Правда, наука в СССР ніколи не розвивалася вільно, вона завжди піддавалася численним змінам, що впливали із кожноразової політичної тактики ЦК ВКП(б), але зміни, які переводяться зараз, найбільші з усіх дотеперішніх. Сталінські вельможі тепер всіляко відпекуються від усього того й побороють усе те, що дотепер створила їхня історіософія, філософія (якщо взагалі про таку можна говорити) і т. д., мовляв, у них допущено багато немарксистських і ненаукових положень. Та фактично не в марксизмі і не в науковості тут справа, — на них большевикам найменше залежить, — а в тому, що ні одна з цих галузей науки не відповідає сьогоднішньому курсові. Всі сьогоднішні зміни в науці диктуються виключно політичними вимогами партії, а саме її ставкою на російський шовінізм, як на найбільш надійну опору її імперіялізму.

Найпершим доказом вищих якостей російського народу мають служити його **історичні досягнення**. «Російський народ на всьому протязі своєї історії проявив себе як працьовитий, волелюбний, мужній народ, який вмів за себе постояти і другу своєму допомогти» (збірник статей. Вид. «Радянська Україна», 1945 р.).

Щоб збільшити «протяг» цієї історії, сталінські шовіністи слідом за царськими безсоромно крадуть сьогодні від українського народу цілу добу Київської Русі й приписують її російському народові. Про око, вони зазначають, що Київська Русь — спільна для російського, українського і білоруського народів (що, до речі, є також звичайною фальсифікацією історичної правди), то однак ніколи не забувають поставити російський народ на першому місці і підкреслити, що «керівна роль» в Київській Державі належала російському народові, що тим самим означає, що Київська держава — російська держава. Тим самим сталінські шовіністи в питанні висвітлення Київської Русі, по суті, нічим не відрізняються від своїх царських попе-

редників. Дуже часто вони не в'яжуться навіть з жодними застереженнями, а говорять таки прямо про Київську Русь, як про державу російського народу. «В далеку сиву старовину російський народ створив велику державу і своїми грудьми захищав рідну землю й незалежність... Київська Русь XI і XII ст. ст. була однією з найбільших держав Європи тих часів... (А це, нібито, виключно заслуга російського народу — О. Г.). Мужня боротьба російського народу проти монголо-татарських загарбників урятувала Західню Європу від смертельної загрози поневолення монголо-татарами, які так і не могли проникнути в Західню Європу» (там же).

Про якунебудь роль українського народу ні згадки, наче б його в той час і не було, наче б він і не боровся з монголо-татарськими наїзниками. А тим часом, відомо, що Київська Русь — це якраз твір виключно українського народу, що якраз російського народу тоді ще не було, бо він почав складатися щойно в XIII ст. у Волзько-Окському басейні і свою державу створив далеко пізніше (початок її дало московське князівство, яке поступово підпорядковувало собі всі інші князівства, а в XV ст. стануло на шлях імперіялістичних загарбань). Відомо також, що в боротьбі з монголо-татарськими наїзниками найбільше кривавився саме український народ (Калка 1223 р., Переяслав, Чернігів — 1239 р., Київ — 1240 р.), а московські князі покорилися татарам, стали васалами Золотої Орди і звільнилися з-під її ярма щойно в XV ст., коли роз'їджена міжусобицями Золота Орда втратила свою силу, (Цим ми ніяк не заперечуємо боротьби російського народу проти монголо-татарів, успіхів цієї боротьби — битва на Куликовому полі 1380 р. — вказуємо тільки на шовіністичне висвітлення цієї боротьби, яке полягає в приписуванні виключних заслуг у цій боротьбі російському народові).

Зрозуміло, що признати це все сьогодні сталінським шовіністам невігодно, бо це применшувало б роль російського народу, применшувало б його державно-творчі здібності, його вищі якості, а це ж ніяк не відповідає завданням доказати, що російська нація —

«найвидатніша нація». А так, наточивши крадіжжю з української історії — історію Росії, можна говорити і про «велику державу» і про «врятування Європи» можна, значить, говорити про «найвидатнішість» російської нації, а основне, можна про це все говорити на цілі сторіччя раніше виникнення російського народу. Іншими словами, така крадіж повністю задовольняє російську шовіністичну самозакоханість.

З тих же причин на місце засудженого раніше російського імперіялізму прийшла сьогодні його більш або менш одверта апотега. Цьому імперіялізмові надається історично-прогресивна роль, його всіляко виправдується, ідеалізується. Цей прикрашуваний, ідеалізований імперіялізм служить сталінським вельможам за найсильніший аргумент «вищости» російського народу. Тому їм сьогодні далеко ближчий царський шовіністичний історик Ключевський і взагалі ціла стара шовіністична історіографія, з якої вони черпають повними жменями, ніж, напр., Покровський, підручником історії якого так колись захоплювався Ленін.

Свого часу Ленін писав у статті «Про національну гордість великоросів» — «Ми сповнені почуттям національної гордості, і саме тому ми особливо ненавидимо своє рабське минуле (коли поміщики, дворяни вели на війну мужиків, щоб душити свободу Угорщини, Польщі, Персії, Китаю) і своє рабське теперішнє, коли ж ці поміщики за допомогою капіталістів ведуть нас на війну, щоб душити Польщу й Україну, щоб давати демократичний рух у Персії і Китаї, щоб посилати зраю Романових, Бобринських, Пуришкевичів, яка ганьбить нашу великоруську гідність» (Ленін, «Вибрані Твори», стор. 691).

А ось з яким патосом про ці імперіялістичні походи, в які гнали мужиків — поміщики і капіталісти, пишеться сьогодні:

«Армия нашего Отечества все чаще выходила за его пределы, чтобы сражаться на чужой земле. Русская армия появлялась в пределах Германии, побивала в Берлин, у границ Баварии, в знойной Италии, на снежных Альпах, на высотах Монмартра в Парижи,

за Балканами, под стенами Константинополя, во льдах Ботнического залива, в Голландии, Португалии, русская морская пехота высаживалась на берег дружелюбной Америки. Русский флот воевал не только на морях своего Отечества, но и в водах Далекého Средиземного моря» (А. Кривицкий «Русский офицер за рубежом», стор. 7. Воениздат нко СССР, Москва, 1946 г.).

Це вже, як видно, не прокляття царським імперіялістам, які гонили мужиків на війну, це пеан славі «русська аружия». Тут уже не говориться про придушення Угорщини, Польщі, Персії, але ідеалізується ці походи, які мали своєю метою ці придушення. Чому? Тому, що ці імперіялістичні походи і війни наводяться сьогодні як доказ «вищости» російського народу, бо в них, мовляв, «проявилися з особливою силою вищі якості російського народу». Тому, що за допомогою ідеалізування цих імперіялістичних війн минулого розпалюється шовінізм у російського народу й виправдується сучасний російсько-большевицький імперіялізм.

Для ще більшого ідеалізування російського імперіялістичного минулого цим загарбницьким війнам націплюється такі прекрасні ярлики, як «визволення братів слов'ян» і «врятування Європи». «Російський народ визволив від іга братні слов'янські народи і повернув їм незалежність» (Збірник статей, вид. «Рад. Україна», 1945 р.). «Подібно, як за часів татарської навали російський народ врятував Європу від підкорення азійським варварам, в період Вітчизняної Війни в 1812 р. (цю назву, створену царською історіографією для війни 1812 р. і вигнану з історіографії після жовтневої революції, зараз знову повернуто — О. Г.) він врятував її від наполеонівського панування. Це з новою силою показало могутність російського народу і його прогресивну роль в історії людства» (Большевик, Ч. 10, 1945 р.). Таким чином імперіялістичні війни проти турецької імперії називаються «визволенням братів слов'ян», «поверненням їх незалежності», а повернення в Європі чорної реакції, встановленої Священним Союзом після розгрому Наполеона називається «врятуванням Європи», «прогресивною роллю ро-

сійського народу в історії людства». І хоч такі пояснення російської імперіялістичної політики минулого явно суперечать історичній правді, то, очевидно, вони зовсім добре роздмухують російський шовінізм, а крім цього, яким же чудово підходять до імперіялістичної політики сталінських вельмож, до того, що діється сьогодні, коли фактичне загарбання Польщі, Чехословаччини, Болгарії, Югославії також називається «визволенням братів слов'ян» російським народом, коли встановлення чорної реакції в половині свіжо загарбаній Європи, посилення її в СРСР і намагання використати Раду Безпеки Організації Об'єднаних Націй, як колись священний союз, з метою закріплення цієї реакції також називається «врятуванням Європи», «врятуванням цивілізації», «великою прогресивною роллю» російського народу на цей раз в боротьбі проти фашизму.

Відоме твердження Леніна — «в кожній національній культурі існує дві національні культури», або інакше, класовий підхід — не стосується зараз із старою послідовністю, як це напр., робив Покровський, а тільки там, де це вигідно. І це зрозуміло. Для того, щоб з успіхом розпалювати російський шовінізм, щоб проповідувати «вищість» російського народу, замало звертатися за прикладами тільки до працюючих і експлуатованих мас, до культури, «що характеризується іменами Чернішевського і Плеханова», бо й часто їх зовсім там не можна було б знайти. Для того треба звернутися також і до експлуататорських клас, до імперіялістичних клас, до великоруської культури «Пуришкєвичів, Гучкових і Струве», бо по цьому боці таких прикладів гори цілі. Так сталінські вельможі й зробили. Найжорстокіших російських імперіялістів вони поставили в ряди «найвидатніших російських людей», а їх злочинну імперіялістичну діяльність наводять як доказ того, що російська нація є «найвидатніша нація» серед усіх націй. Тому напр., такі імперіялісти, як Іван Грозний чи Петро I. — це сьогодні «далекоглядні люди», «мудра» діяльність яких «значно зміцнила могутність російської держави».

Написана недавно В. Соловйовим п'єса «Великий

Государь» зображає власне Івана Грозного як такого великого царя-будівника, перед розумом і далекоглядністю якого розбиваються всі закиди про його злочинну, антинародну політику (промова молодого черця). Царя Петра I. ще раніше реабілітував А. Толстой у своїому романі «Петро I.» Своєї черги ждуть і інші царі-кровопивці, і можна б сподіватися, що якщо б Катерині II. не шкодило її німецьке походження, то вона сьогодні була б також реабілітована «у своїх заслугах», бо ж вони ніяк не менші від заслуг Івана Грозного і Петра I, бо ж вона також, як і обидва її попередники продовжувала «історично-прогресивну справу творення могутньої російської національної держави». Та нічого, прийдеться ще трохи подождати. Зразу ж усіх не можна.

Як, отже, бачимо, історія висвітлюється з чисто великодержавницького і расистського поглядів, щоб вмовити в російський народ його «вищість», «передовість», «державнотворчі здібності», «визвольну місію», «врятування Європи і цивілізації» перед татарською навалюю, наполеонівським пануванням, німецькою загрозою і т. д., або інакше, історія висвітлюється з виразною, неприхованою тенденцією роздмухувати російський шовінізм, єдиного опору сталінського імперіялізму.

«Видатні риси російського народу з особливою силою проявилися не тільки в справі творення могутньої національної держави, а й у створенні неопічених духових цінностей. Російський народ талановитий і діяльний, неблаганний і непохитний у боротьбі, наполегливий і самовідданий у праці» («Большевик» № 10, 1945 р.). Йдучи за цими шовіністичними твердженнями, сталінські вельможі російській культурі й науці відводять не те місце, яке їм належить поруч культури й науки інших народів, про **російську культуру й науку** вони не говорять інакше, як з префіксом «най», їх ставлять на першому місці.

«Російська література за своїми ідеями та визвольними тенденціями, за своєю художньою досконалістю займає перше місце в світі» (Збірник статей, вид. «Радянська Україна» 1945 р.). «Вона оспівувала «благородні

риси росіянина — його сміливість, відвагу і героїзм у боротьбі, його ясный розум і стійкий характер (зовсім за вказівкою Сталіна — О. Г.), його самовідданість і терпіння, його готовість іти на будьякі жертви за ради досягнення високої мети, його гарячий патріотизм, невгасиму віру у велике майбутнє Росії і готовість пожертвувати на вівтар вітчизні всім, що в нього є, аж до свого життя. Російська література і мистецтво завжди відзначалися своєю ідейністю, глибоким реалізмом і правдивістю, гуманністю і народністю в найкращому розумінні слова.

Російський театр за загальним визнанням, є найкращим у світі...» («Большевик» № 10, 1945 р.).

В науці витягається сьогодні всякі пересічності, навіть найбільшу мізероту, щоб тільки їх іменами доказувати «передовість» російської науки, і її «вищість» від західно-європейської. «Новое Время» (№ 10, 1946 р.) обурювалося, що один англійський журналіст не міг знайти в авторитетній «Британській Енциклопедії» російського винахідника радія Попова (очевидно, ця енциклопедія не підлягає русифікаційному курсові). Та тим не менше багато «славних» імен, яких тепер повипорпувано, зовсім не знайдете (а якщо знайдете, то лише з блідими замітками) в советських енциклопедіях чи наукових підручниках, виданих до 1940 р. чи навіть до 1943 р. Тепер поспішно виправляється «цю помилку». Переводиться ціла переоцінка в цьому напрямі. Вже не тільки Попов перший у світі винайшов радіо. А й технік-самоук І. І. Повзунов за 20 років до Джемса Уатта винайшов першу парову машину, а І. П. Кулібін створив проєкт (бодай хоч проєкт!) одноаркового мосту через Неву. Андрій Нортгов винайшов раніше від англійських механіків частину станка т. зв. суппорт, Ломоносов «предвосхитил идеи современного атомизма» і «за 14 років до Лавуазьє відкриває і експериментально обґрунтовує закон збереження речовин», Морковніков створив «теорію про взаємний вплив атомів у молекулі». На думку «Большевика», «вклад російських учених у науку був не тільки великий, а й — що особливо важливо — він відіграв надзвичайно благотвор-

ну роль у розвитку цієї світової науки» («Большевик» № 10, 1945 р.). Очевидно, як виглядала, на чому по-лягала ця «благотворна роль» — лишається таємницею «Большевика».

Щоб повніше уявити собі, як далеко вже пішло шовіністичне запаморочення сталінських вельмож, ми наведемо в галузі техніки ще декілька прикладів такого самовихвалювання. «Степан Литвинов в 1815—1820 гг. создал паровую машину двойного действия — монокомпаунд опередив почти на 80 лет техническую мысль Европы. Ему же принадлежит смелый замысел прямооточного парового котла...

Англичанину Гемфри Деви приписывают открытие в 1815 году вольтовой дуги. А русский профессор физики Василий Петров еще в 1802 году, создал величайшую по етому времени гальваническую батарею, не только открыл ето явление, но и доказал, что вольтову дугу можно использовать для освещения.

Электрическое освещение связывают обычно с именем Эдисона. Но русский изобретатель Лодичин еще 1873 году создал лампу з нитью накаливания...» («Комсомольская Правда» № 159, 1946 р.).

Того роду прикладів можна б навести багато. На цих сьогодні сталінські шовіністи не скупляться. Так же само вони говорять і про аніліну і про звукове кіно і, нарешті, про атомну енергію. Та вистачить сказаного.

З черги візьмемо для прикладу політичну економію. Вона, як відомо, дуже бідна на визначніших представників і не внесла, за незначними винятками, нічого історичного, нічого оригінального в розвиток світової економічної думки. Так теж писалося в усіх підручниках економіки, виданих до 1940 р. чи навіть до 1943 р. Та тепер, коли прийшов курс на одвертий російський шовінізм, такі твердження явно не надаються. Ну, й звичайно почалася нагінка на старі підручники політекономії. Напр., «Нарисові економічної думки в Росії першої половини ХІХ сторіччя» І. Блюміна (вид. 4, 1940 р.) «Большевик» (№ 6, 1944 р.) закидає ненауковість писання «всупереч фактам» за те тільки, що Блюмін писав, що «політична економія в

Росії у першій половині XIX сторіччя була в значній мірі іноземною наукою, імпортованою з Заходу». Ясно, що всупереч фактам пише не Влюмін, а «Большевик», який зовсім не рахується з фактами, а за сталінською вказівкою доказує, що російський народ — «найвидатніша нація», що тим самим зобов'язує доказати, що в нього були «видатні економісти» й оригінали, а не імпортована політична економія.

З цих же причин цей самий «Большевик» накидається на Д. Розенберга, який у своїй «Історії політекономії» (вид. 1940 р., для вузів) на 482 сторінки відвів економічній думці Росії «якихось 17 сторінок», що такі економісти, як Посошков, Мордвінов, Тургенев, показані, по суті, лише як наслідувачі й учні західно-європейських економістів, що ні словом не згадано про таких економістів, як Крижанич, Ломоносов, Радішев і інші, що, нарешті, Розенберг «починає історію економічної думки Росії лише з епохи Петра Великого» (що й відповідає правді), коли її треба було почати ні ближче ні даліше як з «Руської Правди» (і знову безсоромна крадіж від українців).

В шовіністичному зображенні «Большевика» російська політична економія «дуже великий етап у розвитку світової економічної думки». «Багато російських економістів — пише він — були оригінальними мислителями, рухали економічну думку вперед», напр., Мордвінов (про якого в X-томній «Малій советській енциклопедії» немає згадки) «за кілька десятиріч до німецького економіста Фрідріха Ліста розвинув основні принципи т. зв. національної політичної економії». Як це один приклад оригінальності повідгребуваних «видатних» російських економістів наведено Посошкова, якого «велика заслуга в тому, що він переіначив ідеї державної теорії грошей» («Большевик» № 6, 1944 р.). Осць це «геніяльне передбачення»: «У нас толь сильно его пресветлаго величества слово, ащеб повелел на медной золотниковой таце положить рублевое начертанье, то бы она за рубль і ходить в торгах стала во веки веков неизменно» (за «Большевиком» № 6, 1944 р.). Нічого казати. Передбачення геніяльне ще й до того просякнуте пошаною «его пресветлого величества» і тому

«по праву» Посошкову має належати те саме місце, що Монкретієну, Вільяму Стаффорду і Джемсу Стюарту.

Коли, mimo всіх зусиль, не можна «доказати», що хтось із видатних мислителів «не випередив», не був «оригінальним», то тоді пишеться, що він «не схилювався сліпо перед західно-європейськими вченими, а старався використати їх ідею відповідно до особливих умов Росії».

Не інакше обстоїть справа в російській філософії, якої, до речі у властивому значенні цього слова і не було в Росії. Ніхто дотепер і не пробував цього заперечувати. Та інше діло сьогодні! Як же ж може «найвидатніша нація» не мати «видатних філософів» і «найпередовішої філософії»? Таж це суперечило б «марксистові», суперечило б «науці»! І пішла в рух машина для створення «великої» і «передової» російської філософії. Повищувано всіх, які колинебудь мали що спільного з філософією — Ломоносова, Радіщева («Путешествие из Петербурга в Москву» Радіщева прирівнюється з «Левітаном» Гоббса, «Богословсько-політичним трактатом» Спінози, «Суспільним договором» Руссо) й інших. Герцена, Бєлінського, Добролюбова, Чернишевського, які досі були лише «революційними демократами» і послідовниками західно-європейських філософів (напр., Чернишевський — Фойсбах), оголошено «геніяльними клясиками російської філософії». Не будучи все таки в силі доказати великої оригінальності «клясиків» російської філософії, про них говориться, що вони були «творчими», тобто «узагальнювали і критично переоб'яляли» всі досягнення західно-європейської думки і «боролися за їх перетворення в життя», що «були великими патріотами своєї батьківщини», «великими оптимістами» («Пусть будет, что будет, а будет, в конце концов, все таки на нашей улице праздник» — слова Чернишевського)... чи, нарешті, виправдується неспроможність цих клясиків дати будьщо важливе — «історичними умовами» (М. Т. Вовчук «Ленинизм и передовая русская культура XIX века»).

Щоб забезпечити російській філософії безперерв-

ність, додано ще «видатного мислителя і діяча великого російського народу» Плеханова, про якого досі мовчалося або критикувалося, як це робив Ленін. На вершині російської філософії думки поставлено, очевидно, Леніна і Сталіна, а лєнінізм оголошено «найвищим досягненням російської і світової культури і науки» (М. Т. Вовчук «Лєнінізм передовая русская культура XIX века»). І все готово! У «найпередовішого» російського народу «найпередовіша» в світі філософія.

Тепер основне завдання в галузі філософії — показати, що «клясики» російської філософії «створили свої оригінальні матеріалістичні системи запліднені ідеєю діалектичного розвитку» («Большевик» № 10, 1955 р.), що вони «зрозуміли обмеженість гегелівської діалектики» і матеріалізму Фойєрбаха. Йдеється тут про те, щоб органічно пов'язати «клясицину» російську філософію з лєнінізмом, цим «найвищим досягненням російської і світової культури і науки» і тим самим доказати і в цьому відношенні, що російська нація — «найвидатніша нація».

З цих же причин різким нападкам піддається німецька клясицизна філософія, про яку досі говорилось як про один із складових елементів марксизму, а й тим самим — лєнінізму. Правда, і перед тим критикувалося і Гегеля і Фойєрбаха, але це не було в жадному разі подібне до того, що діється сьогодні. Вистачить лише згадати, що за старий підхід до німецької клясициної філософії не поширено т. зв. сталінської премії на III-й том «Історії філософії», виданої Інститутом Філософії Академії Наук СРСР в 1943 р. Необхідно при тому також додати, що ця історія вийшла за редакцією одного з найбільших сьогоднішніх сталінських ідеологів, начальника управління пропаганди і агітації ЦК ВКП(б) Г. Александрова, який організовує зараз усю шовіністичну дурійку.

Станувши на становищі, що російська нація — «найвидатніша нація з усіх націй», сталінські вельможі вивели з цього й теорію про «керівну роль» російського народу серед інших народів, яка, за їх твердженнями, «склалася історично».

Ця «керівна роль» була вже нібито, з самого початку, коли російський народ робив щойно перші кроки, і особливо проявилася в тому, що «навколо російського народу, працюючого і воєнного, складалася і зростала наша багатонаціональна держава» (Збірник статей, вид. «Радянська Україна» 1945 р.).

Не важко побачити, що тут під «керівною роллю» розуміється не що інше, як загарбання і поневолення численних неросійських народів. Бо ж не просто «склалася» російська багатонаціональна держава «навколо працюючого і воєнного російського народу», не в силу якогось добровільного об'єднання, чи порядком переконування російським народом усіх неросійських народів у потреби такого об'єднання, або силою якихось (мабуть тільки большевицькій партії відомих) суспільних законів, а в наслідок збройного підкорення України, Грузії, Азербайджану, Середньої Азії, Сибіру і т. д. Якщо ж, отже, в цьому «складанні» була керівна роль російського народу, то таким чином большевицькі імперіялісти прикривають невинною фразою «керівна роль» жорстокий російський імперіялізм.

Повстає одне питання: як же ж можуть кремлівські черховоди, апотеозуючи російський імперіялізм («керівна роль») і вбачаючи в цьому імперіялізмі (складання багатонаціональної російської держави) найбільші досягнення державно-творчого генія російського народу, говорити, що «російський народ ніколи не виступав у ролі гнобителя і душителя волі народів» («Радянська Україна» № 95, 1946 р.)? Бути послідовним, означало б усі імперіялістичні злочини приписати власне російському народові, бо ж йому в цьому імперіялізмі належить «керівна роль». Та так зробити — хоч логічно, але незручно. Як же ж тоді б вийшов російський народ в очах усіх інших народів? Як виглядала б тоді його «керівна роль»?

Правда, злочини російського імперіялізму занадто великі і відомі народам СРСР, щоб їх можна скрити, зрештою, у свій час большевики самі їх розкрили, як ніхто другий. Тому сталінські вельможі ще й тепер перекидують ці злочини на царів, поміщиків, капіталістів, але лише там, де це потрібно, перш усього на

проти поміщиків і капіталістів (це зрештою, було в його власному інтересі) і що ця боротьба полегшувала боротьбу поневоленим неросійським народам, оскільки вона послаблювала царизм. Але твердження про «керівну роль» російського народу в цій боротьбі серед інших народів є звичайною вигадкою розпалених шовіністичних голів. Бо ж яку «керівну роль» відіграв російський народ у боротьбі українського народу проти царських імперіялістів у XVII і XVIII ст. ст.? Де ж, спитаємо, ця «керівна роль» в «священній війні» (газавагат), що її в 20—60 роках XIX ст. вели кавказькі народи, чи в повстаннях Середньої Азії (1898, 1916 pp.)? Не було і не могло бути жадної «керівної ролі». Народи ці боролися самі. Боролися завзято, по-геройськи і не потребували жадного керівництва з боку «старшого брата». Навпаки, російський народ був сліпим зняряддям у руках своїх імперіялістичних клік, які, як писав Ленін вели на війну мужиків, щоб дати свободу Угорщини, Польщі, Персії, Китаю. Російський народ боровся проти самодержавства, але тим не менше це самодержавство його руками підкорювало Україну, Кавказ, Туркестан, здушувало визвольну боротьбу українців, башкирів, кавказьких народів, поляків, навіть угорців, «щоб посилити зграю романових, бобринських, пуришкевичів». Адже ж це робила «руская армия», якій сьогодні співається гімн слави і в якій, нібито особливо проявився героїчний бойовничий дух російського народу, на загарбницьких традиціях якої виховується ЧА. Адже ж все це робили ті царі-будівники, ті геніяльні полководці, яких підноситься зараз попід небеса. Ніхто інший, а саме Петро I наказав вирізати і спалити Батури́н, а потім гонив тисячі простих українських козаків на неминучу смерть у болотах Неви. Ніхто інший, як саме цей возвеличуваний Суворов вчинив різню повсталій — Варшаві (т. зв. різня Праги).

Не вели за собою неросійських народів і російські революційні партії на початку XIX і початку XX ст. ст., в тому числі і большевицька партія. В їх діяльності не проявилася жадна «керівна роль» російського народу. Діяльність цих партій для боротьби поне-

волених народів Росії була шкідливою, бо всі ці партії змагали до збереження в тій чи іншій формі російської держави і боролися тільки за зміну ладу в ній. Ці цілі поневоленим народам не відповідали, бо для них єдиноправильною метою було зривання російської імперії і побудова на її руїнах власних самостійних національних держав, у яких щойно могли поневолені народи з успіхом розв'язати своє соціальне питання. Хто з поневолених народів ішов до російських партій, зокрема до большевицької, діяв на шкоду власному народові.

От як виглядає правда про «керівну роль» російського народу в царський період. Нам звичайно закидають, що ми свідомо злочини царів приписуємо російському народові. Ні, ми приписуємо їх тим, хто ці злочини вчинив. А, що сьогодні сталінські вельможі ці злочини ідеалізують у формі «керівної ролі» російського народу, то це тільки підтверджує імперіялістичну антинародну суть цієї теорії, а її авторів викриває як імперіялістів.

За сталінською шовіністичною теорією, «керівна роль» російського народу виявилася також і в тому, що він «перший підніс прапор великої жовтневої революції і завоював свободу не тільки для себе», а й «допоміг іншим народам нашої країни звільнитися від самодержавства, від поміщицько-капіталістичної експлуатації і національного гніту», що російський народ був тією силою, яка об'єднала народи нашої країни в єдину сім'ю тобто в Радянський Союз. І це повалення поміщицько-капіталістичного ладу й утворення Радянського Союзу називається завершенням тієї «прогресивної ролі», що її відіграла російська держава.

Безперечно, жовтнева революція полегшувала звільнитися іншим поневоленим народам Росії, але в цьому звільненні не було жадної «допомоги», жадної «керівної ролі» російського народу. Боротьба поневолених народів Росії так же само полегшувала боротися російському народові за його соціальне визволення. Якщо йдеться про об'єднання цих народів у Радянський Союз, то власне російський народ був тією «силою», яку нові большевицькі імперіялісти використали на

те, щоб поневолити Україну, Грузію, Азербайджан, Білорусію, Туркестан, які були повстали до самостійного життя. І сьогодні кожний громадянин ССРСР бачить, що утворення і зміцнення Радянського Союзу — це ніякий прогрес, а процес реставрації російської імперії, що це період нового національно-колоніального гніту, здійснюваного більшовицькими імперіялістами, це побудова нового класового суспільства, нової експлуаторської системи. Допомігши цій своїй новій імперіялістичній кліщі поневолити інші неросійські народи, російський народ разом із тим утратив свої свободи, свої права, так важко здобуті в жортневій революції. Більшевицькі вельможі наклали на нього ярмо зовсім не легше від поміщицько-капіталістичного. В становищі як усіх неросійських народів, так і російського народу нічого не змінилося, за винятком форм гноблення й самих гнобителів, в порівнянні з царською Росією. Не може бути жадної мови про «керівну роль» російського народу у звільненні інших народів, коли цей народ сам не зумів утримати своїх здобутих прав, коли його знову погнали на придуснення інших народів, щоб посилити, цим разом, зграю сталіних, кагановичів, молотових, берієв, хрущових. Тут може йти тільки мова про нове поневолення неросійських народів російсько-більшовицьким імперіялізмом. А коли сталінські верховоди вбачають у цьому поневоленні (на їх термінології — визволенні) «керівну роль» російського народу, то тим самим вони приписують цей імперіялізм саме російському народові.

Якою реакційною й антинародною є сталінська теорія «керівної ролі» російського народу, хай послужать ще такі ультрабрехливі твердження: «Російський народ високо підніс прапор свободи і рівності всіх народів, прапор справжньої демократії. Неоціненні його провідна роль і його вклад у справу господарського і культурного відродження і розвитку народів ССРСР», він «вклав величезні сили і кошти в будівництво господарства національних республік» («Большевик» № 10, 1945.).

Ці твердження — це ніби найсильніший доказ прогресивної ролі російської держави, вони повинні оста-

точно переконати неросійські народи в тому, що все таки вкінці кінців їм виплатилося попасти до російської імперії, бо тепер за це російський народ обсипує їх такими щедротами, як «свобода, рівноправність, демократія, соціалістична промисловість, передове сільське господарство». Очевидно, сталінські верховоди зовсім не турбуються тим, що це найбезсоромніша брехня в живі очі. Її ж бо говориться тим, які на кожному кроці бачать у житті щось зовсім протилежне. Цю брехню безсоромно повторяється тоді, коли в ССРСР потоптана всяка свобода й рівноправність народів, коли демократією не користується навіть російський народ, коли дійшло до великого занепаду культури не лише в неросійських народів, а й російського народу. Про «величезні сили і кошти», що їх нібито, вклав російський народ у господарство національних республік, говориться в той час, коли багатства цих республік по-колоніальному грабуються сталінськими вельможами і плывуть до їх метрополії — РСФСР, коли з мільярдних податків і позик, що їх платять народи національних республік, цим республікам повертаються лише незначні відрахування, коли на території РСФСР розташовуються за пляном четвертої п'ятирічки 91% автомобільної промисловости, коли РСФСР, не маючи власної сировини, даватиме 89% виробництва бавовняних тканин, коли РСФСР, що має однакову з УССР продукцію чавуну, має 2 рази більшу продукцію сталі, коли по 30-ти роках витрачування цих «величезних сил і коштів» з боку російського народу в Україні щойно тепер будується перший автомобільний завод, коли внаслідок судівництва «передового колгоспного сільського господарства» в Україні загинуло з голоду 7 мільйонів людей в 1932-33 рр., коли рік-річно за допомогою колгоспної системи з України грабується мільйони тонн збіжжя, коли зараз внаслідок цього грабежу, в Україні знову збирає нові великі жертви голод.

Так виглядає в зіставленні з фактами життя, життя, що протікає на наших очах, сталінська теорія про «керівну роль» російського народу в більшовицький період. Реакційна імперіялістична суть цієї теорії аж

надто очевидна. Тому й немає вже потреби спинятися над «керівною ролю» російського народу під час війни з гітлерівською Німеччиною. Під час цієї війни російський народ дістав визнання своєї керівної ролі не з боку всіх інших неросійських народів. Він дістав це визнання з боку сталінських вельмож, які, скрашувавши ідейно, завернули до проповіді «найвидатнішости» російського народу і його «керівної ролі», до роздмухування російського шовінізму, щоб знайти в цьому шовінізмі опертя й виправдання свого імперіалізму. Поневолені народи ніхто про жодне визнання не питав. Народи СРСР не мали за що визнавати «керівної ролі» російського народу, бо такої взагалі не було й немає, якщо під нею не розуміти російського імперіалізму.

Роздмухуючи російський шовінізм, сталінські вельможі не тільки пропагандивно діють на російський народ. Вони не лише лоскочуть його російську гордість і самозакоханість. Цього було б мало, до того ж в обстановці, де кожний крок дійсності є кричущим запереченням того, що пишеться й говориться. Сталінські вельможі дають змогу частині російського народу «вкусити матеріальних благ» «керівної ролі».

Росіяни становлять основу правлячої більшовицької партії. Всі члени партії неросіяни — це, по суті, повністю зрусифіковані «інородці», які нічого спільного із своїми народами не мають. **Росіяни «становлять основне ядро»** червоної армії, яка являється чисто російською армією, як і царська, хоч усі інші народи відбувають у ній службу. «Вони (росіяни — О. Г.) займають провідне становище в когорті сталінських полководців». Серед такої спеціально створеної високо управлієваної групи, як т. зв. герої Радянського Союзу, з загального числа (на 1. 1. 1945 р.) 6 134 — росіян було 4 123.

В адміністративному апараті зайняли росіяни посади не лише в РСФСР. У всіх союзних республіках вони становлять високий процент службовців. Тут вони в першу чергу займають керівні пости. Величезний за своїми розмірами сталінський апарат насиль-

ства — НКВД і НКГБ — складений майже виключно з росіян.

У господарському житті всіх національних республік панівна роля належить росіянам, і то не лише тоді, коли йдеться про керівництво цим життям, а також і про робітничі кадри. Росіяни становлять подавляючу більшість кваліфікованих робітників, а їх резервуаром для всіх національних республік являється РСФСР. Крім цього, трактування РСФСР при розбудові господарського життя як метрополії дає зовсім зрозуміло, великі переваги росіянам.

Навіть у культурному житті в національних республіках за росіянами забезпечується перевага, напр., росіяни, наслані РСФСР, становлять поважне число викладачів вузів, росіяни очолюють важливі культурні установи неросійських народів і т. д.

Таким чином росіянам говориться не про якусь абстрактну «керівну ролю», яка випливає з благородності російського народу й лише благородністю позначається в житті. Ні, їм практично дається змогу сповняти таку «керівну ролю», залучуючи частину російського народу до імперіалістичного апарату гноблення, ділячись із нею плодами імперіалістичної політики й колоніального грабежу. Інша справа, що це вже не є така благородна «керівна роля», як її намагаються змалювати сталінські вельможі, а звичайна імперіалістична роля, чого мусять бути свідомі як всі поневолені неросійські народи, так і самі росіяни.

Як виглядає практично політика з «керівною ролю» російського народу і її пропагандивне вибілювання, покажемо на такому прикладі. На території РСФСР скупчуються всі найважливіші промислово-економічні центри й вишколюються великі кадри кваліфікованих робітників. Опісля цих робітників розсилається по національних республіках, в яких штучно спиноється ріст власних кваліфікованих кадрів. Тоді росіянам говориться так: «Вачите, ви займаєте перше місце, вам належить керівна роля, бо ви сини великого російського народу, ви належите до найвидатнішої нації серед усіх націй. Це вам належить по праву, пам'ятайте про це, будьте горді й гідно сповняйте оцю

керівну роллю серед менше видатних народів, які без вас нічого самі зробити не можуть». Неросіамам в свою чергу говориться так: «Бачите, який російський народ передовий, культурний, і яких він має фахівців, спеціалістів, а ви всього цього не маєте. Але не журіться, російський народ добрий, він же ж ваш найстарший брат, він вам прислав і ще пришле своїх кваліфікованих робітників, які вам допоможуть побудувати й відбудувати свою промисловість, чого б ви самі ніяк не могли зробити. На те, що кваліфіковані російські робітники одержують вищу зарплату, ніж ви, не звертайте уваги, їм це належить по праву, вони ж кваліфіковані, вони допомагають вам розбудувати ваше господарство. За це — ви повинні їм тільки дякувати, їх любити і шанувати». В результаті такої «допомоги» з боку російського народу Україна, напр., і досі не має потрібної кількості кваліфікованих робітників-українців — а РСФСР увесь час має їх назвищ, так може послати їх не тільки Україні, а й усім іншим республікам.

Ось як виглядає в житті проповідувана сталінськими вельможами теорія «керівної ролі» російського народу! З одного боку, сталінські імперіялісти одурманюють нею неросійські народи і прикривають перед ними свій імперіялізм, з другого боку, можна сказати за Леніном, російський народ деморалізують, принижують, обезцешують, проституують його, привчаючи до гноблення чужих народів, привчаючи прикривати свою ганьбу лицемірними, ніби патріотичними фразами і фактично спираються на частину російського народу в гнобленні всіх інших народів.

Розпалювання шовінізму в російському народі — це один бік медалі, а другим її боком є русифікаційна політика щодо неросійських народів, яка проводиться сьогодні з такою гарячковістю і з такою безоглядністю й насильством, які далеко лишають позаду найжорстокіших царських русифікаторів. Сталінські верховоди не гребують жодними засобами, а якщо йдеться про їх винахідливість у цьому відношенні і перфідність, то вони не мають під цим поглядом собі рівних.

В першу чергу русифікація здійснюється за допомогою **систематичного фізичного винищення неросійських народів** і насильним насаджуванням російського елементу на неросійських землях. Знищується не поодинокі одиниці, а цілі народи.

Всі пам'ятають опублікований 25. 6. 1946 р. закон Верховної Ради РСФСР, який затвердив «переселення» в інші райони ССРСР двох народів: кримських татар і чеченців, — та скасував чечено-інгузьку і кримську автономні республіки. Це «переселення» — це ніщо інше, як фізичне знищення цих народів. Форми, якими воно переводиться, переходять межі уяви. Кого не розстріляно, не запрогорено в тюрми, того без жодного майна насильно вивезено у сибірські тундри на повільне конання. Два історичні народи, відомі своєю героїчною боротьбою, перестали існувати, а їх батьківщина, їх рідні землі, заселені сьогодні росіянами. Тим самим два важливі стратегічно-економічні пункти — Крим і Грозний — стали тепер повністю російськими. Довершилось те, чого не встигли доконати царські колонізатори, при тому довершилося це в ХХ сторіччі, методами, що переходять методи часів найжорстокішої колоніяльної політики.

Тут варто ще спинитися над тими аргументами, що їх придумали для цього «переселення» сталінські верховоди. Вони пояснюють це тим, що в той час, коли народи ССРСР захищали свою незалежність... «багато чеченців і кримських татар за підмогою німецьких агентів вступили в організовані німцями добровільні загони і разом із німецькими військами вели збройну боротьбу проти частин Червоної Армії, а також за вказівками німців створювали диверсійні банди для боротьби з радянською владою в тилу, **при чому основна маса населення Чечено-Інгузької і Кримської АРСР не чинила опору** (підкр. — О. Г.) цим зрадникам батьківщини» (закон про скасування Чечено-Інгузької АРСР і про перетворення Кримської АРСР у Кримську обл.).

Так виглядає офіційне пояснення. Насправді було воно зовсім інакше. Німецько-большевицька війна, наближення фронту, перехід фронту зроджували че-

ред усіма поневоленими народами СРСР надії на своє визволення. Також кримські татари й чеченці, які ніколи не зрікалися своїх відвічних прагнень до волі, які палко ненавиділи російсько-більшевицьких поневолювачів, що обрнули їх землі в колонії, а їх — в колоніальних рабів, вхопилися за зброю і повстали до боротьби. Ці народи прагнули свого визволення, і ті, що піднялися за нього на боротьбу, не були жодними німецькими вислужниками. Війну, фронт вони розглядали лише як моменти, що полегшували їм їхню визвольну боротьбу. Те, що основна маса населення Чечено-Інгуської і Кримської АРСР не чинила опору цим ніби зрадникам, як це самі признали сталінські керівники, в найвищій мірі свідчить про те, що боротьба ця була в народі популярною, що народ її підтримував, що вона була тим самим народньо-визвольною. Вона свідчить про те, що весь народ не хотів жити в сталінському ярмі, що його ним понад 25 років уцяслювали кремлівські можновладці. Боротьба ця була свобідним виявом здавленої волі цих народів. Сталінські вельможі не дозволили їм «самопизначитись» чи «відділитись», як на це дають «право» в своїй «найдемократичнішій конституції», але та така бажання на страх для інших жорстоко після своєї перемоги покарали їх.

Твердження нібито боротьба чеченців і татар велася за підмогою німецьких агентів. — це брехня, потрібна для оправдання «переселення» цих народів, тьобто фізичного винищення тих народів. Це підлість того самого роду, що її бачимо по відношенні до українського народу, справедлива визвольна боротьба якогось також найбезсоромніше заплямовується як німецька агентура. Якщо ж ідеться про добровольчі батальйони, то в них були не тільки чеченці і кримські татари, а й усі інші народи СРСР, яких ненависть до большевизму зручно використовували німці, а з російян була створена спеціальна армія — Русская Освободительная Армия (РОА). Та й багато з тих, що були в добровольчих батальйонах, боролися проти німців, напр., багато чеченців, інгушів, татар перейшли до

УПА і в її лавах боролися проти гітлерівських і сталінських імперіялістів.

Ми навмисне довше спинилися над цими двома фактами, бо вони надзвичайно вимовні для большевицької русифікаційної політики, вони прямо клясичні як приклад, до того ж вони були офіційно проголошені й не лишають навіть у найбільш недовірливих (такі передусім знаходяться поза межами СРСР) жодних сумнівів. Та це не означає, що це випадкові, відірвані безпрецедентні для большевицької дійсности факти. Ні, безпрецедентні вони в одному відношенні — офіційному опублікуванні. А поза тим таке винищування, яке стрінуло кримських татар і чеченців в СРСР, загальне й особливо посилене останнім часом. Різниця лише в тому, що не всі народи такі малі як чеченці чи татари, щоб їх можна всіх «переселити». Винищування всіх інших більших народів переводиться плянково і систематично.

Зокрема винищується жорстоко український народ, який ніколи не переставав боротися за своє визволення, який сьогодні, вже п'ятий рік, продовжує свою збройну повстанську боротьбу. До 1940 р. большевики знищили біля 12 мільйонів українців, в тому числі внаслідок штучно викликаного голоду в 1932-33 рр. 6-7 мільйонів. При своєму відступі з України в 1941 р. вони вимордували по тюрмах усіх в'язнів. Для винищування українського народу сталінські імперіялісти використали війну: вони гонили своїми «заградительними отрядами» українців у найгірший вогонь, в найнебезпечніші місця, що потягали за собою найбільші жертви. За три роки нової большевицької окупації большевики розстріляли, замордували, посадили в тюрми та заслали в Сибір понад 1 мільйон українців. Зараз вони викликали новий голод, який потягне нові мільйони жертв. Для задоволення потреби в робочій силі для розбудови промисловости Сибіру плянується (частково вже реалізується) велике переселення робітників з України на Урал і Сибір. Такі переселення не є новина для України. Вони вже нераз відбувалися. Коли большевицькі можновладці чваняться своїми колонізаційними успіхами Сибіру, то власне ці успіхи

є результатом таких то насильних переселювань. Ось в яких страшних, жахливих цифрах малюється фізичне винищування українського народу.

В той же час в Україну хмарою посидается російський елемент, головно до міст і промислових осередків. Вистачить зазначити, що виселені з поляків міста Західньої України, в яких вони жили у великій кількості, зараз повністю заселюються росіянами. Львів, Тернопіль, Рівне й інші міста прибрали сьогодні вже чисто російське обличчя. Міста Східньої України є вже такими давно. Зрусифіковані царською Росією, вони такими залишилися й тепер і, як колись, являються бастионами русифікації, розсадниками російських впливів в Україні.

Поруч насильного винищування й насильного насаджування російського елемента, йде сьогодні посиленний наступ, найбільший з усіх дотеперішніх, на духовно-культурне життя неросійських народів, на саму душу цих народів. Метою цього наступу є: **1) прищепити неросійським народам почуття меншевартости; 2) прищепити почуття рабської пошани до російського народу як «старшого брата», як «керівної нації».** Це в свою чергу, має метою: полегшити асиміляцію цих народів, зменшити їх духовно-моральну відпорність, підірвати духовні основи визвольної боротьби цих народів, нарешті, прикрити ширмою «допомоги» і «керівної ролі» російського народу голий сталінський імперіалізм.

Під кутом цієї посиленої русифікації переводиться сьогодні **радикальну ревізію** (із численних, які були досі, найрадикальнішу) **історії, літератури, мистецтва, мови, преси, мислення**, оскільки воно також підлягає в СРСР контролі. Майже кожний місяць 1946 р. приносив у цьому напрямі якусь постанову ЦК ВКП(б)У. Ось деякі з них: «Про перекирення і помилки в висвітленні історії української літератури в „Нарисі історії української літератури «Про репертуар драматичних і оперних театрів у УРСР і заходи до його поліпшення», «Про журнал Вітчизна». Наступ цей ведеться під кличем боротьби проти «націоналістичних перекирень», проти впливу «концепцій Грушевського

і Єфремова», «за науковий, марксистсько-ленінський підхід», за «загальне підвищення художнього та ідейного рівня багатьох літературних творів театральних постановок, кінокартин».

Зрозуміло, що «підкуванню» про **історію України** відведено найбільше уваги, бо ж власне вона (історія) будить і формує національну свідомість, пригадає велич минулого, закликає до здійснення прагнень і заповітів предків, на ній виховується молодь. Цим разом сталінські вельможі вирішили докорінно сфальшувати історію України, цілковито дотроїти її до вимог своєї русифікаційної політики. Протягом більшовицького режиму в Україні, історія України переходить вже різні «виправлення», але в наслідок тих, які переводяться зараз, вона зовсім вихолощується зі всякої науковости і об'єктивности.

Першим кроком у цьому напрямі була нагінка, а в слід за тим і стягнення з обігу підручника «Короткого курсу історії України», що вийшов в 1940 р., і першого тому 4-томного курсу «Історії України» для ВУЗ-ів, виданого в 1943 р. Інститутом Історії при АН УРСР, а далі «висунено вимоги» знести Інститут Історії України, мовляв, він звужує діяльність Інституту й обмежує її тільки до питань історії України. (Слід сподіватися незабаром реалізації цієї вимоги).

Обидва згадані підручники, хоч і так уже сильно зрусифіковані, не відповідали сьогоднішнім вимогам, особливо у висвітленні походження українського народу, Переяславського договору, українсько-російських відносин по Переяславському договорі. Так, напр., Переяславський договір висвітлюється в них як «менше зло» для України, але все таки зло. А що такого твердження не можна ніяк привести в відповідальність із «теорією вищости», «керівної ролі» і «допомоги» російського народу, тому його оголошено ненауковим немарксистським, а націоналістичним перекиренням.

Ось, як кається за ці «перекирення» головний редактор обох історій проф. Петровський: «...цілком правильно є вказівка газети Управління і пропаганди й агітації ЦК ВКП(б) «Культура і життя» про те,

що за останні роки на Україні видано ряд книг і опубліковано ряд статей у питаннях історії, в яких містяться серйозні помилки буржуазно-націоналістичного характеру. Зокрема це стосується першого тому «Історія України», що був підготовлений Інститутом Історії Академії Наук УРСР і вийшов за редакцією автора цієї статті (тобто Петровського — О. Г.)... Наш обов'язок піддати ці хиби й помилки суворій критиці. Історики України не повинні лишити від теорії Грушевського каменя на камені» («Радянська Україна», ч. 147, 1946 р.). От як виглядає вільна наука УРСР! Не інакше примушується стати на «марксистську» точку зору і проф. Крип'якевича, Кордубу, Терлецького, цих ще нових громадян СРСР, «неознайомлених» з марксизмом.

Найпогірші виправлення в історії України зводяться до таких основних положень: **Київська Русь** — це твір не українського народу, а російського, українського й білоруського, при чому «керівна ролія» належала в ній російському народові; Переяславська угода, або, як її називають «приєднанням України до Росії» — це найбільше щастя для України, вона відповідала «спокоєвчним» прагненням українського народу до возз'єднання з російським народом, завдяки «допомозі», під «керівництвом» російського народу український народ звільнився від гніту самодержавства і, ввійшовши до складу Радянського Союзу, побудував свою соціалістичну державу; історію України треба розглядати в нерозривному зв'язку з історією російського народу, «при чому завжди треба пам'ятати, що основну, найважливішу ролію... відігравав «старший брат» — російський народ...» («Радянська Україна», ч. 147, 1946 р.); «прагнення до возз'єднання з російським народом» є закономірним для історії України; дотримуватися класового підходу.

З черги ми розглянемо всі ці «виправлення», щоб побачити, що цим шляхом хочуть сталінські імперіялісти досягнути, і то тим більше, що ці «виправлення» стосуються не тільки до історії, а також і до історії літератури, літератури взагалі, масової пропаганди.

Ми вже вказували, що дочеплення російського на-

роду до Київської Держави, твору чисто українського, потрібно було, щоб задовольнити російську шовіністичну самозакоханість, щоб збільшити велич історії російського народу, щоб тим шляхом поповнити «докази» про «найвидатнішість» російського народу. Це штучне дочеплення має також на меті поширити право «керівної ролі» «опіки» російського народу на найстарший період нашої історії (Київську Русь), щоб постійно могли вивести звідси одну закономірну лінію «керівної ролі» російського народу щодо українського на протязі цілої історії, лінію «відвічного прагнення українського народу до возз'єднання з російським народом». Простіше, це потрібно для того, щоб виправдувати російський імперіялізм, загарбання України як в царський, так і в большевицький період, виходячи при тому із найдавніших часів нашої історії.

Переяславський договір, заключений Хмельницьким з московським царем, був у дійсності звичайним політичним союзом, заключеним з метою боротьби проти Польщі. Большевицькі імперіялісти тому називають його «приєднанням України до Росії» (до речі тут буде згадати, що термін «приєднання» створила царська історіографія), щоб виправдати загарбання України Росією, що після цього договору наступило. Бо ж власне московські царі, обмежуючи крок за кроком статті Переяславського договору, шляхом збройного насильства і підлого обману повністю поневолили Україну. Назвавши це загарбання «возз'єднанням», до того ж здійсненням «відвічних прагнень українського народу», виведених ще з часів Київської Русі (от до чого придається теорія про спільність Київської Русі!), дається повне виправдання цього загарбання. За таким сталінським висвітленням Переяславського договору виходить, що не московські царі «приєднали» Україну до російської держави, а український народ сам, по своїй «добровільній волі» об'єднався з російським народом. Що більше, таке «приєднання» було для нього спасенням, найбільшим щастям. Немає потреби багато доказувати, як це щастя виглядало. Це було обмеження політичних прав Української Козацької Республіки, закріпачення вільного досі українсь-

кого селянства і козацтва, це було зруйнування гордості українського народу — Запорозької Січі (1775 р.), це було знищення української культури, підпорядкування російському патріярхові української церкви (1687 р.), це було масове винищування українського народу на роботах і воєнних походах, це був нечуванний економічний грабіж, насильне насадження на Україну царських байстрюків, це було, нарешті, повне знищення всяких ознак самостійності України, це була повна анексія України (1782 р.). Ось яке це щастя. Його дальшим наслідком було те, що в другій половині XVIII і на початку XIX ст. ст. український народ був зведений до етнографічного поняття, і тільки творчий дух українського народу, незнищима сила української нації, які потрапили видати зі себе Шевченка, забезпечили нам повне, бурхливе відродження.

Вищепереаховані наслідки «приспінання» України до Росії вимовно говорять про «допомогу» російського народу за весь період після Переяславського договору. Вона була так «видатною», що завдяки їй Україна, ні менше ні більше, стала звичайною колонією російської імперії. І не ми, націоналісти, робимо сумну славу російському народові, роблять її сталінські вельможі, автори теорії «керівної ролі» російського народу. Бо ж оскільки ця «керівна роль» здійснювалася на протязі всієї історії, оскільки вона найсильніше проявилася, між іншим, в складанні російської держави, то ж вона здійснювалася і в період по Переяславському договорі, в період поступового загарбання України і ліквідації самостійності Козацької Республіки. Незручність цього становища сталінські фальсифікатори історії розуміють і про «допомогу» саме в цей період вони говорять туманно, збуваючи фразами, незабувуючи застеретися, що російський народ не відповідає за злочини царів, одночасно зовсім не журачись, що в цих застереженнях немає жодної послідовності.

Далеко більше вони цвенькають про цю «допомогу» і «керівну роль» вже в період українського відродження і народження російського демократичного руху. Хоч і тут не мають у доказ своєї теорії «керівної ролі» і «допомоги» російського народу будьяких сер-

йозних аргументів, для них вистачає голосливо покликатися на Чернишевського, Белінського, Добролюбова як, нібито, на зовсім вистачаючі аргументи. Те, що Шевченко знався з Чернишевським, що Франко, будучи об'єктивним, позитивно висловлювався про деякі досягнення російської думки і її окремих представників, те, що Горький був особисто знайомий із Коцюбинським, — найсильніші большевицькі аргументи про «допомогу», «дружбу» російського народу з українським. Для всіх незапаморочених шовінізмом, нормальних людей, не тільки такі знайомства, а й навіть більші чи менші впливи — це ще ніяка підстава до того, щоб твердити про «допомогу» і «керівну роль» одного народу щодо другого. Скажимо, напр., з факту знайомства якогось французького й німецького письменників чи навіть впливу одного з них на другого, нікому й на голову не спадає (за винятком хіба гітлерівських расистів) твердити про «керівну роль», «допомогу» німецького народу щодо французького чи навпаки. Що саме того роду аргумент вибрали большевики, найкраще підтверджує натягненість і слабкість їхньої теорії з одного боку, і расистсько-імперіялістичну суть її з другого боку. А крім цього, як би хоч усі вищепереаховані були справжніми друзями українського народу, а то, напр., Белінський, якого сьогодні ставлять у перший ряд цих друзів, саме найбільше накидався на українську літературу, саме він найбруднішою лайкою нападав на Гребінку, Куліша і Шевченка.

В травні 1841 р. Белінський помістив в «Отечественних Записках» статтю і рецензію на Гребінчину «Ластівку» і Основяненкове «Сватання», в яких дуже гостро виступив проти української мови і впровадження її до літератури. 3. 8. 1841 р. він писав до Н. Х. Кетчера: «Прочитавши „Ластівку” і „Сніп”, я зрозумів усю достойність борщу, сала і галушок...» 1842 р. на ножі прийняв Белінський Шевченкові «Гайдамаки», а ось як писав у грудні 1847 р. в листі П. Анненкову до Парижа з приводу „Сну” Шевченка: «Віра може з Шевченка зробити навіть мученика за волю. Та здоровий розум повинен бачити у Шевченкові осла, дур-

ня й нікчемну людину, понадто гіркого п'яницю, аматора горілки й хаклацького патріотизму. Той хаклацький радикал написав два пасквілі, один на Государя Імператора, другий — Государицю Імператрицю... Коли цар прочитав пасквіль на царицю, спалахнув великим гнівом... я не читав тих пасквілів і ніхто з моїх знайомих їх не читав (що, між іншим, не доводить, що вони зовсім погані, а тільки тривіальні і дурні), але я переконаний, що пасквіль на царицю обурливо гидкий. Шевченка вислано на Кавказ салдатом. Мені його не шкода: якби я був суддею, я зробив би не менше. Я почуваю особливу ворожнечу до таких лібералів. Вони вороги всякого успіху... Одна свиня з хаклацьких лібералів, якийсь Кулеш (що за свиняче прізвисьце!), в журналі „Звездочка“, що його видає Ішимова для дітей, надрукував історію „Малоросії“ де сказав, що „Малоросія“ мусить або відірватися від Росії, або пропасти. Цензора Куторгу, що пропустив її, не читаючи, засадили у в'язницю. От, що роблять ці скоти, безмізкі ліберальчики! Осоружні вони мені ті хакли! Що ж, барани ліберальничать в ім'я галушок і вареників із свинячим салом» (зі «Сьогочасне й минуле», Вісник Українознавства НТШ, III-IV, 1939 р., Львів).

Щож до того, що під керівництвом російського народу український народ повалив поміщицько-капіталістичний лад і побудував свою соціалістичну державу, то про безглуздість такого базікання ми вже говорили в іншому місці. Тут ще раз підкреслимо, що жодної держави, а тим більше соціалістичної, український народ під керівництвом російського народу не побудував. Навпаки, большевицька партія, яка перейняла на себе традиції царських імперіялістів, спираючись на російський народ, довела до нового поневолення українського і всіх інших народів ССРСР, до побудови нової колоніально-експлуататорської системи, до відновлення старої російської імперії, яку лише переіменовано на ССРСР. Тому, хто в цьому вбачає «керівну роль» і «допомогу» російського народу, той робить погану послугу російському народові, бо він усі злочини, що ви-

пливають із цього факту, перетягає на російський народ. Так власне роблять сталінські вельможі.

«Вказівка» кремлівських верховодів про те, що історію України треба розглядати в тісному зв'язку з історією Росії, пам'ятаючи постійно про «керівну роль» російського народу, має метою в основі підірвати самостійність історичного розвитку українського народу, щоб тим самим «доказати», що й далі змагання до самостійності України є, нібито, реакційними, невласливими українському народові, який завжди хотів тільки жити разом із російським народом. Таке висвітлення цілковито направлене також на доказ меншевартості українського народу. Без російського народу український народ не мав би Київської Держави (власливо не був би молодшим співником до цієї держави), не побудував би Січі, Козацької Республіки, без видатної допомоги російського народу його були б з'їли поляки, шведи, німці, турки, антанта, а так російський народ урятував нас. Коли б російський народ не вів був нас за руку («керівна роль»), ми були б і не відродилися, без його «допомоги» ми б не мали Котляревського, Шевченка, Франка, Лесі Українки, Котюбинського і т. д. Якщо так, то постає питання: що ж ми на протязі історії зробили самі, де ми обійшлися без «допомоги» «старшого брата», що ж в такому разі вартий український народ? Коли розглядати історію України в тісному зв'язку з історією Росії, пам'ятаючи при тому про «керівну роль» російського народу, виходить, що на протязі нашої тисячорічної історії ми не зробили самі нічого, що ми самі нездібні обороняти себе, що все, що маємо, досягли тільки завдяки «допомозі» великого російського народу, у якого є ясний розум, стійкий характер і терпіння, державотворчі здібності, войовничість і працьовитість. Український народ усіх цих якостей не має, він і недержавотворчий, і не войовничий, і не працьовитий (він має низьку якість працьовитості — чорноробочість, і єдина його найкраща прикмета — це прагнення жити разом із російським народом. Звідси і сталінський висновок: український народ і далі не може жити своїм власним самостійним життям, ідея Самостійності Україн-

ської Держави, це вигадка чужоземних агентів — українських націоналістів, українському народові повністю відповідає така «державна» як УСРСР, бо тут він має при собі «старшого брата», який завжди порадить, покереує, оборонить.

Таку саму мету переслідує і твердження про **закономірність розвитку історії українського народу**, яка полягає, нібито, в тому, що силою суспільних законів цей розвиток іде в напрямі «возз'єднання» українського народу з великим російським народом. Цю нову закономірність сталінські теоретики відкрили приблизно в 1943–44 рр. і, очевидно, вона повинна бути оголошена за таку, що збагатила максистсько-ленінську теорію ще одним цінним здобутком, за таку, що блискуче підтвердила ленінсько-сталінські перебільшення, а її автор повинен бути оголошений — геніальним (крутієм і брехуном). Ця теза з закономірністю є ще тим вигідна, що вона звільняє від обов'язку доказувати, бо раз щось є закономірним — а що воно таким є, то про це говорить большевицька партія, яка єдина знає секрет викривання таких «закономірностей» і вмє керувати суспільними законами розвитку (це провірено емпірично), — то тим самим немає в цьому жадних сумнівів і дискусій. Советський громадянин, від академіка-історика до домогосподарки, мусить вірити, що так воно є. Хто думав б інакше, той не максист, той агент, зрадник власного народу.

В першу чергу, на основі цієї сталінської закономірности, український народ мусить вірити, що йому від віків притаманне прагнення жити з російським народом, тобто бути поневоленим у російській державі, що загарбання України Росією є закономірним для української історії, що його поневолення — це найбільше щастя для українського народу, бо в наслідку цього поневолення він мав змогу жити разом з російським народом. Те, що ця імперія гнобила його, — це дрібниця, а зрештою, російський народ у цьому не винен, він не був «тюремщиком», а «старшим братом». Можна б подумати, що російський народ уже від початків свого виникнення був запліднений ідеями марксизму, що йому чуже було всяке почуття національного гноб-

лення. Сталінські вельможі забувають (свідомо, бо це роблять сьогодні самі), що російський народ не тільки був знярядям загарбницької колоніальної політики царських імперіялістів, а що царизм також привчив російський народ до гноблення чужих народів, він деморалізував і розбещував його.

Що ж означає **клясовий підхід**? Ми вже бачили при обговоренні питання «найвидачності» російського народу, що цей підхід ідеється зовсім довільно. В числі вивичуваних є не самі представники пригноблених кляс, а й найреакційніші представники самодержавства і поміщицько-капіталістичного ладу, та й кати імперіялісти, як Іван Грозний (засновник самодержавства) чи Петро I (засновник російської імперії). В історії Росії клясовий підхід сьогодні менше потрібний і завжди йде в кут, коли стоїть справа величч російського народу, коли для цієї цілі необхідно притягнути і представників експлуаторських кляс.

В історії України, за русифікаторськими виправленнями, говориться, що клясові інтереси захищали, напр., Виговський, Дорошенко, Мазепа. Вони, «відбиваючи клясові інтереси групи українських старшин-фєвдалів, прагнули надіти на Україну іноземне ярмо лише для того, щоб цим зміцнити свої клясові позиції, одержати більше можливостей для експлуатації українського селянства» («Радянська Україна» № 177, 1946 р.).

Те, що після Переяславського договору московські царі насадили на Україну своїх князів і дворян, що роздали землю своїм вислужникам самоїловичам, коцубеям, те, що нарешті, спираючись на них, довели до повного закріпачення вільного українського селянства, то це вже ніби не клясові інтереси і не експлуатація українського селянства, а щастя для нього. Очевидно, так безсоромно брехати і крутити можуть тільки большевицькі імперіялісти.

Скажемо ще кілька слів про «іноземне ярмо», бо ж і Виговський, і Дорошенко, і Мазепа не просто хотіли скріпити свої клясові позиції, а «прагнули» надіти на Україну «іноземне ярмо». «Виговський хотів підкорити Україну шляхетській Польщі..., Петро Дорошенко... султанській Туреччині... Мазепа... Польщі і Швеції» (там

же). Тільки ті, хто прагнув «приєднання» України до Росії, хто «допомагав» цьому «приєднанню», не прагнули надіти на Україну іноземне ярмо. Іншими словами, ярмо царської Росії, яке надіто на Україну по Переяславському договорі, — це ніби і не ярмо, і що цей термін (так наче б між ярмами була якась різниця), відноситься тільки до шляхетської Польщі, султанської Туреччини, баронської Швеції, а ніяк не до царської Росії. Як бачимо, «іноземне ярмо» — це пугало, призначене для залякування і обдурманювання українського народу, з одного боку, і для зводження наклепів на визначних керівників визвольної боротьби українського народу — з другого боку. І тому Виговський, Дорошенко (названий народом «сонцем руїни»), Мазепа, які прагнули самостійності України, які, рятуючи ослаблену війнами молоду Козацьку Державу перед зазіханням Москви, шукали союзників у Польщі, Туреччині чи Швеції, але ніколи не хотіли віддати України в польське, турецьке чи шведське ярмо, називаються зрадниками російського (і при чому тут російський?!) і українського народів, бо вони, нібито, хотіли «надіти на Україну іноземне ярмо».

А тепер зробимо висновок. Клясовий підхід до історії України — це засіб обезцінювати ту частину історії України, яка говорить про боротьбу українського народу проти Росії, це засіб вибілити всіх агентів і вислужників Москви, виправдати поневолення України, це засіб підірвати в українському народі пошану до тих його національних героїв, які боролися проти Росії, і взагалі замазати традиції нашої героїчної боротьби з російським імперіялізмом. За таким підходом кожний, хто боровся або проповідував боротьбу з Росією, той обстоював клясові інтереси, той прагнув іноземного ярма, той зрадник українського народу. Той, хто допомагав імперіялістичній Росії поневолити Україну — діяв по лінії «відвічних прагнень українського народу» і зовсім не хотів надіти на Україну іноземного ярма. І хоч він був би і князем, і поміщиком, і жорстоко експлуатував українських селян, він не захищав клясових інтересів. Підхід, отже, дуже зручний і вигідний для царського періоду так же само добрий,

як і для большевицького. Власне таким самим шляхом боролися й борються большевицькі вельможі проти українського визвольного руху. Адже ж колись на Петлюру, а сьогодні на Бандеру зводять ті самі наклепи, що й на Виговського, Дорошенка, Мазепу (клясові інтереси, іноземне ярмо). Іншими словами, сталінський клясовий підхід — це шовіністично-русифікаторський підхід

Якщо ж когось із визначних історичних постатей не можна заплямувати п'ятном «зрадників», бо постаті ці занадто пспулярні в народі, то тоді шляхом найрафінованішої **фальсифікації** зображається їх в такому світлі, що постаті ці виходять як вислужники Москви, як такі, що завжди прагнули жити разом із «великим російським народом». В такому світлі представляють большевики напр., Богдана Хмельницького і як найсильніший свій доказ проводять у відомому вже нам висвітленні Переяславський договір. Але крім Переяславського договору є ще й інші факти, а саме: 1) в 1656 р. у Вильні Москва заключила союз із Польщею. 2) в 1657 р. Б. Хмельницький увійшов у союз зі шведським королем Карлом-Густавом X і семигородським князем Ю. Ракочім. Не треба бути істориком, щоб побачити, що ці факти говорять зовсім виразно про те, що віленським союзом Москва фактично й формально зрадила Переяславський договір, що Хмельницький трактував Переяславський договір як політичний союз, а не жодне «приєднання України до Росії», і коли Москва його зрадила, він для забезпечення незалежності України від зазіхань з боку Польщі і Москви, яка вже вспіла виявити свої справжні загарбницькі цілі щодо України, вступив у союз зі Швецією і Семигородом. А ось як, не заперечуючи цих фактів, висвітлює їх за вказівкою ЦК ВКП(б) історик Петровський.

«Веленское соглашение создало некоторые затруднения для осуществления планов Хмельницкого, однако великий гетман не прекращает своей деятельности, направленной на осуществление воссоединения.

Он решил, **сохраняя верность России** (підкр. О. Г.), в то же время поставит русское правительство перед фактом разгрома Польши... Одновременно он стремил-

ся помирить Швецію з Росією...» (Н. П. Петровський, «Воссоединение украинского народа в едином украинском советском государстве», ОГИЗ, 1944 р.).

Основне в цих теревенях — доказати, що Хмельницький, mimo того, що Москва зрадила його, лишився їй на все вірним (от приклад вірности!). І хоч його союз з Швецією і Семигородом якраз заперечує це, для сталінських фальсификаторів воно неважливе. Для них важливе, всупереч фактам й історичній правді, зробити з Хмельницького вірного прихильника Москви.

В такому світлі зображається і Шевченко, і Іван Франко, творчість яких просякнута ненавистю до російської держави, до всіх поневолювачів України, творчість яких просякнута глибокою свідомістю і вірою в Українську Самостійну Державу.

Обговорені основні большевицькі виправлення історії України стосуються також усіх інших народів ССРСР без винятку, бо сталінська русифікаційна політика проходить що до всіх народів за однаковими зразками. «Большевик» № 4, 1945 р., писав: «Основною хибою робіт, присвячених історії окремих народів ССРСР, є штучне відділення історії одного народу з загального історичного процесу народів ССРСР. Такі помилки є в «Історії Казахської РСР», «Історії Якутії», е... в «Нарисах з історії Башкірії»... у книзі з історії Тагариї... Історія народів Росії є історія... їх згуртування навколо російського народу...»

«Керівна роля» російського народу вмовляється напр., казахським народам, історія яких далеко старіша від історії російського народу, що, як відомо, почав складатися щойно в XII ст. Один лише мають тут клопіт, що ніяк не можна дочепити історії російського народу до цих старих часів, як у випадку з Київською Руссю, бо треба перескочити вже на кілька сторіч назад, скажімо, аж до III-го сторіччя перед Христом, коли вже в Грузії був на престолі цар Фарнавадзе. Клопіт клопотом, але все таки він не перешкоджає проповідувати «керівну ролю» щодо цих народів, як і всіх інших, не заважає твердити, що ці народи «від віків» винесли прагнення до «возз'єднання» з росій-

ським народом. Перфідна брехня, обман, фальсифікація дозволяють обминути всі клопоти й перешкоди.

Ось зразок: «Азербайджанський народ через віки виніс і зберіг основи дружби народів... Зокрема треба відмити історично-традиційну дружбу з великим російським народом. Блискучий азербайджанський поет XII ст. Хагані Шірвані присвятив декілька своїх стихів кривнякові галицького князя Ярославів Володимировичу. Великий Нізамі Гянджеві тоді ж — в XII ст. — знав про Росію більше і краще, ніж люди Західної Європи того часу. Багато перлинних стрічок у творах Нізамі присвячено російським героям» (Гейдар Гусейнов, «Об историческом содружестве русского и азербайджанского народов», стор. 1, вид. Інституту Філософії АН АРСР, Баку, 1946 р.).

Як бачимо, надзвичайних аргументів сталінським шовіністам не потрібно. Вистачить, що Шірвані написав кілька стихів про кривняка, до того ж не російського, а українського галицького князя, вистачить, що, нібито, Нізамі, у XII ст. про Росію, якої, до речі, ще й на світі не було, знав більше і краще, ніж люди Західної Європи (дуже солідне наукове твердження), щоб говорити про «дружбу» азербайджанського народу з російським народом, тобто, щоб виводити з цього право на поневолення азербайджанського народу Росією.

Загарбання Азербайджану, як і Кавказу взагалі, пояснюється в той самий спосіб, що й «приєднання» України до Росії, «...З бігом часу зміцніла та російська орієнтація, якої потім придержувалися кращі люди Азербайджану, що вважали більше доцільним зв'язати долю своєї батьківщини з передовою Росією, ніж з економічно-відсталим тодішнім Іраном (аж дивно робиться, як ці «кращі люди» і весь азербайджанський народ уже у XVIII ст., а може, й ще раніше, думали йота в йоту, як це потрібно сьогодні сталінським імперіалістам — О. Г.). Історія показала, що передові люди Закавказзя не помилилися і що Росія, не зважаючи на агресивну політику царизму, відіграла прогресивну ролю в Закавказзі і в Середній Азії» (там же).

Отже ж те, що Росія загарбала країну найстаршої культури, вололюбний Кавказ, що насильно позбав-

ловала землі кавказьких вільних селян, що нарешті, їх закріпачила, що беззаконно знищувала цілі села, що безпощадно здавила (1864 р.) велике повстання кавказьких народів, яке тяглося 40 років, і в процесі якого дійсно об'єдналися всі розсварені дотепер народи Кавказу, та в якому взяли участь найширші працюючі маси, — не суттєве, на те не треба звертати уваги. Ясно чому, бо це не сприяє розвитку «дружби» з російським народом, тобто не виправдує російського імперіялізму. Що там агресивна політика царизму, основне — це прогрес, під чим насправді треба розуміти те, що народи Кавказу в наслідок свого поневолення царською Росією знайшлися також і у большевицькій імперії, і большевицькі імперіялісти можуть душити ці народи, можуть неподільно експлуатувати багатства цих народів, азербайджанську нафту, грузинський марганець і т. д.

Як і в випадку України, всі ті, які боролися проти Росії, — це зрадники своїх народів, це захисники класових інтересів, а ті, що помагали поневолювати свої країни, — це «кращі передові люди». «Найбільш яскравим представником цієї прогресивної течії (злуки з Росією — О. Г.) був видатний державний діяч Азербайджану в XVIII ст. — Фаталі — хан Кубинський, який в березні 1775 р. об'явив себе прибічником Росії» (там же). Наведемо ще один приклад: В 1940 р. в Казані вийшов епос татарського письменника Н. Ісанбета «Ідегей», героєм якого є емір Золотої Орди Ідегей. Зараз цей епос до краю «розкритикований» за те, що в ньому висловлюються «чужі татарському народові націоналістичні ідеї», що визначний «февдал Золотої Орди ворог руського народу, зображається як національний герой» («Большевик» № 4, 1945 р.). Це друге речення власне пояснює, в чому полягають ці «націоналістичні ідеї», «чужі татарському народові»: ворог руського народу не може бути національним героєм татарського народу. Тому, що Ідегей у 1468 р. ходив походом на Москву, він є ворогом не тільки російського народу, а й татарського, але Іван Грозний, який знищив казанське й астраханське ханство, який в морі крові втопив героїчний спротив татар, який, дослівно,

вирізав Казань — столицю татар, — це великий цар-будівник, що здійснював прогресивну роллю і тому заслуговує пошани не тільки в російського народу, а також і в татарського. Ось який блискучий діалектичний сталінський підхід!

Ми вже сказали, що основні русифікаторські напрямки висвітлювання історії стосуються також історії літератури, літератури взагалі, мистецтва, вони є вихідною для масової пропаганди. На цьому місці докажемо це ще кількома прикладами:

Російський народ, як «найбільше передовий у культурному відношенні», вів за собою і український і всі інші народи, — твердять сьогодні сталінські вельможі, і це зовсім відповідає їхній шовіністичній політиці, хоч іде в розріз з фактами і правдою. Візьємо найперше грузинський чи вірменський народи. Всім відомо, що це дуже культурні народи, що їх культура сягає в дуже далекі віки. Не міг, отже, російський народ вести їх за собою. А коли ці народи стрінулися з російською культурою, то вона лише деморалізувала й русифікувала їх, бо власне цю культуру царські імперіялісти зробили одним із засобів свого наступу на національні культури підбитих ними народів.

Не вів російський народ за собою і українського народу, культура якого є далеко старіша за російську. У своїй Київській Державі український народ створив свою могутню культуру (напр. «Слово о полку» з'являється перлиною світової літератури). Сьогодні большевицькі шовіністи ніяк не можуть визнати цього факту, а не будучи в силі заперечити величчя нашої культури Київської доби, вони, як колись царські русифікатори, крадуть цю нашу культуру і штучно примазують до неї російський народ. (Звичайно, разом з його «керівною роллю»). Нагадаємо, що до останнього часу ніхто й не квестіонував цієї очевидної правди, і культура Київської Русі в усіх большевицьких підручниках історії літератури зраховувалася виключно до української культури. Зараз, напр., піддано гострій «критиці» «Нарис історії української літератури», що вийшов на початку 1946 р., виданий Інститутом мови і літератури АН УРСР, між іншим, також за те, що

«культура і література Київської Русі, подані в «Нарисі» «як тільки українські», що на думку ЦК КП(б)У, суперечить науковим положенням (чит. русифікаторським вимогам).

Не вів російський народ українського і в пізніший період, напр., в XVII ст. і першій половині XVIII ст., бо ще і в цей час російський народ у порівнанні з українським був відсталий у культурному відношенні. Тут скоріше можна говорити, що було навпаки. В Україні в цей час народні школи існували майже в кожному селі, грамотність населення була дуже значною, в Чернігові і Переяславі, а пізніше в Харкові існували колежіями, а Києво-Могилянська Академія постачала вчених не тільки Україні, а й Московщині (Епіфаній Славинецький, Семен Полоцький, і інші). Цар Петро I, переводячи свої культурні реформи в Росії, оперся власне на українців — вихованців Києво-Могилянської Академії (Дмитро Туптало, Степан Яворський, Теофан Прокопович і інші), бо в Росії не було тоді високоосвічених людей. Взагалі відоме переманювання й насильні вивожування не тільки вчених з України до Росії, а й поетів, співаків, композиторів (Бортнянський, Родель). Видання Києво-Печерської друкарні розходилися також дуже широко поза межі України. Якщо ж, отже, російський народ у культурному відношенні не вів українського народу в XVII ст., то тимбільше не міг його вести в XII ст.

Велику культуру творив український народ, коли жив самостійним життям або користувався бодай певною автономією, але коли Росія його повністю поневолила, то «передовий» російський народ так вів за собою український, що в другій половині XVIII ст. довів українську культуру і літературу до повного занепаду. І тільки власними силами пробуджений на початку XIX ст. український народ вступив знову на шлях свого культурного розвитку і створив нову велику літературу. В цьому немає ніякої заслуги російського народу, ніякої «допомоги» він українському народові не подав. Це така безспірна правда, що цього навіть не важилися написати автори згаданого вже «Нарису історії української літератури», книги, який ніяк

не можна приписати науковій об'єктивності. За це їй попалося їм від ЦК КП(б)У. «В „Нарисі” не знайшов правильного відображення вплив на українську літературу руху декабристів, діяльності Бєлінського, Чернишевського, Добролюбова, великого пролетарського письменника Горького й ігнорується такий вирішальний фактор у формуванні нової соціалістичної ідеології, як розвиток марксизму в Росії і роля партії більшовиків («із постанови ЦК КП(б)У «Про перекирення і помилки у висвітленні історії української літератури в «Нарисі історії української літератури», 24. VIII, 1946 р.). Іншими словами «допомогу», якої взагалі не було, більшовики намагаються перепачкувати через декабристів, Чернишевського, Бєлінського, Горького і... більшовицьку партію.

Якщо йдеться про висвітлення в «Нарисі» відношення російської культури до української, то «Постанова» ЦК КП(б)У робить такі закиди «Нарисові»: «Автори „Нарису” ...ігнорують спільне походження, єдність і взаємодіяння в історичному розвитку російського й українського народів, їх мови і культури. Тому в «Нарисі» історія української літератури не показана у взаємозв'язку з іншими спорідненими літературами, особливо з російською літературою...

В «Нарисі» не показано великого і плідного впливу російської культури і літератури, замовчується їх зв'язок, перебільшується вплив західно-європейських літератур». Це, як бачимо, те саме, що розглядати історію України «у тісному зв'язку» з історією Росії, не забуваючи про «керівну роллю» російського народу. Ці «показування» «взаємозв'язку», «великого і плідного впливу російської культури і літератури» мають метою заперечити самостійність розвитку української культури, звести її до якогось придатку російської культури чи в кращому разі, сумішки її впливів і позбавити таким чином українську культуру її національного обличчя власної величі.

Цій самій цілі служить і «класовий підхід» до історії української літератури, брак якого також закидається в згаданому вже «Нарисові історії української літератури». «Історія української літератури»

висвітлюється в «Нарисі» поза зв'язком з боротьбою класів, як процес ізольований від цієї боротьби. Автор «Нарису» ігнорує класову боротьбу як основний закон розвитку класового суспільства і замість цього надають вирішальну роль в розвитку творчості письменників національному моментові (там же).

Насправді автори «Нарису» не ігнорують класової боротьби, але не розглядають її за останніми вимогами. Для прикладу наведемо одне місце з «Нарису», яке викликає зараз бурю нападів: «Реакційна політика російського царату і цісарсько-королівського уряду Австрії — читаємо на сторінці 108, — позбавляла наш народ можливості вчитися рідною мовою. Українське дворянство у своїх класових інтересах відходило від української культури, і багато талановитих українців, напр., Рубан, Богданович, Капніст, Погорільський, Гоголь, — стають учасниками російського культурного процесу, хоч і використовують українську тематику і в деяких своїх творах» (за «Радянською Україною» № 144, 1946 р.).

З наведеної цитати бачимо, що автори «Нарису» не ігнорували класової боротьби. Це місце не подобається сталінським шовіністам саме тому, що автори «Нарису» негативно оцінили явище переходу українців до російської культури, яке сьогодні оцінюється більшовицькими русифікаторами як явище прогресивне. «Безперечно, прогресивним явищем є факт співпраці більшості українських діячів у російській літературі і навіть цілковитого переходу деякого з них у російську літературу — пише «Пропагандист» і «Агітатор», журналі ЦК КІП(б)У. І тому зовсім неправильно те, що автори «Нарису» ставлять перехід ряду українців у російську культуру в якийсь, хоч не безпосередній, зв'язок з реакційною політикою російського царизму («Пропагандист і Агітатор» № 6, 1946 р.). Очевидно, було б ще більше прогресивним, коли б взагалі всі українці перейшли до російської культури, коли б взагалі не було окремої української літератури (це задумана, невисловлена, але зовсім очевидна мрія більшовицьких русифікаторів).

Як і в історії України, так і в історії української лі-

тератури з класовим підходом підходиться до тих, хто виступав проти Росії, класовий підхід потрібний на те, щоб применшити вартість і могутність української літератури, що стоїть у зв'язку з применшенням значення українського народу взагалі. Ми знаємо, що відроджена українська література є результатом пробудження українського народу і постійного зростання національної свідомості. За своїми ідеями наша література національна й демократична, і не могло бути інакше в народі, який боровся за своє національне й соціальне визволення, в народі, у якого експлуаторські класи були рівночасно чужонаціональними (з походження або в наслідок асиміляції) і представляли собою як національне, так соціальне гноблення. Тільки незначна частина українського дворянства, і то в першу чергу, дрібнішого, що було сильніше зв'язане з народом, включилася в процес культурного й політичного відродження українського народу. Класовим підходом найновішого видання сталінські вельможі думають заперечити цей очевидний факт самостійного розвитку української літератури й її національно-визвольного характеру, бо зрозуміло, це їм заважає в їхніх шовіністичних русифікаторських плянах.

Сучасна українська радянська література — це фактично ніяка художня література, а пропагандивно-агітаційна макулятура, призначена на затрунування і розкладання душі українського народу. Факт повного занепаду цієї «літератури», відсутність високохудожніх творів констатують самі більшовики. Ця література за своїм характером не національна, а вірнопідданча, бо служить виключно інтересам сталінських вельмож. Та не зважаючи на те, що нею весь час «керувала» партія, вона все ж таки не відповідає сьогоднішнім русифікаторським вимогам.

Що найбільше коле в очі сталінських шовіністів в цій літературі, побачимо на одному прикладі. Письменниця Варвара Чередниченко написала оповідання «Я — щаслива Валентина», героїнею якого є радянська жінка Валентина. В ньому є одно таке місце. Начальник військового шпиталю питає Валентину:

— «Чи на Україні вчать історії про мого предка Де-м'яна Гнатовича Многогрішного?»

Валентина відповідає: «З 1668 р. по 1672 р. був гетьманом Лівобережжям. Потім у Москві стояв на вколішках, поклавши голову під катову сокиру, а в останню хвилину цар Федір Олексійович прислав гінця — дарував життя і заслав з братами й усіми родичами в Сибір» (за «Радянською Україною», № 163, 1946 р.).

Зацитувавши це місце, большевицький критик вигукує: «...Що спільного має це все з інтересами радянських людей!» На його думку для цих людей інтерес представляє тільки розбудова воєнної промисловости й експлуатарських колгоспів, а не їх минуле. Суть тут у тому, що це минуле, що того роду картини, як це одну з них намалювала Чередниченко, будять і підносять національну свідомість, що вони не сприяють зміцненню «дружби з великим російським народом», а це власне ніяк не відповідає інтересам сталінських імперіалістів, бо ці інтереси, вимагають забити національне почуття українського народу, його любов до свого минулого, представити це минуле викривленим і сфальшованим. З цього шовіністичного погляду небезпечним з'являється приписування імперіалістичних злочинів вже навіть царям, як це зробила Чередниченко, згадавши про долю гетьмана Многогрішного.

Тому також большевицька критика накидається на Романченка за те, що будучи у Відні і мріючи у своїх поезіях про Україну, згадує «волинські гаї і мохом покриті козацькі могили, де в Січі за волю і правду ходили незборні славлені предки мої» і на Ржепедьку за те, що в своїй оповіданні «Сім'я Басарабів» вона написала, що українське населення Галичини боялося російської армії, коли вона зайняла Галичину в 1914 р. (треба було написати, що населення Галичини радо вітаю російську армію); на Масенка, Кундзіча, Смілянського і інших.

Большевицькі імперіалісти, ідеалізуючи все те, що російське, без різниці чи воно імперіалістичне, чи демократичне, ідеалізуючи російських царів, катів, російські загарбницькі походи, поборюють у неросійських народів, навіть найменше захоплення їхнім ми-

нулим. Вони хочуть, щоб українські письменники і поети писали не про «порослі мохом могили», не про «Січ», де за волю і правду ходили незборні славлені предки мої», не про боротьбу українського народу з усіми імперіалістами, в тому числі і російським, вони не хочуть цього, вони бояться цього. Вони хочуть, щоб українські письменники звеличали великий російський народ, його «керівну роллю», дякували за його видатну «допомогу», щоб писали про споконвічне прагнення українського народу до «воз'єднання з російським народом». Вони хочуть, щоб ці письменники вибілювали злочини сталінського імперіалізму, щоб писали про національну рівноправність, про розцвіт України, про «щасливе й заможне» життя українського народу, в той час, коли Україна обернута в колонію, коли вона посилено русифікується, коли український народ жорстоко знищується, коли мільйони гинуть із голоду.

В цьому, власне, напрямі, тобто в напрямі остаточної й відвертої русифікації зараз і перебудовується «українська радянська література». Перебудова ця переводиться під відомими кличами боротьби з «національною обмеженістю», «романтизуванням минулого», з «тенденцією відходу від проблем сучасности», з «зниженням художнього рівня».

Піддано «критиці» всі літературні журнали: «Вітчизна», «Дніпро», «Радянський Львів», «Перець». По-заміновано редакції тих журналів. Зміни переведено в СРПУ, з голови якої усунено Рильського і заступлено Корнійчуком. Шантажовані Рильський, Панч, Городської, Бажан, Смілянський, Масенко і інші визнали і рішуче «засудили» свої «помилки» та зобов'язалися їх виправити.

Ось зразок такого виправлення:

Серед темних борів, серед тихих лісів
Славне місто цвіте красою,
І одних там церков сорок є сороков,
І зовється те місто Московою.
І зростає воно, і шумить, як вино
І цвіте наче квітка на сонці,
І живуть там брати, що нам з ними іти,

Наші вірні брати-оборонці!
Ворогам не дамо ми ніколи в ярмо
Ні Москви, ані Києва, браття!
Ми родина одна, кров нас братня єдна,
Древня віра і давнє завзяття!
Ми за волю свою стоїмо у бою
Незрушимо міцною стіною,
Ми найдемо в віках щастя ясного шлях,
Коли буде наш Київ з Москвою.

М. Рильський

Для доповнення скажемо ще дещо про **драматичну літературу і театр**, які, в цьому немає сумніву, також поставлені на службу русифікаційній політиці сталінських вельмож. Що так воно є, найкраще доказує остання постановка ЦК КП(б)У «Про репертуар драматичних і оперних театрів УССР і заходи до його поліпшення», з якої наведемо виїмки.

Сучасному театрові і драматичній літературі постановка закидає між іншими такі недоліки: «витіснення з репертуару п'єс на сучасні теми», показування п'єс, що «прикрашують минуле в ідилічні тони, проповідують віджилі ідеї, відсталі погляди», що «у деяких п'єсах мають місце прояви національної обмежености, помилки й перекручення буржуазно-націоналістичного характеру («Чому не гаснуть зорі» Копиленка, «Я живу» — Пінчевського). У творчості деяких драматургів ідеалізуються предстванки експлуататорських клас минулого, не показується класова боротьба між гнобителями і пригнобленими в дореволюційному класовому суспільстві, вихваляються пережитки старовини, замовчується братерство і дружба українського й російського народів...»

«ЦК КП(б)У ставить перед драматургами України завдання — створити яскраві художні твори про перемогу радянського ладу в нашій країні, про велику вітчизняну війну, про героїчну працю радянських людей, про сталінську дружбу радянських народів, про споконвічне братерство українського народу з великим російським народом, про керівну роль партії Леніна-Сталіна в житті радянського народу... Драматурги, театральні критики повинні приділити особли-

ву увагу вихованню трудящих мас українського народу в дусі непохитної дружби радянських народів, любови до великого російського народу і ненависти до всіх ворогів українського працюючого люду, в тому числі до найлютіших ворогів українського народу — українсько-німецьких націоналістів» («Радянська Україна», № 202, 1946 р.).

Як видно, то це ті самі завдання, що ставились перед історією, історією літератури, а саме: плекати в українському народі почуття меншевартости, паралізувати національну відпорність, убивати національну свідомість, маскувати російсько-більшевицький імперіалізм, полегшувати русифікацію українського народу.

Питання мови й русифікаційній політиці приділяється, очевидно, дуже багато уваги. Тут можна виділити три основні моменти цієї політики.

Поперше, російську мову всіма засобами накидається українському народові, по її боці створюється штучно переваги, її ставиться фактично в упривілеюване становище перед українською мовою. Російська мова панує неподільно в армії, вона фактично є мовою в адміністрації, в судових, партійних і профспілкових органах. В школах російській мові приділяється особлива увага, а в вищих школах не тільки дуже багато дисциплін викладається російською мовою, а й ведуться нею цілі відділи. Російські школи, яких в Україні дуже багато, забезпечуються кращими учительськими силами, майже вся наукова література, журнали видаються російською мовою (напр., журнал Наркомздоров'я України «Врачебное дело»). В Україні російською мовою видається дуже багато газет, при чому російські краще редагуються й поміщають вчасніший матеріал (пор. «Правда України» і «Радянська Україна», «Львовська Правда» і «Вільна Україна»). Доходить до того, що на кожній книжці УДВ, виданій українською мовою, обов'язково подається заголовок російською мовою з припискою «на украинском языке». По бібліотеках багато художньої російської літератури не в перекладах, а російською мовою, щоб змусити українського читача, читати ро-

сійську книжку. Це власне і є ті переваги, створювані штучно, але з точною метою.

Подруге, створюючи штучні переваги по боці російської мови, ставлячи її в упривілейоване становище, серед українського народу плекається любов до російської мови, як мови — «найкультурнішої», як мови «передового» російського народу. «Зокрема треба приділити якнайбільше уваги вивченню учнями російської мови, мови братнього російського народу, мови Леніна і Сталіна, Пушкіна і Гоголя, Чернишевського і Добролюбова, Тургенєва і Л. Толстого, Салдикова-Щедріна і М. Горького, мови, якою написані чудові твори Сеченова, Павлова, Менделєєва і Ваха, Тімірязєва і Лисенка, Лобачєвського і Крилова, Бурдена, Сперанського і багато інших російських учених світового значення...

Добре поставити викладання її, розвинути в учнів інтерес до неї, ширити російську книжку серед них — це дуже важливе завдання як педагогічне, так і політичне, як наукове, так і загальнокультурне» (з промови проф. Чавдарова на міжобласній нараді учителів у Львові, 5-9. січня 1945 р.).

А ось як пояснював Калінін потребу вивчення російської мови червоноармійцям неросійської національності: «Воно (вивчення — О. Г.) вкрай необхідне. Без російської мови в армії не обійдешся. Російською мовою складені наші військові статuti, нею пишуться бойові накази, подаються команди. Російська мова — мова Сталіна. Цією мовою звертається до радянських людей, до червоної армії наш вождь товариш Сталін» («Сопутник агітатора» № 15-16, 43 р.).

Отже ж спочатку російською мовою пишеться статuti, накази, видається команди, словом вводиться російську мову в армії, а потім пояснюється червоноармійцям, що російську мову треба вивчати, бо нею писані статuti, накази і т. д. Спочатку тільки російською мовою видається технічні підручники, а потім говориться студентам, що російську мову треба вивчати, бо нею писана вся технічна література.

Потрете, стирається окремішності української мови і штучно наближується її до російської мови. Ширше

висвітлити це питання не дають нам рамки нашої статті, а зрештою немає й потреби, бо большевики самі до цього признаються. У передмові виданого 1946 р. нового «українського правопису» виразно зазначається, що однією з керівних настанов при складанні цього «Правопису» було «у таких моментах, які за їх природою є спільні з іншими мовами, забезпечити єдність з правописами братніх народів радянського Союзу, особливо російського, орієнтуючись на останній проект державної комісії». Фактично ж «Правопис» ще даліше наближено (такі наближення він уже переходив) в цілості до російської мови, а не тільки в моментах, що за їх природою є спільні. Це наближення особливо кидається в очі, коли порівняти цей «Правопис» з «Правописом» ВУАН, прийнятим у 30 роках (1927 р.).

«Застрельщиком» русифікаційної політики являється **партія**. Вона власне ініціює її, очолює, розробляє заходи для її здійснення, доглядає за її здійсненням. Власне партія керує фізичним винищенням українського народу. Власне вона слідує за виконанням біроблених нею заходів, направлених на руйнування нашого духовно-культурного життя, власне вона як «керівне ядро» всіх організацій, здійснює через них свою злочинну русифікаційну політику, деморалізує, розкладає народню душу, при тому вона розпоряджає величезними технічними засобами, великими пропагандивним апаратом, що їй дає монопольне становище в кермі державою. Все це приходить тим легше, що вона сама вже давно зрусифікована, що очищена від людей типу Шумського, Скрипника, Хвильового, не знаходить жодного спротиву в своєму нутрі, як це діялось до 30 років, коли для задоволення «хахлів» треба було піти на мниму українізацію. Сьогодні можна дозволити собі на більш одвертий курс. До того ж час нагнить, а всі попередньо русифікаційні заходи завели.

Вірним помічником партії в цій політиці є **органи управління**, від ради «міністрів» починаючи, а на низових клітинах кінчаючи, а в перш усього імперські

органи насильства НКВД і НКГБ, які навіть за своїм персональним складом є чисто російські.

На послуги партії у русифікаційній політиці поставлені **школи** нижчі, середні і вищі (на це ми вже часто вказували, обговорюючи питання мови як засіб русифікації), щоб вони дегенерували молодь, щоб виховували їх на яничарів, на зрадників власного народу. Очевидно, що, подаючи молоді сфальшовану, в тому вигляді, як це ми показали, історію України, історію літератури, взагалі пошлу і безідейну літературу, прищиплюючи молоді в першу чергу любов до російської мови, плекаючи в неї захоплення російською культурою, при повній ізоляції цієї молоді від всього, що могло б відродити її національну свідомість, гордість, ненависть до поневолювачів, — та молодь, вийшовши зі шкіл, іде в життя духовно викривлена, національно скалічена, зрусифікована. І хоча б вона ще називала себе українською, то по своїй душі, по своїй думанні, по своїй замилюванню — вона вже російська.

Середовищем, де ведеться поширена русифікація, являється **червона армія**. Червоноармійців виховується виключно на імперіялістичних традиціях російської армії, традиціях підкорення інших народів. Традиції визвольної боротьби поодиноких народів нещадно викорінюється. Якщо навіть і приводиться червоноармійцям як приклад когось із їхніх народів, то це зрадників, тих, які допомагали Росії поневолювати їх власні країни, або в зовсім фальшивому світлі представляється тих національних героїв, які дуже популярні в цих народів. Всіма засобами шантажу і підлого обману накидається червоноармійцям російську мову не тільки як службову, а й як розговірну. Доходить до того, що червоноармієць по роках служби в ЧА забуває рідну мову, або засмічує її наполовину русизмами, чи, що більше, соромиться і свідомо зрікається своєї рідної мови. Щойно рідне середовище лікує його від цієї зарази.

З неменшою силою русифікація проводиться і в **господарському житті**. Вже сам факт, що всі важливі галузі господарського життя України безпосередньо

підпорядковані Москві, надзвичайно полегшує процес русифікації. Службова мова в господарському житті російська. Службовці, інженерно-технічний персонал, кваліфіковані робітники — це в більшості росіяни. Промислові осередки в Україні мають не українське, а російське обличчя. Коли до цих осередків приходять молоді українські робітники, вони грізнуть у російському багні. Російський елемент зараз продовжує посиленими темпами напливати на Україну.

Наведемо приклад такого **насаджування російського елементу на Україну**, а рівночасно покажемо, як висвітлює це насадження большевицька преса, що послижить нам разом за приклад політично-масової роботи. «З різних міст Росії на наш промисл (4-ий нафтовий промисл у Бориславі — О. Г.) щодня прибуває обладнання, приїжджають спеціалісти, нафтовики, геологи. Наші російські брати допомагають відбудувати зруйноване німецькими загарбниками нафтове господарство... На промисл приїхав головний геолог Ластовнік, інженер Софронов, технік-геолог Попова, геолог Пугач... Робітники Уралу прислали над варстати-качалки «СК-7» і «СК-10», робітники Москви прислали 20 глибоких насосів, 20 електромоторів та багато іншого устаткування... Понад 30 спеціалістів прислала до нас на роботи братія Росія... Щоденно і в усьому ми відчуваємо піклування і допомогу великого російського народу. Тільки цього року робітники одного нашого промислу одержали від іванівських текстильників понад 10 000 метрів мануфактури, 200 пар взуття та багато інших товарів» («Радянська Україна» № 160, 1946 р.).

Прочитавши ці рядки, можна б подумати, що Росія — це не метрополія, де зосереджена машинобудівельна промисловість, текстильна промисловість, а якась всесоюзна ЮНРРА, що постачає порядком допомоги і машини, і текстильні вироби, і взуття, а російський народ — це вроджений народ-альтруїст, що роздає по 10 000 м. мануфактури, по 200 пар взуття і посилас кому потрібно своїх фахівців для допомоги. Так оце безлічно називається «допомогою» колоніальну систему господарювання, штучне насаджування російського

елементу в Україну, а український народ за те, що в нього не розбудовується машинобудівельна промисловість, за те, що текстильні виробники не можуть купувати в іванівських робітників, словом, за те, що його країна є колонією і ринком збуту для російської метрополії, за те, що по 30 роках «допомоги» з боку «старшого брата» він ще й тепер не має потрібної кількості фахівців, заставляється дякувати й бити поклони перед російським народом. Ось закінчення довгої молитви — подяки, що її склали для російського народу сталінські виступники:

«Твій ясний розум, стійкий характер і терпеливість, багатирський російський народ, є для нас прикладом. У всіх тяжких випробуваннях історії стояв ти гордо, непорушно, утвердивши свою провідну силу серед народів нашої країни.

Нам не страшні ніякі вороги, ніякі труднощі, ніякі випробування, бо ми з тобою, з найвидатнішою нацією серед усіх націй, які входять до складу Радянського Союзу, бо ми непохитні в своїй дружбі з тобою, у своїй любові й пошані до тебе, бо ми є єдині в Радянській Вітчизні» (із звернення VII сесії Верховної Ради УСРСР до великого російського народу 30. VI. 1945 р.).

Та даремно шаліють сьогодні сталінські імперіалісти, даремно намагаються докінчити того, чого не потрапили зробити царські шовіністи, русифікатори. Український народ, який зумів стати на ноги і голосно заявити про свої права в той час, коли царські імперіалісти думали, що вже навіки поховали Україну, зуміє відстояти також і цим разом свою національну окремішність, зуміє опертися новій русифікаційній політиці большевицьких імперіалістів. Цьому новому русифікаторському наступові український народ протиставить сьогодні не лише свою стихійну відпорність, а й сильну національну свідомість і організованість. Український народ сьогодні має розбудований свій революційно-визвольний рух, має досвідчений революційно-політичний Провід, і це є найбільшою запорукою його успішної боротьби і перемоги.

II. Полтава

КОНЦЕПЦІЯ САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ І ОСНОВНА ТЕНДЕНЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СВІТУ

Концепція Самостійної України — це передусім, концепція самостійної української держави, побудованої українським народом на його етнографічних землях.

Як показує вся історія людства, прагнення народу до самостійного державного життя є його **органічним природним прагненням**. Кожен народ завжди старався забезпечити своє існування і створити найкращі умовини для свого розвитку через власну державну організацію. У власній державній організації і через неї кожний народ найкраще, найповніше проявляє завжди своє національне «я».

Глибоко-органічним, природним прагненням є і прагнення українського народу до самостійного державного життя. Це прагнення завжди було властиве українському народові. Керуючись цим прагненням, український народ побудував у X-XI ст. ст. першу в своїй історії державну організацію — Київську Русь. Керуючись цим прагненням, український народ побудував у 1648 р. свою власну державну організацію — Козацьку Республіку. Керуючись цим прагненням, український народ утворив у 1918 р. на своїх землях Українську Народню Республіку. Керуючись цим прагненням, український народ ніколи не переставав, як і не перестав тепер, боротися за своє національне, політичне визволення в періоди бездержавного існування. **Концепція Самостійної України**, що за її здійснення бореться сьогодні український народ, є, отже, насамперед **виявленням природного прагнення українського народу до самостійного державного існування**.

Передрук праці П. Полтави під тим же заголовком із збірника «Позиції українського визвольного руху», Мюнхен 1948.

ня, притаманного йому від самого початку його історичного існування.

Концепція Самостійної України зродилася також як результат глибокого історичного досвіду українського народу.

У боротьбі проти степових орд, у боротьбі проти імперіалізму російських царів і польської шляхти українському народові не вдалося втримати безперервно на протязі своєї історії свою національну державну організацію. Київська Русь впала під ударами татар. Козацька Республіка не встоялася у боротьбі на два фронти: проти царської Росії і шляхетської Польщі. Після упадку Польщі українськими землями поділилися Росія і Австро-Угорщина. Українська Народна Республіка впала в боротьбі проти большевицької Москви та імперіалістичної Варшави. В межах чужонаціональних держав український народ цілі сторіччя терпів жорстокий гніт, визиск, знущання. В той час, коли інші народи робили величезні кроки вперед у всіх галузях свого життя, український народ щораз більше підупадав: він попадав у щораз більше безправне становище, в щораз більші економічні злидини; знущання окупантів із його мови, культури, звичаїв ставали щораз більше нахабні. Це безправне становище українського народу в основному не змінилось й тоді, коли наставали навіть деякі зміни в режимах імперій, в межах яких він перебував. Усякі «демократичні» реформи в Відні, «соціалістичні» революції у Москві не впроваджували жадних суттєвих змін у невільницьке становище українського народу.

В такій ситуації українському народові неважко було зрозуміти, що єдиною причиною всіх його лих є брак національної незалежності, брак власної самостійної держави. Конкретним могутнім виявом цієї свідомості є утворення українським народом у 1918 р. — на руїнах царської Росії та Австро-Угорщини — Української Народньої Республіки, а далі вся та героїчна збройна і політична боротьба, що він її вів в обороні цієї держави впродовж 1918-20 рр. Конкретним могутнім виявом цієї свідомості є та революційна підпільна боротьба, що її вів український народ за свою са-

моїтину державу в період між двома світовими війнами, та революційна повстанська боротьба, що її розгорнув український народ проти гітлерівських та московсько-большевицьких окупантів у період другої світової війни і що її проти московсько-большевицьких окупантів він і далі веде сьогодні, після закінчення другої світової війни.

І саме та обставина, що концепція Самостійної України зродилася з природного прагнення українського народу до самостійного державного життя і що вона зродилася як наслідок його власного болючого історичного досвіду — саме ця обставина вирішує про те, що ця концепція є для українського народу тією найвищою істиною, проти якої не має жадного аргументу, спроможного її зруйнувати. Саме та обставина, що концепція Самостійної України відповідає найглибшим, віковим прагненням українського народу і що вона зродилася як висновок з тих кількох сторіч, що їх прожив український народ в умовах окупантського гніту і визиску, вирішує про те, що ця концепція — найбільш логічна, реальна, життєва, отже, єдиноправильна і єдиноможлива для українського народу політична концепція. Саме ця обставина вирішує також про те, що український народ ніколи не перестане боротися за повне здійснення цієї концепції, хоча б навіть це коштувало йому найбільше жертв, і хоча б проти себе він мав увесь світ.

Концепція Самостійности України — це, також, концепція такого суспільного ладу в майбутній Українській Державі, за якого не існуватиме експлуатація (визиск) людини людиною. Цей лад буде спиратися на національно-державну й кооперативну власність у промисловості, банківій справі, торгівлі, на національно-державну власність на землю при індивідуальному або колективному, в залежності від волі населення, землекористуванні.

Така концепція суспільно-економічного ладу в майбутній Українській Державі, насамперед, відповідає фактичному становищу в цьому відношенні на українських землях сьогодні. На українських землях не існує сьогодні приватної власности ні в промислово-

сті, ні в торгівлі, ні в банківській справі, не існує приватної власності на землю. Економічна експлуатація українського народу основана сьогодні на колоніально-безправному політичному і економічному становищі України в системі большевицького ССРСР. Соціальне поневолення українського працюючого народу здійснює сьогодні кляса большевицьких вельмож, упривілейована політично і, вслід за цим, економічно. І саме ці два моменти — колоніальне становище України в системі большевицького ССРСР і соціальне поневолення працюючих мас українського народу большевицькими вельможками — саме ці два моменти і гірко інше становить основну причину економічних злиднів українського народу сьогодні. Ці два моменти зникнуть, коли український народ здобуде повну політичну самостійність і побудує свій внутрішній політичний і суспільний лад на справедливих демократичних основах. Тоді, і лише тоді, **принципи суспільної власності** можна буде повністю поставити на службу українському народові, — народові селян, робітників та інтелігенції. Лише тоді **принципи суспільної власності** стане основою справді щасливого, справді заможного, справді культурного життя українського народу, стане могутнім рушієм розвитку продукційних сил України. Поворот до капіталізму у випадку України був би в кожному відношенні кроком назад, регресом. Такий висновок зробив український національно-визвольний революційний рух, враховуючи **весь дотеперішній досвід людства в цьому відношенні**, в тому числі і **досвід українського народу, враховуючи погляди на ці справи найбільш авторитетних передових представників як науки, так і практичної політики.**

Український народ, як і кожний народ у світі, не живе ізольовано: він живе серед багатьох народів, — своїх ближчих і дальших сусідів. Не відбувається ізольовано, широко беручи справу, і визвольна боротьба українського народу. Вона відбувається в той час, коли десятки народів світу борються, часто також дуже завзято, за здійснення своїх політичних і суспільних ідеалів. Вона відбувається в той час, коли десятками мільйонів людей у світі, духовною елітою люд-

ства, відповідальними керівниками світової політики оволодівають певні ідеї. Нам цікаво з'ясувати, отже, який зв'язок існує між боротьбою українського народу і тим усім, що діється тепер у світі. Йдеться про те, щоб вияснити, чи прагнення українського народу збігаються з такими ж прагненнями більшої частини світу, чи український народ, борючись за Самостійну Україну, йде в ногу з тим усім, що доконується в світі, чи навпаки. Позитивна відповідь на ці питання означатиме не лише те, що українському народові буде легше здійснити свої прагнення тому, наприклад, що він може розраховувати на співчуття, зрозуміння, навіть, можливо, на підтримку для своєї боротьби з боку свого оточення. **Позитивна відповідь на ці питання означатиме насамперед те, що визвольна боротьба українського народу становить органічну частину того великого історичного процесу, який відбувається в цілому світі, що ця боротьба, з точки зору цього процесу, є цілком закономірне явище, викликане могутніми діючими у всесвітньому масштабі, непереможними силами.** Позитивна відповідь на ці питання означатиме, що визвольна боротьба українського народу не є тією колодою, що впала впоперек шляху історичного розвитку і гальмує його просування вперед, а що ця боротьба є одним із струмків, який, пливучи в спільному напрямі, вливається у загальне річище історичного потоку, посилює його і прискіпує через те його просування вперед. З'ясувати ці всі питання саме і означає з'ясувати, оскільки концепція Самостійної України відповідає розвитковим тенденціям сучасного світу.

Сучасний світ, який уже давно увійшов у смугу величезних політично-суспільних перемін, сьогодні ще далеко не стабілізований. У всьому світі, серед більшості народів, в тому числі і серед найбільш цивілізованих, доконуються дуже корінні переміни, зникають одні, часто великі і могутні, держави, а на їх місця появляються інші. Серед великих потрясень руйнуються одні політичні форми та інституції, відживають свій вік одні ідеї, а їх місце займають інші. Щораз більше довір'я втрачають у суспільствах старі

принципи суспільно-економічного ладу і поширюються інші погляди, протилежні старим принципам. У зв'язку з цим для українського національного визвольного руху важливою справою є знати, оскільки він являє собою те нове, об'єктивно-прогресивне, яке тільки, хоч би серед великих мук, народжується у світі — отже, те нове, до якого належатиме майбутнє. Бо так дотепер завжди було в історії. Серед великих потрясень руйнувався старий світ і родився новий, родилися нові політичні і суспільні форми, які в порівнянні до старих були завжди більше прогресивними. Вони тому і завойовували майбутнє. Перед лицем тих усіх великих перемін, які dokonуються в сучасному світі, українському національно-визвольному руху важливо з'ясувати собі те, що він собою становить так у всесвітньому історичному аспекті, як і в аспекті історії українського народу: епілогом минулого, яке відмирає, чи прологом майбутнього, яке лише народжується і перемагає і якого жадна сила не зможе зупинити на його шляху вперед аж до повної перемоги.

Поставлення цих двох питань: 1) чи наша боротьба є згідна з розвитковими тенденціями сучасності і 2) чи вона є тим новим, яке лише народжується у світі, отже, тим новим, до якого належить майбутнє — поставлення цих двох питань є актуальне не лише з огляду на події, які відбуваються сьогодні в світі. Воно актуальне також з огляду на ті напади, яких зазнає український національно-визвольний рух із боку своїх найзапекліших ворогів — з боку московсько-більшевицьких імперіялістів та їх агентів. Вони докладають усіх зусиль на те, щоб довести, що український визвольно-революційний рух, нібито, реакційний, що він не відповідає сьогodнішній дійсності ні в Україні, ні в світі і що він, як невідповідний «об'єктивним законам суспільного розвитку», не може перемогти. Ось що пише, наприклад, в цій справі якийсь Новиченко:

«Всякій реакційній ідеології (має на увазі ідеологію українського націоналізму — П. П.) завжди бракує хоча б за видимістю переконливих аргументів, які вона могла б брати з сучасної дійсності. І

це пояснюється дуже просто, бо сама дійсність з основними тенденціями її розвитку є найсильнішим доказом проти такої ідеології» («Радянська Україна» від 30. 3. 1946 р.).

Позитивна відповідь на поставлені нами питання буде доказом того, до якої міри брехливі такі, як от ми зачитували, і їм подібні погляди московсько-більшевицьких імперіялістів та їх агентів, що їх вони поширюють серед українського народу. А «переконливих позитивних аргументів» всяким Новиченкам і їм подібним радимо пошукати в підпільній літературі українського революційно-визвольного руху, в його програмі, в самому житті. Там вони її знайдуть у такій кількості, яка певно задовольнить кожну неупереджену, здібну самостійно думати людину.

I.

Концепція Самостійної України, національно-визвольна революційна боротьба українського народу становить складову частину тієї загальної проблеми, що її звичайно окреслюють як «національне питання». Національне питання виникло в наслідок народження ідеї нації. В нашій статті ми в основному займемося розглядом того, як виникла і розвивається ідея нації, як одна з тих основних сил, які впливають на формування сьогodнішнього історичного процесу, яка вага і становище цієї ідеї серед усіх інших факторів, що формують історичний процес, як практично розв'язується національне питання впродовж останнього сторіччя, наскільки воно актуальне і сьогodні, як воно може розвиватися в майбутньому.

Ідея нації, в сучасному значенні цього поняття, виникла в період Великої Французької Революції. Французька революція 1789 р. також започаткувала ту велику смугу перемін в історії Європи і, можна сказати, в історії цілого світу, яка тягнеться аж до сьогodні. Тому від цієї революції ми й почнемо розгляд намічених нами питань.

У великій французькій революції боровся т. зв. «третій стан» (молода, головно торговельна, буржуазія, молодий пролетаріат і селянство) проти існуючого до

того часу у Франції феодално-абсолютистичного ладу. Третій стан піднявся на боротьбу під гаслом «воля, рівність, братерство», за побудову конституційно-парламентарної держави, за т. зв. суверенність нації. Ідею суверенності нації вперше висунув і клясично визначив предтеча французької революції — Руссо. Він твердив, іменно, що найвища влада в державі повинна репрезентувати собою загальну волю нації. Під нацією Руссо розумів загал усіх громадян тодішньої французької держави, тобто головно третій стан, який становив у той час 98% населення Франції. Так, отже, в час великої французької революції, в боротьбі за суверенність народу зродилася ідея нації, тобто дійшло до визнання нації окремим суспільним і політичним предметом.

В період французької революції (до того часу слово «нація» мало ще інше значення) під нацією розумілося загал усіх громадян однієї держави без огляду на їхнє етнічне походження. Та дуже скоро, вже в перших десятиріччях XIX ст., нацією почали називати окремі національності, тобто такі людські спільноти, які відповідають сьогодишньому нашому визначенню слова «нації». На ці спільноти перенесено також поняття суверенності. Цей процес у значній мірі спричинили війни Наполеона. Вони причинилися дуже сильно до поширення серед різних народів, крім ідеї демократизму, також національної свідомості, — того невід'ємного елемента ідеї нації, який, з одного боку, спричинив її виникнення і, з другого боку, є її кінцевим наслідком.

В декого з читачів цієї статті може постати питання: як це можливе, щоб ідея нації зродилася щойно в першій половині XIX ст., коли загалом відомо, що нації об'єктивно існували далеко раніше?

Народи (поняття народу сьогодні цілком покривається з поняттям нації), як окремі людські спільноти, що утворилися насамперед на основі спільного походження, спільної мови, спільно замешкуваної території, подібного характеру і, потім, на основі спільної боротьби з чужинцями, спільного життя у спільній державній організації, спільної культури — існують від

найдавніших часів людської історії. Вже і єгиптяни і перси, і греки, і римляни були в свій час окремими зформованими народами. Від найдавніших часів народи, керуючись своїми природними прагненнями, утворювали свої держави, в обороні свого самостійного життя провадили дуже завзяті війни, провадили визвольну боротьбу. Все це діялося, однак, при повній майже відсутності тієї свідомості, що народ, як окрема людська спільнота, має право на самостійне життя. Усвідомлення людьми того, що таким людським спільнотам, як народи, належать окремі політичні права, що воля такої спільноти «суверенна», що право жити вільним життям дано нації самою «природою», що це право «законне», — така свідомість зродилася щойно з кінцем XVIII і початком XIX ст. А тому, що усвідомлення саме цих справ становить суть ідеї нації, ми й говоримо, що ідея нації зродилася з кінцем XVIII і початком XIX ст.

В залежності від різного політичного становища різних народів різно політично конкретизувалася ідея нації.

У випадку Франції ідея нації, як ми вже про те згадували, політично сконкретизувалася як **вимога суверенності народу** з тим, що під народом розумівся загал усіх громадян держави. Тому, що Франція була національно однорідною державою, ідея нації у цьому випадку не протиставилася державі, покривалася з нею. Під нацією розумівся народ, який має свою державу.

Дещо пізніше, у випадку німецького та італійського народів, ідея нації сконкретизувалася як **прагнення цих народів до національного об'єднання в одній національній незалежній державі**. Саме таке сконкретизування ідеї у цьому випадку було зумовлене політичною роздрібненістю, у якій перебували німецький та італійський народи. Т. зв. «Священна римська імперія німецької нації», політичний твір середньовіччя, до початку XIX ст. розпалася на 296 маленьких держав. На території сьогодишньої Італії існувало також кілька кандацьких держав. Такий стан політичної роздрібненості надзвичайно гальмував політичний та економіч-

ний розвиток цих народів. В той же час інші народи, які були об'єднані в одних національних державах, надзвичайно прогресували і забезпечували за собою цілковиту перемогу в світі. Підвестися зі стану політичного занепаду, догнати інші народи, німці і італійці могли лише шляхом об'єднання німецького та італійського народів кожен в одній національній державі.

В Італії змагання до об'єднання було також тісно пов'язане з питанням визволення частини Італії з-під панування чужоземної країни — Австрії. Національна боротьба за об'єднання прибрала тут форми підпільної революційної боротьби (Мацціні, Гарібальді). Вона переходила часто в боротьбу окремих італійських держав проти Австрії.

Ще інакше сконкретизувалася політично ідея нації всюди там, де народи, живучи на суцільній національній території, не творили жадних національних держав і були цілковито під пануванням держави, в якій панівним народом був чужий народ. Всюди там народи були піддані національному (політичному і культурному) гнобленню і економічній експлуатації. Тут ідея нації сконкретизувалася політично, як **прагнення окремих недержавних народів до побудови власних національних держав**. Тим самим ідея нації виступала там як сила, скерована **проти існуючої держави**, як сила, що змагала до **повалення існуючої держави і побудови на її руїнах нової національної державної організації**.

Так сконкретизувалася і конкретизується ідея нації у всій південно-східній і східній Європі, в Азії і всюди там у світі, де, з одного боку, є людські спільноти, які усвідомили собі те, що вони є нацією, і де, з другого боку, ці спільноти є поневолені і експлуатовані чужо-національними державами. Цей процес просувався і просувається з незвичайною силою вперед. Щораз нові і нові народи заявляють про своє прагнення визволитися з-під чужоземного панування.

Деякі народи Азії, Європи, Південної Америки, були формально самостійні, попали в економічну і, вслід за тим, політичну залежність від деяких вели-

ких, економічно сильніших держав. Усі ці народи в останній час почали змагати до повної фактичної самостійності через досягнення максимуму економічної незалежності.

Як бачимо, ідея нації завжди дуже тісно пов'язана з питанням **єдиної і цілковито самостійної національної державної організації**. Це підтверджується всім минулим і теперішнім історичним досвідом людства у цьому питанні. У формі незалежної національної держави ідея нації здійснилася найскорше і повністю у західній Європі. Натомість у інших частинах Європи і в цілому світі вона ще далеко не здійснена повністю. Цим пояснюється і та обставина, що саме тут стоїть так гостро т. зв. національне питання. **Під ідеєю нації ми в дальшому в нашій статті будемо розуміти саме ідею національної незалежності народу в його власній самостійній державній організації.**

II.

На формування історичного процесу, на його зміст, на його основний напрям завжди впливає не один, а багато чинників, не одна, а багато сил. Цими силами є нації зі своїми окремими змаганнями, суспільні класи з різними, часто суперечними взаємно, інтересами, різні суспільно-політичні ідеї, економіка. Ці сили, різні щодо величини, діють часто в різних, навіть протилежних взаємно, напрямках. Вони часто перехрещуються між собою, зударяються. Можна сказати, що історичний процес — це постійне перехрещування, зударювання, боротьба багатьох різних сил. Під впливом цих різних сил, що діють одночасно, історичний процес приймає певний означений напрям, в ньому з'являється певна тенденція. Зрозуміло, що на напрям історичного процесу, на його змісті найсильніше позначається найбільша сила, що діє в дану добу. Отже, ми, коли хочемо визначити тенденцію розвитку сучасного світу, крім ідеї нації, мусимо взяти до уваги і всі інші найважливіші сили, які вирішально впливали на формування історичного процесу, від кінця XVIII ст. почавши аж до наших днів. Розвиток ідеї нації ми мусимо розглядати на тлі зудару багатьох інших, що діють у дану добу, сил.

Як ми вже згадували, на початку великої французької революції увесь третій стан, тобто молода буржуазія, дрібне міщанство, молодий пролетаріят і селянство Франції боролися разом під гаслом «воля, рівність, братерство». Ці гасла, особливо два перші, знайшли своє правне оформлення у відомому акті французької революції — «деклярації прав людини і громадянина». Гасло «воля, рівність, братерство», ідеї «деклярації прав людини і громадянина», поширилися у цілій Європі. Цьому сприяли численні війни, що їх вів у всій Європі Наполеон I.

Впарі з розвитком технічних винаходів у XVIII ст. йшов і розвиток капіталістичного способу виробництва. Утворювалися щораз нові галузі промисловості, росли щораз нові фабрики і заводи. Особливо бурхливо розвивається капіталізм у західній Європі в XIX ст. Розвиток капіталістичного способу виробництва спричинився до утворення двох нових суспільних клас: буржуазії, яка володіла засобами капіталістичного виробництва та пролетаріату, який продавав капіталістам працю своїх рук. Економічні інтереси цих двох нових суспільних клас були часто протилежні.

Буржуазія, будучи економічно найсильнішою класою у суспільстві, т. зв. права громадянина використала цілковито лише для себе і закріпила за собою також панівне політичне становище в державі. Це ще більше поглибило антагонізм між буржуазією і працюючими. Пролетаріят і селянство (зокрема пролетаріят) опинилися на становищі громадян, безсилых політично і визискуваних економічно. На цій основі в половині XIX ст. виникли ідеї соціалізму. Для боротьби за здійснення цих ідей робітничі класи почала організуватися в окремі політичні партії.

Також, отже, в XIX ст. як головні сили історичного процесу виступають: а) ідея нації, яка була причиною того, що цілі окремі народи розпочали активну боротьбу за здійснення своїх загально-національних ідей, б) ідея демократичної конституційної парламентної держави; вона підняла на боротьбу проти феодално-абсолютистичної системи весь т. зв. третій стан, в) нові суспільні класи — буржуазія і пролетаріят,

які часто діють, керуючись лише власними класовими інтересами, і не оглядаються на потреби цілої нації, при чому пролетаріят, як правило, виступає під прапором ідеї соціалізму. Ці сили — політичні ідеї та суспільні класи зі своїми окремими економічними інтересами — мали вирішальний вплив на формування історії людства протягом цілих XIX і XX ст. Вони впливають вирішально на формування історичного процесу і сьогодні.

Маючи на увазі оці сили, які виникли в основному зв'язку з розвитком капіталістичного способу виробництва, не важко схарактеризувати загальний зміст і характер тих усіх історичних подій і явищ — тих усіх воєн, революцій, політичних рухів, організацій, політичної та економічної боротьби, що мали місце в тому історичному періоді, який обговорюємо. Загальний зміст цих усіх подій і явищ (маємо на увазі головню історію європейських країн) характеризують такі основні моменти: а) спільна спочатку боротьба буржуазії, пролетаріату і селянства окремих народів проти феодално-абсолютистичного ладу за «природні права» людини, за парламентарну форму правління, за демократію, отже боротьба за зміну внутрішніх політичних устроєвих форм в окремих найбільш цивілізованих країнах; б) боротьба між буржуазією і земельною аристократією з одного боку і пролетаріатом та селянством з другого, яка ведеться всередині окремих країн в ім'я окремих класових інтересів; в) боротьба окремих цивілізованих країн, керованих, як правило, буржуазією, часто також у спілці з земельною аристократією, за захоплення колоній; г) боротьба цих країн за перерозподіл колоній і сфер впливів; ґ) посилена боротьба за здійснення ідеї нації.

Спробуємо зіставити цю нашу загальну характеристику змісту історичного процесу обговорюваного періоду з конкретними помітнішими історичними фактами.

Наполеонські війни, які становлять прямо продовження війн, що їх була змушена вести Франція ще в період розгортання революції, — і які тривали аж до 1815 р. — це, з одного боку, оборонні війни перед

наступом європейської феодално-абсолютистичної реакції, з другого ж боку — це намагання французької буржуазії забезпечити собі економічні і політичні впливи й панування в Європі. Російсько-турецька війна в рр. 1806-1812, яку провадилоса за загарбання Росією Басарабії — це війна в інтересах російського дворянства. Російсько-іранська війна 1804-1813 рр., яку провадилоса за здобуття нових колоніальних територій (Грузія), за забезпечення права російської торгівлі в Ірані, на Каспійському морі — це війна в інтересах російського дворянства і російської торговельної буржуазії. Боротьба англійців проти магараджських князівств Індії в 1817-1918 рр., — за закріплення панівного становища англійської буржуазії в Індії. Повстання німців проти Наполеона у Вестфалії у 1809 р., — боротьба за національне визволення, отже, боротьба в ім'я ідеї нації. Повстання греків проти Туреччини в 1821 р. — боротьба робітників, міщанства (дрібна буржуазія), селянства проти монархії, за демократичну республіку. Листопадове повстання поляків проти Росії в 1830 році — боротьба в ім'я ідеї нації. Чартистський рух в Англії (початок виникнення 1825-28 рр.) — боротьба англійського пролетаріату проти англійської буржуазії. «Опійна війна» Англії проти Китаю в 1839-42 рр. — боротьба англійської буржуазії за економічне підпорядкування Китаю. Революції у Франції, Німеччині, Австрії, Італії в 1848 р. — боротьба третього стану проти феодално-абсолютистичного ладу в окремих країнах за демократію, конституцію. В дуже багатьох випадках ця боротьба велася також в ім'я ідеї нації: за національне визволення (Угорщина, Галічина, Чехія) або за національне об'єднання (Італія, Німеччина). Тому, що 1848 рік побудив до самостійного життя багато народів, він і дістав назву «весни народів». В багатьох випадках у цій революції виступас організована робітнича кляса зі своїми окремими домаганнями (Луї Блян у Франції).

Ми могли б далі перераховувати окремі історичні факти, але вже наведені нами окремі найважливіші факти періоду 1848 р. мабуть достатньо переконливо підтверджують нашу загальну характеристику змісту

історичних подій впродовж останнього півтора сторіччя. Якщо йдеться, головню, про історію європейських країн, то лише дуже незначна кількість та ще й цілком незначних подій можуть своїм змістом не відповідати нашій загальній характеристиці.

Як бачимо, ідея нації становить лише один із кількох чинників, які впливають на розвиток історичного процесу світу і його формують. Нам тому цікаво буде знати, яка роля, яке становище ідеї нації серед тих багатьох інших факторів, які діють одночасно з нею, часто паралельно, але часто і в протилежному напрямі.

Спочатку відповідасмо на питання про те, які сили, що діють з ідеєю нації остаточно, діють з нею паралельно (рівнобіжно).

Силою, що діє паралельно з ідеєю нації, є ідея конституційної, парламентарної держави, ідея демократії. Що більше, ідея нації у великій мірі саме своє виникнення завдячує демократичним ідеям. Без ідеї правної рівності всіх громадян держави не могла б виникнути ідея суверенности народу. А як ми вже про це говорили, лише з ідеї суверенности нації, висунує французькою революцією, розвинулася ідея національної незалежности народів у власних самостійних національних державах. Боротьба за демократичні перетворення, яка розгорнулася в XIX ст. серед усіх народів Європи, ніколи не була скерована проти ідеї національної незалежности народів. Навпаки, ця боротьба, охоплюючи широкі маси, підносила національну свідомість, оздоровлювала внутрішні відносини й через те скріплювала саму націю. Можна просто сказати, що ідея нації може існувати лише разом з ідеєю політичної демократії.

Чи йдуть у розбід, зударяються з ідеєю нації **інтереси буржуазії?**

В перших трьох чвертях XIX ст. буржуазія в своїх країнах очолювала боротьбу за демократичні перетворення. Боротьба ж за демократію, як це ми щойно ствердили, лише скріплює ідею нації та її органічно доповняє. В цьому випадку, отже, інтереси буржуазії не йдуть у розріз, не зударяються з ідеєю нації. В багатьох випадках боротьба буржуазії за демократію бу-

ла зв'язана з боротьбою за національне об'єднання або національне визволення власного народу. Зрозуміло, що в цьому випадку інтереси буржуазії не суперечні інтересам цілої нації. Не можна також у цьому випадку говорити про буржуазію, як про окрему силу історичного процесу; вона виступає тут як складова тієї більшої сили, що нею є весь народ.

Закріпивши за собою, однак, панівне економічне і політичне становище, буржуазія найбільш цивілізованих країн привела до надужиття, до вульгаризації ідеї нації щодо власних народів. Ми маємо на увазі намагання буржуазії прикривати т. зв. національними інтересами свої імперіалістичні прагнення до загарбування щораз нових територій, до підкорювання щораз нових слабших народів.

Загально відомо; напр., що в загарбанні Екваторіальної Африки була зацікавлена, насамперед французька буржуазія, у загарбанні Камеруну була зацікавлена насамперед німецька буржуазія, в підкоренні бурів — англійська буржуазія і ніхто інший. Робітничим і селянським масам, дрібній буржуазії, тобто величезній більшості французького, німецького і англійського народів, лише в порядку бенкетних лишків діставалася мізерна частина того, що на загарбуваних територіях здобувала буржуазія названих країн. Завоювати, однак, колонії чи потім їх оборонити мусіли саме ці селянські і робітничі маси. І саме для цих селянських і робітничих мас буржуазія створювала легенди про т. зв. «національні інтереси», про «культурницькі місії» окремих націй. Відомо також, що загарбання східної і південно-східної Європи було вигідне насамперед гітлерівській правлячій класі. Загарбання Балканів, Абесінії було вигідне насамперед фашистівській класі, італійській буржуазії. Щоб замаскувати перед більшістю народу дійсні причини війни, щоб заїтувати цю більшість народу для війни, треба було йому вказати якісь більші ідейні цілі, ніж вузькі інтереси правлячих класів, треба було йому створити якісь «патріотичні» легенди. Такою легендою у випадку гітлерівської Німеччини була теорія про те, що, нібито, німецький народ душиться на своїй

національній території, та теорія про расову вищість німецького народу, який, нібито, є найбільш творчим народом і що йому на цій основі прислуговує право панувати над іншими народами. Італійські фашисти творили легенду про те, що, нібито, найвищим національним завданням італійського народу є відновлення Римської Імперії. Мілітаристична Японія, прикриваючись гаслом «Азія для азійців», змагала до підкорення під своє панування багатьох азійських народів. Зрозуміле, що в цей спосіб буржуазія і правлячі кола окремих країн лише надуживали ідеї нації, її вульгаризували. Ідея нації своєю суттю ні в якій мірі не зв'язана з жадним імперіалізмом, ані його не виправдує. Вона вимагає суверенної рівності всіх народів. Ідея нації — це право кожного народу на цілковиту суверенність у власній державі. Саме життя, перевернувши догори ногами всі пляни і німецьких кайзерів, і гітлерівців, і муссолінівців, найкраще здемаскувало вульгаризацію ідеї нації імперіалістами.

Коли щодо власного народу буржуазія часто лише вульгаризує ідею нації, то щодо інших, чужих народів, буржуазія панівних народів є силою, скерованою проти ідеї нації. Буржуазія таких країн, як Росія, Німеччина, Австро-Угорщина разом із земельною аристократією гнобила й визискувала українців, поляків, чехів, словаків, сербів, хорватів, румунів, народи Прибалтики, народи Кавказу і Середньої Азії. Буржуазії західно-європейських країн побудували впродовж XIX ст. величезні колоніальні імперії, в яких опинилися десятки народів Азії, Африки, Америки. Всі ці народи гноблено і в багатьох випадках, ще й сьогодні гнобяться політично й культурно, визискувано й висискується економічно. Під кінець XIX ст. західно-європейська буржуазія встигла розділити поміж себе до словно весь світ. Всі західно-європейські держави — Англія, Франція, Португалія, Іспанія, Бельгія, Голландія, Італія — стали колоніальними державами. Потоптавши, отже, право багатьох колоніальних і європейських народів жити самостійним життям, буржуазія виступила як сила, скерована проти ідеї нації.

Якщо йдеться про робітничу класу, то вона в пер-

ших десятиріччях ХІХ ст. щойно складалася. Найчисленніша вона була в цей час в Англії та Франції. В ХІХ ст. вона розпочала боротьбу в обороні своїх класових інтересів. Ця боротьба проходила спочатку неорганізовано і була слаба. Помітніші прояви цієї боротьби — це в Англії знищення машин робітниками. чартистський рух (боротьба зорганізованих у робітничі асоціації робітників за демократичні форми в Англії), у Франції — творення таємних організацій, виступ робітників шовкової промисловости в Ліоні, повстання паризького пролетаріату в 1848 р., у Німеччині повстання сілезьких ткачів у 1844 р. В основному ця боротьба не виходила поза межі економічної боротьби, або велася під гаслами демократичних реформ у державі. **Тому й ця боротьба робітничої класи в цьому періоді не скерована проти ідеї нації.**

Робітнича класа стала серйозним чинником історичного процесу лише після того, як виник соціалістичний рух, тобто лише після того, як вона почала організуватися у політичні партії, які в своїй політиці керувалися теорією соціалізму. Тому ми в дальшому не будемо говорити окремо про робітничу класу і соціалістичні ідеї, а просто будемо говорити про соціалістичний рух, як силу історичного процесу.

Найосновніше розробленою і водночас найбільш поширеною в певний час соціалістичною теорією був марксизм. **Марксизм своїми основними положеннями скерований проти ідеї нації.** Основні ці положення такі:

1. Нація — явище історичне, а не властиве всякому суспільству. Вона виникла і складалася в основному в добу розвитку капіталізму. Вже при капіталізмі починається процес відмирання нації: щораз більше зникають відокремленість і протиріччя між націями, щораз більше нарастають елементи нової інтернаціональної суспільности.

2. Історія людства — це по суті боротьба суспільних клас між собою за свої економічні інтереси. Національний момент в історії відігравав і відіграє цілком підрядну роль.

3. Пролетаріат своєю природою інтернаціональний,

він «не має батьківщини». Пролетаріат повинен визволятися від усяких «національних забобів», що ними є «загально-національні ідеї», «добро нації», «честь нації» тощо.

4. Добробут людства прийде щойно тоді, коли пере- може об'єднана робітнича класа кількох хоча б, найбільш цивілізованих, країн. З моментом перемоги робітничої класи відпаде потреба в державних національних організаціях. Нова анаціональна суспільність утворить єдину суспільно-економічну організацію. Передумови до цього створюються вже в період капіталізму, який дедалі більше зближує народи між собою. Пролетаріат є тією суспільною класою, яка розвивається і до якої буде належати майбутнє.

5. Здійснити ідеї соціалізму пролетаріат може лише шляхом всесвітньої пролетарської революції і встановлення диктатури пролетаріату, тобто шляхом насильного повалення існуючого політичного суспільного ладу.

Таке приблизно становище супроти ідеї нації зайняв теоретично марксизм у період свого виникнення, тобто в половині ХІХ ст.

Зрозуміло, що від того часу, коли робітнича класа почала ставати на ґрунт ідеї марксизму і організуватися у політичні партії для боротьби за здійснення цих ідеї — **вона почала перетворюватися в силу, скеровану проти ідеї нації.**

Як бачимо, отже, силами історичного процесу, діючими одночасно з ідеєю нації, але скерованими проти неї є імперіалістична буржуазія найбільш цивілізованих країн та соціалістичний пролетаріат.

Чи силам, скерованим проти ідеї нації, вдалося її знищити?

Чи спромоглася імперіалістична буржуазія знищити ідею нації щодо колоніальних і деяких європейських народів?

Факти говорять протилежне. Найбільша колонія світу — Індія — на початку ХХ ст. розпочала визвольну боротьбу. Під натиском цієї боротьби англійська буржуазія була змушена поступитись. Уже 1939 р. Індія дістала конституцію, яка значно поширила її

дотеперішні права. Після другої світової війни справа усамотійнення Індії посунулася знов поважно вперед. В результаті національно-визвольної боротьби Єгипту, Англія була змушена його визнати 1922 р. «незалежною і суверенною державою». В той час, коли імперіалістична буржуазія закінчувала ділити світ поміж собою, підняли національно-визвольне повстання проти Іспанії Філіппіни. 1898 р. повстанці проголосили Філіппіни незалежною державою. США, які добилися визнання Філіппін за собою і спочатку обмежили самостійність Філіппін, вже в період першої світової війни були змушені значно поширити самоврядні права цих островів. Після другої світової війни Філіппіни стали формально незалежною державою. Перераховані нами факти говорять про те, що імперіалістична буржуазія, якій спочатку вдалося поневолити численні народи, під натиском визвольної боротьби колоніальних народів мусить поступитися.

Це все, що ми сказали про колоніальні народи, і це в більшій мірі стосується до поневолених європейських народів. Австрійська буржуазія разом з аристократією не дали собі ради з визвольними змаганнями народів Австро-Угорщини. Габзбурзька монархія розпалася внаслідок прагнення всіх народів тієї держави жити самостійним життям у своїх національних державах. Не могла втримати в своїх руках польських земель і німецька буржуазія. Буржуазія, отже, не спромоглася знищити ідеї нації і щодо поневолених нею європейських народів.

Поневолені народи борються за здійснення ідеї нації. Буржуазія, отже, виступаючи в певних випадках проти ідеї нації, мусить надалі капітулювати на користь цієї останньої. Із зудару з імперіалістичною буржуазією ідея нації виходить переможно.

Якщо взяти до уваги політику буржуазії в цілому, то такий розвиток подій, як це ми щойно накреслили, — цілком логічне явище. Стоячи на становищі вільгаризації ідеї нації щодо власних народів і заперечуючи цю ідею щодо чужих, поневолених нею народів, буржуазія ставила себе в дуже незручне становище: вона тратила всяку ідейну основу для своєї колоні-

альної політики. Всяка ж політика, позбавлена якої-небудь глибшої ідейної основи, на довшу мету не може бути успішна. Якщо ж ця політика заперечує таку ідею, якою в наш час, як це побачимо пізніше, є ідея нації, то вона безумовно завжди згори признана на провал.

Чи вдалося перемогти ідею нації другої силі історичного процесу, скерованій проти неї — соціалістичному рухові?

Щоб відповісти на це питання, ми вкажемо на такі факти і явища:

1. **Бсі соціалісти визнали формально право нації на самовизначення** (II-ий Інтернаціонал) і державне відокремлення (большевики, Комінтерн), що є явно всупереч їхнім інтернаціоналістичним світоглядом, з їхніми інтернаціоналістичними концепціями майбутнього. Незалежно від того, що в більшості випадків визнання соціалістами права нації на самовизначення було зумовлене виключно тактичними міркуваннями, воно являється, безумовно, ідейно-політичною перемогою ідеї нації над соціалістичним рухом.

2. **Соціалісти, об'єднані в II-му Інтернаціоналі, фактично відмовилися від підготовки всесвітньої пролетарської революції і боротьби за диктатуру пролетаріату**, тобто відмовилися від тих ідей соціалізму, які для ідеї нації найбільш небезпечні, і стали на шлях мирної боротьби за найконечніші соціальні реформи, доконувані в межах окремих національних держав залежно від особливих умов кожної країни. Прикладом цього є сьогоднішня політика лейбористів у Англії, французьких соціалістів у Франції. Прикладом того була в свій час політика німецьких соціал-демократів. Прикладом цього є політика соціалістичних партій у всіх інших країнах світу. Всі вони залишили ідею всесвітньої пролетарської революції і борються за здобуття більшості в парламентах, за зреформування сучасного суспільно-економічного ладу в тих усіх його місцях, в яких він виразно перестарів. Зрозуміло, що мирна боротьба соціалістів за соціальні реформи є об'єктивно прогресивна боротьба і не являє собою жадної загрози для ідеї нації.

3. Соціалісти не визволилися від «національних забобонів», чи «пересудів» і, як і всі інші партії і суспільні класи, у своїй діяльності керуються лише добром власного народу і нічим більше. Про це говорить як уся внутрішня, так і, головню, зовнішня політика соціалістичних урядів, соціалістичних партій, бо ж що інше, як не інтереси лише англійського народу боронить сьогодні лейбористський уряд в Англії? Що інше, як не інтереси лише Франції боронили французькі соціалісти завжди тоді, коли вони керували політикою французької держави? Чи ж визволилися від «національних забобонів» соціалістичні партії під час першої світової війни, коли вони, не зважаючи на всю попередню пропаганду проти війни, на всі антивоєнні резолюції, майже всі голосували за воєнні бюджети і підтримували свої уряди? (В цьому місці зазначуємо, що цей факт ми оцінюємо позитивно лише тому, що, як цього вимагає стаття, проблему розглядаємо в цьому місці лише в теоретично-соціологічному, а не в жадному іншому аспекті). З точки зору політичних інтересів поневоленого народу такі підтримки соціалістами урядів, які по своїй суті були імперіалістичними урядами, тобто урядами, ворожими поневоленим народам, треба оцінювати лише негативно. Так само негативно треба оцінювати зовнішню політику тих соціалістів, які переслідують імперіалістичні цілі. Чи визволилися від «національних забобонів» польські соціалісти, зорганізовані в Польській Партії Соціалістичній (ППС), які до 1918 р. за свос основне гасло мали гасло незалежної Польщі і які 1920 р. боронили Варшаву перед Червоною армією?

4. Соціалізм не викликав жадних елементів нової, анаціональної суспільности, не добився жадних успіхів у вихованні інтернаціональної свідомости пролетаріату.

Вже майже 30 років існує «перша соціалістична держава в світі» — СССР. Чи спромоглися большевики знищити національні почування народів СССР, які становлять джерело всяких «національних забобонів», чи спромоглися вони на базі соціалістичної економіки виховати якінебудь елементи нової, анаціо-

нальної суспільности? 30 років — доволі часу на те, щоб ці почування хоч якінебудь притупити. А тим часом ми спостерігаємо цілком протилежне явище. Т зв. «Вітчизняну війну» проваджено передусім під гаслом оборони «національної незалежности народів СССР» (фактично національної незалежности російського народу), а щойно в дальшому пляні говорилося про оборону «першої соціалістичної країни в світі». Хто бачить сьогоднішню дійсність СССР, той дуже добре також знає, що тут існує і така психологічна категорія, як російський шовінізм. Він, безперечно, існував там від самого початку існування СССР і сьогодні, розпалений большевицькою клікою до білого, більше як будь-коли дотепер, дається взнаки неросійським народам СССР. А про що говорить той факт, що найбільшим прагненням неросійських народів СССР є сьогодні прагнення визволитися з-під панування большевицької Москви і побудувати свої самостійні держави? Про що говорить цей факт, що український народ ось уже 3 роки (якщо не враховувати всієї попередньої боротьби) веде повстанську і підпільну боротьбу за своє національне визволення, за відділення від СССР і побудову своєї самостійної національної держави? Де ж тут зачатки нової анаціональної суспільности, яка мала б творитися після перемоги соціалізму? Чи ж про наростання елементів нової, анаціональної суспільности говорить, нарешті, той безприкладний патріотизм, що його проявили народи під час другої світової війни в боротьбі проти гітлерівської агресії? Постава всіх народів Європи і всіх народів світу до проблеми національної незалежности під час другої світової війни дозволяє нам робити лише протилежний висновок.

5. Всі, без винятку, соціалісти на ділі щораз більше віддаляються від марксизму. Марксизм сьогодні — це не «керівництво до дії», як те намагаються з'ясувати большевики, а в найкращому для нього разі лише ширм прикривати і виправдувати часом дуже немарксистську внутрішню і зовнішню політику різних соціалістів. У деяких випадках соціалісти відмежовують-ся від марксизму і формально.

Сторічний майже досвід існування соціалізму доводить, що йому не пощастило знищити чи якнебудь захитати ідеї нації. Вона із зудару з соціалізмом виходить переможно.

Окремо треба відзначити, що робітнича кляса завжди була дуже патріотична. Німецькі робітники йшли в авангарді боротьби за об'єднання Німеччини. Не менш завзято боролися за об'єднання Італії італійські робітники. Польські робітники були основною ударною силою польського визвольного революційного руху до 1918 р.

Організуючи страйки, активно виступаючи проти поліції, війська, державних законів, ведучи протиурядову пропаганду, робітнича кляса в таких випадках, однак, не виступала проти держави як організації, яка забезпечує цілому народові національну незалежність. Вона виступала лише проти держави як знаряддя клясового гноблення в руках панівних у даних країнах суспільних кляс, її боротьба була лише боротьбою за її, до речі, справедливі клясові інтереси. Державна самостійність, національна незалежність власного народу була для кожної робітничої кляси державного народу тими першими важливими «умовами» без яких «ніяк». Немає, мабуть, у дотеперішній історії робітничих рухів державних народів ні одного факту, який би заперечував проти нього.

Дещо інакше стояла справа з робітниками поневолених народів. Їхні представники були часто проти державного відокремлення від гноблячої їх держави. Так було, наприклад, з робітниками польського народу: частина польського пролетаріату, згуртована в т. зв. СДПІЛ (соціал-демократія Польщі і Литви), виступала проти ідеї відокремлення Польщі від Росії. Таке явище треба пояснити лише тими жахливими наслідками, які в національній психіці залишає багаторічне поневолення. Таке явище треба також пояснити політичною неграмотністю керівників тієї частини польського пролетаріату, які за централістичними поглядами російських соціал-демократів не бачили прихованого їхнього прагнення до збереження цілості Російської імперії. Треба також пам'ятати, що, як ми

вже згадували, переважна частина польського пролетаріату, зорганізована і керована ПІС, боролася за незалежність Польщі та її відокремлення від Росії. Таких випадків, як СДПІЛ, на терені колишньої царської Росії було більше. Не хотіли відокремлення від Росії і українські соціалісти. Це також треба пояснити лише тими умовами, в яких жили маси царської Росії. Придушені чоботом царського самодержав'я, вони не були учасниками того всього політичного процесу, який проходив у той час у цілій Європі. Адже не можна забувати того, що в той час, коли вже цілі десятиріччя народи Європи користувалися демократією, конституцією — в царській Росії фактично панував абсолютизм аж до 1917 р. І все таки, не зважаючи на такі жахливі умови, майже всі поневолені Росією народи домогалися спочатку автономії, а вкінці стали на позиціях цілковитої самостійності і відокремилися від Росії. Навіть там, де було найбільше до цього ж об'єктивних перешкод, перемогла ідея нації.

Робітники в своїй масі були також проти імперіалізму буржуазії. Те, з яким ентузіазмом і співчуттям німецьке робітництво вітало польських повстанців, які брали участь у повстанні проти Росії 1831 р. і які перейшли після придушення повстання на територію Німеччини — загально відомий історичний факт. Під час польського повстання проти Росії 1863 р. робітники Англії і Франції масово протестували проти придушення цього повстання царським військом. Ось що, критикуючи політичний режим Європи, робітники Англії писали робітникам Франції у своєму заклик до цих останніх об'єднатися для спільної боротьби з метою підтримки польського повстання:

«...Людей, обдарованих великими талантами,... мужніх, людей, що відстоюють свободу нації і права мас, засуджують на довічне заслання, якщо їм удасться уникнути смерті, або безжалісно виганяють на чужину. Такий стан справ є ганьбою для нашого сторіччя». («Новая історія» часть I, АН ССРСР, 1939 р.).

Не були вільні від патріотичних почувань і творці марксизму — Маркс і Енгельс. Вони були, напр., за об'єднанням Німеччини. І хоча вони таке своє стано-

вище пояснювали економічними моментами, інтересами пролетаріату, то вистачить прочитати лише деякі статті Маркса, щоб зрозуміти, в якій мірі ці корифеї соціалізму не були вільні не лише від національних почувань, а й від шовінізму, культивованого правлячими колами. Розглядаючи питання польсько-німецького кордону 1848 р. і стверджуючи, що цей кордон унаслідок німецької колонізації значно пересунувся на схід у користь німців, Маркс писав:

«...Невже ж належало відступити цілі області, населені переважно німцями, і великі міста, цілковито німецькі — відступити народів, який до цього часу не дав жадного доказу на те, що він спроможний вийти з фєвдального стану, заснованого на закріпощенні селян» (Карл Маркс «Избрание произведений» том II, 1940 год).

Вияснюючи суть панславізму і займаючи становище до цього руху, 1852 р. Маркс писав:

«...Існують 22 мільйони поляків, 45 мільйонів росіян, 8 мільйонів сербів і болгар; чому не скласти б сильну конференцію з 80-ти мільйонів слов'ян, щоб відтиснути або знищити загарбників святої слов'янської землі — турків, угорців і передусім — зненавиджених, та так дуже потрібних німців. Таким чином у кабінетах деяких слов'янських дилетантів історичної науки виник цей безглуздий, антиісторичний рух, який поставив собі за мету ні менше, ні більше, як підпорядкувати цивілізований захід варварському сходові, місто — селові, торгівлю, промисловість, духову культуру — первісному землеробству слов'ян-кріпаків...» (там же).

Шовінізм Маркса в цих двох питаннях — річ цілком очевидна.

На основі сказаного дотепер про соціалістичний рух і робітничу класу не важко зрозуміти, що всі положення марксизму щодо нації або невірні (якщо вони прийняті, нібито, на основі аналізу дотогочасної історії), або утопічні (якщо вони є «науковим передбаченням» майбутнього). Історичний досвід найвиразніше показує, що: а) нація не «відмирає»; б) національний момент відіграє не підрядну, а першорядну роль в істо-

рії людства; в) пролетаріат своєю природою так само національний, як і всі інші суспільні класи, і він, як і цілий народ, вірить у «національні забобони» і боротьбу за ці «забобони» робить своїм першочерговим завданням, г) не існує жадної солідарності (в марксистському розумінні) міжнароднього пролетаріату; г) загально-національні інтереси всіх народів для соціалістів важливіші, ніж справа всесвітньої пролетарської революції і диктатури пролетаріату.

Як дуже Маркс і Енгельс, найбільші авторитети соціалістів в галузі теорії, помилялися в національному питанні, можуть послужити такі два приклади.

5. 3. 1852 р. в «Нью-Йоркській Трибуні» Маркс, обговорюючи чеське питання у зв'язку з революцією в Австрії 1848 р., писав:

«...як це часто буває, відмираюча чеська національність — відмираюча, судячи на основі всіх відомих з історії останніх 400 р. фактів — 1848 р. зробила останні зусилля, щоб знов повернути собі дальшу життєздатність. зусилля, провал якого повинен, незалежно від усіх революційних міркувань, довести, що Чехія може взагалі існувати лише як складова частина Німеччини, хоча б частина її мешканців на протязі кількох сторіч все ще продовжувала розмовляти не німецькою мовою» (К. Маркс «Избрание произведения» том II, 1940 год).

Отже, для Маркса чеський народ у 1848 р. — це вже лише «відмираюча національність». Боротьба чехів проти німецького панування 1848 р. — це, за Марксом, вже лише останні зусилля цього «відмираючого народу», приречені обов'язково на «провал», і це повинно було «довести», що «Чехія може взагалі існувати лише як складова частина Німеччини». Тим часом, за Марксом, уже нібито 1848 р. «відмираючий народ» у 1918 р. побудував свою національну державу і своїм 20-тирічним існуванням довів, що Чехія зовсім добре може жити, не будучи складовою частиною Німеччини. Сьогодні, в рямцях національної чеської держави, чеський народ здійснює деякі соціалістичні ідеї.

Про ірландців у листі до Маркса від 28. 5. 1856 р. Енгельс писав:

«...не дивлячись на весь свій національний ірландський фанатизм, властивий цим людям, вони почувають себе у своїй власній країні як не вдома. Ірландія — для саксів. Це тепер здійснилося. Ірландець знає, що в нього немає можливостей змагатися з англійцем, який прийшов, озброєний засобами, що перевищують усі власні засоби ірландця. Еміграція буде відбуватися так довго, поки переважно, часто навіть виключно, кельтський характер населення, вкінці, цілком не зникне. Скільки разів ірландці старалися здобути щонебудь, і за кожним разом у політичному і промисловому відношеннях були придушені» (там же).

Отже, Енгельс не вірить в успішне закінчення національно-визвольної боротьби ірландців. Він 1836 р. стверджує, що «Ірландія — для саксів». Тим часом ірландці боролися ще 50 років і врешті 1927 р. домоглися повної самостійності.

18. 8. 1869 р. Маркс у листі до Енгельса пише:

«В Познані польські робітники провели переможний страйк завдяки допомозі берлінських товаришів. Ця боротьба проти «пана капіталізму», навіть у її нижчій формі, формі страйку — покінчить з національними забобонами серйозніше, ніж декларації про мир в устах панів буржуїв» (Ленін «Вибрані твори», том I. 1939).

Шкода, що Маркс не дожив до того часу, як польські робітники 1918 р. роззброювали і стріляли в Познані німецьких вояків, часто саме своїх «берлінських товаришів», які перебували в той час в окупаційній німецькій армії і виступали проти національно-визвольної боротьби польського народу. Тоді він був би наочно переконався, як грубо він помилився, думаючи, що боротьба проти «пана капіталу» покінчить з національними забобонами. «Національні забобони» виявилися тією силою, від якої ніяк не може звільнитися робітнича класа. За 50 років після того, як Маркс ввожив скору ліквідацію «національних забобонів», в ім'я цих забобонів польський пролетаріят не вагався вмирати.

Ні Маркс, ні Енгельс не доцінили ваги національ-

ного моменту в житті народів, не передбачили вирішальної ролі ідеї нації у найближчій добі. Перешкодив їм у цьому їхній однобічний класовий підхід до оцінки історичного процесу, перешкодило їм у цьому їхнє незнання прагнень поневолених народів. Перешкодив їм у цьому також їхній шовінізм.

Обговорюючи відношення соціалізму до ідеї нації, ми не можемо поминути того, що **соціалісти панівних народів, здобувши владу в державі, стали на позиції імперіалізму.** Вони, як і буржуазія, відмовляють багатьом народам права на самостійне державне існування. Такою політикою вони, однак, ставлять себе, як і буржуазія, у незручне становище: траплять всяку ідейну основу для своєї політики, що заздалегідь перерішувє про її неуспішність.

На позиції найреакційнішого імперіалізму стали російські більшовики. Зараз після захоплення влади вони приступили до придушування національно-визвольних рухів поневолених царською Росією народів. Зламавши спротив цих народів, знищивши їхні національні держави, більшовики приступили до одвертої реставрації царської імперії і утворили т. зв. ССРСР. В ССРСР усі неросійські народи терплять жорстокий політичний та культурний гніт і піддаються нечуваній економічній експлуатації. Потопання більшовиками принципу самовизначення народів, нечуване гноблення й визиск викликають спротив з боку поневолених народів. У випадку українського народу цей спротив прийняв сьогодні форми повстанської підпільної боротьби. Ідея повалення більшовицької тюрми народів шляхом революційної боротьби, ідея перебудови ССРСР на принципі самовизначення народів здобуває собі щораз більше визнавців. Сьогодні більшовики не можуть упоратися з національно-визвольною боротьбою українського і деяких інших поневолених народів. Коли ж на шлях цієї боротьби стануть усі поневолені народи ССРСР — а цей момент прийде як неминучий результат усієї більшовицької політики — більшовицькій тюрмі народів прийде кінець.

Із сказаного нами дотепер виразно видно, що **ідея нації посідає домінуюче становище серед усіх інших**

чинників, що впливають на хід історії. Вона є найбільша сила історичного процесу, в ударі з якою капітулюють усі інші сили, скеровані проти неї. Вона через те визначає і основну розвиткову тенденцію історичного процесу.

Нашу тезу про те, що ідея нації посідає сьогодні домінуюче становище в житті народів, ми спробуємо підтвердити ще деякими фактами.

Візьмім наприклад кризові моменти історії деяких окремих народів. Такими моментами були для Франції в обговорюваному нами історичному процесі облога Парижу 1870 р. німцями, для Польщі — рік 1920. для Англії — роки 1940-41, для українського народу — роки нової большевицької окупації від 1944 р.

1870 р. німці оточили Париж. Кілька французьких армій було вже розбито. Франція, національна незалежність французького народу були в смертельній небезпеці. Національна гордість французів була глибоко вражена. Не зважаючи на незадоволення з існуючого режиму, паризький пролетаріат у патріотичному пориві масово вступає до національної гвардії і заявляє про свою готовість боронити столицю до кінця. Національна гвардія дуже скоро досягнула імпозантне число: 300.000 чоловік. Всяку вістку про капітуляцію будьякої армії, про переговори з німцями, про те, що уряд готовий віддати їм якунебудь твердиню чи шматок території — маси паризького пролетаріату приймали з найбільшим невдоволенням. Революція в Парижі, відома в історії під назвою «паризька комуна», була в поважній мірі наслідком враженої національної гордості французького пролетаріату; він не хотів підпорядкуватися урядові, який підписав з німцями ганебний акт капітуляції.

1920 р. большевицькі армії досягли Варшави, — столиці щойно посталой польської держави. В патріотичному піднесенні, усвідомлюючи загрозу національній волі, голоситься на фронт усе, що лише здібне носити зброю. І лише патріотичне піднесення і єдність усіх успішних клас польського народу врятували від упадку молоду польську державу 1920 р.

1940-41 рр. по упадку Франції Англія в боротьбі з

гітлерівською Німеччиною лишилася сам-на-сам. Німецька авіація безперервно бомбардувала Лондон і всі промислові осередки. Тривала морська блокада. Говорилося про можливість німецької інвазії на британські острови. Треба було, щоб, не зважаючи на повітряні нальоти, максимально працювала промисловість. Треба було пристосувати Лондон до умов повітряної війни. Все це можна було провести, лише спираючись на глибоке зрозуміння небезпеки, яка загрожувала Англії. якнайширшими масами англійського народу. Все це можна було зреалізувати при наявності відповідного патріотизму англійців. Такий патріотизм вони в той час виявили. В наслідок цього Англія таки в решті-решт виграла війну.

Перед українським народом 1944 р., з моментом нової окупації України большевиками, стало питання: або добровільно скоритися окупантові і через це віддати йому на поталу всі завоювання українського самостійницького руху, поховати добровільно ідею Самостійної України, або всіма силами і до останнього чоловіка боронити себе, боронити справу Самостійної України, боронити національно-визвольний рух. Незважаючи на те, що український народ до того часу скривавився у повстанській боротьбі проти гітлерівських окупантів, він вибрав цей другий шлях: він вирішив далі боронити справу Самостійної України, вирішив далі боронити завоювання українського самостійницького руху, вирішив радше згинуть в обороні своєї честі, як стати рабом большевицької Москви. Український народ вибрав цей другий шлях, добре здаючи собі справу з того, що цей шлях — це шлях надзвичайно важкої боротьби, що це шлях, який вимагатиме великих жертв. І не зважаючи на таку перспективу, десятки тисяч найкращих українців пішли в УПА, пішли в підпілля. Коли йшлося про справу Самостійної України, про честь українського народу, смерть не була страшна. Фанатична вірність ідеї національної незалежності дозволяє українському народові ось уже кілька років провадити найважчу боротьбу проти большевицької Москви. Український революційний рух нараховує сьогодні тисячі таких героїв, які за-

стрілилися останньою кулею або розірвалися останньою гранатою, щоб лише не потрапити в руки большевиків, щоб лише загинути вільними.

Чи ж ці всі факти не досить переконують у тому, що найвищою ідеєю народів, тобто ідеєю, за яку готові вмирати мільйони — є сьогодні передусім ідея нації? Тоді, коли загрожена національна незалежність якогонебудь народу, коли загрожене життя всього народу, замовкають усі внутрішні спори, зникають усі внутрішні непорозуміння і весь народ об'єднується в однім великим зусиллі: боронити загрожену національну волю, боронити загрожене життя нації. **Нація, національна незалежність — це безумовно найвищі сьогодні, як і завжди до сьогодні, цінності всього людства. Воно їх беззастеречно визнає і готове за них вмирати.**

III.

Щоб краще зорієнтуватися, в якому напрямі розвивається історія впродовж останнього півтора сторіччя. ми прослідкуємо, як розвивалися і розвиваються основні протиріччя сучасного світу.

Вже в останній чверті XIX ст. з'ясувалося, що основними і найбільш небезпечними протиріччями пануючої суспільно-політичної системи є: а) протиріччя між буржуазією, або, ширше беручи, між капіталом та інтересами працюючих мас, які становили переважну більшість народу; б) протиріччя між поневоленими і пануючими націями; в) протиріччя між великими конкуруючими імперіалістичними країнами. (Протиріччя між демократичними прагненнями народів і пануючою феодално-абсолютистичною системою, яке існувало ще на початку XIX ст. і було причиною багатьох революцій у перших трьох чвертях цього сторіччя в Європі під кінець XIX ст., коли не брати до уваги Росії, зникло. Зникла в той час боротьба буржуазії окремих країн за захоплення вільних колоніальних територій тому, що таких територій на початку XX ст. вже не було).

Для самої ідеї нації найбільше небезпечним було протиріччя між капіталістичною системою і працю-

ючими масами. Воно могло допровадити до заперечення ідеї нації, киненими у відчай працюючими масами. Така небезпека, зокрема, існувала в зв'язку з тим, що майже всюди буржуазія зуміла вже до того часу зробити національну державну організацію зрядям своєї класової політики, скерованої саме, проти працюючих мас власного народу. Війна, яка завжди вимагає максимального напруження всіх сил народу, могла бути вигідним моментом для класових поракунків.

Так однак не сталося.

Почавши від кінця XIX ст. класові протиріччя між працюючими і капіталістами почали маліти. Конкретним виявом того в період першої світової війни була, згадувана вже нами, підтримка соціалістичними партіями урядів своїх країн у їхній воєнній політиці. В період між двома світовими війнами це зменшення протиріччя проявлялося, як ми вже про це згадували, в переході соціалістів від революційної боротьби до боротьби за мирні реформи. Майже не помічасмо класової боротьби також під час другої світової війни.

Яка причина того, що в порівнянні з міжкласовими відносинами в половині XIX ст., почавши від кінця того сторіччя, класові антагонізми почали маліти?

Першою причиною цього явища було, безумовно, покращання економічного становища робітничої класи. Різні економісти пояснюють це покращання у різний спосіб. Економісти капіталістичних країн пояснюють його т. зв. демократизацією капіталу, яка нібито, відбувається в наслідок творення акційних спілок, підвищуванням платні, загальним цивілізаційним прогресом тощо. Большевики пояснюють той факт допущенням робітничої класи буржуазією до участі в поділі колоніального грабунку, хвилевим економічним піднесенням, що його пережив світ останніх років XIX ст. В кожному разі майже ніхто з економістів не заперечує того, що, почавши від кінця XIX ст., економічне становище робітничої класи стало фактично кращати.

Другою причиною того, що в останній час змаліли міжкласові протиріччя, є ті поступки робітничій класі з боку буржуазії, на які вона змушена була піти під

натиском робітничих мас. За такі поступки пролетарі-ятові збоку буржуазії треба вважати передусім т. зв. соціальне законодавство, яке розвинувшись спочатку в Німеччині, прищепилося потім в усіх майже країнах. За такі поступки треба вважати також ті заходи суспільної контролю, які застосували в себе гітлерівці і фашисти. Ці заходи в деякій мірі брали в оборону інтереси робітників (в цьому місці ми абстрагуємось від того, що єдиною метою тих заходів збоку гітлерівців і фашистів було з'єднати робітників для своїх протинародніх імперіалістичних плянів).

Для нас важливо відзначити, що **впарі з тим, як мали антагонізми між працюючими і капіталістами, міцніло становище ідеї нації: ріс патріотизм, зміцнювалася національна солідарність, росло зрозуміння загально-національних інтересів.** Щоб підтвердити цю нашу тезу, ми ще раз укажемо в цьому місці на факт переходу соціалістичних робітничих партій з позиції соціалістичної революції на позиції оборони батьківщини за другої світової війни. Ми вкажемо також на ту завзяту, героїчну партизанську і підпільну боротьбу, що її вели, як учасники т. зв. рухів опору, робітники Франції, Бельгії, Англії, Голляндії, Польщі. Вони йшли пліч-о-пліч з інтелігенцією, селянством, представниками заможних клас і всі разом гинули в обороні національної волі. Основні мотиви цієї боротьби були: високий патріотизм, зрозуміння загально-національних інтересів, висока національна свідомість. Партизанська боротьба вимагає, щоб у її учасників ці вартості були розвинуті в найвищому ступені, як в учасників будь-якої іншої боротьби. І в робітників учасників т. зв. рухів опору, ці вартості були розвинені дуже високо.

Ми вкажемо також на той факт, що ні за другої світової війни, ні після неї ніде не дійшло до революції на соціальному ґрунті, а такі виступи мали місце, наприклад, ще після першої світової війни. 1918 р. після програної війни, вибухла соціалістична революція в Німеччині, Угорщині, 1917 р. — в Росії. Навіть комуністи, які впродовж 15 років, в період між двома світовими війнами, працювали над підготовкою кому-

ністичних революцій, мусять сьогодні, не зважаючи на вигідну для себе обставину (розхитання народного господарства в окремих країнах в наслідок війни, післявоєнні злидні, неустабілізованість політичних відносин), застосовувати тактику парламентської боротьби і наголошувати в своїй пропаганді національний момент. Таку тактику вони застосовують тому, передусім, що ідея соціалістичної революції сьогоднішнє робітництво менше приваблює, ніж це було за першої світової війни. Місце класового недовіря займає сьогодні національний патос.

Зріст патріотизму, національної свідомости, національної солідарности в усіх суспільних класах і, зокрема, в робітничій класі — найбільш помітне явище нашого часу. І воно не випадково лише виступає одночасно з явищем покращання економічного становища робітничої класи. **Між цими двома явищами існує тісний взаємозв'язок: зменшування класових антагонізмів зміцнює становище ідеї нації.**

Коли ми говоримо про зменшення класових антагонізмів в останній час, то цим цілком не збираємося твердити, що класові антагонізми сьогодні вже не існують взагалі. Класові антагонізми сьогодні існують далі. Вони сьогодні ще доволі великі. Про це свідчить боротьба працюючих проти капіталу в капіталістичних країнах (політична боротьба у Франції, страйки в Англії, США), про це говорить ворожість працюючих СРСР до класи большевицьких вельмож — нової класи експлуататорів, складених з верхівки партії, адміністрації, армії. Ми повинні підкреслити, що боротьба клас буде тривати доти, доки існуватимуть самі класи. Щоб повністю зліквідувати класову боротьбу, треба знищити саму основу існування клас, тобто, у випадку капіталістичних країн треба знищити інституцію приватної власности на знаряддя і засоби виробництва, а в випадку большевицького СРСР — політичну монополію большевицької партії, диктаторський тоталітарний большевицький режим. Сьогодні класові антагонізми змаліли в порівнянні з тим станом, який існував 60-70 рр. XIX ст. і водночас вони ще далеко не зліквідовані взагалі. Зменшення класових антагоніз-

нів, знищення експлуатації людини людиною, праці капіталом — це найбільш актуальні питання, які стоять перед сучасним людством і чекають на своє позитивне розв'язання. На шляху до їх розв'язання, окремі народи роблять лише перші кроки. В цьому місці нам ідеться лише про відзначення того, що вже лише деяке зменшення класових антагонізмів, яке наступило в наслідок часткового покращання економічного і політичного становища робітничої класи, спричинилося до зміцнення становища ідеї нації. Повна ліквідація класових антагонізмів, знищення самої основи існування антагоністичних клас причиняється до ще більшого зміцнення єдності окремих національних спільнот, до ще більшого піднесення національної свідомості народів.

Друге основне протиріччя сучасного світу — протиріччя між кількома панівними і багатьма пригнобленими націями — розвивається в напрямі визволення поневолених народів з-під чужоземного панування. Про це свідчать ці всі конкретні політичні перемоги, які на шляху свого розвитку здобула ідея нації. Ми перерахуємо ці перемоги.

1821 р. вибухло повстання греків проти турецького панування. 1829 р. Грецію визнано самостійною державою. На початку XIX ст. почалися сербські повстання проти Туреччини. 1829 р. Сербія стала фактично незалежною країною. 1878 р. на Берлінському Конгресі офіційно визнано Сербію незалежною державою. На цьому ж конгресі визнано автономію Болгарії. 1908 р. Болгарія проголосила себе незалежною державою. 1870 р. наступило повне об'єднання італійців і німців кожне в своїх національних державах (деяка частина німців і італійців перебувала ще в межах Австрії). 1820 р. відділилися від Голландії і утворили свою національну державу бельгійці. 1905 р. норвезький стортинг (парламент) скинув шведського короля, розірвав унію Норвегії зі Швецією і проголосив незалежність Норвегії. 1858 р. на Паризькій Конференції об'єднано румунські князівства — Молдавію і Валахію і покладено в цей спосіб підвалини під румунську державу. 1878 р. на Берлінському Конгресі визнано незалеж-

ність Румунії. 1896 р. проти Іспанії підняли повстання Філіппіни. 1902 р. Філіппіни дістали автономію від США. Під час першої світової війни дістає права домініону Ірландія. 1918 р. на руїнах Австро-Угорської монархії, кайзерівської Німеччини і царської Росії постають: Угорщина, Югославія, Чехо-Словаччина, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Польща. В результаті першої світової війни здобуває самостійність деяка частина арабів. Після революції у Росії в 1917-23 рр. розгортається національно-визвольна боротьба поневолених царатом народів: українців, білорусів, грузинів, вірмен, народів Середньої Азії. Деякі з них утворюють на короткий час свої незалежні національні держави. Ці держави знищили большевицькі імперіялісти. В період другої світової війни постають на якийсь час формально самостійні Словаччина, Хорватія. Після другої світової війни значно посунулася вперед, як ми вже про це згадували, справа усамостійнення Індії, Філіппін, Сирії, Лівану.

Про що говорять перелічені факти?

Перелічені факти говорять, поперше, про те, що історична доба, яку переживаємо — це доба емансипації поневолених дотепер народів, як в Європі, так і в усьому світі.

Ці факти говорять, подруге, про те, що події, в яких вирітальну роль відігравав національний момент, становлять дуже поважну частину тих усіх історичних подій, які мали місце в обговорюваному нами історичному періоді. Вся історія німецького й італійського народів у перших трьох чвертях XIX ст. є в основному історією боротьби цих народів за їх об'єднання кожне в одній національній державі. Відомо також, яке місце в історії Європи в XIX ст. займало т. зв. східне питання. А в рямцях саме т. зв. східного питання розв'язувалося справа незалежності Греції, Сербії, Болгарії, Румунії. Після першої світової війни, яка в Європі часто мала характер виразно національно-оборонної війни (Бельгія і Франція перед Німеччиною, Сербія перед Австрією), на територіях бувшої Австро-Угорщини, Німецької та Російської імперій вибухнув цілий ряд національно-визвольних революцій. Вони

часто переходили в затяжні національно-визвольні війни, які тривали аж до 1921 р. В нашій пам'яті ще цілком свіжа підпільна боротьба, яку підняли в ім'я національної незалежності майже всі поневолені Гітлером народи Європи. Таку саме боротьбу ведуть сьогодні проти московських большевиків народи східної і південно-східної Європи.

Перелічені нами факти говорять, по-перше, про те, що оскільки якийсь народ піднімав національно-визвольну боротьбу проти чужинецького ярма, то він її завжди вів за побудову своєї національної держави і ця боротьба завжди кінчилася в остаточному результаті його повною перемогою: поневолений народ будовав свою незалежну державу. (Тут не береться, очевидно, до уваги таких самозрозумілих передумов для досягнення цієї перемоги, як національна свідомість поневоленого народу, політичний досвід його керівництва, сприятлива зовнішня і внутрішня політична ситуація. Якщо ці передумови для поневоленого народу є несприятливі, він може хвилево програти, ніколи, однак, хвилева програма не є програною остаточною. Найважливіше тут те, що поневолений народ, зазнавши навіть хвилевих невдач у своїх змаганнях, ніколи не програє ідейно. Ні греки, ні серби, ні болгари не досягнули повної перемоги відразу. Перемоги в них чергувалися з невдачами. Вкінці, однак, завжди перемала ідея повної національної незалежності).

В історичному розвитку ідеї нації особливе місце займає рік 1918. В цьому році президент США Вілсон виступив зі своїми відомими «14 пунктами», що він їх виклав у своїй промові від 8. січня. В цих пунктах він проголосив принцип самовизначення народів основним принципом післявоєнної організації Європи.

Ідея самовизначення народів під кінець першої світової війни у Вілсона кристалізувалася щораз більше. Право на самовизначення — це, на думку Вілсона, найважливіше право кожного народу, великий він, чи малий. Доктрину американського президента Монре треба прикласти загально до всіх народів з тим, що чужі народи не сміють ні розширювати своєї влади на інші народи, ні вмішуватися у внутрішні відносини

інших народів (промова від 22. 1. 1917 р.). На основі цього права всім народам належить право на посідання національної території (промова на могилі Вашингтона від 4. 7. 1918 р.); про всі економічні договори і політичні відносини повинен безпосередньо вирішувати той народ, якого вони торкаються, і в ніякому разі не сміють про це вирішувати якінебудь користі чи інтереси інших народів, (промова від 4. 7. 1918 р.). Всі народи повинні бути вільні і не можна їм силою накидати таких порядків, яких вони не хочуть (послання конгресові від 4. 12. 1917 р.).

Проголошення права нації на самовизначення одним з найбільш відповідальних керівників світової політики було найбільшою до того часу ідейно-політичною перемогою нації. Національний принцип висунуто вперше як основний принцип політичної організації світу.

Ідейно-політичного значення цього факту не применшує навіть те, що в практичній реалізації принципу самовизначення народів в Європі dokonano — часто несвідомо, а ще частіше цілком свідомо — багато «помилки». Ці «помилки» неминучі, доки принцип самовизначення народів здійснюється тими силами, яким найменше залежить на його повному здійсненні.

Проголошення Вілсоном права нації на самовизначення показує також, який слабкий ідейно імперіалістичний світ. Щоб боронити свого існування, цей світ мусить відмовитися від своєї точки зору і ставити на точку зору свого противника; в нашому випадку імперіалістичний світ мусить ставити на точку зору поневолених народів. Таке явище є найкращим доказом ідейного краху імперіалістичного світу, а ідейний крах є завжди початком кінця всяких політичних і суспільних систем.

Також третє протиріччя сьогодишнього світу — протиріччя між конкуруючими імперіалістичними країнами — спричинюється до прискісування повної перемоги ідеї нації.

В утворенні своїх незалежних національних держав балканські народи завдячують у великій мірі імперіалістичній боротьбі європейських держав про-

ти Туреччини. Щоб послабити Туреччину, Англія допомогла Греції здобути самостійність. Щоб розбити Туреччину і знайти собі опору на Балканах для імперіалістичної боротьби проти Австро-Угорщини, царська Росія підтримувала визвольну боротьбу сербів і болгар. Проголошення Вілсоном «14 пунктів» мало на меті, крім усього іншого, також відвернути симпатії народів Австро-Угорщини від Відня і зв'язати їх з Антантою. Перша світова війна, яка провадилася в основному між Німеччиною та Австро-Угорщиною з одного боку, і Англією, Францією та Росією — з другого, за перерозділ колоній і сфер впливів, привела кінець-кінцем до утворення цілої низки національних держав. Сьогодні загально відомо, що большевики, з метою розхитати Британську імперію, підтримують або готові підтримувати визвольні змагання Єгипту, Індії. Так само загально відомо, що Англія під час першої світової війни підтримувала арабів проти Туреччини. **На такій підтримці, очевидно, виграють лише поневолені народи, ідея нації, не зважаючи на те, що допомога великодержав поневоленому народом цілком не є приятельською допомогою. Відомо також, що послаблення держави поневоловача війною сприяє визвольній боротьбі поневоленого народу.** Послаблення держави-поневоловача дає змогу поневоленому народові успішно розгортати визвольну революційну боротьбу, спираючись часто лише на власні сили. Під час російсько-турецької війни 1828-29 рр., використовуючи послаблення Туреччини, Греція стала цілком незалежною державою, а Сербія добилася фактичної самостійності.

Конкуренція між імперіалістичними державами сьогодні посилюється. Вона неминуче приведе до нових імперіалістичних воєн. **Це все лише сприятиме поневоленим народам у їхній визвольній боротьбі. Шанси на перемогу часто створюватимуть їм самі імперіалісти.** Такий висновок ми робимо, добре пам'ятаючи про ті всі випадки, коли імперіалісти годилися між собою за рахунок поневолених народів. Ми лише вважаємо, що при сьогоденньому зростанні національної свідомости поневолених народів, імперіалістам буде дедалі важче вільно торгувати несвоїми землями.

Принцип самовизначення народів став сьогодні не лише найнебезпечнішою зброєю у руках поневолених народів; як показують наведені факти, він став також грізною зброєю в руках імперіалістичних конкурентів, яку вони в останній час почали застосовувати один проти одного. І це ще одне, дуже характерне явище нашої сьогоденньої доби; так імперіалістична буржуазія, як і соціалісти, будучи в багатьох випадках силами скерованими проти нації, мусять брати ідею нації для себе як свою зброю. Буржуазія за допомогою цієї зброї бореться проти своїх імперіалістичних конкурентів, якщо вони поневолюють чужі народи. Соціалісти і, зокрема, комуністи за допомогою цієї зброї хочуть завоювати собі довір'я мас. Це ще один аргумент на те, що ідея нації — домінуюча ідея теперішньої історичної доби.

Чи ж перемоги, які на своєму історичному шляху досягнула ідея нації, приходили легко?

Треба сказати, що ці перемоги приходили дуже важко. Ми минаємо тут те, скільки пролилося крові в боротьбі за здійснення ідеї нації окремими народами, скільки найкращих патріотів різних народів मुсіло гинути в боротьбі за національне визволення. Нас тут цікавить більше теоретично-політичний бік справи. Визнаючи національний принцип в окремих конкретних випадках, буржуазія панівних націй не хотіла визнати його загальним принципом, який треба було б покласти в основу нової організації світу. Вона просто висувала цей принцип або заперечувала залежно від того, чи було це їй вигідно, чи ні. Поневоленим народам треба було дуже вперто боротися за здійснення і визнання їхніх слухних прав на незалежне державне існування.

Коли ідея нації поширилася серед народів колишньої Австро-Угорщини, там виникла була псевдонаукова теорія про т. зв. історичні та етнічні нації. До історичних націй зараховувалося такі народи, які в межах або за межами країни, в якій жили, мали в даний час свої держави, або мали їх у минулому. До етнічних націй зараховувалося народи, які, нібито, в минулому не мали своїх держав. До перших народів

зараховувалися італійці, німці, поляки, чехи, серби, до других — українці, хорвати. На цій основі сформувався також погляд, згідно з яким лише історичні нації повинні користуватися повними «національними правами». До цих прав не могли мати претенсій народи «неісторичні», «етнічні». Зрозуміло, що коли йдеться про українців, то тут мається до діла з грубою фальсифікацією історії німецькою, ворожою українському народові, історіографією: українці в такій самій мірі «історичний» народ, як чехи і серби. Напр., історичним народом є також хорвати. Мета таких поглядів була ясна. Йшлося іменно про те, щоб відмовити деяким народам належних їм національних прав і в цей спосіб упростити собі т. зв. національну проблему. Життя, однак, виявилось сильніше за погляди різних псевдо-вчених. Замість упрощення ситуації в наслідок відмовлення деяким народам належних їм національних прав, прийшло лише до її ускладнення.

Щоб змагання поневолених народів до національної незалежності погодити з цілістю держави-поневоловача, різні «вчені» панівних націй висунули ідею т. зв. автономії (одні з них були за т. зв. культурну автономію — інші — за територіальну). Боротьбу поневоленого народу за повне національне визволення принцип автономії мав обмежити лише до боротьби за деякі права, мав обмежити лише до боротьби за самоврядування. Автономні національні одиниці були, напр., в Австро-Угорській монархії (до першої світової війни), в Чехо-Словаччині (після першої світової війни). Як показує історичний досвід, народи ніколи не зупинялися в своєму змаганні до повної незалежності на такому щаблі як автономія. Автономія не задовольнила, напр., ні поляків, ні українців в колишній Австро-Угорщині і вони підняли боротьбу за повне національне визволення, як тільки настала сприятлива до того ситуація.

Переможного походу ідеї нації не могли зупинити жадні теорії, жадне насилля. Вона з кожним десятиріччям дедалі більше поширювалася, оволодівала щораз новими мільйонами людей і дедалі виразніше ста-

вала основною рушійною силою історії. Це позначалося і на зміні політичного обличчя Європи.

Негативне розв'язання національного питання, ставлення перешкод національно-визвольним змаганням поневолених народів збоку імперіалістичних кіл панівних націй, завжди викликали завзяту національну боротьбу, яка дуже підривала силу держави-поневоловача, а часто була і причиною великих воєн між державами, чи просто світових конфліктів. Загально відомо, наприклад, як ґрунтовно послабила силу Австро-Угорщини міжнародна боротьба, яка велася між народами Габсбурзької монархії. Негативне ставлення до національних змагань сербів збоку імперіалістичних кіл Австро-Угорщини та намагання тих кіл анектувати слов'янські землі на Балканах були безпосередньою причиною першої світової війни. Негативне розв'язання українського питання Найвищою Радою в Парижі 1919 р. було причиною завзятої українсько-польської і українсько-більшевицької війни 1919-20 рр., і опісля, в періоді між двома світовими війнами. Ця боротьба проти большевицьких загарбників триває по сьогоднішній день і триватиме доти, доки український народ не побудує своєї самостійної держави. Слабкість польської держави перед 1939 р. була зумовлена в великій мірі тим, що вона була багатонаціональною державою. Історичний досвід показує, що негтування принципу самовизначення народів при встановлюванні державних кордонів приводить до дуже серйозних і небезпечних ускладнень, які часто загрожують мирові в цілому світі. Вже давно минув той час, коли можна було встановлювати кордони, не оглядаючись на національні прагнення народів. Від початку XIX ст., світ є полем завзятої боротьби народів за повне здійснення принципу самовизначення націй.

До якої міри національний момент був вирішальним у формуванні політичного обличчя світу (Європи насамперед) за останнього півтора сторіччя, до якої міри національний принцип став основним принципом організації світу, в якому напрямі впродовж останнього півтора сторіччя розвивається історичний процес взагалі — найкраще свідчить зіставлення полі-

тичних карт Європи початку XIX ст. і початку XX ст.

На політичній карті Європи після Віденського Конгресу (1815 р.) бачимо: на сході Європи — Російську імперію, на півдні — Турецьку імперію, в середній Європі — Австрійську імперію, на території Німеччини та Італії — цілий ряд дрібних держав.

«Політична система, створена віденськими трактатами 1815 р., система, основана на грубим потоптанні національного принципу (права кожної нації на самовизначення), виявилася цілком слабою — і вже дуже скоро почала розпадатися під ударами національно-революційних рухів» — так оцінюють політичну систему Європи після Віденського Конгресу навіть большевицькі історики («Новая История» часть I, АН СССР 1939 год). Невідповідність насильно встановлених границь з національними відносинами в Європі була основною причиною тих усіх війн, революцій, що їх мусила Європа пережити впродовж XIX ст.

На політичній карті Європи після першої світової війни бачимо: на місці російської імперії — Советський Союз, відсунений від західних і північно-західних кордонів колишньої царської імперії — на схід, і поділений на цілий ряд т. зв. союзних республік. Крім цього, на місці колишньої Російської імперії бачимо: Фінляндію, Естонію, Латвію, Литву. Всі ці держави постали в порядку реалізації принципу самовизначення народів. На місці Австро-Угорської імперії бачимо цілий ряд нових держав: Австрію, Угорщину, Чехо-Словаччину, Югославію. Між Карпатами і Балтикою бачимо нову державу — Польщу, утворену з окраїн колишньої німецької, австрійської та російської імперій, заселених поляками, українцями, білорусами, литовцями. На місці Турецької імперії в Європі бачимо: Румунію, Болгарію, Грецію, Югославію. На місці роздрібнених держав Італії та Німеччини бачимо великі об'єднані німецьку та італійську держави. Зникли великі імперії, утворені здебільша на основі династичного принципу, який протягом цілих сторіч був основним принципом впорядкування Європи і на місці тих імперій, в порядку реалізування національного принципу, постав цілий ряд нових національних держав.

Зіставлення політичної карти Європи 1815 р. з політичною картою Європи 1920 р. якнайвиразніше показує, що історія розвивається в напрямі творення самостійних національних держав усіх народів.

Пригадаймо всі наші ствердження щодо ідеї нації, які ми зробили дотепер. Ми ствердили:

1. Ідея нації є сьогодні домінуючою ідеєю в житті всіх суспільних клас усіх народів.

2. З боротьби, яка виникає між ідеєю нації і силами, скерованими проти неї, ідея нації виходить переможно. Ідея нації є найважливішою силою, яка вирішує про зміст і напрям сьогодення історичного процесу.

3. З кінцем XIX і особливо в XX ст. прийшло до зменшення класових протиріч, і це причинилося до ще сильнішого згуртування народів довкола ідеї нації.

4. Під натиском усе зростаючої сили ідеї нації її визнано в 1918 р. основним принципом політичної організації світу.

5. Ідея нації вже дотепер докорінно змінила політичне обличчя світу і Європи передусім.

Ці ствердження, які є незаперечними, якнайвиразніше показують, що **основною тенденцією політичного розвитку сучасного світу є тенденція до творення нових національних держав усіх народів. Усі соціальні проблеми вирішуються в рямцях окремих національних держав. Метою соціальних перемін є знищення класових антагонізмів в ім'я зміцнення національної спільноти в цілості.**

IV.

В чому криється таємниця цієї величезної сили, якою є сьогодні ідея нації? Чому взагалі зродилася ця ідея? Як пояснити цю її величезну життєвість, цей вплив на формування і зміст історичного процесу?

Кожна ідея стає історичною силою лише тоді, коли вона відповідає дійсним, глибоким прагненням якнайширших мас. Щойно при тій умові маси йдуть в ім'я ідеї на боротьбу, на смерть. При відсутності цієї умови, тобто тоді, коли ідея не відповідає прагненням якнайширших мас народів, вона залишається лише

мертвою теорією і на розвиток історичного процесу не має найменшого впливу. Ідея нації стала вирішальною силою саме тому, що вона відповідає найглибшим природним прагненням усіх народів — прагненням жити незалежним національним життям.

Марксисти звичайно твердять, що «рух у сфері ідей є відображенням змін, які виникають серед об'єктивно-існуючого реального світу».

В нашому випадку це твердження — хоч як це не на руку марксистам, які звичайно говорять про всякі національні ідеї, як про «метафізику» — цілком застосовне. Тим, що об'єктивно існує і з чого зродилася ідея нації, є саме ця органічна людська спільнота, яку ми називаємо нацією, народом. Нація, народ існує об'єктивно. Цього ніхто, в тому числі також і марксист, заперечити не може і не заперечує. Найбільш органічним прагненням кожного народу є прагнення до національної волі. Національну волю в нашу історичну добу може забезпечити лише власна самостійна національна держава. Прагнення народу до самостійного державного існування — це також об'єктивно-існуючий, реальний факт. І саме відображенням цієї об'єктивно-існуючої, реальної дійсності і є в нашу епоху ідея нації. Вона зродилася щойно в ХІХ ст. тому, що власне в цей час нація незвичайно зміцніла як окремих тип людської спільноти. Основним чинником у цьому процесі був зріст національної свідомості. Національна свідомість зросла в наслідок: а) зацікавлення в період романтизму історичним минулим народів; побутом якнайширших народніх мас; в історії, як у дзеркалі, народ вперше побачив свою індивідуальність, своє національне «Я»; б) посилення господарського життя, розвитку комунікації, зв'язку; люди з різних кінців однієї країни, які дотепер жили у відокремленні, мали змогу далеко частіше один з одним зустрічатися, обмінюватися думками, пізнавати себе, поглиблювати свою національну свідомість; в) розвитку демократії, яка включила в активне політичне життя широкі маси; г) розвитку загальної освіти народніх мас, введення обов'язкової загальної військової служби; ґ) посиленого політичного й економічного

гноблення поневолених народів панівними народами. І саме тому, що ці всі моменти були зумовлені розвитком капіталізму, можна сказати, очевидно, що капіталізм у великій мірі причинився до виникнення сучасної нації. Але капіталізм лише скріпив націю як окрему спільноту, а не спричинив її виникнення взагалі, як про це теоретизують большевики («нація виникла і склалася тільки в епоху розвитку капіталізму»). Нації склалися далеко раніше і їх виникнення у жадній мірі не зв'язане з капіталізмом як певною суспільно-економічною формацією. Нації існували і при рабовласницькому і при феодалному суспільно-економічному ладі. В період капіталізму вони лише незвичайно зміцнилися, і стали в цей час більше, як в якунебудь іншу історичну епоху, основною рушійною силою історії. Невірно також твердження про те, що при капіталізмі щораз більше зникають «відокремленість і протиріччя між народами» («Комуністичний маніфест»). Зникнення протиріч між народами при пошануванні права кожної нації на самостійне державне існування, з точки зору ідеї нації було б побажаним. Є, однак, навпаки. Сьогодні, більше як колинебудь дотепер, зросло протиріччя між націями, основані на пануванні кількох націй над десятками інших. Це з одного боку.

З другого ж боку, якщо вірне твердження Маркса про те, що «найбільш передові в економічному відношенні капіталістичні країни сьогодні є прообразом найбільш відсталих у цьому відношенні країн завтра» (цитуюмо з пам'яті) — то логічно, згідно з марксистським розумінням історії, мусить бути вірним твердження і про те, що й «народи найбільш передові під оглядом найбільшої національної свідомості сьогодні є лише прообразом найбільш відсталих у цьому відношенні народів завтра». Якщо закономірне є те, що розвиток капіталізму захоплює щораз нові й нові країни, то так само закономірне є і те, що будуть складатися у сучасні нації щораз нові й нові народи, які дотепер дримали. Це підтверджується дотеперішньою історією. Впарі з упромисловлюванням східної Європи і Азії йде і національне пробудження народів, які тут жи-

вуть. Вже сьогодні за своє національне визволення борються народи Східної Європи і Азії так, як боролися вчора за це саме народи Середньої і Західної Європи. Вже сьогодні національно-визвольна боротьба поневолених більшовиками народів розхитує сталінську імперію далеко сильніше, ніж учора вона розхитувала Австро-Угорщину і царську Росію. В Австро-Угорщині і деякий час у Росії ця боротьба прибирала форми підпільної і повстанської боротьби. Щораз нові і нові народи заявляють про своє прагнення до повної національної незалежності. І це постійне поширювання національної свідомості, це постійне поширювання ідеї нації є найважливіша закономірність сьогоденного історичного процесу, якої не можуть заперечити навіть марксист, якщо будуть послідовно застосовувати свій марксизм. Твердження Леніна про те, що «капіталізм не обов'язково пробуджує до самостійного життя усі нації» — невірне. Історичний досвід показує, що розвиток капіталізму пробуджує до самостійного життя саме всі нації.

Постійне зміцнювання нації, як людської спільноти, яке відбувається в наслідок розвитку політично-суспільних і економічних відносин у світі, це ще одна, отже основна причина того, чому ідея нації стала сьогодні найважливішою і основною силою історичного процесу.

Коли ми говоримо про те, що розвиток капіталізму у великій мірі причинився до зформування сучасної нації, то ми маємо на увазі передусім позитивну роль розвитку продукційних сил у цьому відношенні, а не ролі капіталізму як суспільно-економічної формації в цілому. Виробничі відносини за капіталізму, тобто принцип приватної власності на засоби виробництва, допровадив до виникнення класових антагонізмів між пролетаріатом і селянством — з одного, і буржуазією з другого боку. Класові ж антагонізми, як це ми вже вказували, становлять значну небезпеку для ідеї нації. Зрозуміло, що капіталістичні виробничі відносини радше гальмують процес складання нації, ніж його прискіплюють. Чинником, що прискіплює процес складання нації при капіталізмі є самий розвиток продук-

тивних сил, тобто розвиток промисловості, технічних знань і виробничих навиків серед людей, загальний прогрес цивілізації. Завдяки власне розвиткові продуктивних сил створилися умови, за яких міг прискіплено відбуватися процес складання нації. Цими умовинами є, як ми вже про те згадували, розвиток комунікації, засобів зв'язку, інтенсивне господарське життя, розвиток преси, освіти, загальне відношення культури. Маючи це на увазі, не важко зрозуміти, що упадок капіталізму, який у наших умовинах означає лише ліквідацію принципу приватної власності на знаряддя і засоби виробництва, цебто їх усупільнення, ні в чому не загрожує нації. Навпаки: усупільнення знарядь і засобів виробництва причиниться, перше, до ще сильнішого розвитку продукції сил, як це було при капіталізмі, і, подруге, ліквідує саму основу існування суспільних класів (буржуазії і пролетаріату передусім), зліквідує існуючі сьогодні класові антагонізми. А і один і другий момент лише скріплюють націю. Тому то і реалізація нашої концепції безкласового суспільства в майбутній українській державі причиниться лише до зміцнення української нації, піднесе її на вищий ступінь національної спаяности і свідомості.

V.

Як ми вже сказали на початку статті, концепція Самостійної України — це також концепція такого суспільного й економічного ладу в Україні, за якого не існуватиме експлуатація людини людиною. Ми коротко з'ясували також, на чому буде спиратися цей суспільно-економічний лад. Суспільно-економічні перемени, які доконувалися в період між двома світовими війнами і які продовжують доконуватися в останні роки чи то по більшовицькому, чи по пролетарському боці бар'єру, виразно показують, що суспільно-економічний розвиток світу йде саме в напрямі усупільнення основних галузей народного господарства. Минаємо тут те, що докрано націоналізації промисловості, банків, розparcelьовано поміщицькі маєтки в Польщі, Чехо-Словаччині, Волгарії, Югославії, частинно в Румунії. Націоналізується сьогодні деякі

галузі народного господарства також у таких країнах, як Англія, Франція. В Англії націоналізовано англійський банк, вугільну промисловість, залізницю. У Франції націоналізовано великі банки. Крім того дуже близьким до націоналізації заходом було втручання держави в економічне життя в державах фашистського типу: в гітлерівській Німеччині та фашистській Італії. Принцип повної економічної свободи сьогодні вже всюди, за винятком хіба ще США, дуже основно захитаний. На його місце приходить принцип суспільної контролю чи, в деяких випадках, просто принцип суспільної власності в основних галузях народного господарства. Такий розвиток означає по суті початок упадку капіталізму як суспільно-економічної формації. Маючи на увазі саме такий розвиток суспільно-економічних відносин у сучасному світі, можемо ствердити, що і наша концепція суспільного ладу в майбутній українській державі цілковито згідна з існуючою сьогодні у світі розвитковою тенденцією.

VI.

Маючи на увазі все сказане нами про ідею нації дотепер, нам не важко буде відповісти на друге питання, поставлене нами на початку статті: чи український національно-визвольний рух, який є складовою частиною цього великого процесу емансипації народів, що dokonується у світі, являє собою те нове, яке тільки народжується і до якого буде належати майбутнє?

У зв'язку з цим звертаємо увагу на такі моменти.

1. Не зважаючи на те, що т. зв. національне питання актуальне в Європі вже майже на протязі стоїкількадесять років, щойно 1918 р. принцип самовизначення народів був висунутий відповідальними керівниками світової політики як основний принцип організації світу. До того часу, хоч і розв'язано національне питання в окремих випадках позитивно, то принцип самовизначення народів не був визнаний як загальний. основний принцип організації світу. Та, діставши навіть формальне визнання, принцип самовизначення народів не був повністю зреалізований навіть в Європі. В цьому відношенні ідея нації ще дуже «молода». Вона «молода» зокрема, коли йдеться про народи Схід-

ньої Європи, Кавказу і Азії. Ці народи або лише недавно пробудилися, або ще лише пробудилися до свідомого національного життя і в більшості випадків щойно починають свою національно-визвольну боротьбу. Історія ж нової доби показує, що якщо якийсь народ почав національно-визвольну боротьбу, то він її не припиняв, аж поки не побудував своєї самостійної національної держави. Національно-визвольна боротьба кожного народу раніше чи пізніше кінчалася завжди його повною перемогою.

2. Та всі ці причини, які обумовили виникнення т. зв. національного питання, сьогодні діють з такою силою, як кількадесять років перед тим. Ті причини, це — з одного боку, зріст національної свідомости і самостійницьких прагнень поневолених народів, домінуюча роль ідеї нації в житті всіх народів; з другого боку — це намагання кількох великих країн утримати за всяку ціну стан, за якого кілька великих найбільш цивілізованих народів живе за рахунок поневолених і експлуатації багатьох інших народів світу. Найбільше ми повинні підкреслити, що ті самі причини, які обумовили виникнення національного питання, сьогодні його далеко більше актуалізують і загострюють, як колись. Більш загальною і глибокою є сьогодні національна свідомість народів. Перехід соціалістів панівних народів на позиції імперіалізму, тобто перехід на позиції імперіалізмів тих елементів панівних народів, які до того часу хоча б декларативно були проти імперіалізму, остаточно переконали поневолені народи в тому, що визволитися вони можуть лише в наслідок власної боротьби проти імперіалістів. Беручи до уваги большевицьку сферу впливів в Європі, можна сказати, що в результаті другої світової війни значно зросло також число фактично поневолених народів. В той же час експлуатація і гніт поневолених народів з боку панівних націй не ослабають. В большевицькій Росії цей гніт у деяких випадках прийняв форми одвертого формального винищування цілих народів. Це все означає, що національне питання в нашу добу буде ще більш актуальне і гостре, як у недавньому минулому. При такій ком-

промітації імперіялістичної системи і при тій готовості народів боронити свою національну волю, як це є сьогодні, — перемога поневолених народів, перемога ідеї нації — очевидні. При тому імперіялістам не вдається ні в який спосіб обманути поневолені народи. Большевики, напр., хочуть задовольнити самостійницькі прагнення народів шляхом творення лише формально незалежних національних держав. Але народи добре відрізняють стан формальний від фактичного, вони сьогодні хочуть фактичної, а не формальної самостійності. Про це свідчить боротьба неросійських народів ССРСР проти большевицької Москви. Про це свідчить протибольшевицька боротьба тих народів, які опинились у сфері впливів большевицької Москви. Ці народи об'єдналися сьогодні для спільної протибольшевицької боротьби в Антибольшевицькому Бльоці Народів. Всі вони змагають до повалення большевицького ССРСР і до побудови на його руїнах своїх самостійних національних держав. Про це добре знають і самі большевики. Вони добре знають, що їхнє твердження про «морально-політичну єдність народів ССРСР» — брехня. Коли ж, можливо, вони щодо цього мають ілюзії і дійсно вірять у цю «єдність» — то тим гірше для них. Поневолені народи ССРСР при найближчій нагоді постараються большевицькій кліці ці ілюзії розвіяти. Це й буде власне кінець большевизму. І цей кінець буде ще одною великою перемогою ідеї самовизначення народів, ще одною перемогою ідеї нації.

3. Всяка система політичної організації світу, яка б відкидала ідею політичної самостійності народів, є сьогодні неприйнятна для всіх, без винятку, народів. Найкращим доказом цього є той спротив, який з боку європейських народів зустріли гітлерівці і який зустрічають тепер большевики. Єдиною прийнятною для народів політичною системою є система, за якої кожний народ мав би забезпечену політичну самостійність у власній національній державній організації.

Ці перелічені нами моменти свідчать про те, що тенденція до утворення національних держав, конкретним виявом якої є визвольна боротьба українського

народу, — ця тенденція ще далеко не зреалізована, тенденція **молода, нова**. Такою молодою є також тенденція до ліквідації капіталізму як суспільної формації. Більшість народів у галузі радикальніших соціальних реформ робить лише перші кроки. **Визвольна боротьба українського народу в загальному історичному аспекті являє собою, отже, саме те нове, яке лише народжується в світі, являє собою те нове, до якого буде належати майбутнє.**

VII.

Чи тенденція до утворення національних держав усіх народів може сьогодні реалізуватися безперешкодно?

На жаль, сьогодні ще далеко до ідеального стану справ. Це зрештою нормальне життєве явище. Старий світ ніколи з історичного кону не сходить без бою, охоче, легко. Він завжди хапається за всі способи, щоб ще на один-два роки протягти своє існування. Саме такий період переживаємо ми сьогодні. Історія намагається викинути за свій борт старий імперіялістичний світ, найбільш характерною рисою якого є те, що кілька найбільш цивілізованих націй панують над десятками, часто дуже великих народів, поневолюючи і експлуатуючи їх. І цей старий імперіялістичний світ робить на наших очах останню спробу ще на якийсь час продовжити своє існування.

Одним із засобів прикривати імперіялістичну політику збоку окремих великих країн є **фабрикування «теорій» про необхідність творити великі політичні комплекси з огляду на складність теперішнього економічного життя**. Деякі «теоретики» — імперіялісти твердять, іменно, що при сучасному стані економіки неможливо творити нові держави. Поділ світу на малі державні організації, які завжди стараться обгороджуватись системою мит і змагань до автаркії, стоїть, мовляв, в очевидній суперечності з фактом утворення вже сьогодні єдиного світового господарства. Вже сьогодні є цілком очевидним, — твердять ці теоретики, — що різні країни, різні теорії під господарським оглядом доповнюють одні одних. Вони тому, ні-

бито, природно повинні складати і одну політичну організацію. Такими економічними «аргументами» гітлерівські «теоретики» старалися обґрунтувати концепцію «нової Європи» і висунули «теорію» «великопростірного господарства» («гросраумвіртшафт»). Аргументами економічної вигідності обґрунтовував Сталін у 1922 р. потребу «тісного об'єднання радянських республік в одну союзну державу». Аргументами економічної доцільності обґрунтовується також концепція «Пан-Європи», чи «Сполучених Штатів Європи». висуена деякими політичними діячами вже зараз після першої світової війни.

Що практично означає теорія гітлерівського «великопростірного господарства», переконалася більшість європейських народів під час гітлерівської окупації на власній шкурі. Вона означала повний економічний грабунок промислової сировини і харчових засобів народів, повне господарське підпорядкування окремих країн інтересам Берліна.

В економічній доцільності «тісного об'єднання радянських республік в одну державу» переконалися і народи СРСР. Вони переконалися іменно, що таке об'єднання вигідне лише імперіальному центрові — Москві, а не союзним республікам. Вслід за економічним об'єднанням прийшла жажлива економічна експлуатація т. зв. союзних республік.

Яка причина, однак, того, що для обґрунтування великодержавних, антинаціональних концепцій імперіалісти вдаються сьогодні до економічних аргументів?

Причиною цього є те, що з моментом утворення єдиного світового господарства взаємна господарська залежність народів зростає в досить великій мірі. Країни, ізолювані під господарським оглядом, було б сьогодні важко самій втриматись. І власне цей момент стараються імперіалісти використати для залякування народів, для нав'язання їм думки про необхідність політичного об'єднання. Це об'єднання потрібне, насамперед, великим, найбільш цивілізованим країнам. Воно дало б їм змогу повністю і без перешкод використати для себе всю свою економічну перевагу над меншими і економічно слабшими країнами. Річ у то-

му, що буржуазія великих країн, спираючись на експлуатації колоній і керуючись, насамперед, власними класовими інтересами, розвинула надмірно (понад дійсні потреби власних країн) або однобічно власну промисловість. Ця промисловість мусить мати забезпечені джерела сировини і ринку збуту. Ціх джерел сировини і ринків збуту буржуазія великих країн мусить шукати, як правило, поза межами власної країни. Зрозуміло, що державні кордони, власні економічні інтереси окремих народів стають на перешкоді в цьому шуканні джерел сировини і ринків збуту. Для буржуазії великих країн справа була б ідеально розв'язана тоді, коли б зникли і кордони національних держав і окремі економічні інтереси народів. На цій основі і родяться концепції «Нових Європ».

Ніхто не стане заперечувати того, що сьогодні взаємна економічна залежність народів досить значно зросла. Але у зв'язку з цим постає питання: чи ідеї найтіснішого економічного співробітництва народів не можна здійснити в системі вільних національних держав усіх народів? Чому для здійснення ідеї економічного співробітництва потрібне обов'язково політичне об'єднання? Немає жадних об'єктивних перешкод до того, щоб ідею тісного економічного співробітництва здійснити в системі вільних національних держав. Лише тоді можуть бути гармонійно поєднані як інтереси великих, так і інтереси малих країн і народів. Лише тоді можна буде встановити справжнє економічне співробітництво між народами.

Поневолені народи не сміють забувати того, що одним з найбільш поширених форм економічної залежності країн одна від одної в системі світового господарства є залежність колоній від метрополій. Ця залежність дуже вигідна метрополіям і цілком не вигідна колоніям. В наслідок саме цієї залежності північні народи досягнули сьогодні вершини економічного добробуту і розквіту, а поневолені народи опинилися на дні економічних злиднів. І цей стан вимагає якнайскоршої і якнайрадикальнішої зміни. Постає питання супроти концепції «великопростірного господарства», здійсненої у гітлерівській «Новій Європі»,

якнайвимовніше показує, як того роду концепції оцінює більшість народів.

Економічний чинник сьогодні ні трохи не протирічить ідеї нації. Найвищою метою економіки є максимальний розвиток продукційних сил країни. Цей розвиток має забезпечити населенню країни оптимальні умови економічного життя. **Як показує дотеперішній історичний досвід, продукційні сили досягли максимального розвитку всюди там, де народи мають, насамперед, повну політичну незалежність, мають свої власні державні організації.** Лише повна політична незалежність народів забезпечує їм максимальний розвиток творчих духових сил. А розвиток духових сил є першою передумовою розвитку продукційних сил у цілому. Лише на основі повної рівноправності народів, загартованої їх цілковитою політичною незалежністю, економічна співпраця між народами може дати справді позитивні і гарні результати, тобто може причинитися до справжнього піднесення життєво-во рівня усіх народів.

Відомо, що більшовики, і як соціалісти, і як представники великоросійського імперіялізму, завжди були за велику централізовану державу і проти відокремлення від Росії неросійських народів. Ленін, одначе, розглядаючи економічну основу прагнень народів до творення національних держав, у статті «Про право націй на самовизначення» примушений був писати:

«Немає сумніву, що більша частина Азії, найбільш населеної частини світу, перебуває в стані або колоній „великих держав“, або держава, надзвичайно залежних і пригноблених національно. Але хіба ця загальновідома обставина хитає хоч скількинебудь той безперечний факт, що в самій Азії умови найбільш повного розвитку товарного виробництва, найбільш вільного, широкого й швидкого росту капіталізму створились тільки в Японії, тобто тільки в самостійній національній державі?.. Лишається незаперечним, що капіталізм, розбудивши Азію, викликав і там повсюди національні рухи, що тенденції цих рухів — створення національ-

них держав в Азії, що найкращі умови розвитку капіталізму забезпечують саме такі держави... Приклад балканських держав теж говорить... що найкращі умови розвитку капіталізму на Балканах створюються якраз в міру створення на цьому півострові самостійних національних держав» («Вибрані твори», т. 1, 1939 р.).

До слів Леніна ми повинні ще додати, що національна держава забезпечує максимальний розвиток продукційних сил не лише за капіталізму. Історичний досвід показує, що і при феудалізмі продукційні сили розвивалися якнайкраще лише в національній державі. Приклад «першої соціалістичної країни на світі» — приклад СРСР, в якому більшовицька кліка всіляко гальмує економічний розвиток національних республік, показує, що і за соціалізму вони найкраще можуть розвиватися лише в національній державі.

Після першої світової війни зродилася **ідея тісного співробітництва держав і народів.** Від того часу ця ідея не сходить із денного порядку міжнародної політики. Після першої світової війни в порядку реалізації цієї ідеї створено Лігу Націй, після другої світової війни — Організацію Об'єднаних Націй.

Яка мета міжнародного співробітництва? В чому мала б полягати його суть? Конкретно міжнародне співробітництво мало б полягати в тому, щоб мирним шляхом вирішувати всі міжнародні політичні, економічні, культурні й соціальні проблеми і в цей спосіб не допускати до воєн між народами, а сприяти їх загальному культурному і цивілізованому прогресові.

Не важко зрозуміти, що беручи справу теоретично, сама **ідея міжнародного співробітництва є об'єктивно прогресивна ідея**, вона в нічому не заперечує ідеї нації. Досвід, однак, показує, що створені міжнародні організації, завданням яких є реалізувати і культивувати цю ідею, далеко не виконують свого завдання. Міжнародні організації не дбають про повне здійснення тих високих принципів, які вони проголосили як керівні принципи своєї діяльності. Організація Об'єднаних Націй, як перед нею і Ліга Націй, не добилися покищо ні того, напр., щоб справді «розвивати друж-

ні відносини між націями на основі поважання принципу рівноправності і самовизначення народів», ні того, щоб «здійснювати міжнародне співробітництво... в заохочуванні та розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх...» Большевицький ССРСР, член Організації Об'єднаних Націй, поневолює сьгодні народи Східньої і Південно-Східньої Європи, народи Кавказу і Азії. ССРСР становить сьгодні величезну тюрму народів, у якій цілком не існують жадні, найменші хоча б, демократичні свободи. Саму Організацію Об'єднаних Націй большевики стараються перемінити в знаряддя своєї імперіялістичної політики, стараються зробити з неї ту інституцію, яка забезпечувала б їхні імперіялістичні загарбання. Зрозуміло, що всі народи світу і, зокрема, поневолені народи, які бачать, до чого змагають большевицькі імперіялісти, мусять ставитися з певним недовір'ям як до Організації Об'єднаних Націй, так і до самої ідеї міжнароднього співробітництва в сучасних конкретних історичних умовах. Всі народи світу щиро прагнуть до співробітництва, але це співробітництво мусить дійсно переслідувати ті ідеальні цілі, які зафіксовані в Статуті Організації Об'єднаних Націй. Коли ж є інакше, коли в більшості випадків окремі члени Об'єднаних Націй ці цілі цілковито ігнорують, то народи в даних умовах мусять оцінювати Об'єднані Нації не інакше, як знаряддя імперіялістичної політики в руках деяких її членів.

Ідея міжнароднього співробітництва може бути цілком зреалізована лише при умові повного здійснення принципу самовизначення народів. Доки існують парівні і поневолені народи, доки одні нації поневолюють інші, слабші від себе, народи, доти не може бути мови про загальне довір'я між народами. А без такого довір'я між народами не може бути і мови про якусь ефективну міжнародню співпрацю.

Український народ щиро прагне до якнайтіснішого і найширшого співробітництва з усіма народами світу. Він не погодиться, одначе, ніколи з фактом поневолення України большевицькою Москвою і буде завжди боротися всіма засобами за повне своє полі-

тичне і економічне визволення. Доки членом Організації Об'єднаних Націй буде большевицький ССРСР, який вже майже 30 років жорстоко гнобить і експлуатує Україну, доки Об'єднані Нації будуть погоджуватися з фактом поневолення України большевицькою Москвою, доти український народ не може, маги повного довір'я і до Об'єднаних Націй, і до самої ідеї міжнароднього співробітництва. Коли ж український народ здобуде свою самостійну національну державу, він буде йти в авангарді боротьби за найширше співробітництво між усіма народами світу.

Коли взяти програмові декларації альянтів, зроблені ними впродовж другої світової війни, то вони, по суті, становлять крок назад, навіть у порівнянні в 1918 роком. Вілсон у своїх 14 точках 1918 р. зовсім виразно і недвозначно висунув принцип самовизначення народів як основний принцип упорядкування світу. У Версальському мирному договорі 1919 р. держави-переможці, хай лише формально, заявили про свою готовість «покласти в основу врегулювання європейських відносин принципи визволення поневолених народів, по можливості, національних границь і створення умов, що дали б кожній нації можливість самостійного національного і господарського життя». В одній же з перших програмових декларацій альянтів у час другої світової війни, в т. зв. Атлантійській хартії, як основну мету висувається повернення «статус кво», який існував до початку гітлерівської агресії, не зважаючи на те, що цей «статус кво» в багатьох випадках був грубим потоптанням принципу самовизначення народів, грубим потоптанням ідеї нації. У другому програмовому документі нашого часу, документі, який лягає в основу організації сьгоднішнього світу, в Статуті Організації Об'єднаних Націй, основною метою ставиться «підтримувати міжнародній мир і безпеку», «укріпити рівність прав великих і малих націй», «розвивати дружні відносини між націями на основі поважання принципу рівноправності і самовизначення народів». Отже, першочерговою метою організації ставиться підтримання міжнароднього миру, маючи на увазі весь той політичний уклад світу, який настав

після розгрому т. зв. держав осі і їх сателітів. Щойно на другому плані говориться про розвивання дружніх відносин між націями на «основі поважання принципу рівноправності і самовизначення народів». Треба сказати, що говорити 1945 р. лише про «поважання» принципу рівноправності і самовизначення народів, це значить говорити в цій справі рішуче замало. Це треба дуже виразно підкреслити, головню тому, що в результаті перемоги альянтів над гітлерівською Німеччиною народи майже всієї Південно-Східньої, а частинно і Середньої Європи опинилися фактично під пануванням большевицької Москви і всі вони, не говорячи вже про неросійські народи ССРСР, фактично позбавлені самостійности. А майже 30 років існування большевицького ССРСР підтверджують, що большевицька Москва найбільший ворог самостійности народів. Хто говорить сьогодні лише про «поважання принципу самовизначення народів», той фактично дає вільну руку большевицьким імперіялістам.

Є ще й інші моменти, які дають нам підставу твердити, що сьогодні, в порівнянні до 1918 р. щодо ідеї нації, керівні політики, всупереч розвитковим тенденціям сучасного світу, роблять, властиво, крок назад. Візьмім до уваги лише те, що говорилося педавно на різних повосних конференціях, на яких визначувалися державні кордони, визначувалася доли багатьох народів. Якими аргументами послуговується останньо дипломатія? Безперечно, вона говорить також і про право нації на самовизначення. Але якже ж водночас одверто і впевнено, напр., большевицька дипломатія, яка найбільш кричить про самовизначення народів, говорить про «сфери впливів», про потребу «забезпечення державних інтересів»! Як одверто большевицька дипломатія говорить про те, що Советський Союз мусить мати біля своїх кордонів «дружні країни», розуміючи під «дружніми» такі країни, які могли б цілковито контролювати большевицька Москва! Як часто говорять сьогодні дипломати про т. зв. «стратегічні позиції», «стратегічні кордони»! І хіба ж це все має щось спільного з визнанням національного моменту принципом організації сьогоднішнього світу?

Сьогоднішню поворотну хвилю імперіялізму, що її переживаємо, можна порівняти з такою ж поворотною хвилею абсолютизму, що її пережила Европа після Віденського Конгресу. 1815 р. февдально-абсолютистична реакція святкувала свою перемогу над ідеєю «свободи, рівности, братерства». Над Европою, розбудженою до нового життя Французькью Революцією, став із багнетом Священний Союз. Його метою було протидіяти «революції», втримати «старі порядки». Жандармом цього союзу була царська Росія. Над світом, розбудженим до нового життя всім дотеперішнім історичним процесом, над світом, велику частину якого становлять поневолені і експлуатовані народи, стала сьогодні Рада Безпеки, одним із постійних членів якої є найбільший хижак світу — большевицький ССРСР. Мета Ради Безпеки, як це можна встановити на основі її дотеперішньої діяльності — зберегти той політичний уклад світу, який настав після другої світової війни, і який в наслідок імперіялістичних загарбань Кремля характеризується грубим потоптанням навіть тих здобутків людства, яких воно досягло в наслідку першої світової війни. Як царська Росія у XIX ст. відогравала ролю жандарма Європи, так сьогодні большевицький ССРСР, як постійний член Ради Безпеки, відограє ролю жандарма цілого світу. Над єдино-справедливим принципом фактичного самовизначення народів тріумфус сьогодні ідея «сфер впливів», «державних інтересів», «стратегічних кордонів». Та так, як Священний Союз не зберіг від упадку ні абсолютизму, ні політичної системи в Європі, створеної Віденським Конгресом (вже 1848 р. всю Европу потрясла «весна народів»), так не закріпить сьогоднішнього політичного укладу світу і Рада Безпеки, яку большевики хочуть перетворити в знаряддя свого імперіялізму. Вже сьогодні передові люди багатьох народів бачать, до чого ведуть большевики, і домагаються зміни окремих параграфів Статуту Об'єднаних Націй. Вже сьогодні різні держави, в тому числі також і держави, які є постійними членами Ради Безпеки, домагаються скасування т. зв. права вета, яке прийнято в Раді Безпеки. Вже сьогодні народи Схід-

ньої і Південно-Східної Європи ведуть боротьбу проти большевицьких імперіялістів.

Яких заходів не вживали б сьогодні керівні політичні діячі окремих країн, вони нічого не можуть зробити, щоб унеможливити повну перемогу ідеї нації. Вони не можуть нічого зробити, поперше, тому, що така перемога зумовлена основною тенденцією сьогоденного політичного розвитку світу. Вони не можуть нічого зробити, подруге, тому, що **серйозним фактором історичного процесу є сьогодні народні маси.** Вони впродовж останнього півтора сторіччя навчилися самі впливати на історію і, згідно зі своїми інтересами, вирішувати свою долю. Треба пам'ятати, що впродовж останнього півтора сторіччя відбулося більше революцій, тобто більше разів підметом історії ставали самі маси, як впродовж усієї історії людства до того часу. Хто схоче сьогодні, не зважаючи на прагнення найширших народніх мас, вести лише свою окрему, ворожу народнім масам, політику, тому ці маси у відповідний момент і по-своєму нагадають про себе.

VIII.

Концепція Самостійности України своїм політичним вістрям скерована проти ССР, проти большевицької тюрми народів.

Коли 1917 р. большевики захопили в свої руки владу в Росії, світ недооцінював небезпеки большевизму. Більшість політиків у світі в зв'язку з большевизмом цікавило в той час лише питання, чи большевики приймуть на себе всі міжнародні зобов'язання колишньої царської Росії, чи забезпечать економічні інтереси чужоземних країн, чи ні. На самий большевизм в той час вони дивилися як на експеримент, задалегідь приречений на провал. Ніхто з керівних політиків не дооцінював тієї небезпеки, яку для майбутнього світу становило знищення большевиками самостійних національних держав, утворених окремими народами на території колишньої царської Росії 1917-28 рр. Большевикам дозволено здушувати національно-визвольну боротьбу українців, білорусів, грузинів, вірменів, народів Середньої Азії, дозволено реставрувати царську

імперію. Ці народи, в тому числі і український народ, у їхній боротьбі з большевицькою агресією залишено самим собі. Ніхто в світі в той час не розумів того, що лише поділ Росії на окремі національні держави назавжди унеможливить відродження найреакційнішого російського імперіялізму, який впродовж багатьох сторіч був найбільшою загрозою і ганьбою для світу.

Як наслідок недооцінення керівними політиками світу тієї небезпеки, яку являло собою 1918-23 рр. загарбання большевиками національних держав окремих народів кол. царської Росії, сьогодні світ має до діла з загарбанням большевицькою Москвою половини Європи і з небезпекою поширення большевицького панування не лише на цілу Європу й Азію, а й поза ці континенти.

Сьогодні більшість народів, мабуть, уже правильно оцінює небезпеку большевизму. Більшість народів у світі, мабуть, сьогодні вже розуміє, що, щоб назавжди звільнитися від загрози імперіялізму Москви, **треба сьогоднішній багатонаціональний ССР перебудувати на принципі самовизначення народів.** Лише розчленивши ССР на ряд національних держав, назавжди унеможливиться відродження імперіялізму Москви. **Концепція Самостійної України буде основним елементом плану знищення большевицької тюрми народів, яка становить сьогодні гніздо найганебнішої реакції і найнебезпечнішої агресії у світі, буде основним елементом впорядкування Східної Європи і величезної частини Азії.** Побудова українським народом Самостійної Української Держави буде величезним кроком вперед на шляху до встановлення дійсної рівноваги в світі і забезпечення тривалого миру між народами.

Історичний процес виразно розвивається в напрямі повної реалізації принципу самовизначення народів. у напрямі ліквідації капіталізму як суспільно-економічної формації. В цілковитій відповідальності з цими тенденціями остається концепція Самостійної України українського національно-визвольного революційного руху. Ідеї українського національно-визвольного революційного руху вірно відображають ті величезні

переміни, які dokonується в об'єктивному світі. Це означає також, що боротьба в ім'я цих ідей закінчиться повною перемогою. Така закономірність історичного процесу.

Концепція Самостійної України відповідає також розвитковим тенденціям історичного процесу українського народу. Вистачить тільки пригадати, що протягом цілого XIX ст. українська проблема — це була лише культурна проблема: проблема мови, етнографії, літератури, історичної науки. До 1919 р. політичні аспірації більшості українського народу не сягали далі автономії. 1918 р. український народ утворив свою національну самостійну державу. Від того часу ідея Української Самостійної Держави не сходить із порядку дня в житті українського народу. Вона з кожним роком, з кожним днем стає найріднішою власністю щораз ширших українських мас. Вона з кожним роком, з кожним днем мобілізує нові й нові тисячі на революційну боротьбу проти окупантів за повне національне визволення. Коли Визвольні Змагання українського народу 1917-20 рр. дали йому одні Крути, то сьогодні, 1946 р., визвольна боротьба українського народу дає йому тисячі Крут. Крутянським побоевищем стала сьогодні величезна частина території України. Смерть тисяч борців за волю України **сьогодні**, хоч як це звучить парадоксально, означає, що наша повна перемога буде вже **завтра**.

Український національно-визвольний революційний рух не лежить колодою на розвитковому шляху історичного процесу. Він іде вногу з тим усім, що dokonується у світі. Він є складовою частиною тієї величезної сили, яка сьогодні руйнує старий світ і будує новий. Він являє собою те нове, об'єктивно прогресивне, яке лише народжується. Ми, учасники українського національно-визвольного революційного руху, не епігони минулого, а пробойовики майбутнього! Ми, що боремося «за Українську Самостійну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі», можемо про себе сказати словами Франка: **«Ми — пролог, не епілог!»**

Центр

Квітень 1947 р.

Ярослав Стецько

РУШІЙНІ КЛИЧІ НАШОЇ БОРОТЬБИ

I. До ідейно-політичного змісту

Українська нація — це наша мета

Основою нашого суспільно-політичного світогляду є: українська нація як природня категорія, виключна вартість.

Нація є найвищою духово-органічною спільнотою, що кристалізувалася і виростала за означених історичних, геополітичних, господарських і соціально-політичних умовин, як живе, самобутнє ество. Елемент відчутого, підсвідомого, є її суттєвим складовим чинником. Живі, мертві і ненароджені — це синтеза поняття нації.

Українська людина — це нерозривна складова частина української нації. Добро національної спільноти є найвищою ціллю людини на землі. Немає абстрактної, безнаціональної новітньої людини. Є тільки національним змістом визначена конкретна, національна людина.

Людині є внутрішньо-присуца ідея свободи й спільнотний інстинкт; вони творять вирішні первні людської природи. Природа людини — це природа внутрішньо-свобідної істоти, що своїм сумлінням відповідає за виповнення свого спільнотного метового призначення.

Творча свобода людини і добро спільноти — це абсолютні цінності. Законний примус має своє виправдання лише в тому, що через необхідне обмеження свободи, у випадку її надужиття, рятують і скріпляють її саму, як для спільноти, так і для одиниці, якої свобода знаходить свої межі там, де розминається з добром спільноти.

Передрук статей того ж автора, що були поміщені в «Сурмі» 1949, ч.: 5, 7, 8 та в «Визвольному Шляху» 1955, ч.: 2 і 3.

Сучасна людина виповняє свою роллю через і в рямцях національної спільноти.

Родина, як органічна клітина національного організму, зберігач і гарантія морального і фізичного здоров'я національної спільноти й одиниці — це орієнтовна вартість наших соціальних міроприємств у рамках загально-національного добра.

Нація, родина (рід, як проєкція майбутнього), одиниця — така ієрархія суспільних появ. Органічне поєднання цих трьох вартостей із внутрішньо-сприйнятним і органічно-погодженим приматом спільнотного над егоїстичним, національного над індивідуальним — визначає зміст нашого поняття людини.

Таку концепцію людини ми кладемо в основу нашої суспільної філософії. Метафізично-філософську сферу й сферу людської моралі, які не належать суспільно-політичному рухові ні світоглядові, виповняє суцільно християнство.

Найвищою цінністю для української людини є українська нація. Звідси: вихідною і остаточною метою змагань і дії українця мусить бути сила, добро і ріст української нації.

Найвищою формою буття і єдиною гарантією розвитку нації є національна держава. Буття і розвиток української нації може забезпечити єдино Суверенна, Соборна, ні від кого незалежна Українська Держава. Звідси найвищий імператив для кожного українця: «Здобудеш українську державу або згинеш у боротьбі за неї!»

Ідеї свободи й справедливості — найвищі цілі людства

Ідеї свободи і справедливості — це ті відвічні вартості, до яких прагнуло і за які бореться від віків і по віки буде боротись людство, всі народи і люди. Всі великі епохи в житті людства, поодиноких народів і людей, всі революції і катаклізми ними мотивувалися і знаменувалися.

Національно-політичне самовизначення і державне відокремлення для народів та особиста свобода для людей без різниці раси, мови, багатства, гарантована побудовою справедливого соціально-політичного ладу

— це здійснення на сьогоднішньому етапі розвитку людства ідей свободи і справедливості. Національно-політичне самовизначення доконується плебісцитом крові, в огні повстань і революцій, а не виборчими листками, не за помітчу виборчих урн.

Український народ, борючись за свою національно-державну суверенність і справедливий соціальний лад у власній державі під висуненими ним універсального значення гаслами: свобода народам — свобода людині, — змагається тим самим рівночасно за перемогу свободи й справедливості в цілому світі.

Свобода народу означає: суверенна, ні від кого незалежна, власна національна держава в етнографічних межах.

Свобода людини означає: повне користування кожною людиною всіми політичними вольностями й її безпосередню участь, на основі власної праці, у власності господарських дібр, та вільне користування відповідно високими ефектами своєї праці у своїй народовладній державі.

Сучасна епоха в історії людства більше, ніж кожна дотеперішня, носить знамена боротьби за свободу і справедливість. Бо ще ніколи досі і ніде так брутально не потоптано найсвятіших ідеалів людства, як у країні втілення всякого зла й назадництва — тоталітарній російсько-большевицькій імперії, ганебній тюрмі брутального гнобителя людини і народів.

Перебудова світу йде по лінії боротьби — згідно волі всього шляхетного людства — проти всіх видів поневолення і уполісудження народів і людини. За таких умов на шляху революційних народних нової доби історії — відновляється українська суверенна держава, як перша сатисфакція історичної справедливості.

Повалення російсько-большевицької імперії, відродження Самостійної Соборної Української Держави можливе лише революційним шляхом. Українська визвольна антиімперіальна і антитоталітарна революція є передовою силою визволення гноблених большевизмом народів. Вона є одночасно національно-політичною, соціальною і культурною. Її носіями є народні маси. український народ як цілість, тобто — це на-

родньо-політична революція. Це означає — народ перебирає владу.

Українська національно-визвольна революція надає тотожний характер визвольній антибольшевицькій антиімперіальній революції народів. Ця пов'язаність гарантує здійснення в поневоленому Сході Європи й півдосвєтській Азії ідей свободи й справедливости.

Український визвольно-революційний націоналізм — сподвижник ідей свободи й справедливости для українського народу й української людини

У боротьбі за духове й національно-соціяльне визволення українського народу зродився український націоналізм, що є синтезом і втіленням усіх відвічних життєвих прагнень цілого українського народу, як неподільної національної спільноти, й означає стремління до свободи й справедливости для українського народу, та особистої волі і соціяльного добробуту для української людини.

Український визвольний націоналізм творить новий, український народоправний (народовладний), соціяльно-політичний лад праці, спертий на українській соціяльній правді, справедливості, на гармонійному зрівноваженні індивідуальних стремлінь з потребами спільноти.

Український націоналізм виводить соціяльний лад й соціяльний ідеал українського народу не з чужих лібералістичних, чи соціялістичних доктрин і спекулятивних теорій, а з тих соціяльно-творчих перанів української духовости, стилю, та всебічних потреб життя українського народу й умов побуту, що є притаманні нашому народові.

Український націоналізм нав'язує до позитивних українських творчих традицій й сучасного незмінного розуміння українським народом соціяльності, в осередку якої завжди стояла творча, працююча людина і мірилом вартости якої завжди була її індивідуальна праця, теж суспільно корисна.

Український націоналізм — на базі українських творчих традицій і сучасної боротьби — це проєкція

майбутнього України в усіх площинах життя, — це органічно ціла українська система життя і творчости.

Проте ж український націоналізм — це не ксенофобія. Він включає в свою життєву, практичну систему всі здобутки людського генія, без огляду на те, під якою зовнішньою вивіскою вони не досяглися б.

Сам же він у протиставленні до лібералізму, чи соціялізму — стоїть як ширша, завершена, не часткова, не в нутрі противорічна, непроминаюча поява, якою є і сама нація. Протиставляючися лібералізові, чи соціялізові як цілісним системам, він корисне і життєм виправдане в площині практичних міроприємств включає у свою зовсім іншу цілісну систему організації життя українського народу. Як дух від духу, кров від крові української нації, він дає розв'язку на всі питання її життя в його органічній цілості.

Український націоналізм — це народний і соціяльний рух української творчої людини. Він стоїть за національну спільноту без паразитних верств.

Він — це ствердження суспільства, позбавленого паразитизму і будь-якого гноблення, але заперечення інтернаціоналізму, тоталітаризму всіх красок (червоного, брунатного, і т. п.), примату державної бюрократії над творчою людиною, клясової боротьби як глузду історії в соціялізмі, зокрема марксистського типу.

Він теж заперечення всякої експлуатації людини державою, чи людиною в українських внутрішньо-національних відносинах — в ім'я цілості інтересів національної спільноти й української людини.

Український визвольний націоналізм це ствердження влади народу і свободи людини. Він нав'язує до українських народовладних традицій, до потреб українського народу, що є сьогодні носієм і захисником національної ідеї.

Український націоналізм — це поширення бази народовлади з групи, стану, верстви, чи кляси на весь народ, на націю.

Український націоналізм — це заперечення лібералістичного атомістичного розуміння народу, як механічної суми непов'язаних одиниць. Це заперечення

клясового, станового, групового характеру перестарілої демократії, але це ствердження органічного розуміння народу, як нерозривної єдності сучасного з майбутнім і минулим (нації) та влади народу, як цілості, за поміччю його безпосередньої участі у правлінні шляхом відпоручництва всіх його верств на базі їхньої духової, культурної й соціальної творчості і виробництва, респектуванні інтересів теж території та забезпеченні політичних вольностей кожної людини, а зокрема її індивідуальної участі в господарській власності і вільного розпорядження плодами своєї праці. Український націоналізм — це народовладна система, яка розв'язує і порядкує життєві питання не тільки з погляду інтересів живучого народу, але й граду-чих поколінь, тобто нації. **Це влада нації.**

Тому й міроприємства націоналістичної народовлади в різних галузях життя мають цю проєкцію майбутнього, тобто не лише актуальне добро живучого покоління (народу), але й майбутнього (нації), не лише родини, але й українського роду (тягlosti родини), не лише одиниці, але й індивідуальності.

Ці елементи лежать і в побудові нашого соціально-політичного ладу.

Гармонійне поєднання індивідуального, родинно-го й національного добра — це орієнтовний принцип побудови соціально-політичного ладу. Український народ, як єдність усіх творчих прошарків, як носій і захисник насьогодні ідеї нації, а також українська людина — стоїть в осередку уваги наших соціальних міроприємств. Депапериація і депролетаризація людини, себто наділення індивідуальною власністю на засоби продукції якнайбільшої кількості українців і вможливлення кожному вільно розпоряджати його заробітком у належній висоті, не пов'язуючи жодними насильними межами його творчості; деколективізація людини — тобто персоналізація її, значить видвиження людини, її прагнень, стимулів її творчості; національно-суспільна персоналізація, бо колективізм, як заперечення людини, людської гідності, вбиває всяку творчість.

Знов же лібералізм у господарстві, як культ безвід-

повідальності, вільної гри сил, — це історичний пережиток, бо господарство не є гра, а важлива основа для життя кожної людини; — ідейно-політична націоналізація життя — тобто пронизання його національною ідеєю, а виєлімінування клясової ідеї, — уможливлення приватної власності на основі власної господарської праці як вирішального правного чинника для набуття власності, що внеможливає поворот фінансового капіталізму; забезпечення за державою власності на необхідні засоби виробництва, чого вимагає загальнонаціональне добро і диктує саме життя; розбудова кооперативних і інших добровільних спільнотних форм організації означеного роду продукції і збуту; органічно-виростаюча пляновість у межах респектування основних індивідуальних стимулів творчості та загальнонаціонального добра; самодіяльність і самоуправління громадянства на принципі концен-трації, а не механічної централізації, що вбиває всяку вільну творчість. А в державно-устроєвій площині — творча людина виконує сама владу згодію за поміччю репрезентантів усіх творчих верств і суспільно-корисних інституцій та сукупності інтересів території і теж за поміччю політичних організацій через репрезентантів покликаних вільною, тайною, безпосередньою і рівною системою вибору.

В культурній площині — забезпечення розвитку національної культури, що органічно виростає з наднів народної душі й творчості.

Український націоналізм заперечує історичний і діалектичний матеріалізм, марксизм, як чужу і ворожу нам світоглядову й соціально-політичну доктрину, протиставляючи їй християнство й націоналістичний український суспільно-політичний світогляд і соціально-політичну доктрину, в основі якої наріжним каменем є українська нація і українська людина.

Національна ідея — універсальна ідея

Національний принцип організації світу на засаді усамостійнення і державного відокремлення народів та респектування свободи людини і її добробут — мета визвольного націоналізму.

Визвольо-революційний націоналізм — це змаг до

волі і справедливості для власного народу, це принципове заперечення рабства і його причин: імперіалізму всіх видів.

Кожен поневолений народ сповняє найкраще своє універсальне завдання тоді, коли бореться за свою волю на національному принципі. Спасуючи себе самого від рабства, він найкраще допомагає перемозі свободи і справедливості в усьому світі.

Визвольний націоналізм засуджує інтернаціоналізм, як обманливу імперіалістичну ідею великодержав. Відмічаючи, що поневолені народи ніколи не висували у своїй боротьбі за волю інтернаціональної ідеї, а визнавалися завжди і єдино завдяки виключному ствердженні національно-визвольної ідеї, якій імперіалісти часто протиставляли інтернаціоналізм, що був і є наділі великодержавною ідеєю імперіалістичних клів.

Найвище національне і світове призначення українського націоналізму полягає в усамостійненні українського народу в його суверенній, ні від кого незалежній українській національній державі в її етнографічних межах, на добро всього населення української землі, без різниці віри, мови і раси.

Український націоналізм, як революційно-визвольний рух поневоленого українського народу, респектує боротьбу і право на суверенність кожного народу в його етнографічних межах, зокрема сусідючих з Україною народів, засуджуючи імперіалізм, як ворога свободи і справедливості, виключаючи його в міжнародних українських відносинах. Націоналізм — це символ свободи. Імперіалізм — це символ рабства. Внутрішньонаціональна і міжнародна гармонія у світі, світ вільний від війни, нужди, страху й неволі — це український і загальнолюдський ідеал українського революційного націоналізму.

Тому український революційний націоналізм заперечує і засуджує всякі «океанічні», «культуртрегерські», псевдомесіянстичні та інші імперіалістичні манівці української політичної думки.

Український націоналізм визнає, що об'єднання націй і держав є можливе лише, як рівних з рівними, вільних з вільними. Тому до єдності світу, тобто єд-

ності рівних і вільних народів український визвольний націоналізм йде через зрізничування світу, через усамостійнення і державне відокремлення та урівноправнення народів і людей шляхом здійснення у світі ідей свободи народів і людини. Через антиімперіалістичну і антитоталітарну війну і революцію до тривалого миру між народами світу, можливою лише за умовин здійснення в світі ідей волі і справедливості, свободи і самовизначення народів їх відвічним племісцитом крові. Гарантією світового миру є національні держави, причинами руйнівних воєн — багатонаціональні держави, великодержави і імперії.

Український націоналізм не заперечує можливості творення міждержавних в'язань, але він узалежнює їх здійснення від повного усувереннення народів, зокрема підбольшевицького світу та свободного вислову їх волі саме в напрямі творення таких міждержавних конструкцій на базі повної рівності і вільності всіх її членів, але виключає будь-яке в'язання України з Росією.

Український націоналізм рішуче поборює і протиставляє світовому Союзові Советських Соціалістичних Республік, отій світовій тюрмі народів і людей, повне національно-політичне самовизначення, усамостійнення народів, гармонійну співпрацю і льояльну взаємодопомогу самостійних, соборних, національних, народоправних держав, як однаково вільних і однаково рівних, без огляду на величину, расу, багатства, та повну свободу і добробут кожної людини в її національній державі.

Відповідником українського визвольного націоналізму в світі є всі ці національно- і соціально-визвольні рухи і течії, які змагають до незалежності власного народу і побудови справедливого, соціально-політичного ладу, заперечуючи імперіалізм і всякий визиск, та ставлять в основу порядкування світу націю, а не клясу, людину, а не молоха — тоталітарну державу.

Український націоналізм заперечує і поборює тоталітаризм усіх видів, як засіб внутрішнього поневолення народу через поневолення людини.

Наша конкретна політична мета — розвал СРСР на національні держави

Український визвольний революційний націоналізм бореться за відновлення Самостійної Соборної, ні від кого незалежної Української Держави шляхом розвалу СРСР на національні держави і повернення суверенітету васальним державам СРСР, при здійсненні в них національного етнічного принципу. Український націоналізм є одночасно проти всіх форм російської імперії, за її остаточний розвал.

Український націоналізм заперечує якнебудь в'язання України з Московією (федерацію, конфедерацію, унію, «Союз трьох Русей» тощо). Він заперечує всякі імперіалістичні, механічні, міжнародні конструкції масовані федеративною, конфедеративною, чи іншою ідеєю «спільної» великодержави, тобто імперії, яку націоналізм вважає вже давно історичним анахронізмом. Єдиною на часі і на потребу є: націоналістична концепція, ідея самостійних держав народів та гармонійна співпраця, взаємооборона і допомога в різних формах на засадах рівності звільнених народів.

Український визвольно-революційний націоналізм стоїть за національно-політичну самостійність і державну відокремленість балтицьких народів, Білорусі, кавказьких народів, Туркестану і інших поневолених більшевизмом народів Європи і Азії.

Український революційний націоналізм стоїть за тривалий оборонний союз народів: України, Білорусі, Кавказу, Туркестану і інших загрожених російським імперіалізмом для захисту їх державності і волі, за міждержавний договір рівних партнерів, який був би допоміжною гарантією їх суверенності.

Міжнародною формацією, яка, координуючи визвольно-революційну боротьбу народів, змагає до розвалу СРСР на національні держави, знищення російської імперії всіх видів і побудови нового ладу, спершого на співпраці і взаємодопомозі та засаді рівності партнерів самостійних держав — є Антибільшевицький Блок Народів (АБН).

II. Основні елементи революційно-визвольної стратегії

Чинники революційно-визвольної боротьби

Наша визвольна боротьба — це національно-політична, соціальна й культурна революція. Це масова боротьба українського народу, перенятого національно-і соціально-визвольними, тобто націоналістичними ідеями, і організованого політичною передовою силою, авангардом народу, Організацією Українських Націоналістів, та в збройному змаганні, веденого революційною армією, УПА.

Революція — це організований і спрямовуваний органічний процес, свідомий своїх цілей і шляхів, що змагає до основного знищення старого й побудови справедливого — нового. Це не змова, ані місцевий чи палатний переворот, не боротьба мафії за владу, але це відкрита, що все і всіх обіймає, боротьба в ім'я ясних, мітких і несумнівних — цілей **нації**. Запорука її успіху лежить не в несподіваному ударі глибоко прихованої таємної мафії, яку, зрештою, завжди вогор може розкрити, але в непоборному прониканні революційних ідей серед усіх прошарків народу, які (ідеї) своєю життєвістю й перспективністю щораз новово поривають його до боротьби.

Цілий революційний процес — по лінії політичній і мілітарній — є в Україні охоплюваний і очолюваний революційно-державною формацією УГВР, що є керівним центром революційно-визвольної боротьби.

З огляду на те, що національний момент домінує в нашій революції безподільно — можна б її окреслити перманентною **війною**, мінливою в формах, проти Росії — відвічного ворога України.

Провідні кадри революції — а без них вона стала б бунтом, — це не вузький гурт таємних змовників, але свідомі всебічних цілей революції політичні організатори боротьби мас у всіх царинах життя, які долучують до стратегії визвольної дії також технічно-революційні акти, відповідно до їх ваги в цілості.

Організація політичних керівників революції стиму-

лює, спрямовує, впорядковує в масовому розумінні революційний процес. Організація, що ставить собі мету організувати революцію, не сміє бути конгломератом різних елементів, але ідеологічно й політично **монолітна**. Вона мусить бути єдністю революціонерів, що всюди — і без вказівок — в основних питаннях будуть однаково оперувати. А в моральному розумінні, це люди суворі до себе й інших, взірці революційної й людської моралі, фанатики ідеї, безстрашні борці, що так само вміють ненавидіти вороже, як любити своє, люди не половинчастих душ.

Тільки такі люди здатні на керманців великих революцій, отже й **української національно-визвольної революції**.

Політична організація ініціос — в масовому розумінні — революційно-визвольну армію, — вона творить її незламний хребет.

Керівний центр революції — УГВР — дає ширшу базу включитися всім і координує цілість, але опертий на таку організовану силу, яка за жадних умовин не заведе.

Революційна армія твориться у вогні масової національно- і соціально-політичної боротьби, організованої — в масовому розумінні, — політичною організацією безстрашних борців. Без національної армії національна революція, тобто **війна всіми** царинами життя проти ворога, тотальна війна, завжди буде програна. Національних революцій ніколи не буває без національних армій. Лише армія закріплює державу. Ударне гасло тепер і в час зриву — це поділ совєтської армії на національні армії визвольних революцій народів. Національно-революційні повстанські формації, що творитимуться в **ширшому** розмірі не тільки на Рідній Землі, але й поза нею, на території кожночасних дій совєтської армії з лона її бійців ставатимуть кристалізаційним осередком і дороговказом для маси воїцтва совєтської армії, розгромлюваної з нутра, що поділятиметься на національні армії поневолених народів. Українська революція розгортатиметься і в Сибірі, і в Туркестані, звідки теж нестимуть українці

гасла визвольної революції, валячи там ворожий режим і прямуючи в Україну та поширюючи ідеї революції серед усіх народів і людей гноблених москвською тиранією.

Але ядром повстанської армії буде завжди та збройна сила, яка оформляється таки на Рідних Землях. Вона буде тим притягальним осередком, до якого спішитимуть з найдальших закутин тюрми народів свободолюбні українці. Вона остаточно перерішить нашу долю. В умовах большевицького терору, трухлявості системи, що спирається не на ідеї, а на насильство, хоч фізично розпорошені, але ідейно-політично централізовані кадри борців, які знають, чого прагнуть, зовсім вистачають для вирішальної мобілізації мас на боротьбу. Треба ясно визначити шляхи й мету боротьби та — найголовніше — не дати вмерти **вірі** в свою правду. Віру підтримує безстрашна **дія**.

Любов до свого, ненависть до ворожого, прагнення справедливості й свободи, прагнення жити — як рущійні сили — існують і діють в Україні. Провідні кадри мають завдання звести це в дії під один знаменник ясної мети. Ідейне спрямування шляхом організованих дій, виразно скерованих проти самих основ ворожої системи, що може бути зліквідована в усіх ділянках життя **лише** після закріплення **влади** українським народом, надає й стихійним процесам боротьби ясну мету. Саме життя успішно й інтенсивно побороє систему, але політичного обличчя цієї боротьби надають плянові дії, радикальні акти, що стають семафорами на шляху. Важливим елементом у боротьбі стає використання протиріч системи. Таємниця успіху революції — це захоплення націоналістичними, національно-визвольними ідеями народніх мас.

Українська визвольна революція — це поєднання національного і соціального визволення, як нерозривних елементів української визвольної ідеї. Без соціальної ідеї немає сьогодні національного визволення. Як — і що суттєво-виришне — без національного визволення немає соціального. Прикмету нашої революції становить **одночасовість** її в обох площинах, національній і соціальній, а не етапність зриву, не перехід

антирежимної (соціальної) в антиімперіяльну (національну). Отже, українська революція рівночасно антирежимна й антиімперіяльна. Її сеніт, визвольний зрив, мусить носити такий самий характер. Провідний кадр революції, ОУН, не сміє допустити під час зриву двоетапности, а мусить зразу з'єднати в одне соціально-національну, щоб з місця унеможливити вклинювання антирежимної, але проімперіяльної ворожої диверсійної сили Сходу чи Заходу. Гарантією антиімперіяльности української революції стане поділ совєтської армії на національні армії, зокрема українську національно-визвольну армію, що складається не лише з бійців совєтської армії, але і з залишених в Україні, де буде її ядро з повстанців, що, замість у совєтську армію, пішли в ліси України. Це **наша УПА** (що з вужчих форм дії переходитиме на ширші). Єдино достатньо сильна національна армія унеможливить віднову російської і взагалі якоїбудь імперії на руїнах большевизму.

У стратегії нашої революції дуже важну роль відіграє фронт поневоленних народів — АБН АБН — як авангардна сила Визвольної Революції Народів, бореться за ті самі цілі, що й ми. Спільний фронт дії за спільні ідеї визначно скріплює українські позиції у боротьбі за розподіл російської імперії на національні держави. Всі поневолені народи об'єднаними силами штурмуватимуть у вирішному бої імперію. Ми не будемо самітні, ані ізольовані. Координація дії і взаємодопомога революційних організацій поневоленних народів — це великого значення справа для успіху нашої революції. Це знають росіяни і тому намагаються навколо себе мобілізувати «малоросів» різних народів, щоб не бути відокремленими в концентричній атаці з усіх боків. Між українською визвольною революцією і визвольною революцією інших поневоленних народів стоїть у політичному розумінні знак рівности. Українська революція — це в ідейно-політичному сенсі провідна ланка Визвольної Революції Народів. Гасло «свобода народам — свобода людині!» піднесене на нашій прапорі на II ВЗ ОУН 1941 р., стало універсальним гаслом. Скріплення практичної співдії між революцій-

ними організаціями поневоленних народів — одне з найважливіших завдань сьогодні, бо цей чинник набирає особливого значення в цілому комплексі елементів нашої стратегії боротьби.

Революція, як органічний спрямовуваний масовий процес, йде за здійснення означених ідей, бажаного масами ооразу всіх царин життя, не як теоретичної проєкції майбутнього, незв'язаної з сучасною боротьбою, але як безперервне намагання повсякчасно й на кожному кроці здійснювати вже тепер цей не фіктивний, а життєвий, відповідний до потреб і прагнень живої людини — ідеал майбутнього. В цьому й лежить органічне поєднання програми — мети з визвольним шляхом, з революційно-визвольною концепцією і в цьому правильність цієї концепції та життєва виправданість нашої програми-мети, що стає мобілізаційною в боротьбі. Запорука перемоги української революції лежить насамперед у тому, що зразу, у хвилину зриву радикальним шляхом безоглядно здійснюється наша національно-політична і соціальна програма. Українська влада зразу узаконюватиме всі соціальні здобутки української національно-визвольної революції.

Царинні української соціальної революції

В осередку заходів **української соціальної революції** покладена людина, як національно-суспільне єство, проти молоха анонімного соціалістичного «суспільства». Наша революція підносить все те, що збуджує **творчі** елементи в людині, що примушує її до боротьби за її конструктивне самовиявлення в рядах національної спільноти, що творить соціальну **гармонію** в лоні власної нації.

Звідси — ідея **відсоціалізації, відколективізації** життя і ствердження національно-суспільної персоналізації та соціальної гармонійности, де в осередку стоїть творча людська істота, **людина**.

Людина — в нашому розумінні — не егоїстичне єство в сенсі лібералізму, а національно-суспільна поява. Людина в рядах нації. Звідси її свобода обмежується інтересами нації. Соціальна справедливість обмежує свободу. В нашій соціальній революції іде ставка не

на **антагоністично** побудоване, анонімне соціалістичне «суспільство», а на людину з її прагненнями не лише до свободи, але й **справедливості**. Людина і нація — це нерозривні сьогодні соціальні появи. Заперечення державного капіталізму, як завершення соціалізму з одного боку, і ліберального капіталізму з другого, що атомізує націю виключно егоїстичними інтересами одиниць — лежить в основі нашого соціального порядкування.

В умовах соціалістичної совєтської дійсності наша соціальна революція є **антисоціалістична**. Кожна соціалістична програма в Україні є не лише консервативною, але — на сьогодні — **реакційною**. Кожен соціалізм в Україні — це утривалення сучасного, це зберігання в цій, чи іншій формі того, що є. Кожен соціаліст в Україні стоїть сьогодні не по «лівій» стороні, а по «правій». Переносити поняття західного, несоціалістичного світу на ССРСР — це означає замикати очі на фактичну ситуацію в Україні. В Україні є не ліберал-капіталістичний устрій, а державно-капіталістичний, соціалістичний. Подібно, як деякі т. зв. поступові ліберальні демократи на Заході хочуть лише дещо корегувати в ліберальному капіталізмі, афірмуючи його в принципі та ідеологічно його захищаючи і обґрунтовуючи, — роблять і наші «демократичні соціалісти» по відношенні до соціалістичної совєтської дійсності. Їх відповідником в умовах Заходу є всі найскрайніші «праві» кола. Видвигати сьогодні соціалістичну соціальну програму в Україні — це означає погребати українську революцію.

Революція — це основне заперечення старого в цілості в ім'я **нового**. Ми не прагнемо до коректив, ні до реформ. Ми хочемо побудувати зовсім **новий** лад на **звалищах** старого. Будучи антисоціалістами в соціальних проблемах, ми є водночас і антиреставраторами того, що вмерло на європейському Сході, віджилої епохи фєвдалного чи ліберал-капіталістичного ладу. «До минулого немає повороту», а сучасне треба перебороти і знищити в ім'я **майбутнього**. Лише політичні діти можуть мріяти про поворот до поміщицько-капіталістичного устрою. Отже наша революція водночас

є **антиліберал-капіталістична** своїми ідеологічними підвалинами. Боротися однаке з ліберал-капіталістичним ладом, якого немає в Україні, було б боротьбою з **вітряками**. Ми маємо повалити повністю комунізм, як накинений окупантом соціальний лад України. Щоб він міг бути переборений, мусить бути ліквідована його **причина: національно-політичне поневолення**. Тому шлях до повного визволення іде не через соціальне, а національне. Акцентуючи перше на національному, проте ж проводимо **оба процеси рівночасно**, еднаючи їх в одну **нерозривну** цілість. В дії не можемо злегковажувати соціального, але без остаточного прогнання з української землі окупанта не буде теж соціальної волі і справедливості. Треба процес соціальної революції нерозривно в'язати з національно-політичними методами.

Як можна ліквідувати концентрацію капіталу в руках кільканадцяти капіталістичних концернів через гіперконцентрацію його в руках одного капіталіста-держави? Це ж є лише **продовжування** повної монополізації, а **ніяка революційність**.

Наші очі мусять бути звернені постійно на дійсність в Україні і не сміємо піддаватися жадним сугестіям і «аналогіям» з Заходу, бо таких у ССРСР нема. В Україні є здійснений до кінця на практиці маркс-соціалістичний лад. Там не існує жадний ліберал-капіталізм, отже західні зразки тут ні при чому. Україна має те тричі прокляте «щастя» бути країною «здійсненого соціалізму». Там все або удержавлене, або сколективізоване. Отже треба оперувати тією дійсністю, що там є, а не неіснуючими західньо-європейськими категоріями.

Марксисты кажуть: соціальний лад в Україні є «**самий передовий**», як остаточно досягнений стан. Недобре було лише те, що його досягнуто горами трупів, і недобре є те, що Москва бере забагато українських продуктів і має своїх наганячів. Що ж до їх трупів для «великої» справи, то, заплакавши трохи, можна б їх дарувати, бо «все ж досягнуто соціалізму», що ж до московських грабежей і наганячів, то це зміниться, коли українські марксисты прийдуть до влади, **остав-**

ляючи в принципі соціалістичний лад, як найвищий здобуток.

Отже все гаразд, лише на місце московських нагачів мали б прийти українські марксистські тоталітаристи, які заковували б на даліше творчу волю нашого народу, української людини, вбгану в рямці т. зв. українського державного капіталізму, тобто соціалістичного господарства, що на ділі є лише другою стороною однієї медалі.

Вачимо ясно, що соціалізм в Україні — це ніяка революційна соціальна програма: навпаки, це завершення капіталізму в найгіршій формі державної диктатури сконцентрованого капіталу — це повна **реакція**, це зеніт капіталізму, його гіпермонополія. Справжня соціальна **революція** іде сьогодні в Україні якраз за **повалення** соціалізму.

Нас зовсім не цікавить, як розцінюють своїх соціалістів західньо-європейські народи в умовах існування в їх країнах ліберал-капіталістичного устрою. Ми розцінюємо наших соціалістів по відношенні до **того** устрою, який є **сьогодні в Україні**, а не в Західній Європі. Тому в іншій площині ми не піднімасмо дискусії. Ми оцінюємо соціалістичну теорію, з погляду тієї практики, яка є в Україні, а не в Англії, чи Швеції, та як наш народ ставиться до марксо-соціалізму, теж як теорії. Для нас суттєве: що поведе його до визволення? Націоналізм, чи соціалізм?

Світовий бльок марксистів змагає до повного вивласнення всіх. Це вивласнення є вже переведене в ССРСР. Отже масмо готовий зразок вигляду світу після його можливої «соціалізації». Чи змаг до такого фіналу — це змаг за **ріст**, «прогрес»?

Як у майбутньому «зсоціалізованому» світі було б потрібне, так тепер в соціалістичному ССРСР необхідно: **деконцентрація** власности на засоби і предмети виробництва, **поділ** її, надання трудової приватної власности не абстрактному «народові»-«суспільству», а **масовій** людині. Йдеться про всі ті засоби виробництва, де застосування приватної трудової власности є гарантією соціального росту, свободи людини і соціальної справедливости.

Це — на нашу думку — головний елемент соціальної революції в Україні.

*

Виходячи з цього, завданням революційної стратегії буде: провести якнайшвидше процес соціальної революції — і то знизу, щоб зразу створити нормальні продукційні умови, задовольнити прагнення народу, примирити і зліквідувати всі нездорові соціальні ферменти і таким чином зосередити **всю** енергію на боротьбу з ворогом суверенности нації, — на боротьбу з **зовнішнім** ворогом.

Цього досягнемо тоді, коли зразу, в перший день революції здійснимо негайно всі соціальні зміни, що відповідають українській духовості, соціальності і потребам української держави, та створимо одночасно максимум передумов для їх діяння й утривалення. Всі соціальні зміни мусять бути проведені остаточно в перший мент революції, щоб народ був свідомий того, що здобутків української революції ніхто вже не забере в нього ніколи. На кінець революційного процесу лишається хіба деякі незначні корективи, оформлення, але не скасування того, що в боротьбі здобув народ. Таким чином, вилучимо з національної революції зразу всякі шкідливі соціальні суперечки, всю внутрішню проблематику. Навчені ми гірким досвідом, що нас ніколи ще не переміг ворожий меч, але завжди татарські люди нашої історії. Ці татарські люди грали — з ворожої інспірації — на соціальних протиріччях і зводили головну справу — в інтересі ворога — на побічні рейки. А головною завжди була **національна** боротьба з наїздниками. В добі «великої руйни», після Богдана Хмельницького, соціальні чвари нас губили. Не інакше нові татарські люди 1917 рр. соціал-марксистом збаламутили наш народ, що з інстинктивно визначуваних правильних шляхів національної боротьби був зіпхнутий на соціалістичні манівці. Розв'язуючи зразу соціальну проблематику, ми вибивасмо ґрунт усякій ворожій диверсії і, поєднавши в одне захист соціальних здобутків української революції, з **конечністю** національного визволення, як передумови

закріплення і вдержання їх взагалі, — всі невичерпні потенції українського народу скеровуємо на властивий шлях, шлях національної війни проти Росії і всіх ворогів України. Таким чином ми зразу опановуємо найширші кола населення, свідомих і несвідомих, мільйони людей залучуємо також до економічної самодіяльності, здобуваючи цим найпевнішу матеріальну базу для боротьби, якою — боронячи національну свободу — захищаємо водночас і соціальні здобутки революції. І чи можна уявити цю непоборну силу народу, тих десятків мільйонів людей, що оборонятимуть кожну п'ядь своєї землі чи кожний варстат, тобто своє право бути господарем на своїй землі, свою правду, свою волю і справедливість, свою рідну державу?

У свободі кожного громадянина України лежить свобода України! Навіть хвилева мілітарна поразка такої революції стане пізніше повною виграною. Коли ми валимо зразу колгоспний лад, тим самим ліквідуємо вже в перший момент соціальне підґрунтя для існування тих елементів, що вирощуються ним і є своєю природою антиукраїнські. Заваливши даний лад, вилучаємо й захисників його, бо вони втрачають соціальний ґрунт, зависають в повітрі. Таким чином у корені вбиваємо змогу для соціальної сварні, що зв'язала б наші сили на побічному відтинку.

Енергія, що мала б бути зужита на суперечки, чи коли та скільки даватимуть десятин землі, зосередиться на національно-державних цілях. У тих галузях продукції, що перейдуть у власність української держави, суттєва зміна взаємин поміж державою й робітником, який стає господарем на своїй виробні, без наглядачів і комісарів, який одержує гарантовані **права людини** — господаря, що співвирішує у варстаті його праці, — дасть розгін творчості також і удержавленим галузям продукції. Це відноситься теж до добровільних кооперативних й інших форм власности. Бо всюди на місце молоха соціалістичного «суспільства» прийде творча і **суспільно-національна** людина, що віднаходить себе в нації-спільноті, а не в атомізованому лібералістичному чи соціалістичному суспільстві, яке заперечує націю, а знає лише одиницю, як

самоціль, або неорганічний колектив, механічну суму одиниць.

Органічні спільноти — це родина й нація. Людина в родині й нації знаходить себе й змогу самовияву. Коли ми не втратили віри в національно-суспільну людину, ми перекладаємо творчу вагу на її дії, цілеспрямовані, організовані, але не придушвані жадною тоталітарною системою й методом. Звідси наголос у нас на самоуправління, на децентралізацію, на здійснення революційних змін знизу (село, район, повіт і т. д.), на розміщення, напр., промисловости по всій Україні, де на те є сировина й інші можливості, а не, як це було досі, зосередження всього близько московських кордонів. Але це проєкція дальшого, не зв'язана безпосередньо з нашою темою.

Ми розглядаємо в нашій статті соціальні заходи, з погляду вимог визвольної стратегії. Вирішує в ній остаточно **збройна** боротьба, її організатор — **армія**.

Вирішальна роля збройної боротьби і чужі сили

У хвилину зриву треба розглядати всі галузі й відтинки життя та революційного процесу з погляду інтересів збройної боротьби. Центральна увага мусить бути зосереджена на армії, як вирішному факторові тотальної війни — тобто революції. Всі ланки життя мають бути організовані під кутом забезпечення успіху збройної боротьби. Господарство, політика, школа і т. п. під час національної війни підпорядковуються інтересам збройної боротьби. Тому тверда, залізна військова влада під час національної революції, що її найважливішою частиною буде збройна боротьба, мусить мати належний голос в усіх справах. Ця переходова роля армії на час збройної боротьби конечна. Симон Петлюра був би сьогодні Головою Суверенної Соборної Української Держави, коли б таке розуміння національної революції було в той час.

Очевидно, таке завдання військової влади не суперечить відомій ролі революційно-політичного центру і, зокрема, Установчих Зборів, які будуть скликані негайно для впорядкування цілоти питань державного будівництва і апробати та евентуального скорегування революційним порядком доконаних, соціаль-

но-політичних і т. п. перемін, як тільки в час розгару нашої війни буде на це змога.

У стратегії революції йде про забезпечення перемоги й виняткові, переходові заходи, стосовані для цієї мети. Тому всякі критерії нормальних умов тут ні при чому.

У випадку збройного конфлікту ССРСР з альянтами, ми змагатимемо розгорнути в пригожий момент нашу революційну дію в усій ширині. Може прийти у відповідний, нами обраний, момент зрив і створити доконані факти; заіснування суверенної української влади, спертої на українську армію. Таким чином український чинник стає рівнорядним контрагентом, територію якого захищають власні дивізії. Українська влада може спиратися лише на власну могутню армію. Всякі навіть «приятні», але чужі багнети, що мали б нас як виключна сила, «визволяти», — при відсутності **сильної** української армії — нам волі не дадуть. З вмаршем на Україну — в час війни — чужих військ, після прогнання ворожих, Москви, при обмеженню нашої самостійності, не було б для нас іншої можливості, як лише змагатися за повне усамостійнення українського контрагента і незалежнення його від сторонніх сил. Водночас ми підтримували б позитивні намагання в тому самому напрямі інших українських чинників. Нашу увагу ми мусли б зосередити на тому, щоб спанувати знизу всі ланки життя і політичний провід народними масами до того ступеня, щоб без нашої волі, яка відзеркалюватиме суверенітет народу, не сталося нічого важливого у відношенні України до неукраїнських сил. Бо кожному мусить стати самозрозумілою ця наша незмінна істина революціонерів, які це нікому не скорилися, що ми «визнаємо тільки таку верховну владу в Україні, яка походить з волі українського народу і боронитиме його суверенних прав».

«Всякі спроби накинути українському народові чужу волю, чужі державні інтереси чи маріонеткові уряди приймемо, як нову окупацію й поведемо проти нього боротьбу в таких формах і такими засобами, які будуть в той час найуспішніші. Наше ставлення до сто-

роніх сил відповідає їх ставленню до справи української державности, до революційної, повстанської боротьби українського народу та його політичних і військових організацій. Не даємо нікому підстав до ворожнечі. Визнаємо етнографічний принцип побудови держав, тому не визнаємо нічиїх претензій на етнографічні українські землі». «Справжнього визволення ніхто нам не дасть, його треба вибороти власними силами. Повсякчасна визвольна боротьба проти большевизму зовсім природна. Вона буде посилюватися, виявляючись у відповідний час у всенародньому повстанні.

Під всенароднім повстанням треба розуміти:

- а) цілісну мобілізацію народу;
- б) спрямування мобілізації народу на знищення окупанта;
- в) залучення всього народу до творчого процесу побудови вільного суспільно-політичного життя у власній державі в дусі ідей Революції, щоб закріпити здобуту народом волю та уможливити всебічний і повний його ріст».

Ці твердження, висловлені у красівій інструкції Проводу ОУН 1946 р., цілком відповідають основним думкам нашої статті й її суттєво завершують.

Наша неодмінна мета за всяких умов — повна **суверенність України**. Її гарант — сильна організація, сперта на непохитні **націоналістичні** підвалини.

Лише революційний націоналізм — і ніхто інший — веде Україну до волі. Тому будьмо сторожки, коли вороги і свої ж таки підкопуються сьогодні під нашу велику ідею.

Степан Бандера

УКРАЇНЬСКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ, А НЕ ТІЛЬКИ ПРОТИРЕЖИМНИЙ РЕЗИСТАНС

Український визвольний рух, мотором якого є ідеологія й концепція українського революційного націоналізму, єдиний в цілому нашому політичному житті останніх двох десятиріч, іде послідовно своїм шляхом, постійно зростає, продовжує й поширює свою боротьбу через усі величезні потрясіння і зміни, які переживає наша Батьківщина. Він переборює всі намагання ворогів України знищити його.

Большевицька Москва слухно вбачає в українському націоналістичному, революційно-визвольному русі найбільш непримиреного, небезпечного ворога, що безупинно веде боротьбу з нею на всіх фронтах і відтинках, який все наступає, не тільки піддержує, але й успішно поширює, скріплює протибольшевицьку визвольну революцію. Наша боротьба з Москвою ведеться скрізь, в Україні, серед інших народів поневолених большевизмом і на закордонних теренах. Рівночасно з нашим наступом на позиції московського імперіалізму й комунізму, большевики ведуть усилені намагання, щоб знищити наш рух усюди, докорінно. Головний фронт боротьби проходить на Українських Землях. На закордонних теренах існує його продовження, скрізь діє націоналістичний рух, як однастишна сила й акція.

Всі намагання Москви знищити український націоналістичний, революційно-визвольний рух ОУН-УПА фізично, тотальним наступом з чола — виявились даремними. Не зважаючи на найтяжчі умовини боротьби й великі жертви, наш рух продовжує боротьбу, розвивається даліше. Велика, чиста ідея української нації, змагання за Волю України й за Божу Правду на українській землі — це невичерпне джерело сили нашого руху, а витворені в боротьбі високовартісні при-

Передрук статей того ж автора, що були поміщені в «Українському Самостійнику», 1950, чч.: 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15.

кмети націоналіста-революціонера, досконалі методи організації й способи дії дають йому незломну силу, міць і гарт. Бог благословить і спомагає нашу боротьбу за правду, проти червоного царства сатани.

Ворог розуміє, що самим фізичним винищенням не зламати йому української революції, українського націоналізму. Тому він докладає всіх зусиль, щоб заатакувати самі джерела й головні внутрішні підпори його міці, намагається конечно нищити саму ідею українського націоналізму.

Проти націоналістичного руху, як в Україні, так і на чужині, большевики ведуть вперті намагання знищити його, розложити. Але пряме атакування його з большевицьких позицій безуспішне. Тому ворог старається досягти своєї мети при допомозі тих проти-націоналістичних чинників і явищ, які існують в українському політичному житті за кордоном. Він старається різними способами використовувати їх для себе, підсилювати і спрямовувати на потрібні йому тори. Бити націоналістичний рух таки українськими руками — це головна напрямна большевицької диверсії.

До таких самих наслідків, корисних большевицьким бажанням, ведуть на ідеологічному й політичному відтинку всі тенденції наближення до комуністичних позицій, будівництва на них перехідних помостів. Затерти чітку межу поміж самостійницьким, визвольним рухом і російщиною чи комунізмом, засипати прірву поміж ними — це перша мета ворожих намагань по лінії ідейної демобілізації українського самостійництва. Кожне того роду явище, що творить вилам у непримиренності супроти ворога і його позиції — шкідливе визвольній справі, без огляду на те, з яких мотивів воно походить.

В українському політичному житті за кордоном існує багато таких проявів, які сприяють большевицьким намаганням знищити націоналістичний рух і підірвати його визвольницьку дію. Вони мають різнородні причини, а серед їхніх заступників і виконавців часто бракує належного усвідомлення й розуміння того, яку шкідливу роботу вони виконують у відношенні до визвольної протимосковської боротьби. Але таке

нерозуміння ані трохи не зменшує шкідливості таких явищ. Вони по суті йдуть на користь ворожим намаганням. Навпаки, це часто збільшує ту шкідливість і покривається з головною тенденцією большевицької Москви — атакувати, підірвати й нищити самостійницький націоналістичний рух з нібито українських позицій, українськими руками, впрямти до того й використувувати українські сили. В оцінці й у трактуванні таких явищ мусимо дивитися в першу чергу на їхнє діяння й наслідки, а не тільки на спонуки й наміри їхніх спричинників.

Боротьба на ідеологічно-політичному фронті проти всіх видів московського наступу й підступу має першорядне значення в цілому визвольному змаганні. Націоналістичний рух мусить виступати цілком чистий і революційно-безкомпромісовий супроти всього, що походить від московського большевизму, або до нього доводить, хоч би в дальших, зразу невидних наслідках. Усі питання ідеологічного й політичного порядку треба розглядати передусім із погляду боротьби з московським імперіялізмом і його формою — інструментом — комунізмом. Все що послабляє наші позиції в тому відношенні, що притуплює, зменшує чи затемнює діаметральну протиставність, революційну непримиренність, ідейно-моральну й програмово-концепційну вищість українського націоналізму супроти московського большевизму — треба викривати й усувати з нашого політичного життя.

Рівнож в такому плані мусимо розглядати те, що діється на міжнародньому форумі й розшифровувати справжній, глибоко прихований сенс усього того, до чого большевики прикладають руки, большевицьку стратегію на ідейному форумі в світовому масштабі.

Ставимо собі за завдання докладніше висвітлити деякі намагання з боку відкритих і притаєних противників українського націоналізму звести визвольний рух з його властивого шляху, підсунути йому неправильні і шкідливі позиції. Не займаємося тут тим, що відкрито поборює, опрокидає революційно-визвольний рух. Хочемо виявити правдиву істоту таких явищ, які роблять це при сповидному прихильному до нього відношенні.

Провідна, й для всіх того рода намагань спільна лінія полягає в тому, щоб сучасну визвольну боротьбу звести з її націоналістичного шляху, шляху повноцілої Української Національної Революції — на шлях тільки протирежимного спротиву-резистансу.

Ця лінія спільна і для тих, що з різних причин відійшли від українського націоналізму чи не спроможні його сприйняти й хотіли б потягнути за собою на протинаціоналістичні манівці цілий визвольний рух, як і для тих, що уважають таку лінію за передхідний, тепер конечний етап до підкошення й повного знищення визвольного руху.

✱

Намагаючися збити визвольний рух з його націоналістичного революційного шляху, його противники часто послуговуються методом фальшиво представляти й пояснювати правдиві позиції сучасної визвольної боротьби в Україні, як теж обосновувати такі намагання фальшивим висвітлюванням потреб і умовин розвитку визвольних змагань.

Одною з таких фальшивих сугестій, що намагаються причепитися до нашого руху і впливати на дальший його розвиток є наступна комбінація тез і висновків:

В 1941-43 роках, мовляв, виявилось, що на Осередніх і Східніх Українських Землях ідеологія й програма українського націоналізму та його концепція української національної революції — неприємливі. За двадцять літ панування большевизму в Україні сталися такі зміни в суспільно-політичному думанні широких мас українського народу, що світогляд, ідейно-програмові цілі марксо-большевизму в теорії знайшли загальне визнання, прийнялися як правильні, найпоступовіші, а весь найкращий найактивніший, елемент середнього й молодого покоління, вихований на большевицькій ідеології, є з переконання ідейно-комуністичний. Все незадоволення — ґрунт для мобілізації мас до революційної боротьби — серед подавляючої більшості народу йде не по лінії принципового заперечення комунізму, його цілей і основних засад, а по лінії заперечення тільки актуальної практики больше-

вицького режиму, що стоїть у повному противенстві до «приємливих, шляхетних» ідей теоретичного комунізму. В площині національно-політичної свідомості й таких же прагнень в масі українського народу нема тепер принципового глибокого заперечення самої істоти імперіялізму й духа Москви, яка намагається задушити духову культуру, національно-державну й суспільно-економічну самобутність української нації. Відчуття й освідомлення того, національний інстинкт — уже притуплені. Існує тільки заперечення суспільно-економічного визиску, економічного упослідження України й терористичного тоталізму большевицького режиму.

Тому боротьба за визволення України, щоб залучити до активної участі широкі маси, а передусім динамічний, здібний до революції молодий елемент, — мусить ніби то бути в цілій постановці, отже і в програмово-концепційній, пристосована до тих даних, мусить завернути з націоналістичного шляху на шлях тільки протирежимної боротьби. Боротьбу за повалення большевицького поневолення України годі сперти в основі на національно свідомий, рішуче протимосковський і протибольшевицький революційний елемент, бо такого, будімо, в Україні дуже мало. Її треба сперти на все, що наставлене проти самого режиму, проти існуючого стану. І в тому треба розраховувати не тільки на тих, хто в засаді проти московського імперіялізму і проти комунізму, але так само й на тих, хто за комунізм, за його здійснення, а вороже відноситься до режиму й його практики за «зраду комунізму». Замість «непопулярного» заперечення цілоти большевизму, треба визнати за позитивні «здобутки жовтневої (тобто большевицької) революції», і виступити в ролі їх захисників перед режимом, який їх зрадив.

Все це, ставиться не як допоміжні, тактичні прийоми для підсилення, чи відтяження головного нашого фронту, — але навпаки, як основну концепцію визвольної революції. Отже це вже не проблеми політичної тактики на окремих відтинках, в роботі серед деяких середовищ, а тільки питання власної, основної програми. Мовляв, нам треба саме такі основні поло-

ження прийняти за головні лінії й на них будувати все. Відповідно до того треба відкинути дотогочасні, «пережиті вже» засади українського націоналізму, викоренити їх у власних рядах, змінити свою ідеологію й програму.

Що це значить?

Сама діагноза політичного ґрунту на УСУЗ, яка служила за вихідну для такої концепції базується на невірній оцінці ґрунту, національної свідомості, політичного наставлення народніх мас і революційних, динамічних елементів.

Вона заперечує націоналістичну визвольну концепцію, достатню живучість й динаміку природних націоналістичних потенцій в українському народові та спроможність ідеології українського революційного націоналізму захопити народ, підняти його на боротьбу за «бути чи не бути». Замість національної революції в повному сенсі, вона висуває концепцію тільки протирежимної боротьби, йдучи за самообманом, що програмовий мінімалізм — усунення самого режиму й виправлення, — а не докорінна зміна — суспільно-політичного ладу, клич рятування «здобутків» жовтневої революції, а не повного відкинення її теорії і практики — швидше поведе народні маси на боротьбу, ніж максимальна програма нашої революції. Така концепція заперечує спроможність українського й інших поневолених большевицькою Москвою народів визволитися спільною революційною боротьбою, ставить на всі незадоволені з режиму елементи, на комуністичні й російські в такій самій мірі, як на здецидовані протимосковські й протикомуністичні сили.

Ціла революційно-визвольна боротьба визначена двома основними процесами: будуванням власної сили визвольного фронту і побороуванням ворога, нищенням його сил і позицій. В тих рамках існує широка скала похідних і переходових процесів як напр.: приєднування співді чи прихильності різних сторонніх, чужих сил; відтягування їх від ворога; порізнювання його з третіми чинниками; демобілізування, неутралізування різних елементів у ворожому таборі; перетворювання цілої обстановки ударів з ворогом на найбільш спри-

ятливу для нас, а трудну для ворога; активізування, посилювання одних площин і відтйнків боротьби, а зменщування інших — відповідно до відношення сил і важливости одних і других для обох сторін. Багато таких питань з обсягу стратегії й тактики визвольної революції має дуже велике значення. Для їх доцільного найуспішнішого розв'язання застосовуються методи, завжди відповідні до обставин й проводяться різні політичні акції, започатковуються й підсилюються різні процеси і в чужому, ворожому середовищі.

В осередку організування визвольної революції треба ставити кристалізацію, удосконалення й поширення серед мас націоналістичної ідеології, програми, визвольної концепції та добирання, вирощування й формування на тій базі власної сили, її основи — кадрів непохитних визнавців і борців. Необхідно просліджувати глибинно те, що живе й нуртує в народі, не тільки на поверхні, уже виявлене, але неменше те, що часто притасне, в підґрунті. Тоді незмінний по суті зміст націоналістичної ідеології формується у найбільш промовисті в актуальному етапі конкретні положення. Добираються, залучуються й формуються такі сили, що по своїй глибокій природі є націоналістичні й революційні. Знову ж при односторонньому наставленні роботи тільки на актуальні акції і на мобілізування до них якнайбільше учасників, на першій плян виступають тактичні міркування. В правильному ставленні нашої революційної роботи мають завжди провадитися в гармонійному погодженні обидва процеси: ґрунтовне формування рушіїв і головної сили революції, в широкому масштабі, послідовно, через різні етапи, і — ведення актуальної революційної боротьби в формі різних акцій, що дають відсіч ворогові й мобілізують маси.

Дехто не розуміє й нехтує важливістю процесу ґрунтового формування елементів власної сили, зводить революційну діяльність тільки до актуальних, проминаючих акцій. Через те розглядає все під одним кутком — мобілізації до цих акцій такими засобами і кличами, які дають швидкий, найбільший ефект. Через таку односторонність легко загубити напрямок розвит-

ку національної революції на довшу мету, прийняти окремі вимоги тактики одного періоду діяльності за основну концепцію, за генеральну лінію.

Процес збирання, плекання, формування й вирощування власної сили визвольної революції мусить відбуватися на правильних засадах українського революційного націоналізму, на його ідеологічних, програмових істинах. Тому супроти власних рядів, перед українським народом мусять бути належно поширені й висвітлені наші цілі, наша ідеологія й програма, наша визвольна концепція в цілій своїй суті, повністю. Наші основні засади мусять бути не тільки збережені й розвиті, але й з'ясовані у власному середовищі в повній чистоті, без жадних викривлень під впливом різних тактичних міркувань. Тільки на такій основі, в такому дусі можна формувати ряди борців за визволення, які не піддадуться жадним атакам ворога. Тільки поставивши перед українським народом цілком ясні, чисті, безкомпромісові цілі визвольної національної революції, можна повести його на найтяжчу боротьбу, яка вимагає незмірних жертв, і яка єдина може принести волю нації.

Всілякі пристосування власних ідеологічних і програмових засад до зовнішніх впливів, викривлювання чи зменшування їх відповідно до тактичних вимог на відтинках нашої діяльності в чужому, чи ворожому середовищі, підкопує самі основи визвольної боротьби. Через ідейно-програмову опортунізацію, через відступлення від повноти й чистоти власних цілей, замазання їх в очах народніх мас — ставиться під знак запити успішність і доцільність визвольної революції, вціплюється сумнів, чи можлива й доцільна така боротьба за применшені, половинчасті цілі, які не відповідають повній духові й потребам України.

Наша визвольна концепція, ідеологія й програма українського націоналізму мусить чітко відбивати найістотніші прагнення українського народу, в найчистішій формі, без сторонніх і ворожих сугестій і викривлень, а одночасно формувати національно-політичну свідомість.

Натомість в усій політичній, пропагандівній роботі

на чужому ґрунті й супроти ворожого середовища єдино моменти тактичної доцільності рiшаноу про те, як треба пiдходити, якi сторони й цiлi української визвольної боротьби пiдносити, в якому насвiтленнi. Тiльки частина цiлей нашої визвольної боротьби вiдповiдає прагненням стороннiх чинникiв, чужих народiв та деяких елементiв, що — по волi, чи по неволi — є складовими, чи знаряддям ворожої сили. Такi унiверсального значення елементи нашої програми виставляемо й пропагуємо скрiзь однаково, на всiх вiдтинках. Натомiсть деякi наші програмовi положення, якi мають засадниче значення в цiлiй націоналістичнiй iдеологiї, вiдбиваючи питоменнi прагнення й потреби українського народу, для деяких сторннiх чинникiв, до яких теж звертається наша дiяльнiсть — не важкi, байдужi. Наголошування саме таких цiлей i кличiв перед тими стороннiми чинниками було б цiлком недоцiльне, безуспiшне. Для здобуття прихильности й спiвдiї чужих сил, а так само для iдейно-моральної демобiлізацiї в ворожому таборi, треба пiдбирати й виставляти такi з-помiж наших кличiв, якi промовляють переконливо й притягаюче до тих чужих елементiв. Натомiсть, якщо би ставити як програмовi цiлi для власного табору, перед українським народом тiльки тi кличi, обмежитися тiльки до них, — то це замість мобiлізувати, вносило б тiльки баламутство, розгублення.

В мiру цораз ширшого розгортання дiї української визвольної національної революцiї, в мiру активiзування й посилювання все нових вiдтинкiв боротьби в широких масштабах, з впливом не тiльки серед українського народу, але з перенесенням нашої офенсивної революцiйно-політичної акцiї на чужонаціональні терени й у вороже заплiлля, в парi з тим, як українська національна революцiя стає авангардом i організатором спiльної, визвольної протибольшевицької революцiї багатьох народiв — арсенал нашої політичної зброї мусить вiдзначитися дуже широкою скалею. Великого значення набирає розрiзнення помiж властивою, повною програмою, на якiй мобiлізується й формується власнi сили, i політично-пропагандивного так-

тикою на окремих вiдтинках. В процесi розгортання революцiйної дiї Органiзацiя виробила собi високоякісні політичні здiбности в застосуванні рiзноманiтної політичної тактики, вона влучно i успішно пiдбирає методи й кличi, вiдповiдно до середовища, терену й цiлої конкретної обстановки. Широкий дiяпазон політичної роботи i вiдповiдаюча йому широка скаля тактичних прийомiв характеризують сучасний етап революцiйно-визвольного руху в Україні.

✱

В революцiйнiй концепцiї визвольна боротьба провадиться на всiх дiлянках життя, широким фронтом, у рiзних формах, як постiйно дiючий i всезростаючий (перманентний) процес, аж до повної перемоги. Революцiйне змагання — це національна боротьба в площинi духовости, культури, боротьба суспiльно-політична й мiлітарна, за повне знищення iснуючого стану, його змісту й за побудову цiлком нового, пiд кожним оглядом кращого стану, який вiдповiдає потребам i бажанням українського народу. Збройна боротьба творить суттєву складову частину цiлої революцiї. Всенародне повстання, збройний зрив цiлого народу й остаточне повалення фізичної основи й сили ворога в вiдповiдний момент — має завершити визвольну боротьбу, забезпечити будовання самостiйної держави, ладу національної й соціальної свободи.

Повстанчi дiї й усяка збройна боротьба мiлітарної сили революцiї має завдання давати вiдсiч вороговi, давати захист народовi, творити опору й охорону рiшiйних сил революцiї, посилювати й увидатнювати цiлість революцiйного процесу, плекати, формувати й розвивати збройну силу революцiї, щоб на вiдповiдному етапi мобiлізувати в Повстанчій Армії всi сили революцiї. В цiлому розвитку революцiйної боротьби величина, форми організації, обсяг i методи дiї збройних сил — можуть мiнятися, вони пляново нормуються в застосуванні до цiлості революцiйного процесу.

При многогранності й складності революцiйної дiї мусить iснувати єднiсть i пляновiсть. Запевняє її єднiсть iдеологiчна, одна програма й одна стратегiчна

концепція, політична й організаційно-оперативна координація. Ідейно-політична й організаційно-оперативна єдність запевнена від початку органічною єдністю цілого руху.

Дехто визнає зміст визвольної мілітарної боротьби, нехтуючи всі інші ділянки й види революційної дії. Зневіра в можливість й успішність широкої, зтяжної революційної боротьби підказала деяким одиницям узалежнювати справу визвольного змагання від розвитку міжнародної ситуації й від відношення сторінніх сил.

Такі люди трактують цілу революційну боротьбу в Україні не як властивий шлях до визволення, а тільки як фактор, що звертає увагу зовнішнього світу на українську справу, з'єднує її прихильників та пособляє нашій зовнішньо-політичній роботі. Розцінюючи під тим самотнім кутом красу боротьбу, такий погляд признає вартість мілітарним діям УПА, тільки тому, що вони найголосніші й найбільше притягають увагу чужинних чинників. Але властивий революційний процес, залучування щораз ширших народніх мас до визвольної боротьби, не має суттєвого значення в очах тих людей, які не вірять у власні сили й у можливість визвольної протибольшевицької революції.

Такий погляд може видаватись оправданим тільки тоді, коли дивитись на справи революції поверхово, на її зовнішні вияви й на зовнішній ефект, а не на її внутрішні розвоєві потреби й закономірності.

Загальна політична ситуація, яка склалася після війни, зробила неможливим щораз більше поширення мілітарних дій, розгортання повстанчих операцій. Прийшов період всестороннього й глибокого революційного процесу, в якому мілітарна сторона служить передусім підсиленню суспільно-політичних секторів революції. У цілісній стратегії революції звуження дієвої мілітарної сили й її акції ніяк не рівнозначне з послабленням, зменшенням сили революції, цілого революційного процесу. Бо Повстанча Армія й мілітарні дії — це складова частина, одна з функцій і форм революційної боротьби, а не самотній замкнений сам в собі фактор. Мілітарні дії УПА капіталі-

зуються повністю на користь зросту революції теж тоді, коли вони самі не зростають і не поширюють кількісно сили УПА. Капіталізуються в тому, що зростає, посилюється революційний процес в інших видах, поширенням ідеї визвольної революції, ростом суспільно-політичних революційних акцій. Коли загальний план, — зважаючи на цілісну ситуацію й вимоги внутрішнього розвитку, — диктує звуження мілітарного сектора, тоді його сили не демобілізуються, а переводяться до інших секторів для їх підсилення, і там продовжують ту саму боротьбу в інших формах. Зріст сили революції в інших видах, несе в собі завжди такі потенції, які в відповідний час виступлять у мілітарній формі. Створення й блискучий розвиток УПА, у висліді цілої попередньої діяльності УВО-ОУН найкраще потверджує цю правду.

В найтіснішій співдії й ідейно-політичній єдності ОУН й УПА була від початку забезпечена однастайність і пляновість цілого визвольного руху і найдоцільніший в усіх обставинах уклад поодиноких форм революційної сили і дії.

✱

Ідеологія, програма, визвольна концепція і революційна боротьба українського націоналістичного руху творять єдину, гармонійну будову, засновану на завершенню українському світогляді. Ця архітектурна єдностайність і гармонійність дає рухові внутрішню силу, дійову динаміку і відпорність на всі наступи й удари ворогів.

З другого боку всякі шкідливі, неправильні і невдачі концепції й почини в українському політичному житті мають своє коріння в чужому, протилежному для українства, світогляді, або в світоглядовому безґрунті, чи є вислідом розбіжностей між теоретично визначеними світоглядовими засадами та життєвою політичною практикою. Хто буде на невласливих для нашого ґрунту світоглядових підвалинах, той, навіть при добрій волі і найкращих стараннях, не поставить нічого тривалого, тільки помножує рчівни. А хто в практичній політичній дії не звертає уваги на те, щоб закріпи-

ти основні філяри в непорушному ґрунті, того кон'юнктурні конструкції і почини хияляться за вітром, хитаються і від змінних чи сильніших вітрів валяться.

При глибокій застанові можна переконатися, що найбільше лиха в українському політичному житті, найбільше внутрішніх противенств і шкідництва для визвольних змагань — походить з матеріалістичного світогляду, з чужих, розкладових, соціалістичних ідеологій і концепцій та з хиб характеру одиниць і цілих гуртів. Український націоналістичний рух не приймає жадної з філософічних систем, створених чужинцями мислителями, не займається ними. При тому ж українському націоналізмові притаманний питомий український світогляд, як витвір українського духу, природи і цілого українського народу, на базі загально-християнського світогляду. Він не створений одним мислителем, чи якимсь науковим напрямком, не вкладений науково в філософічну систему, але виразно віддзеркалений і діючий. в цілому житті й творчості української нації й української людини, як упорядкована, гармонійна й завершена система вартостей, що органічно виросла. Український світогляд є християнський.

Матеріалістичний же світогляд — витвір цілком іншого, чужого духу, на відміннім ґрунті, в своїх засадах і висновках цілком незгідний з українським світоглядом, з українською духовістю, протилежний їм. Матеріалістичний світогляд принесенний в українське життя почасти ворожим пануванням в Україні, почасти соціалізмом, а впродовж останнього чвертьстоліття його накидає українському народові большевизм всіма засобами насильства й терору.

Він є тепер не тільки одною з існуючих у світі світоглядових доктрин, але найголовнішим, основним чинником-засобом ворога, щоб знищити душу, істоту, самобутність української нації, перетворити український народ, українську людину в податливий об'єкт для цілей Москви. Тому ставлення до матеріалістичного світогляду будьякої організації, має суто-політичне значення в аспекті визвольної боротьби проти большевизму.

*

У визвольній боротьбі України з большевицькою Росією найбільше шкоди приніс соціалізм, який найгірше причинився до ідейної, політичної і мілітарної демобілізації України в боротьбі з большевизмом. Ця сама бацила діє й тепер в українському політичному житті на еміграції. Але сьогодні у відкритій формі вона не має доступу до українських мас, наявні соціалісти, соціалістичні партії доживають свого віку. Натомість велику шкоду наносять замасковані, приховані між велику шкоду наносять замасковані, приховані соціалістичні тенденції, які проявляються в різних формах, просякають скрізь, намагаються навіть заупити коріння в революційно-визвольному, націоналістичному русі, внести в нього ідеологічний розклад.

Приписуючи соціалізмові монополію на захист соціального становища робітництва, ідентифікуючи його з програмою соціальної справедливості і поступу, дехто робить намагання поширити в цьому відношенні баламутство, паралізувати чуйність до всіх розкладових елементів соціалістичної доктрини.

З'являються партійні новотвори, оформлені під власним іменем і замасковані, які зловживають назвою революційно-визвольних чинників. Одні й другі підшиваються під революційні, протибольшевицькі вивіски та намагаються поширити опортуністичні щодо комунізму тенденції. Визнають здобутки марксизму-комунізму й говорять про їх збереження в Українській Державі. Зокрема протиставляється категоричному відкидуванню колективізації, дошукують в ній позитивних сторінок для національного господарства. Одні пропагують збереження колективного господарства, поруч із приватним землеволодінням, а інші йдуть ще далі й обстоюють збереження колективізації всього сільського господарства.

Всі ці соціалістичні і прокомуністичні тенденції відзначаються таким ставленням, немов би боротьба українського народу, яка ведеться і за соціальне визволення, мала діло не з соціалістичним, комуністичним ладом, а з капіталістичним. Приймавши большевицький погляд за свій, трактують той соціальний

лад, який існував в Україні під російською окупацією до 1917 р., а на ЗУЗ під Польщею до 1939 р., чи який існує в інших країнах — як діючий ще фактор. Займаються ним і різними його інституціями так, немов би нам доводилось боротися з капіталізмом, а не з комунізмом. Комуністичний, соціалістичний лад, силоміць накинений большевизмом — трактують як поступовий. За зразком большевицької пропаганди в трактуванні соціальних питань відтворюють марево поміщиків, капіталістів і т. п. колишніх, неіснуючих уже на Україні, факторів і явищ, так само, в такій самій постановці, як це робить большевицька демагогія і гореславна з часів визвольних змагань 1917-20 рр. соціалістична агітка.

Що большевики це роблять для того, щоб представляти себе перед народними масами захисниками від капіталістично-поміщицького нещастя і щоб большевицьке тотальне покріпачення представити як рай — це зрозуміло. Натомість намагання спрямувати визвольний рух в соціальних питаннях на такі рейки, якими йде большевицька пропаганда, — в наслідках рівнозначні з дією ворожої диверсії. Скервання самостійницької енергії на фальшиві рейки боротьби з вітряками, відвертає увагу й енергію від властивого, найстрашнішого й актуально-сдиного ворога й поневолювача, як національного, так і соціального, — від московського комуністично-большевизму. Нові попутники соціалізму говорять про соціалістичну програму 1917-20 рр., як про прогресивні засади, які мали б лягти в основу суспільно-економічної програми визвольного руху. А большевицька жовтнева революція, в їх інтерпретації, несла прогресивні, позитивні здобутки, яких не треба відкидати, а тільки зберегти й закріпити, очистивши їх від викривлень і надужиття режиму. Такі позиції в цілій основі фальшиві й шкідливі.

Ми боремося проти московського большевизму в усіх його проявах, на всіх ділянках. Наша боротьба революційна, безкомпромісова, тобто ми заперечуємо, відкидаємо і поборюємо все большевицьке по суті, що він приніс і накинув українському народові, відкидаємо принципово, повністю. Дошукуватися, відрізнити в

большевицькій системі позитиви — невірно й з погляду революційної стратегії шкідливо.

Коли в підбольшевицькій дійсності є речі, поодинокі явища чи процеси, які самі по собі є вартісні, позитивні, то цього ніяк не можна зарахувати на користь большевизму. Бо при всій своїй тоталітарній безоглядності й большевизм не є такий всевладний, щоб уся діяльність, усе життя формувалися тільки його волею й плянами. Навпаки! Спротив большевизмові, намагання формувати життя в різних ділянках по лінії природнього розвитку поневолених ним народів і потреби людини, виявляється в різних формах і в усіх ділянках, без огляду на большевицький терор. Большевизм неспроможний повністю все опанувати й переламати й примушений тут і там іти на поступки.

Большевики представляють природній ріст і розвиток, а навіть вимушені поступки, як свої власні досягнення, як реалізацію програмових цілей комунізму, щоб їх використати пропагандивно, піднести свій авторитет в очах мас. Всі дійсні досягнення здорових життєвих прагнень народів московський большевизм намагається в остаточному ефекті повернути на свою користь, на протинародні цілі. Він у всіх своїх проявах і наслідках, у всіх ділянках, супроти українського народу має тільки негативне значення. Говорити про позитивні сторони й здобутки жовтневої, большевицької революції, зараховувати на їх conto ті позитиви, які вимушені й здійснені непереможними життєвими силами народу, і які вона намагається повернути на згубу народу — це вияв повного нерозуміння дійсності, або неприпустимого легкодушного сприймання ворожих сутестій. Так само неправильно й шкідливо затирати різницю, протівенство між визвольною українською революцією 1917-20 рр. й такими ж національними революціями інших народів — з одного боку, та жовтневою большевицькою — з другого.

З погляду визвольної національної революції, яка має з коренем усунути московсько-большевицьке панування і тотальне закріпачення, все, що большевицьке змістом чи походженням — є реакційне, анти-

революційне. Кожна тенденція, яка старається виправдати, зберегти будьякі прояви й залишки большевицького ладу є реакційна, протинародна.

Большевицька пропаганда старається накинути переконання, що всяка боротьба проти большевизму й його ладу, прагне відновлення того стану, зокрема соціального, який існував до 1917 р. Так ніби існують тільки дві можливості: большевицький лад, або такий, який був накинений в Україні царською Росією й іншими окупантами. В той спосіб большевики намагаються використати живу ще в пам'яті народу здорову ненависть до старорежимного стану, компромітувати визвольний рух і створювати почуття безнадійності, безвихідності становища.

Український націоналізм так само категорично відкидає і бореться московський большевизм-комунізм, як і всяке намагання повернути стан національно-політичного й суспільно-економічного поневолення білою чи будьякою іншою Росією, або іншими окупантами. Ті соціальні відносини, які були накинени в Україні попередніми окупантами й усяка спроба їх відновити, знаходять в українському націоналізмі непримиренного ворога. Його метою є побудувати в Українській Державі свій власний суспільний лад, відповідно до потреб і бажань усього українського народу, який запевнить українській нації найкращий розвиток, усім громадянам України — всесторонню свободу, справедливість і добробут. Тут український націоналізм іде своїми власними шляхами, беручи за основу й вирішальні критерії: український народ, українську родину, природні дані, життєві умови й потреби України. З чужих прикладів і досягнень український націоналізм приймає те, що відповідає українському народові. З минулого бере за основу ті цінності й засади, які втворив сам український народ у свobodному розвитку, які відповідають сьгоднішньому життю й його поземові. А все те, що накинене йому чужим пануванням проти його волі й прагнень упродовж цілого історичного розвитку, як давніше, так і в останньому чвертьстолітті — відкидається.

Ведучи тепер боротьбу проти большевицької Мос-

кви, мусимо туди спрямовувати всю увагу, всю енергію. І на відтинку боротьби за соціальне визволення, яке неможливе без визволення національного, в центрі уваги мусить стояти заперечення поборовання існуючого ворожого, большевицького ладу. Тотальне повалення і знищення большевицького тотального покриття народу й людини — мусять стояти в свідомості й наставленні народніх мас як основна істина й вимога в усій суспільній проблематиці. І це мусить робити, цього мусить досягти революційно-визвольний рух усією своєю політичною діяльністю. Правдивий самостійник не може говорити про «здобутки» жовтневої революції, про деякі позитиви комунізму, про правильність соціалістичної програми, відвертати увагу мас від боротьби з комунізмом у бік примар неіснуючого в нас приватного капіталізму. Бо таке ставлення соціальної проблематики йде шляхом підривання протибольшевицької революції, ворожого наставлення до большевизму «і до всіх діл його».

В розвитку української політичної думки й політичних сил, такі тенденції є рецидивом тих соціалістичних хвороб, які підточили й знесли національно-політичне відродження й визвольні змагання 1917-20 рр. Вони цілим своїм внутрішнім змістом, духом, способом і тлом свого виникнення, повторюють те саме, що тоді робили соціалістичні партії. Одне й друге — це витвір ідеологічного опортунізму супроти ворога, опортунізму, який хоче виглядати революційним. Це діяння таких елементів, які в процесі тотальної боротьби за національне визволення і самоствердження нації знайшлися у воюючому, національному таборі, але не визволились духово від ідейного тиску ворога, або наново йому піддалися і хотіли б, щоб національна боротьба пішла по лінії якогось компромісу з «вартостями й надбаннями» ворога. Як в 1917-20 рр. так само теперішній явний і закаптурений соціалізм хоче у визвольному таборі виконати ролю політичного проводу, світити тим, що переймає готове від чужих або й від ворога, і на такі рейки спрямовувати визвольний рух.

Якщо йде про розміри, фактичний вплив і значення

в сучасному політичному житті, ці явища є незначною мініятурою того, чим були соціалістичні партії в 1917-20 рр. Однак саме виникнення такого рецидиву, такої соціалістично-опортуністичної тенденції в сучасності є явищем шкідливим і його належить повністю усунути з українського політичного життя.

※

Висування на перше місце в програмі визвольних змагань гасла «За демократичний лад в Україні» замість гасла «За самостійну національну державу» має ще другий мотив і вкрай шкідливий аспект. Концепцію тільки протирежимної боротьби висувається у формі проєкту, щоб сучасні визвольні змагання ставити як боротьбу за устрій української держави, а не за здобуття самостійної держави. Ця концепція скристалізувалась на еміграції і настійливо підносилась в той час, коли УССР прийняли до ОН. Той факт викликав чимале захоплення в деяких людей і скріпив їх погляди, що відповідно до того треба змінити постановку нашої визвольної політики.

Хід думок і аргументів за тією концепцією такий: дуже важко провадити на міжнародньому форумі українську зовнішню політику в умовах недержавної нації, яка щойно змагається за створення своєї держави. В таких умовах не можна виступити як самостійний політичний чинник, бо в розумінні засад міжнародньої політики, України, як самостійного фактора — не було. Через прийняття до ООН (тепер ОН) УССР дістала міжнародне визнання як українська держава і тепер Україна є суб'єктом у міжнародньому житті. Хоч вона не може вести своєї незалежної політики і на ділі є колонією Москви, інструментом російської політики, користь із того така, що світ визнає в принципі українську державу, зживається з фактом її існування, з підметною позицією України в міжнародніх взаєминах. Це полегшує міжнародне визнання української держави в майбутньому (самостійної), запевняє його заздалегідь. З погляду міжнароднього права існування тяглість української державности, майбутня самостійна, справжня Українська Держава в тому відношенні

автоматично переймає спадщину по УССР. Будування УССД матиме в міжнародньо-правному сенсі характер державного перевороту, зміни режиму й устрою. Тепер буде далеко легше провадити самостійницьку, зовнішньо-ополітичну роботу, коли Україна має право громадянства на міжнародньому форумі.

Відповідно до цього — кажуть речники тієї концепції, нам треба в закордонній роботі інтерпретувати сучасні визвольні змагання як боротьбу за зміну державного устрою і режиму в СССР, а не як боротьбу за саму державу, за її існування. Зокрема перед зовнішнім світом нам не можна заступати становища, що УССР не є українською державою. Тепер, мовляв, треба ставити справу так, що УССР не має повної суверенности і ми боремося за ту суверенність, за повне відокремлення від СССР, від Москви, а так само за зміну влади й устрою держави на демократичний, за усунення комуністичної диктатури. Така постановка потрібна для того, щоб не підривати користи для справи української державности на міжнародньому форумі, які можна витягнути з факту міжнароднього визнання УССР.

Такі погляди найсильніше акцентувалися у двох перших повосенних роках. Тепер уже надто очевидна хибність тих міркувань і самі їхні речники охололи в своєму захопленні й рожевих сподіванках, що присутність УССР на міжнародній шахівниці, в ролі шахової фігурки в грі Кремля допоможе самостійницькій зовнішньо-політичній роботі. Але, по суті, такі заложення залишилися в основі кон'юнктурно-опортуністичної концепції в українському політичному житті на еміграції. Концепція протирежимної боротьби за саму зміну системи товчється далі в тому колі, як і виразне уникання того, щоб чітко, послідовно ставити, що т. зв. УССР не є жодною українською державою.

Це й є спільним знаменником усіх протинаціоналістичних тенденцій на еміграції, від явних соціалістичних ніби-революційних протибольшевицьких і до псевдонаціоналістичних, Намагаючись виплисти на політичну поверхню на хвилях кон'юнктури, силуючись виступити в українській самостійницькій політиці

проти націоналістичної лінії зі своєю «прогресивною» концепцією, — вони на ділі впадають в стару колію опортунізму супроти ворога, приймаючи укріті наміри його гри в новому, «прогресивному» виданні.

Шкідливість такого напрямку багатобічна. Перудсім він вносить повне баламутство в українську самостійницьку політику, в якій становище супроти УССР і всієї большевицької гри в цьому відношенні — мусить бути принципово видержане й послідовно проведено.

Єдиноправильне таке становище, яке відповідає фактичному стану й впливає з наших основних цілей. Отже — УССР не є ніякою українською державою, це тільки вивіска, оманна форма, якою большевицька Москва намагається перед зовнішнім світом приховати імперіялістичне поневолення і колоніяльну експлуатацію України. Перед українським народом Москва хоче скомпромітувати, знецінити ідею української державности, підвісивши під назву й форму УССР найгірше поневолення й визиск. Таким чином большевизм намагається підірвати, ідейно обезброїти змагання за українську державу.

Будь-який опортунізм, компромісовість, невиразність у тому питанні неприпустимі в самостійницькому русі, бо вони вносять дезорієнтацію й демобілізацію, ведуть до того, чого хоче ворог.

Щоправда, піти на такий шлях примусила Москва незламність змагань українського народу до державної самостійности. Не можучи зламати його, большевизм пішов на обман, на підступне підорвання. Однак, зробивши це, ворог старється повернути таку тактику на свою користь.

Виведенням УССР на міжнародній форум большевицька Москва хоче досягти кількох вигод відразу: впровадити в поле, забурити стремління України до повної суверенности і обдурити світ щодо правдивого становища т. зв. союзних республік СССР. В міжнародньому житті, в світовій opinio большевики намагаються зв'язати ім'я України з усією політикою Москви, й то не в сенсі поневолення, а тільки так ніби самостійна УССР добровільно солідаризується в

уєому з СССР. Таким способом на міжнародньому форумі невтралізувати, здушувати правду, що Україна є головною революційною силою проти московського імперіялізму, що вона змагає до розсадження, знищення СССР. Нарешті мати ще одну, дуже вигідну позицію в своїй грі на міжнародніх форумах. Такі користи для большевицької Москви.

А чи для справи української державности є якась користь з того, що Україна репрезентована Мануїльськими, що в світовій opinio втискається уявлення про Україну як підголоска Москви? Чи краще, щоб ім'я України не стояло як одна з большевицьких фігур, але було виключно синонімом і символом протибольшевицької і прогимосковської революції, яка несе розвал СССР, зламання московського імперіялізму, смерть большевизму? Чи краще, щоб Україна лунала в світі тільки безкомпромісовою визвольною боротьбою, що Москва боїться самої згадки про Україну в світі, чи щоб Мануїльські представляли світові осідлану, слухняну Україну, яку большевики вже можуть спокійно показувати?

Чого важче досягнути на міжнародньому форумі, в світовій opinio: чи здобути визнання для справжньої революції-розправи з большевицькою Москвою, — а іншого шляху немає — чи направити, відробити те все, чим обтяжить ім'я України т. зв. УССР?

Чи для справи побудови УССД може мати серйозне значення т. зв. тиглість української державности з УССР як останнім вогнивом? Для чийої справи знайдеться в спадщині по УССР більше корисного до натягання в міжнародньо-правному зміслі: для справи суверенности й соборности Української Держави, чи для нового московського загарбницького імперіялізму? Та загалом — коли, який народ здобув чи забезпечив свою державну незалежність самою об'єктивною рацією своєї справи перед міжнароднім правом? Пощо ж зводити на манівці самостійницьку думку?

І нарешті, чи доцільно й припустимо казати, що українська держава має добровільно брати на себе гіпотечку по УССР, усі ті зобов'язання, обтяження різного рода, які большевики роблять і ще зроблять під фір-

мою УССР? Всі обтяження внутрішнього й зовнішнього порядку, а серед них, крім того, що вже зроблено, можуть бути різні договори, воєнний стан УССР супроти інших держав і т. п.

Що ж то мала б бути за самостійницька, та ще й революційна політика, яка готова так скоро й легко змінити генеральну лінію супроти ворожого стану, в зв'язку зі зміною політичної декорації ворога? І то тільки тому, що може колись вдасться мати з того якусь користь.

*

Намагання представляти перед зовнішнім світом сучасну визвольну боротьбу за тією ж концепцією, веде до її знецінення. Надати українській революції характер тільки протирежимної боротьби, державного перевороту, а не історичної боротьби України з Росією — значить здеградувати її з погляду міжнародної політики до якості таких протикомуністичних сил, як, напр. російський антибольшевицький рух.

В сучасному міжнародному житті домінує многосторонній конфлікт між ССРР і рештою світу. Цей конфлікт складається з двох головних елементів: боротьба з комунізмом, який прагне до опанування цілого світу, і з експанзивним, загарбницьким імперіалізмом Росії. Обидва ці чинники сплетені в одну цілість, діють по одній лінії, підсилюючи один одного. Але в дальшому розвитку вони можуть існувати й діяти відокремлено, а таке розділення ще не ліквідує жадного з них. Тобто, усунення большевизму в Росії ще не збиває російського імперіалізму, який може існувати й виступати так само в іншому виді, але з такою самою загрозою для зовнішнього світу. І комунізм ще не згинє цілком із своїм упадком в Росії, він може ще існувати в різних країнах.

Відповідно до цього в міжнародній політиці класифікуються сучасні протибольшевицькі сили в аспекті розвитку на дальшу мету. Вони оцінюються відповідно до того, по якій лінії протиставляється большевизмові: чи тільки як експансивному комунізмові, чи теж як формі російського імперіалізму, а особливо — чи так

само будуть протиставитись кожному наступаючому російському імперіалізмові, без огляду на те, в якій би він формі не виступав. Ще інакше оцінку мають сили, що прагнуть повного знищення російського імперіалізму, унеможливлення йому відродитися.

Коли українську визвольну боротьбу світ буде розуміти тільки як змагання до перевороту в УССР, до зміни устрою, усунення самого большевизму, тоді буде враховувати її до складу таких чинників, які виступають активно проти большевизму до його розвалу, але яких роль в дальшому розвитку ще не детермінована, може бути різною.

Для нашої визвольної політики важливе, щоб українська визвольна революція була повністю оцінювана, як продовження історичної боротьби України з Московією, з московським імперіалізмом, і то всякої породи, не тільки большевицької. Ця боротьба не припиниться аж до повного зреалізування нашої мети, якою є цілковитий розрив між Україною і Московією, відбудова Самостійної Соборної Української Держави, розвалення ССРР і побудова самостійних, національних держав у підсоветській Європі й Азії, повний розгром російського імперіалізму та створення довкруги Росії, замкненої в її власних кордонах, такої системи держав, щоб вона не могла більше виступати з імперіалістичною агресією. І дальше, щоб світ знав, що Україна буде продовжувати боротьбу проти всяких сил, які хотіли б її поневолювати, нищити її державну незалежність і суверенність, або які посягали б по українські землі.

Маючи таку правильну оцінку своєї ролі, Україна зараховується в міжнародній політиці не тільки як сила в поборюванні большевизму, але як тривкий фактор, що протиставиться всякому російському імперіалізмові, як поборник всякого стану поневолення, як активний чинник і наріжний камінь цілого укладу на сході Європи й у підбольшевицькій Азії. В такому розумінні українська революція стає подвижником далекосяжних і тривких змін у тому просторі, які створюють зовсім нову констеляцію.

Щоб така, належна оцінка української справи за-

кріпилася в міжнародній політиці, треба, щоб світ побачив, що українська національна, визвольна революція відповідно сильна й має за собою готовість, рішення українського народу боротися по тій лінії до кінця, до перемоги за всяку ціну. Вся революційна боротьба, яка тепер ведеться, дає належний доказ, що так є. Вона дає теж найкращу базу для відповідної зовнішньо-політичної роботи.

Українська закордонна політична акція мусить належно впоратися з завданням. При цьому дуже важно, щоб у постановці закордонної роботи, в репрезентуванні генеральної лінії визвольної політики була належна чіткість і послідовність. Треба найвиразніше відбивати, підкреслювати те, що наша боротьба — це боротьба України з Росією, боротьба безкомпромісова, безперервна в історичній послідовності. Тільки при такій пряомолінійній та безкомпромісовості й рішучості, з такою генеральною лінією можна належно ставити нашу зовнішню політику.

Одною з причин висування фальшивих концепцій в українській політиці є хибна оцінка значення різних моментів у міжнародних взаєминах. В деяких людей панує ще переконання, що зовнішня політика державних народів керується ідеологічними мотивами, що питання про приязне чи вороже ставлення якоїсь держави до інших народів вирішується передусім або в великій мірі — подібністю чи протилежністю пануючих у них державних доктрин, систем і суспільних устроїв. Було б наївно думати, що війни, ривалізації, антагонізми, союзи, коаліції й усі найважливіші стосунки між державами й народами, які провадяться під ідеологічними знаменами й кличами, в дійсності випливають з тих мотивів і прагнуть до тих цілей, які виставляються на показ. Деякі люди втратили розуміння того, що насправді діється в світі. Вони не розуміють, що головними рушіями всіх міжнародних взаємин є в першу чергу змагання кожного народу за свої власні інтереси, за здобуття і забезпечення собі життєвого простору, землі, всяких дїбр, потрібних для всебічного розвитку й добробуту, за досягнення по змозі великої політичної, економічної і мілітарної без-

пеки та могутності. В імперіялістичних народів головну рушійну роль відіграє змагання за панування над іншими народами, в різній формі, щоб використати їхні сили й багатства для послуг собі.

Боротьба за панування у світі тієї чи тієї державно-устроєвої і суспільно-політичної системи, за такий чи інший лад у інших державах, у інших народів, в дійсності є боротьбою передусім за свої власні, егоїстичні цілі держави, яка ставить себе за безкорисного захисника даної системи. Під такими ширмами криється намагання накинати свою волю народам, яких «навертають» на свій лад, на «поступ», справедливість і т. п., усунути невідповідний для своїх намірів внутрішній лад даного народу, зламати ті його сили, які найбільш невідповідні, неприязні, запевнити собі змогу втручання у внутрішні справи, довести до такого державно-політичного, чи суспільно-економічного ладу, який найбільше сприяє власним планам супроти даного народу, або посередньо зміцнює власні позиції, власну систему. У деяких випадках під покровом інтервенції проти однієї системи й за введення іншої, криється звичайна мілітарна агресія, політичний і економічний підбій. Змагання до заміни одного ладу на інший у чужих народів, як правило служить власним цілям даної держави і коли не є тільки онукуванням і покришкою, то є засобом, шляхом для досягнення власних цілей, приносить посередню користь.

Це наочно виявляє історія. Зокрема міжнародній розвиток останніх часів, у війні й після неї, повний найдошкульніших прикладів щодо цього. Передусім типовий приклад дає большевизм. Світова комуністична революція, поширювання комунізму серед усіх народів, комуністична акція в світовому масштабі — все це большевизм інспірує, організує і використовує як знаряддя на послугах російського імперіялізму. Але й поза большевизмом також серед його противників знаходимо чимало прикладів використання ідеологічних і альтруїстичних заслон для прикриття егоїстичних цілей.

В наш час широкі народні маси відіграють щораз активнішу роль в політичному житті, війни стають

усе більш тотальні, охоплюють ціле життя, а міжнародні взаємини так тісно сплетені й пов'язані, що всі зміни й гра, крім безпосередніх учасників, зачіпають багато інших народів. Разом із тим, у цілому політичному житті, отже й у міжнародному, зростає значення пропаганди, яка набуває величезних розмірів, стає не тільки засобом, але й важливим чинником, окремою ділянкою політики. Тепер більш, ніж раніше, стараються провадити політику під такими кличами. в такій поставі, щоб вона незалежно від її справжнього змісту й цілей, виглядала згідною з пануючими поглядами, наставленнями й бажаннями широких мас не тільки власного народу, але й чужих.

І якраз тепер всупереч найстараннішому, пропагандивному затушковуванню фактичного стану, різноманітним виявлюється, що всі великі кличі, під якими вели світову війну й повоєнну політику, які виставлялись перед масами, як єдино правильні, і за які покладено стільки жертв, — трактуються тільки як тактичні засоби. Коли це потрібно для нашої політики інтересів, робляться такі кроки, які стають запереченням тих же високих кличів і цілей.

Війну проти Німеччини західні демократії вели під кличами атлантийської хартії, в оборону свободи, людяності й демократії, проти тоталітаризму, диктатури, насильства й поневолення. А їх союзником у війні став ССР, де всі лиха — гніт, злидні, поневолення, терор, тоталітаризм, диктатура олігархії, винищення цілих народів, нищення релігії, свободи думки, викоринювання людського й національного «я» і багато інших проявів крайнього варварства й неволі, — доведені до найвищого ступня. ССР був головною твердиною, зразком і розсадником всього того зла, проти якого почато війну. Альянтська допомога поставила його на ноги, зробила з нього переможця над його молодшим братом і учнем у замахові на свободу народів і людини — над гітлерівською Німеччиною. Союзництво з большевицькою Росією довело до того, що її зроблено силою, яка загрожує цілому світові. Що більше, вже після війни, коли не стало гітлерівської загрози, большевики засіли як судді в міжнародному

трибуналі судити за злочини проти людяності і проти миру, вони ж дістали вирішальний голос (вето) у цілому міжнародному житті, вони в найвищих міждержавних інституціях мають вирішувати в усіх міжнародних питаннях. Якже погодити це з гаслами, під якими західні демократії провадили війну й ведуть цілу свою політику?

Знайдено «вихід»: большевики прийняли ті ж гасла демократії за свої, щоб прикривати ними найбільш цинічно свою протилежну суть, бити ними саму західню демократію, а одночасно повністю скомпромітувати її гасла, обеззброїти її ідейно в дальшій розправі. Політика західніх держав на початку не знайшла іншого виходу з ситуації, створеної воєнним союзом з Росією, як робити добру міну при ехидній і безсоромній большевицькій грі, замикати очі на правду про большевицьку Росію й удавати перед своїми народами й цілим світом, що вони не бачать страшного протиріччя між власними гаслами й спільною з большевицьким ССР. Аж опісля поволі, західні демократії почали завертати з тих манівців. Це діється в значній мірі під впливом дальшого большевицького наступу на позиції західніх держав і очевидного дальшого готування агресії ССР.

Або політика західніх демократій щодо тітовської Югославії, виразна підтримка, передусім економічна, большевицького режиму — теж класичний приклад, яке практичне значіння надається тому, що проголошується всьому світові. Не добачувати дійсного стану справи у тітовській Югославії західні демократії вже ніяк не можуть, бо вони недавно голосно говорили про це. Кожний громадянин західних держав добре знає, що режим Тіта точнісінько скопійований з большевицького, що — він типово большевицький. Під політичним, суспільно-економічним і кожним іншим поглядом комунізм Тіта в Югославії робить точно те саме, що діється в ССР. Той самий терор, тоталітаризм, монопартійність, комуністична колективізація-соціалізація всього господарства, переслідування релігії, примусове накидування марксівського, матеріалістичного світогляду і не перелічити всього, коротко

— комуна, ривалізуюча з «матірною» сталінською, в «досягненнях» й ортодоксальності.

І ось — вистачило, щоб Тіто посварився зі Сталіном, щоб у питанні автономії виявив себе неслухняним супроти Москви і накликав на себе її гнів, — і вже західні демократії забувають вчорашнє велике обурення й засуджування злочинного большевицького режиму Тіта, дають йому повне розрешення разом з матеріальною допомогою. В ім'я чого, яких високих ідей, засад? — Бо може — може Тіто піде далі шляхом неслухняності й самовільності щодо Москви, а коли Сталін захоче «пацифікувати» «націонал-комуністичну Югославію», то може вона буде ставити мілітарний опір. Усе це ясно «писане вилами по воді» і над серйозністю та тривалістю такого родинного спору між двома тоталітарними, братньо-комуністичними режимами — стоїть ще великий знак питання. Та західні держави допомагають Тітові на всякий випадок, сподіваючись, що може якраз буде так, як хотілося б їм.

Але справа має іншу, більш реальну сторінку — дійсність. Всю допомогу, яку Тіто дістає від Заходу, він добре використовує для зміцнення комуністичної системи, комуністичного режиму в середині країни. Все відбувається для внутрішнього зміцнення, ніби для зовнішньої відпорності проти московського натиску. Єдиним реальним ефектом є таке закріплення большевизму-комунізму в країнах, зліплених у маленький СССР — Югославію. Зміцнення в чині некористь? Не треба й казати, що передусім коштом більшого пригнічення, поборювання всіх самостійницьких, антикомуністичних сил народів, поневолених тітовським большевизмом. Крім самого режиму Тіта, на тому вирас світовий комунізм, бо в Сербії, Хорватії й Словенії зміцнюється комунізм проти національних, антикомуністичних змагань тих народів, і то завдяки матеріальній допомозі західних демократій, зрештою не вперше. Історія повторяється, одні вчаться, а другі — пробують усе наново в надії, що може тепер вийде інакше!

Не треба ламати собі голови над загадкою, чи спір Тіта з Москвою дійсний, чи це тільки хитрий, тактич-

ний маневр. Треба дивитися передусім на факти і на наслідки. Хай між Москвою і Тітом, між Москвою і режимом Югославії буде найсильніша ворожнеча, як це трапляється між братами, що посваряться. Та мимо всього остаються реальні факти і наочні висліди цілого розвитку такої ситуації. Передусім наступні: західні держави поставились прихильно до комуністичного режиму Тіта, дали йому допомогу; комунізм і большевицька система в Югославії зміцнилися; нанесено підривний удар проти комуністичної боротьби; ідеологічні позиції західних демократій — проти тоталітаризму, диктатури, насильства і т. п. це раз скомпромітовано до крайности; Тіто дбає про вірність комуністичній лінії, і між СССР та Югославією немає дійсних ідеологічних противенств, поєднання між ними може прийти кожночасно, воно було б більш природним, ніж спілка комуністичної Югославії з проти комуністичними державами, спір за автономію і підпорядкування в поважній ситуації стратить значення; будівництво поважніших політично-стратегічних плянів з розрахунком на участь Югославії у війні по стороні противників СССР — надто ризиковне.

Чи того всього не бачать, не розуміють відповідальні політики західних держав? Смішно було б таке припускати. Така політика тільки в нашій оцінці є не виправданою. Але ж її провадять і то свідомо, цілево, і з їх погляду — раціонально. Власне, те їх становище ми й розглядаємо. Воно ж просте. Це все для них побічний відтинок, другорядні справи. Вони й так «вдписали» Югославію большевизмові, а доля тих народів, які кинені комуністичному пожежтю, їх так само цікавить, як доля України, як наша боротьба. Всі справи підбольшевицьких країн стоять у політиці західних держав десь на далекому кінці. Більше уваги звернено на ті позички й доставки, які йдуть на пропале. Але порівняльно, це не такі великі суми, ними можна заплатити за те, щоб у т. зв. холодній війні з Москвою зробити маленький шах, дати публичній opinio власних народів якусь заспокоюючу пілолю. Мовляв, Захід в наступі, робить вилом у лініях противника, коли Тіто з форпосту зробився противником московського імпе-

ріялізму і хоче взяти від Заходу поміч, значить і західня демократія йде вперед! Серйозної ставки на Тіта, зокрема в стратегічному розумінні, західні політики не кладуть. Це в них побічний відтинок, малесенька ставка. Вони стоять в т. зв. холодній війні з СССР, але трактують її цілком інакше від большевиків, більше «холодно». Для СССР — це стадія підготовки до остаточної розправи, боротьба меншою зброєю, за вигідніші позиції у війні. Для західніх держав холодна війна — це різні маневри, потягнення з метою зайняти вигідніші позиції для зговорення з противником.

І в той саме час, коли міжнародні події дають такі показові лекції «реальної» політики без скрупулів, наші опортуністи, старшої і молодшої політичної генерації, виставляють за найістотнішу річ у зовнішньо-політичній діяльності — заперечення українського націоналізму і перефарбовування визвольного руху, кожний на свій лад. Одні з них так і вірять, а другі просто спекулюють, переконуючи, що політика західніх держав буде прихильною до визвольної боротьби України, коли переконаємо світ, що ми за демократією.

Тим часом такі питання мають дуже мале значення, а ставлення сторонніх сил до справи визволення України і до нашої боротьби залежить в першу чергу від їх актуальної політики супроти Росії, від їх планів на майбутнє. Коли, з їх погляду, є збіг інтересів — згідність між цілями наших визвольних змагань і планами їх політики, між наслідками і впливами нашої боротьби й їх бажаннями щодо розвитку ситуації в нашому просторі, — тоді існують реальні підстави для позитивного, прихильного ставлення цих чинників до наших змагань. На тому можна сперти не тільки відповідні заходи для активізації й політичного використання цих можливостей, але й ширшу концепцію нашої зовнішньої політики.

Вся зовнішньо-політична акція по лінії самостійницьких змагань мусить передусім належно представити перед зовнішнім світом визвольну боротьбу України, її теперішнє значення для загальної ситуації, її стримуючий вплив на зростання большевицької сили

й експанзії, її енергію, спрямовану для розвалу большевицько-російської імперії — тюрми народів. Довести до усвідомлення в світі величезного значення, яке матиме здійснення цілей нашої революції — розвал СССР, побудова УССД й інших самостійних національних держав — для основної зміни політичних, господарських і всяких інших відносин на сході Європи й в Азії. Довести це все до належного відома й розуміння інших народів, збудити в них зацікавлення, симпатії. Шукати порозуміння і співдії з такими силами, яких цілі й політична лінія сходяться з нашими цілями, з нашими змаганнями. Розгорнути заходи, щоб на базі такої реально-політичної основи довести до дійового взаємовідношення між нами й даними чинниками, яке буде корисне, допомагатиме боротьбі тепер і в майбутньому.

Перекладення точки ваги самостійницької зовнішньої політики з реальної бази на шукання симпатій через співзвучність у демократичних поглядах і наставленнях — просто шкідливе. Воно позбавляє нашу справу її властивого значення для зовнішнього світу, властивого питомого тягару й підметово-активної ролі. Нінащо не здається така зовнішньо-політична робота, що апелює тільки до ідеологічних подібностей, яка хоче все будувати на симпатіях в ім'я демократичних засад, тоді коли віддають на поталу большевицькій Москві демократичних союзників з часів війни (Польща, Чехія, Китай і інші). Така політика виходить наївною і тільки сама себе компромітує перед чужим світом, вносить у власні ряди дезорієнтацію, розклад. Вона є виявом опортунізму й політичної наївності.

*

Противники українського революційного націоналізму, в своїх виступах проти нього, залюбки відкликаються до зовнішньо-політичних аргументів. Вони ставлять і поширюють тезу, буцімто націоналістичне обличчя визвольного руху спричиняє багато труднощів у зовнішньо-політичній праці і зменшує її успішність. Йдучи за настроями й поверховною опінією, які домінували після закінчення війни, різні кон'юнктуристи

гадали, що всі націоналістичні рухи мусять підупасти під подавляючим напором противних течій, що в цілому світі є тенденція до соціалізму.

На тому тлі в українському політичному житті за кордоном почав підносити голову опортунізм різного походження. Крім старих напрямків побудованих на соціалістичних і угодовецьких засновках, зародились нові їхні попутчики, які хотіли б рівночасно спекулювати на хвилевій політичній кон'юктурі, і примазуватися до революційно-визвольного руху, а навіть потягнути його своїми кривульками. Вони намагаються прищипити концепцію, що наш рух повинен зійти з своїх власних позицій і пристосуватися до нового політичного вітру, підстроїтися під чужий смак, привласнити собі різні кличі, політичні вівіски й фразеологію, запозичену з чужого ґрунту, хоч вони в теперішньому нашому положенні безпредметні.

Викинення з нашої ідеологічної, політичної скарбниці таких вартостей, які вирости на нашому власному ґрунті і відповідають нашим обставинам і потребам, та заступлення їх чужими вартостями, для інших обставин нераз і правильними, але для нас тепер неактуальними — може діяти тільки послаблююче, розстроююче в нашому внутрішньому житті. Сам факт невинного нашим положенням пристосування нашого політичного змісту й обличчя до смаку сторонніх сил — підкошує процес внутрішнього росту, довір'я у власні сили, цінення власних вартостей та основну нашу засаду — будувати визволення тільки на власній боротьбі. Те, що старі і нові опортуністи намагаються прищепити визвольному рухові на місце революційних, націоналістичних прикмет, позбавлене в наших сучасних умовах реального змісту і зводиться до порожньої, псевдodemократичної фразеології. Воно цілком не надається для організації й ведення революційно-визвольної боротьби, яка єдина може принести визволення України.

Крім непридатності й негативного впливу на процес внутрішнього росту, ці тенденції до підміни націоналістичних, революційних засад і прикмет іншими, модними, мають ще й інші шкідливі моменти. Вони

часто своїм оформленням і фразеологією нагадують радше большевицьку «демократію», ніж західно, співпадають з новою большевицькою модою строїтися в демократичні пера, надавати змістові цілої большевицької системи й політики вівіски демократичности.

Большевизм послуговується на всі лади маркою антифашизму й демократії, з додатком народньої, іменуваною нею СССР, цілий його лад та імперіалістичний похід большевизму в цілому світі.

Після закінчення війни з Німеччиною й повалення гітлеризму, і західні держави і СССР, однаково подають себе за демократичні. Що більше, західні держави навіть не заперечували якийсь час демократичности СССР, а трактували її серйозно, відзначаючи тільки скромно своє інше розуміння демократії. На світовій політичній арені від закінчення війни йдуть перегони в демократичності, між демократією західного типу й большевицькою «народньою демократією». Для кожного, хто тверезо дивиться на справи, очевидно, що це тільки большевицька пропаґандиерна тактика обчислена на підманення і з'єднання собі світової опінії.

Можна тільки гидитись большевицькою безсоромністю, коли СССР виступає в позі демократизму, як речник і захисник «найсправжнішої демократії». Але так само не можна погоджуватися з тим, коли могутні держави Заходу приймали большевицьку брехню за правду, знаючи добре як є на ділі, і її трактували як підставу своїх вчасних з СССР та віддавали йому одну з головних ролей у вирішуванні всіх міжнародніх справ. Тяжко представити більше компромітування поняття демократії, від того, як це зроблено «демократичністю» СССР, і тим, що держави, які є речниками західної демократії, своєю мовчазною згодою й цілою політикою супроти СССР увели його — большевизм — у громаду демократичних сил і тим «автопозували» — увіродостойнили демократичність СССР. Історія належно оцінить, яку тим заподіяно шкоду для відпору большевицького наступу в цілому світі. Самі західні держави шораз більше відчувають прикрі наслідки такої політики.

Теж легко усвідомити собі, який негативний вплив мав той увесь міжнародній розвиток для справи поширення протибольшевицької боротьби в підбольшевицьких країнах. Треба мати на увазі не теперішній стан, який уже змінився, але тодішній, стан «сердечної дружби в демократизмі» між СРСР і західними державами під кінець війни і безпосередньо після її закінчення.

Український визвольний рух відразу правильно оцінив істоту большевицької «демократичної пропаганди та перегонів у «демократизмі» між СРСР і західними державами. Це зважено в інструкціях Проводу ОУН в Україні, що дають цілісну оцінку загальної політичної ситуації й напрям діяльності для цілого революційно-визвольного руху. Там вказано, що гасло демократії стало предметом політичної тактики й засобом обох ривалізуючих сторін, щоб присиднати на свою сторону публічну opinio і симпатії народів.

В той самий час, починаючи від 1945 р., різні кон'юнктуристи, роблячи з себе речників «демократизму», намагаються втягнути українську самостійницьку політику в таку ж саму гру в демократію, яка відбувається на міжнародньому форумі, й у якій СРСР грає одну з перших скрипок. Справжнім мотивом того галасування про демократію не були дійсні потреби українського визвольного руху, а безкритичне сприймання й нерозуміння того, що по суті діється в міжнародньому житті, плитке наслідування й бажання уподібнитися до зовнішнього світу, до актуальної моди.

Така обношувана демократичність не має в собі правдивого змісту, який давав би здорову розв'язку сутніх справ визвольних змагань і цілого актуального українського політичного життя. Поминувши те, в чому вона відноситься до теоретичних питань суспільно-політичного устрою у власній державі, ця демократичність має часто характер порожніх голословних декларацій, уподібнень, а в не одному — демагогії.

Через таку внутрішню порожнечу й штучну підробленість, відривання від реальної політичної дійсності, та наставлення на зовнішньо-політичний ефект,

псевдо-демократична фразеологія наших кон'юнктуристів має характер і вираз, подібний до советського «демократизму». Цю схожість завершує така ж сама термінологія: «народня демократія». Таким чином хоча погоня за зовнішньою демократичною модою випливає з бажання уподібнитися до західної демократії і їй приподобатися, однак вилазить наверх внутрішня суть такого уподібнення й виходить аналогія до большевицької «демократизації», а не до західної демократії.

З таких то мотивів походять різні намагання, щоб прапором української революційно-визвольної, протибольшевицької боротьби став єдиний клич: «за демократію», «за демократичний устрій в Україні». Воно може й подобалось би деяким стороннім політичним чинникам, які не розбираються в істотних проблемах визвольної боротьби народів підсоветської Європи й Азії, а все оцінюють по зовнішніх вивісках і назвах. Може рахування на дешевий ефект, щоб подобатися таким чинникам, декому видається слухним. Але все це лежить у сфері порожніх фраз, голих, словесних заяв і симпатій а не реальної, дієвої політики. На таких факторах будувати — значить обманювати себе.

Натомість зміна прапорів, зміна провідної ідеї визвольних змагань має дуже істотне негативне значення для розвитку й успішности цих змагань. І той момент передусім мусимо брати до уваги. А так само кожний серйозний сторонній чинник, який дивиться на суть, на дійсний стан, а не на поверховне враження, трактуватиме наше становище із зрозумінням.

Як уже попередю відзначено, починаючи від другої світової війни, большевики взяли собі ширму демократії, народньої демократії, за чолову вивіску, за головне гасло. Під тим гаслом ведуть свій імперіалістичний наступ у світовому масштабі, за поборення всього протиставного, за опанування світу. Кожна большевицька кампанія, кожна акція по цій лінії, спрямована проти небільшевицьких сторонніх сил, ведеться під цим кличем. Всі засоби большевицької пропаганди нашпиковані термінами демократія, демократичний, в

тому сенсі, що в ССРСР і в його сателітах існує справжня демократія, тільки большевицький устрій демократичний, тільки ССРСР змагається за демократію в цілому світі, за справжню, народну демократію. Цього вистачає, щоб у цілому підсовєтському світі, у всіх народів, у кожній підсовєтській людині ті гасла з большевицьких уст, що завжди лягають в ухах, стали порожніми, беззмістовними, або й осоружними від налиплого вже до них большевицького посмаку.

В той же час на еміграційному ґрунті виривають намагання накинути як прапорне гасло визвольній боротьбі гасло «за демократію». Під ним провадити революцію, ним мобілізувати маси до найтяжчої боротьби, на життя або смерть, проти большевизму. Це значить позбавити визвольну революцію власного, чіткого ідейного обличчя, своїх питомих чоловічих кличів, прапорів, а прислонити їх такими, які ворог виставив як свої. Це значить йти на ідеологічному фронті до такого стану, який існує, напр., поміж західними демократіями й ССРСР, коли одні й другі оперують гаслом демократії, одна й друга сторона в своїй пропаганді говорить про свою справжню демократію і фальшиву в противника. Або як між соціалізмом і комунізмом — одні й другі червоні, одні й другі — за соціалізм і т. п.

Хто шукає такого затирання фронтів? Авжеж большевики. Бо їм іде про нейтралізацію ідей, кличів їхніх противників, на те вони їх перехоплюють і присвоюють собі, так само, як це робиться із зброєю в війні. Натомість вони мають, крім того, свої власні, тільки їм властиві ідеї, гасла, концепції, які є їхньою властивою проробною зброєю.

На ідеологічному фронті, який у революційній боротьбі має першорядне значення, дуже важливою справою є відповідне розставлення різних родів зброї. Треба застосовувати кожному придатну для поборювання ворога, а нам доступну зброю. Але треба знати й обраховувати дію кожної, і відповідно нею оперувати. Розрізняти, яка служить обороні, яка паралізує ворожий наступ і оборону, яка підготовляє власний наступ, а яка становить головний засіб самого наступу.

Між ідеями й кличами треба відрізнити такі, що

мають універсальне значення, які приймаємо й ними оперуємо так само, як інші сили. Сюди належать кличі демократії й різні загальнолюдські ідеї, гасла. Від них відрізняємо такі кличі, які відають найсуттєвіший і цілком конкретний зміст наших власних цілей, і через те є нашими питомими, прапорними. Вони надають чітке ідейне обличчя й конкретний зміст нашій боротьбі, по них пізнають нас свої й чужі, за ними мають йти маси, цілий народ, серед тієї ідейної плутини, яку зумисне створив большевицька пропаганда довкола універсальних ідей, зокрема довкола гасел демократії.

Наші прапорні гасла незмінні: загальне гасло — «свобода народам, свобода людині» йде разом із цілком конкретними: «за Самостійну Соборну Українську Державу», «за повне знищення большевизму, комунізму й усякого російського імперіялізму», «за розвалення ССРСР і за самостійні, національні держави на його місці». А далі йдуть такі програмові гасла, які конкретизують зміст самостійного державного життя в усіх ділянках, визначають принципи державного устрою, суспільно-політичного й економічного ладу, засади розвитку й порядкування поодиноких царин життя. В цих програмових засадах-гаслах українського націоналізму міститься — як суттєвий зміст — принципи українського народоправства, чи пак демократії, в істотному, а не в трафаретно-пропагандивному значенні того слова. Але вони йдуть після головної мети — відбудови УССД — і в такому порядку мусять бути завсіди ставлені.

Різні противники українського націоналістичного руху стараються не тільки змонopolізувати для себе гасла демократії, які трактують як засіб своїх кон'юнктуральних спекуляцій, але рівночасно представити наш рух як протиставлення демократії, запламувати його закидом споріднення з тоталітарними системами. Така демагогічна, тенденційно-фальшива постановка полягає в безпідставній тезі, що між засадами українського націоналізму, так як його ОУН весь час розуміє, інтерпретує й здійснює — з одного боку, і засадами демократії, в правильному, здоровому сенсі — з другого — є протиставлення.

При тому зумисне ігнорується те, що український революційний націоналістичний рух, у цілій своїй постановці є рухом всенароднім, що основні його цілі це — здобути волю цілому українському народові, волю в кожному відношенні, національно-державну, соціальну, забезпечити свобідний всесторонній розвиток, зробити український народ господарем на власній землі, який сам виконує владу й рішає всі свої справи. Весь український народ є підметом і цілевим визначенням українського націоналізму. Якнайкращий, всебічний розвиток усіх сил і частин української нації, свобода й дійсна справедливість для всіх громадян України — це основні лінії його програми. Самостійна Соборна Українська Держава, воля народам і людині — це основні цілі боротьби націоналістичного руху, сформовані в коротшому, головному ключі.

Свобідний розвиток, вияв думки й творчости в усіх ділянках, свобода індивідуальної і збірної, організованої діяльності, свобідне існування й діяльність різнородних організацій, зокрема суспільних, професійних об'єднань і політичних партій, рівноправність усіх громадян України, забезпечення усім належного життєвого рівня й добробуту, забезпечення кожній одиниці однакового життєвого старту, всебічного розвитку й вияву здібностей, доступу до всіх шкіл і звань — це деякі з багатьох програмових постулатів, що є висновками із основної настанови націоналістичного руху на те, щоб у Самостійній Українській Державі існував лад свободи і справедливости, добробуту й розквіту всіх сил нації, усіх громадян.

Але український націоналістичний рух — це рух визвольний, в першу чергу. Його головним призначенням і змістом є допровадити до визволення, державної суверенности й соборности України, власною революційною боротьбою. Відповідно до того, в нашій ідеології й програмі розставляються й наголошуються різні моменти, під кутом визвольної боротьби, а не чисто теоретичних, голословних декларацій і деклямацій, чи просто — спекуляцій на кон'юктурі, як це собі дозволяють всякі партії. Наша визвольна концепція — це концепція чину — боротьби, тож і програма віддзер-

калює не тільки важливість, але й дієве чергування наших цілей.

Без власної держави, без визволення, — отже й без визвольної боротьби — Україна не може мати ані свободи, ані добробуту, ані й якоїнебудь тіні демократії. Тож всяке переставлювання того порядку речей — в сфері концепцій веде до баламутства, а в сфері політичної дії — до підірвання визвольних змагань нації.

*

Надзвичайно хитрі і добре замасковані маневри большевицької пропаганди, їхні успіхи — проникання в політику й опінію різних народів, затруювання її зовнішньо благими суєтестіями — можна доглянути й належно оцінити тільки тоді, коли більше заглибитись в істоту, ціль і наслідки явищ, які походять від большевизму, а приймаються серед інших народів. Щоб висвітлити такі большевицькі методи, податливість на них західних демократій та деяких українських середовищ, і щоб показати, як за дрібними проявами криються нераз дуже поважні справи, розгляньмо ближче один з таких незлічимо фактів. Для прикладу візьмемо незначний на перший погляд, але істотний і глибоко знаменний факт, що гітлеризм не називають властивим його іменем — націонал-соціалізм, тільки нацизмом. Так робить большевицька пропаганда послідовно, не вживаючи назви націонал-соціалізм, тільки називає гітлеризм нацизмом або фашизмом. А вже ж, коли большевизм реалізує в себе соціалізм, то не може його бити. Як большевики, так і соціалісти всякої масти хочуть затушувати той факт, що гітлеризм називався і був націонал-соціалізмом. Чому? Щоб ганьба й прокляття, які стягнув на себе гітлерівський націонал-соціалізм своєю практикою, не заторкнули соціалізму, а впали на кожний націоналізм, без огляду на його внутрішній зміст, суть, природу. Так роблять наші соціал-опортуністи й підточена соціалізмом і комунізмом частина західньої опінії, яка безкритично підхоплює большевицькі суєтестії.

Гітлеризм мав два основні елементи: германський расизм-імперіялізм і національний соціалізм. Ставлен-

ня націонал-соціалізму до всіх інших народів визначав імперіалістичний расизм, теорія про вищість німецької раси, про її право й природне призначення панувати над іншими народами, запрягати їх на свої послуги, забирати їх землю, добра, сили й творчість, нищити інші раси. Коли хто хоче шукати аналогій, то може це робити серед тих народів, що їх історія і сучасність, підбій інших народів, будування многонціональних імперій, колонії і т. п. — дають для того підстави. У московському імперіалізмі бачимо багато подібностей. Треба большевицької демагогії і безсоромности, щоб говорити про схожість з гітлерівським націонал-соціалізмом українського націоналізму, який змагається за знищення імперіалізму, визволення України й інших народів, за самостійне життя і свободний розвиток української нації, який ставить етнографічний принцип і принцип свободного державного самовизначення народів, як одну з основних засад в міжнародних взаєминах.

Другий основний елемент гітлеризму — це національний соціалізм, як система внутрішнього ладу німецького народу, німецького райху. Своім духом і практикою в багатьох справах він ішов слідами большевизму. Тоталітарна система, диктатура й сваволя державної бюрократії, цілковите знехтування людини, система безоглядного терору, такі засоби, як концтабори, масове винищування непокірних елементів — усе це націонал-соціалізм перебрав живцем від большевизму. В одного й другого та сама практика, якою один здійснює марксістський соціалізм-комунізм, а другий — національний соціалізм. Так само в ставленні до релігії, в духово-культурній, виховній ділянці — між націонал-соціалізмом і большевизмом у практиці дуже велика схожість, хоч обидва в своїй теорії стоять у багатьох справах на позиціях протилежних.

Гітлеризм виразно проголошував свій імперіалізм у формі расистської теорії. Большевизм приховче свій московський імперіалізм під формою інтернаціоналізму, класової солідарности пролетаріяту, світової комуністичної революції. Все протиставлення між ними, від ідеологічного починаючи, аж до воєнної розправи,

по суті було конкуренційною боротьбою двох подібних імперіалізмів за панування на тому самому просторі, а не боротьбою двох протилежних світоглядів, ідеологій, суспільно-політичних систем.

Розглянувши історію і суть німецького націонал-соціалізму й московського соціалізму-комунізму, поставлених поруч, доходимо до висновку, що соціалізм, як інтернаціонального, так і національного видання, знайшовши відповідне підложжя в якомусь народі, веде до тоталітаризму, з усіма його методами й наслідками. А другий висновок — такий, що соціалізм не є жадним протиставленням імперіалізові, поневолюванню, насильству, не бере під захист ні народів, ні людини, і може бути дуже добрим інструментом імперіалізму, поневолення, тиранії, визиску, винищування народів і людини. І третє — соціалізм не є протиставленням всякого капіталізму, він тільки поборює приватно-капіталістичну систему, але веде до державного капіталізму, який найгірше пригнічує, визискує і закріпачує народ, а насамперед робітництво й селянство. Таким шляхом соціалізм кінєць-кінцем затягає найстрашнішу петлю на шиї тих, кого збирається захищати.

Так само на прикладі тітовської Югославії бачимо наочно, що сербський націонал-комунізм у своїй внутрішній політиці ці в чому не різниться від російського большевизму. В обох так само, як і в гітлеризмі, панує тотальне поневолення, терор, визиск і невільництво народів та людської одиниці, переслідування й винищування релігії, всіх тих національних, духових, культурних, політичних і суспільних перьнів, які не підкоряються, не служать і не пособляють панівній, насильницькій системі. Націонал-комунізм веде до того самого, що й інтернаціонал-комунізм.

В українському політичному житті було одне явище, яке виразно вказує, що концепція націонал-комунізму була точкою зближення між московським большевизмом та гітлерівським націонал-соціалізмом. В 1940-41 роках, коли вирішувалось питання війни чи миру між гітлерівською Німеччиною та СССР й обидві сторони готувались до розправи на всіх відтинках, серед українського громадянства на західних окраїнах і на емі-

грації, в т. зв. Генерал-Губернаторстві, з'явилась анонімна ініціатива й видання політичного новотвору ніби конспіративної «Української Національно-Комуністичної Армії». Мало кому відомо, що це була інспірація, гітлерівська спроба, роблена українськими руками. Цю роботу провадило кілька одиниць, готових служити чужим, між ними були й такі, що раніше відгравали визначні ролі в українському політичному житті. Та найцікавіше те, що крім гітлерівців, до виникнення УНКА спривинились також большевики, бо деякі українці, ініціатори УНКА стояли віддавна на послугах большевицької розвідки і підтримували таємні контакти з большевицькою амбасадю в Берліні. В той час спроба ввести в дію український націонал-комуністичний рух була однаково на руку Берлінові й Москві. Гітлерівцям було б найзручніше опанувати Україну, зберігши комуністичну систему, перемалювавши її трохи, додавши вивіску «український національний комунізм» та повертаючи всі здобутки досконалої комуністичної експлуатації на користь Райху, на вічне уярмлення України. А знову для Москви було бажано, щоб на випадок відступу большевиків з України там збереглась комуністична система також за німецької окупації, щоб народ побачив її «незаступимість», щоб потім ще легше було большевикам відновити своє панування. Передбачлива політика теж на гірші евентуальности. Спроба з УНКА залишилась мертворожденою, тому що не знайшла жадного відгуку; її творці залишились в тіні, не виявили своїх анонімів та далі «працювали» тихо в Остміністеріюм Розенберга, в Гештапо, а деякі рівночасно в большевицькій агентурі.

Епізод з УНКА дуже повчальний; він розкриває з одного боку большевицькі ходи, а з другого — правдиве відношення між большевиками і націонал-соціалізмом. лінію їх перетину. Большевики продовжують той напрям роботи своїх агентур і диверсій серед інших народів. Вачимо це наочно в політичному житті на еміграції, де повторюється і підсилюється намагання прищепити комуністичні тенденції, настрої, симпатії, в замаскованій формі національною, чи навіть протиболь-

шевицькою ширмою. Таке саме діється серед інших народів.

Зокрема проводиться великий маневр, щоб підсунути і прищепити політиці західних демократій концепцію ставити на «тітоїзм-націонал-комунізм». В тій формі комунізм повинен знайти менший спротив, а навіть підтримку з боку західних демократій. А решта прийде згодом. Москва вмє оцінювати ідеологічні рушії в житті народів, вона надає належну вагу комуністичній ідеології й системі, робить ставку на те, що опановані комунізмом народи, комуністичні держави, в остаточній розправі між двома світами — комуністичним і антикомуністичним, мусять стати по стороні СССР. А большевики вже постарануться про те, щоб прийдення війна з їх боку мала виразне ідеологічне обличчя. Це надасть їй характер ідеологічної війни, навіть тоді, як друга сторона не буде мати виразного, одностайного ідеологічного фронту.

Повністю скомпромітований націонал-соціалізм, упавши у висліді війни, повинен був потягти за собою свого старшого брата й майстра — большевизм. З ними мав би лягти весь матеріалістичний соціалізм, який, спекулюючи на високій, здоровій ідеї соціальної справедливости, свободного й повного розвитку всіх сил народу, волі, гідности й добробуту людини, рівности й братерства, тобто на ідеї християнізму, звів здорові прагнення народів і їх сили на манівці клясової боротьби, розкладу націй і підточив цілу європейську духовість.

Якраз через той занепад християнізму, ідейної чистоти, ясности й далекогозрости політичної думки, почуття великої історичної відповідальности, з одного боку, і через загрозу поєднання Сталіна з Гітлером — з другого боку — ведення війни західними альянтами пішло таким шляхом, що впав тільки гітлеризм, а большевизм вийшов переможцем і став ще більшою загрозою для цілого світу. Такий половинчастий вислід, що залишився большевизм скріплений простом частини того потенціалу, яким розпоряджався гітлеризм, — не є жодним позитивним вирішенням історії змагу нашої доби. Той змаг іде далі, поки не розгорнеться у нову, світову війну.

Тим часом більшовизм, будши в наступі, маючи ініціативу, а насамперед маючи явних і прихованих, свідомих і насвідомих помічників у західньому світі, зумів посягти таке баламутство в плиткій opinіo світу, що ідейне банкрутство націонал-соціалізму, яке по суті є посереднім історичним засудженням і самої більшовицької системи — вийшло більшовизмові на користь. Більшовицька пропаганда, при співдії соціалістичних впливів, доклала всіх зусиль, щоб тиск морально-політичного наступу цілого світу проти націонал-соціалізму відвернути від більшовизму. Цей великий маневр більшовицької Москви на ідеологічному фронті вдавси їй у значній мірі. На деякий час значна частина змобілізованої війною політичної енергії й опінії гналась за тінями націонал-соціалізму в фальшивому напрямі. А за той час другий, ще більший злочинець — більшовизм, зі становища судді й світового мотворця, цинічно продовжував своє ремесло й підготавляв дальші напади. Виведена в пусе поле політична думка й енергія народів, розгубилась, вичерпалась.

Тепер доводиться їй наново мобілізувати й скеровувати проти головного, тепер єдиного ворога, але з труднощами і з втратою часу та багатьох позицій. Тим часом більшовизм наступає і здобуває. Ось події в Китаю, не менш важливі й далекосяжні в наслідках від цілої другої світової війни, значно змінюють співвідношення сил на користь ССРСР. Війна більшовизму проти цілого світу продовжується, хоч у різних формах.

Народи, поневолені чи прямо атаковані більшовизмом, між ними на першому місці Україна, ведуть свою оборонну чи визвольну боротьбу. Миру нема й не буде до остаточної розправи між двома світами — між московським більшовизмом і свободолубними народами. Теперішній стан — це перерва, тиша на великому фронті, підготовка до великої баталії з обох сторін. Увага публічної opinіo зосереджується на епізодичних сподохах чи різних тактичних спробах, конфліктах. А тим часом нишком, під їх прикриттям відбуваються важливі рухи, пересування, які вирішуватимуть майбутні великі битви. Забезпечення собі найдо-

гідніших ідейно-політичних позицій і такої ж зброї, поставлення противника в незручне положення, здобування союзника, знешкодження явних чи потенціальних противників — стоїть у теперішній стадії на першому місці, поруч із мілітарною підготовкою до війни.

✱

Протиставна до націоналістичної визвольної концепції, концепція тільки протирежимного резистансу має ще одну засадничу неправильну й шкідливу основу. Прихильники тільки протилежного резистансу борються тільки з більшовизмом і його імперіалізмом, а не з Росією, тим більше, сохранны Боже, не з російським народом. Нібито більшовизм і російський імперіалізм відділені від російського народу, який за його імперіалізм не відповідає, його не хоче, не підтримує, а навпаки, хоче його повалити. Така лінія мала б бути проведена в усій політичній роботі серед українського народу й репрезентована перед зовнішнім світом.

Натомість наша генеральна лінія визвольної політики базується на тому фактичному стані, що боротьба за державну незалежність України — це боротьба з Росією, не тільки з більшовизмом, але з кожним загарбницьким російським імперіалізмом, який притаманний російському народові, в цілій історії і тепер. Якщо завтра на зміну більшовизмові прийде інша форма російського імперіалізму, то він так само звернеться насамперед і всіма своїми силами проти самостійности України, на поневолення її. Російський народ буде так, як досі, нести той імперіалізм, буде робити все, щоб тримати Україну в поневоленні. На це виразно вказує стан політичної думки й наставлення російської маси, всіх російських політичних середовищ як комуністичних, так і антибільшовицьких. В усіх живе крайня ворожість супроти ідеї державної окремішности, суверенности України. Власовщина дає собою проречистий зразок того, з чим виступить побільшовицька Москва супроти України. Отже, боротьба України за свою волю, за державну незалежність — це передусім боротьба з наступом імперія-

лістичної Москви. А через те, що той загарбницький імперіалізм незмінно несе, продовжує російський народ, — наша боротьба є і буде боротьбою України з Росією.

Визвольний рух в своїй політично-пропагандивній роботі серед росіян, серед російського народу, серед совєтської армії старасться паралізувати, притуплювати ворожість і агресивність російської маси проти українського самостійницького руху, старасться вносити політичну демобілізацію в таборі ворога, збуджувати, підсилювати в російському народі протибольшевицькі настрої, сили й акції, зміцнювати в ньому протімперіалістичні тенденції, наскільки такі існують. Самозрозуміло, що звертаючись до ворожого середовища, промовляємо так, щоб збуджувати готовість прислухуватися, сприйняти наші аргументи, а не насторожувати негативно.

По суті немає суперечности між лінією нашої пропаганди й політики на російському відтинку, між тим, що говоримо до росіян, а тим, що здійснюємо в своїй боротьбі, у внутрішній діяльності і що заступаємо перед зовнішнім світом. В усьому стоїмо на ґрунті дійсности. У формі стверджень подаємо те, що існує на ділі. Вказуємо на всі негатииви для самого народу від большевизму й від імперіалізму, на спільне нещастя і терпіння, яке несе большевизм не тільки поневоле-ним народам, але й російському. А те все, де говорить-ся про негативне відношення мас російського народу до большевизму й до російського імперіалізму, про їхню боротьбу з ним, про спільний фронт і добросусід-ські взаємини між українським народом і російським, — все це має характер побажань, закликів, пропози-цій до російського середовища.

Протиставна концепція хоче в політично-виховній праці серед українського народу триматися лінії тіль-ки протибольшевицької боротьби, спрямовувати всю увагу й революційне наставлення українських мас виключно проти самого режиму та проти актуальної фор-ми московського імперіалізму — большевизму. По-ширюється твердження, що сам російський народ так само бореться з большевизмом, терпить від нього, і,

за винятком малої імперіалістичної большевицької кліки, нам не ворог, а приятель, союзник. Такий на-прямок веде до посилення українськими руками того, що московський большевизм намагається досягти в першу чергу, а саме — вбити в українському народові національний інстинкт, правильне розуміння істотно-го змісту подій, вбити самооборонне, непримиренне від-ношення до Росії. Завернути до політичного малоро-сіяства, тільки в новій «українській» — формі.

Декому здається, що таким шляхом можна досягнути концентрації, і через те більшого посилення ненависти, ворожости супроти актуального найгрізнішого вияву московського імперіалізму — супроти большевизму. Тим часом це не так. Коли притупиться відчуття роз-пізнавати ворога скрізь, там, де він є, а бачити його тільки з одного боку, в одній появі, то через це полег-шується йому наступ з інших боків в іншому строї. А той наступ на українство загарбницька Москва веде в дуже різних видах, не тільки в большевицькому.

Якщо би большевики змогли напrawdę прицепити українському народові відношення до російського на-роду як до «старшого брата», теорію про спільне істо-ричне коріння, про споріднену духовість, віру в добро-зичливість, щирість російського народу супроти Укра-їни, захоплення російською культурою, переконання в її вищій, досконалість, бажання переймати все від Росії, уподібнюватися та й інші того роду слабості, то це прикувало б Україну до Росії певніше й триваліше від найсильнішого політичного зв'язку, сильніше від всякого терору.

До того долучається послідовне, щораз сильніше, то-тальне пов'язування народного господарства України з московським, поставлення такого принципу в основу цілої совєтської господарської системи. Вона керуєть-ся не економічними, а більше політичними раціями. щоб з часом відділення України від Росії було з еко-номічного боку неможливе, чи дуже трудне, щоб гос-подарство України завмирало автоматично, коли Мос-ква спинить кровообіг у відповідних артеріях, чи коли б вони були перервані відділенням України від Мос-кви.

Большевики стараються наркотизувати політичне думання українця ілюзією, що через злуку з Росією, Україна, український народ, українська людина — мають відкриті всі можливості широкого росту, користають з надбань і могутності цілої імперії. Такими ілюзіями, створюваними пропагандою, хочуть вбити відчуття й розуміння тієї дійсності, що Україна є тільки колонією Москви, що український народ для Росії є рабом, постачальником людської сили, мозку, рук і дібр; що українська культура — обкрадена з усіх надбань і позбавлена змоги росту, українські творчі сили — запрягнені до творчої праці для Росії, або винищені; що українська людина тотально покріпощена. Двері відкриті для тих, хто запродає своє національне я, свою честь, своє знання, вміння, свою творчість, свою працю і кров на службу російській імперії. Москва докладає всяких можливих зусиль, щоб умертвити в нашому народі саме приймання тієї дійсності, і прищепити совєтське думання, совєтський патріотизм.

На тому Москва хоче будувати тривку підлеглисть України Росії, щобільше — її віковичне змосковщення. Всі засоби насилля, терору спрямовані на те, щоб Україна приборкана лягла у стіп Москви. Головна мета Росії — це прилучення України, щоб український народ, затративши свою національну природу, своє «я», не вважав неволі за неволю, тільки щоб прийняв її за своє природне положення, полюбив її. Такі остаточні пляни Росії всякої масти, що їх большевики реалізують увесь час, з найбільшою впертістю і послідовністю. Тут є головний фронт історичного змагання між Україною і Москвою і прорив на ньому найнебезпечніший.

З українського боку ведеться завзяту боротьбу — відсіч. На тому фронті лягло найбільше жертв найцінніших, творчих сил України. Борці за українського духа, за український зміст поодиноких ділянок життя й творчості, які плекають, підносять, зберігають і поширюють вартості української нації, протиставлять їх накиданню російщини-совєтщини, — віддають великі послуги збереженню самостійності й дальшому розвиткові української нації.

В політичній боротьбі, в якій зосереджується цілість українських змагань, необхідно постійно спрямовувати особливу увагу на цей фронт. У визвольній революції уся боротьба й уся діяльність на внутрішньому, українському відтинку мусить бути так поставлена, щоб найсильніше зміцнити, загострювати в усіх царинах фронтову лінію між Україною і Москвою, між українством, українським духом і змістом — і російщиною. Український націоналістичний рух мусить мобілізувати, організувати, ідейно узмістовлювати й унапрямувати та дієво скріпляти всі фронти обоюдної боротьби проти російського наступу в усяких формах. Він мусить найчіткіше реалізувати безкомпромісову поставу в тотальній боротьбі з Росією, у відсіч її тотальному наступові. Зокрема мусить націоналістичний рух різко виступити, розбуджувати національну чуйність і відпорність там, де вона підупадає, де ворогові вдалося її приспати, чи здавити, і де входять у гру важливі питання боротьби України з Московщиною. істотні справи самостійного життя і розвитку нації.

Якраз у противному напрямі йде кон'юнктурна, опортуністична концепція: — перевести визвольну боротьбу на таку плятформу, що не Росія, не російський народ є ворогом самостійності України, а відокремлений большевицький імперіалізм. Аналогічною політичною лінією вже раз соціалізм «прислужився» визвольній справі. Український націоналістичний рух, ставши на чолі визвольної боротьби, має виправити попередні хиби і перемогти рецидив історичних слабостей і баламутств.

Чистий, незаплямлений крутітствами й компромісами зі злом український націоналізм виїде переможцем з важкого, але величного змагання проти сатаничної большевицької Москви. Він побідить, бо в ньому велика Правда української нації, згідна з Божими законами життя народів і людей у свободі й справедливості. А за цю правду бореться український народ впродовж цілої своєї історії. З покоління в покоління найкращі сини й дочки українського народу присвячують своє життя службі тій правді, віддають своє життя в боротьбі за неї. Тепер історичне змагання

України за правду досягає найвищого вершка, найбільшої напруги й розмірів. Боротьба охоплює ціле життя, змагається цілий народ.

Українські націоналісти впевнені в перемозі України. Непохитну певність дає нам віра — віра в Бога, віра в українську націю, в її правду. Вірність ідеї українського націоналізму — це найбільша сила української визвольної революції, якої жадними способами не може зламати теж такий ворог, як большевицька Москва.

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

Стор.:		рядок:	надруковано:	має бути:
8	18	згори	незнищена	незнищенна
8	3	знизу	положеннях	заложеннях
11	21	згори	націоналістичної	націоналістичної
13	10	знизу	триєднати	присєднати
34	4	знизу	зламатим	зламаним
49	4	знизу	зазально-національної	загально-національної
69	1	знизу	Україну,	Україну»,
73	7	знизу	Картом X	Карлом X
83	15	знизу	не міг видати	не міг віддати
109	6	згори	видресирувала	видресувала
139	6	знизу	національні спільноти	національної спільноти
141	8	згори	довагання	домагання
144	7	знизу	По трьох	По тридцятьох
203	21	знизу	запрозою	загрозою
208	15	згори	1955 р.	1945 р.
321	17	згори	концентрації	концентрації
328	21	знизу	форнт	фронт
351	десятий	рядок згори	— зайвий!	
357	5	згори	зовнішньо-ополітичну	зовнішньо-політичну
360	17	знизу	цілоло світу	цілого світу
373	9	згори	західньо	західньої

З М І С Т :

Передмова	3
С. Ленкавський: Фальшування історії України в інтересах неподільної Росії	17
М. Міхновський: Самостійна Україна	29
П. Полтава: Чому повстання 1648 р. було переможне	44
Підпільна листівка ОУН в 300-річчя повстання Б. Хмельницького	61
Д. Донцов: Похід Карла XII на Україну	69
Ю. Бойко: Російське історичне коріння большевізму	93
О. Сулима: Етапи розвитку російського советського імперіялізму та Україна в рр. 1941-1954	116
У. Кужіль: Большевики і національне питання	137
О. Гончарук: Українська Повстанська Армія — носій ідей визволення і дружби народів	158
О. Горновий: Шовіністичне запаморочення і русифікаційна гарячка большевицьких імперіялістів	197
П. Полтава: Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу	251
Я. Стецько: Рушійнні кличі нашої боротьби	315
С. Бандера: Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс	338
Виправлення помилок	389